

2097

J 10

LEVENS-BERIGT

VAN

JONA WILLEM TE WATER,

Te Leyden overleden den 19 October des Jaars 1822,

DOOR HEM ZELVEN VERVAARDIGD

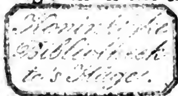
en,

Op zijn' uitdrukkelijken last, bij Uitersten Wil, *zonder eenige veranderingen en bijvoegselen*, *zelfs zonder* NADERE *Voorrede of Aanteekeningen* VAN ANDEREN,

door

DESZELFS ERFGENAMEN

woordelijk gevolgd en in het licht gegeven.

VOORREDE.

Indien het moest aangemerkt worden als een bewijs van schandelijke verwaandheid, wanneer iemand zijn eigen Leven verkiest te beschrijven, zoude ik mij schamen, hierin het voorbeeld van anderen natevolgen, of gehoor gegeven te hebben aan een herhaald verzoek van goede Vrienden, die mij opwekten tot het beschrijven van mijne Levensbijzonderheden. Menigwerf viel mijne aandacht op het zeggen van Tacitus, *in 't begin des levens van Julius Agricola:* Plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt. *In dit begrip stonden* Viglius van Aytta, Franc. Junius, Huet, Cats, Leibnitz, Vriemoet, C. Burman, P. Boddaert, *vele anderen, die hun eigen Leven beschreven, zonder hierom van verachtelijken hoogmoed te kunnen beschuldigd worden. Hoe vele bijzonderheden, betreffende de Burgerlijke, Kerkelijke en*

Letterkundige Historie, ook ten aanzien van ons *Vaderland*, zouden ons onbekend gebleven zijn, indien wij hun eigen opstel hadden moeten missen. Men kan derhalve, ook op deze wijze eenigzins nuttig voor zijne Landgenooten werkzaam zijn, zonder den minsten schijn van ijdele en dwaze zelfsverheffinge.

Sedert het jaar 1817 begon ik, in snipper-uren en bij tusschenpozingen, mijn Levensberigt te schrijven.

Mijn langdurig verblijf in deze wereld was, gelijk doorgaans, eene afwisselinge van voor- en tegenspoed, genoegens en ongenoegens, aangenaamheden en onaangenaamheden, van liefderijke toegenegenheid en onverdiende wangunst van menschen.

Wanneer ik echter al het goede en kwade, dat mij van de kindsche jaren tot de grijsheid toe wedervaren is, in de weegschaal tegen elkander legge, dan vinde ik overvloedige redenen, om den weldoenden Beschikker mijner lotgevallen veel meer met lof en dank te verheffen, dan om in 't allerminste te klagen over wederwaardigheden, die mij getroffen hebben.

De verschillende betrekkingen, waarin de Voorzienigheid mij geplaatst had, eerst in Zeeland, naderhand in Holland; een gemeenzaam verkeer met groote Staatsmannen en voorname Geleerden; de hooge ouderdom; dit een en ander gaf mij de geschiktste gelegenheid om veel optemerken, te hooren, te zien, te leeren, en eene zekere mate van menschkunde te verkrijgen, welke zeldzaam op onze boekvertrekken te ontdekken is.

Om niet slechts eene drooge en dorre Levensschets te leveren, hebbe ik eenige bijzonderheden gemeld, die, misschien, voor anderen of aangenaam, of nuttig en leerzaam kunnen zijn.

Ik wilde hier niets schrijven, dan waarvan de oorspronglijke bewijzen onder mij berusten; doch omdat zij te menigvuldig en te uitvoerig waren, om hier bijgevoegd te worden, oordeelde ik doorgaans genoegzaam den voornamen inhoud der meeste stukken optegeven.

Zoo iemand, onverhoopt, aan de volzekere waarheid van mijn verhaal in 't minste mogte twijfelen, zou hij bij mij, of na mijnen dood bij mijne erfgenamen, gelegenheid kunnen krijgen, om de oorspronglijke bewijzen, van welke ik mij bediende, te zien en te lezen.

Gelijk ik in geheel mijn leven nooit iemand met opzet zochte te beledigen, wilde ik zulks ook in dit geschrijf niet doen. Om deze reden, hebbe ik in sommige gevallen de namen van persoonen verzwegen, vooral van zulke, die nog in leven zijn. Rekent niettemin iemand zich door mij beledigd, hij vergeve het aan mij; terwijl ik alle verongelijkingen en beledigingen, meer dan eens mij aangedaan, aan anderen vergeve.

Met de aanteekeningen omtrent den lof, aan mij of mijne uitgegevene werken gegeven, bedoelde ik in geenen deele mij daarop te beroemen. In dit opstel gaf ik zulks bij herhalinge te kennen, en ik deed het tegendeel genoeg blijken. Ik ben en blijve overtuigd van eigene geringheid; en daarom schrome ik voor de dwaasheid van zelfsverheffinge. Is 'er iets uit mijne Levensbeschrijvinge voor dezen of genen te leeren, dan zal ik den tijd, daaraan besteed, niet verloren achten.

ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

Bladz. 48. reg. 12. *Muloch* lees *Mulock*

——— 54. — 11. *Spaan* ——— *van Spaan*

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Pre-

bladz.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Bevorderinge tot Professor te Middelburg en te Leijden.

Ora-

't op-

ZESDE HOOFDSTUK.

Verschillende Eerebewijzen en blijken van toegenegenheid.

Pro-

ZE-

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hulpvaardigheid of aan mij of door mij aan anderen bewezen, bij het vervaardigen en uitgeven van Schriften, of ook in andere gevallen. — Standvastigheid van gevoelen in 't stuk van Godsdienst, in de beoefeninge van Vriendschap, en onder alle Staatsveranderingen.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Gedrag onder Binnenlandsche onlusten, en ten tijde van Staatsomwentelingen in ons Vaderland. — Standvastigheid in Politieke gevoelens. — Voorzichtigheid met opregtheid vereenigd in 't schrijven. — Vrolijkheid in de samenlevinge. — Vergenoegdheid. — Mededeelzaamheid. — Weet- en Leergierigheid, ook in den hoogsten ouderdom. — Vruchteloos begeerde Buitenlandsche reizen. — Reizen door de Vereenigde en Oostenrijksche Nederlanden.

bladz.

NEGENDE HOOFDSTUK.

EERSTE

* * *

EERSTE HOOFDSTUK.

Geboorte, Ouders, Geslacht, Kindsheid, Jongelingschap, verblijf op de Akademie.

Op den 28 October 1740 ben ik geboren te Zaamslag, een Dorp in Staats-Vlaanderen, waar mijn Vader in dat jaar nog het Leeraarambt bekleedde. Hoewel dit Dorp, met geheel het Eiland van Axel, weleer behoorde tot het zoogenaamde *Committimus van Zeeland*, doch waarover het hoogste bewind bleef aan de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden; nogthans konde ik niet geteld worden onder de Zeeuwsche *inboorlingen*, gelijk weinigen, uit dat Eiland oorspronglijk, voor Zeeuwen wilden gehouden worden, om, op dien grond, eenig ambt in de Burgerlijke regeringe, bijzonderlijk in den Hoogen Raad of in het Hof van Holland en Zeeland, te bekomen.

Men handelt, zonder tegenspraak, ten hoogste dwaaslijk, wanneer men zich wil verheffen op voorouderlijke deugd, eere en verdiensten, indien hunne afstammelingen daarvan verbasteren. Doch anders geeft het ons een zeker genoegen, indien

wij te rug mogen zien op zulke ouders en hunne geslachten, die niet ongeacht waren in ons Vaderland, die nu eens meer, dan wederom minder, gelijk het doorgaans in Gemeenebesten en wegens bijkomende omstandigheden gaat, in eenig aanzien waren, en die zich aan Land en Kerke verdienstelijk maakten.

Nooit kan ik de Godlijke Voorzienigheid genoeg danken, dat ik uit Ouders geboren ben, die de tederste zorge voor mijne eerste opvoedinge droegen, die met woord en voorbeeld mij opleidden tot de kennisse en vreeze des HEEREN, en die, hoewel zeer spaarzaam bedeeld van tijdelijke bezittingen, ter opkweekinge van een talrijk gezin noodig, echter niets onbeproefd lieten, om mij te vormen tot een nuttig lid der maatschappije.

Mijn Vader was *Willem Te Water*, die zich door zijne Latijnsche Schriften, en nog meer door verscheidene Geschiedkundige werken, in 't Nederduitsch uitgegeven, met roem bekend gemaakt heeft. Mijne Moeder was *Sara van Middelhoven*, zeer geacht bij allen, die haar kenden. Mijne Ouders behoefden zich geenzins te schamen over de Geslachten, uit welke zij gesproten waren. Eeuwen lang was in Gelderland bekend het Geslacht van mijnen Vader, en sedert den jare 1292 in de regeringe der Stad Elburg tot in de laatste helft der voorgaande eeuwe. In vroegere tijden werd de

naam

naam geschreven *Thoe* of *Tho Water*, naderhand *Toe Water*, gelijk zij, die uit dit Geslacht waren, en te Zutphen, Arnhem, Harderwijk en elders woonden, zijn blijven schrijven. Een tak, zich in Holland nedergezet hebbende, verkoos zich te noemen *Te Water*, of *De Water*, of ook *Van de Water*. Door huwelijksverbindtenissen stond dit Geslacht in betrekkinge tot sommige aanzienlijke Familien, b. v. *Van Haeften* en *Milan-Visconti* te Utrecht, *Schoock* in Gelderland en Holland, enz. Mijn Bet-over-oud-grootvader, *Dithmar Toe Water*, was Burgemeester te Elburg; mijn Over-oud-grootvader was *Maarten Schoock*, gehuwd met *Aafje van Haeften*, dochter van Mr. *Johan van Haeften*, zuster van Mr. *Johan van Haeften*, die in eene ongedrukte Genealogie genoemd wordt Adjunct Secretaris der Staten van Utrecht. Behalven Politieke ambtenaren, behoorden tot mijn Vaderlijk Geslacht zeer vele Predikanten, doch meest bekend onder den aangenomen Griekschen toenaam van *Hydoraeus*. Het strekte mij tot genoegen, dat de Hoogleeraar *Bondam*, Historieschrijver van Gelderland, uit echte stukken mij berigt gaf, dat sommigen mijner Stamgenooten te Elburg omtrent den jare 1572 hunne pogingen hielpen aanwenden ter verkrijginge van de edele Vrijheid in het Burgerlijke en in den Godsdienst. In tegendeel zou het mij spijten, indien

één van hun de hand geleend had aan 't breken der beelden te Elburg, waarover hij beschuldigd, en door Alva gedagvaard is den 18 April 1569 na Paschen. Lofwaardig is ijver voor ware Vrijheid en zuiveren Godsdienst; maar onstuimige driften en ongeregelde baldadigheden zijn in niemand te prijzen.

Mijne Moeder, vrouwe *Sara van Middelhoven*, was afkomstig uit een zeer deftig huis, waartoe niet weinige Krijgsbevelhebbers en eenige Koopliedenbehoorden, maar sedert 1580 tot nu toe zeer vele Kerkleeraars, hoedanige ik meer dan dertig tellen kan, zoo van Vaderlijke, als van Moederlijke zijde. Het Geslacht der *Middelhovens* was oorspronglijk uit Dordrecht, zoo veel ik heb kunnen nasporen, en zekerlijk in die Stad gevestigd omtrent de helft der zestiende eeuwe. Door huwelijken was dit Geslacht verbonden met verscheidene aanzienlijke Familien, vooral in Zeeland, b. v. *Liens*, *Borssele van Spreeuwestein*, *Vermuyden*, *Werkendet*, *de Muincq*, *Eversdyk*, enz. Mijn Voor-over-oud-grootvader, *Michiel van Middelhoven*, geboren te Dordrecht in 't jaar 1562, was Predikant te Voorschoten, en had zeven zoons, die, nog bij zijn leven, alle Predikanten geworden waren. De jongste zoon, *Daniel*, mijn Over-oudgrootvader, was als Leeraar van den Godsdienst bij de Ambassade eerst te Venetien, daarna te Parijs,

rijs, vervolgens te Tholen, eindelijk te Bergen-op-Zoom. Hij had in huwelijk *Johanna Liens*, dochter van *Joachim Liens*, wegens Zeeland afgevaardigd ter Vergaderinge van de Staten Generaal, en in 't jaar 1618 als Ambassadeur gezonden naar Engeland, waar hij, door Koning *Jacobus*, den 19 Julij des volgenden jaars, tot den Ridder-stand verheven werd. In het Latijnsche *Diploma*, door den Koning eigenhandig onderteekend, worden zijne verdiensten hooglijk geroemd. Men weet, welk een groot aantal van Ridders, sedert weinige jaren, in ons Vaderland geweest zij, doch die eere was over twee eeuwen onder mijne Landgenooten ongemeen en zeldzaam; en ik denke niet, dat velen met mij zullen kunnen zeggen en bewijzen: mijn Bet-over-oud-grootvader is door een' Koning van Engeland met eene Ridder-orde vereerd.

Het gezegde is meer dan genoeg, om te doen zien, dat mijne Ouders zich geenszins over hunne afkomste behoefden te schamen, en dat ik, zonder hierop eenigen roem te mogen of te willen dragen, alle redenen van dankerkentenisse aan de goede Voorzienigheid van den Allerhoogsten hebbe, die mij uit brave en geachte Ouders deed geboren worden.

In mijne kindsche jaren ben ik, na 't jaar 1742, opgevoed te Axel in Staats-Vlaanderen, waar mijn Vader toen Predikant was. Na den trouwloozen

inval der Franschen in Vlaanderen, hoewel de Fransche Ambassadeur juist op denzelfden dag, op welken de vijand in dat Land viel, in 's Gravenhage de sterkste verzekeringe gegeven had, dat dit Gemeenebest geen kwaad van 't Fransche Hof behoefde te vreezen; na dien inval en de gegronde bekommeringe, dat de vijand zich weldra meester van 't Eiland van Axel zou komen maken, moest ik, met mijne Moeder en hare kinders, de vlugt nemen naar Zeeland. Mijn brave Vader had besloten, om, wat 'er ook gebeuren mogt, de hem aanbetrouwde Gemeente niet te verlaten, al ware het, dat de vier overige Kerkleeraars in dat Eiland konden goedvinden, eer de vijand aankwam, zich schandelijk op de vlugt te begeven. Dit gedrag van mijnen Vader vermeerderde deszelfs achtinge bij alle weldenkende, Godvruchtige en aanzienlijke Heeren in Holland en Zeeland, met dit gevolg, dat hij meer in staat gesteld wierde, om mij en mijne broeders tot nuttige leden der Maatschappije te laten vormen. Doch mijn Vader oordeelde best, dat zijne Huisvrouwe en Kinderen naar eene veilige schuilplaats wijken zouden, opdat zijn hart, hoezeer anders vol van geloofsvertrouwen, nooit gevaar mogte loopen door derzelver tranen week gemaakt te worden, ten tijde van de gevreesde, doch door GODS gunstige Voorzienigheid afgekeerde, rampen des oorlogs. Na eenige weken vertoefd te

heb-

hebben, eerst te Goes, naderhand te Middelburg, waar ik ook iets zag van de bewegingen in 't jaar 1747, bij gelegenheid der verheffinge van Prins Willem den IV tot Stadhouder van Zeeland, keerde ik met blijdschap te rug naar Axel en in de armen van mijnen waarden Vader. Nog eenige maanden lang leefde ik toen onder het Fransche bewind, maar in alle mogelijke ruste, welke ik in 't jaar 1795 hebbe moeten missen.

Dewijl 'er voor mij niets van belang verder te leeren viel, en mijn Vader den tijd niet had om mij in 't Latijn en Grieks te onderwijzen, werde ik, tusschen de 9 en 10 jaren oud zijnde, naar Vlissingen gezonden, om aldaar de eerste beginselen der Taalkunde te leeren. Hier genoot ik het onderwijs der Heeren *Wagenaar*, vader en zoon, en, na het overlijden van den Rector, nog eenen tijd lang van den Rector *van Cruisselbergen*, die, als zijnde een echt leerling van den grooten *Hemsterhuis*, mij op den regten weg bragt om iets meer van 't Grieks te leeren. In den Godsdienst kreeg ik nader onderwijs door den Predikant *Vrolikhert*, naderhand mijn Ambtgenoot en, zoo lang hij leefde, mijn' waarden Vriend. Bij hem heb ik, in tegenwoordigheid van alle de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, gelijk te Vlissingen gebruikelijk was, mijne Geloofs-belijdenisse plegtiglijk afgelegd. Alvorens de Latijnsche Scholen te verla-

ten, hield ik twee redevoeringen. De eerste was over den geleerden en heldhaftigen *Filips Sidney*, wegens Koninginne Elizabeth van Engeland Gouverneur van Vlissingen. Deze korte redevoeringe is niet gedrukt, maar den voornaamsten inhoud van dezelve heb ik in mijne Beschrijvinge van die Stad opgegeven. De andere redevoeringe, bij gelegenheid mijner bevorderinge naar de Akademie gehouden, betrof de Verdiensten van 't Geslacht der Heeren *van Borssele*, en werd, in herfstmaand 1755 in 't openbaar uitgesproken, in tegenwoordigheid van zeer vele aanzienlijken, ook van Zijne Excellentie den Heere *van Borssele*, den Eersten Edele van Zeeland wegens den Prins Erf-Stadhouder vertegenwoordigende. Deze redevoeringe is in 't Latijn voor bijzondere rekeninge gedrukt, en naderhand, met eenige aanteekeningen, in 't Nederduitsch vertaald en uitgegeven door mijnen Vader, die, gelijk elk begrijpt, de beide stoffen, over *Sidney* en 't Huis *van Borssele*, aan mij opgegeven had, met aanwijzinge der Schrijveren, die ik behoorde te raadplegen.

In de gemelde maand begaf ik mij naar de Akademie te Utrecht, en ontving aldaar, gedurende den tijd van zes jaren, het onderwijs in de Latijnsche, Grieksche en Oostersche talen, in de algemeene Historien, in de Oudheden, in 't Natuurlijke Regt, in meer andere Wetenschappen, door

de

de Hoogleeraren *Reitz*, *Rau* en *Wesseling*; vervolgens in de uitlegkunde des Bijbels en in de Godgeleerdheid, door de Heeren *Burman*, *Voget*, *Elsnerus* en *van Irhoven*. Ik gevoele tot heden toe de groote verpligtinge, welke ik, in mijne jongelingschap, aan alle mijne Leermeesters had, doch bij uitnemendheid aan de Heeren *Wesseling* en *Rau*. Den eersten hoorde ik den tijd van volle zes jaren zijne zoo nuttige als aangename lessen geven; en dit heeft mij nooit berouwd. Van dien grooten Man was altijd veel te leeren. Hij gaf mij de vrijheid, om in mijn woonhuis gebruik te maken van vele boeken, die in de Bibliotheek der Akademie te vinden waren, zelfs sommige Handschriften niet uitgezonderd. Een naarstig lezen van dezelve en de aanteekeningen toen daaruit gemaakt, kwamen mij sedert dikwijls te pas, zoo lang ik vele kostbare werken of zelf niet bezat, of bij anderen niet ter leen konde aantreffen.

Van alle mijne Leermeesters was nog alleen in 't jaar 1817 in leven, de Heer *Rau*, die mij weleer als zijnen weetgierigen leerling beminde, en tot dien tijd met zijne hartelijke vriendschap bleef vereeren. Uit eerbiedige hoogachtinge voor dezen Leermeester, ging ik in 't jaar 1805 naar Utrecht, om tegenwoordig te zijn bij de Oratie, welke Hij, bij het nederleggen van het Rectoraat, op zijn 81ste jaar, gehouden heeft, en waarin Hij vermeld-

de de zegeningen, welke GODS goede Voorzienigheid Hem, van zijne jeugd af, overvloediglijk bewezen had. Dan ook deze mijn waardige Leermeester is den 10 Januarij 1818 in den zeldzamen ouderdom van ruim 93 jaren overleden.

Mijne Akademische letteroefeningen naar het einde loopende, zettede ik mij aan 't schrijven eener verhandelinge, met oogmerk, om dezelve in 't openbaar te verdedigen. Mijne aandacht was gevallen op het XXVII hoofdstuk van Ezechiel, betreffende Tyrus en haren uitgebreiden koophandel. * Ik was met dit mijn werk ongemeen opgenomen; doch de Heeren *Rau* en *Wesseling* oordeelden beter, dat ik dit stuk niet in 't licht gave, zoo om andere redenen, als wegens een aantal stoute en gewaagde gissingen over oude Grieksche en Latijnsche Aardrijksbeschrijvers. In rijperen leeftijd dacht ik zelf min gunstig over mijne jeugdige pogingen: waarom dit geschrijf nooit te voorschijn gekomen is; en nu verblijde ik mij, dat ik den wijzen raad der gemelde Heeren opvolgde. Korten tijd later, nam ik bij de hand de geschied- oudheid- en taalkundige ophelderinge der Historie van het graf en de begravenis van den Heere *Jezus Christus*, door de Euangelisten beschreven; en deze verhandelinge verdedigde ik openlijk onder voorzittinge van den grooten *Wesseling*. Om mijne geleerdheid te doen blijken, verzamelde ik alle

kun-

kundigheden, die bij dit stuk wel of kwalijk te pas kwamen. Het aanhalen van zoo vele Grieksche en Romeinsche Opschriften zal, naar vermoeden, den Hoogleeraar *Saxius* vooral bewogen hebben, om deze verhandelinge als *zeer geleerd* te prijzen (*), of onze vriendschap zal hem dit gunstig oordeel hebben doen vellen. Ik zelf dacht, in rijpere jaren, 'er anders over, en meende, dat er iets goeds in was, veel middelmatigs, maar nog meer kwaads: terwijl mij, bij het aanhalen van dezen mijnen jeugdigen arbeid, zeker gezegde van *Martialis* op de gedachten kwam (†). Hoe ook dit zij, zeer billijk was het, dat ik dit blijk van mijne Akademische letteroefeningen opdroeg aan mijnen voornaamsten Begunstiger, Zijne Excellentie den Heere *van Borssele van der Hooge*, die zoo veel toebragt, om mijn verblijf op de Akademie mogelijk te maken, en door wiens voorbeeld en invloed andere aanzienlijke Heeren, uit de Geslachten *van Citters*, *Steengracht*, *Huyssen van Kattendyke*, *Winckelman*, *Tulleken*, *van Brakell*, enz. ook het hunne toebragten. Het is 'er zoo verre af, dat ik mij, gelijk helaas! velen

doen,

(*) *Onom. Lit. part.* VIII. *p.* 182.

(†) *Lib.* I. *Epigr.* 17:
Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura,
Quae legis hic.

doen, nu zoude schamen over den onderstand, welken ik, in mijne jongelingschap, genoten heb tot bevorderinge mijner studien en ter bereikinge van mijn doelwit, dat ik mij in tegendeel, zelfs in mijnen hoogen ouderdom, hierover met dankbaarheid verblijde, en nooit zoo laaggeestig begeere te worden, om als eene schande te rekenen, dat ik, bij onvermogen van mijne dierbare Ouders, door de milddadige ondersteuninge van anderen geworden ben, die ik, door GODS goedgunstigheid, gebleven ben tot op dezen dag. Gedurende mijn verblijf op de Akademie, vertaalde ik in 't Latijn het zonderlinge Leven van den Predikant *Jan van Haren*, in 't Nederduitsch beschreven door mijnen Vader, en met wiens goedvinden ik mijne overzettinge zond aan den Groningschen Hoogleeraar *Gerdes*, die de goedheid had daaraan eene plaatse in zijn werk, bekend onder den naam van *Scrinium Antiquarium*, te vergunnen.

Onder de bijzonderste genoegens in mijn Akademie-leven was geenzins het minste, dat ik gelegenheid kreeg, om gemeenzame vriendschap met sommige aanzienlijke en kundige medeleerlingen te maken, wier gezelschap voor mij even nuttig, als aangenaam was. Mijne meeste tijdgenooten, op wier toegenegenheid ik een' hoogen prijs stelde, zijn reeds overleden. Zulken waren, b. v., de Heeren *A. N. Mollerus*, *Z. H. Alewijn*, *J. D.*

van

van der Capellen, *Nanninga*, *Bartholdi*, *Swaving* en *Bachiene*. Tot nu toe werden, nevens mij, nog in 't leven gespaard, behalven anderen, de Heeren *Oosterdyk* (*) en *Tydeman*, thans mijne Ambtgenooten, en de Amsterdamsche Predikant *de Haas* (†), van welken de eerste en laatste mijne gemelde verhandelinge met hunne Latijnsche gedichten vereerden; gelijk ook geschiedde door mijnen Leermeester *Burman*.

Nu en dan, kreeg ik te Utrecht gelegenheid, om met geleerde Vreemdelingen bekend te worden, die de openbare Bibliotheek, in welke ik zeer dikwijls tegenwoordig was, kwamen bezoeken. Hier maakte ik de eerste kennisse met den Heere *Benedictus Ferner*, Hoogleeraar in de Sterrenkunde te Upsal, die, op kosten van den Zweedschen Koning, vele Landen doorreisde, en van hier naar Engeland vertrok. Uit een' brief, door hem, uit Londen, den 20sten Januarij 1760, aan den Professor *Wesseling* geschreven, is mij gebleken, dat hij aan onze gemaakte vriendschap met toegenegenheid bleef gedenken (§).

Niet

(*) De Heer *Oosterdyk* is, na het schrijven van dit berigt, overleden den 3 van Herfstmaand 1817.

(†) *G. de Haas* is overleden te Amsterdam, den 9 December 1817.

(§) Hij schreef: *Vario officiorum genere me Trajecti ad Rhenum commemorantem prosequuti sunt viri juvenes* Te Water

Niet minder aangenaam was het mij, dat ik, een' korten uitstap van Utrecht naar Leyden doende, aldaar beroemde Mannen, *Hemsterhuis*, *Alberti*, *Schultens* en *Ruhnkenius*, voor de eerste maal mogte ontmoeten, die mij vriendlijk ontvingen, omdat ik hen bezocht in naam van hunnen Vriend en mijnen Leermeester, den Heere *Wesseling*.

Het was zeer billijk, dat ik jaarlijks een schriftelijk bewijs omtrent mijne vorderingen in de letteroefeningen verzocht van iemand der Professoren, om hetzelve te Middelburg aan mijne voornaamste Begunstigers te kunnen vertoonen. De gunstige getuigenissen der Heeren *Wesseling*, *Burman* en *Voget* werden voor zeer voldoende gehouden. Twee van hun hadden, door ambtsbedieningen, weleer eene naauwe betrekkinge op Middelburg gehad, en zij bleven aldaar in de bijzonderste hoogachtinge rijkelijk deelen.

Nu genaakte de tijd, dat ik nader aan mijne bestemminge behoorde te voldoen, mij tot den Euangeliedienst te schikken, en de Utrechtsche Akademie te verlaten, zonder te bewilligen in de onderhandsche aanbiedingen, om mij aan den dienst der Latijnsche Scholen te verbinden. Men scheen van oor-

ter *et* Swaving. *Hos amicos si conveneris, meo nomine salutes oro rogoque.*"

oordeel te zijn, dat het tot die bevorderinge voor mij genoegzaam zou wezen, dat ik den naam had bekomen van een' leergierigen toehoorder der lessen van den onvergelijkelijken *Wesseling.* Ik was van een ander begrip; en daarom wees ik die aanbiedingen, hoe vereerende anders, met heuschheid van de hand. Ik verzocht en verkreeg, tegen het einde des jaars 1760, de noodige getuigschriften, die ik in de Kerkelijke Vergaderingen zoude moeten vertoonen ter bereikinge van mijn bepaald oogmerk. Alle mijne Leermeesters gaven mij zulke toegenegene getuigenissen, dat ik mij bijna schamen zoude, dezelve hier optegeven. Zonderling was de aanhef in dat van den grooten *Wesseling:* „ ik wil den jongeling niet prijzen," doch het liep verder goed af, en zijne verwachtinge, dat ik het voorbeeld van mijnen braven Vader volgen zoude, en onder anderen eenigszins uitmunten, is in zekeren zin niet geheellijk verijdeld geworden. Hoe groot is 't voorregt, indien men, in zijne jongelingschap, zich de toegenegenheid van zijne Hoogleeraren mag verwerven! Dit was ook mijn voorregt; en ik kan 'er GOD nooit genoeg voor danken. Ja maar ook, sedert mijne jeugd tot in den grijzen ouderdom, gedenke ik telkens, met diep gevoel van erkentenisse, aan de uitmuntende verdiensten van mijne geëerbiedigde Leermeesters op de Utrechtsche Akademie den tijd van zes jaren, welken ik al-

aldaar met nut heb mogen doorbrengen, en van wier onderwijs ik nog in mijne grijsheid de aangenaamste vruchten blijve plukken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Predikants-ambt in de Gemeenten te Haamstede, Vere, Vlissingen en Leyden.

Mijne Akademische letteroefeningen naar het einde loopende, ben ik, den 11 Maart 1761, na in de talen en Godgeleerdheid behoorlijk onderzocht te zijn door den Heere *Olivier Porjeere*, toen Predikant te Abcoude, laatst te Alkmaar, in de Classis van Utrecht onder het getal der Proponenten aangenomen. Groot was mijn verlangen, om in den dienst van 't Euangelie bij de eene of andere Gemeente als Herder en Leeraar geplaatst te worden. Op eenig dorp in Holland was ik, wegens mijne jaren, niet beroepelijk. Elders waren weinige openstaande plaatsen. Ook strekte zich mijne keuze meest uit naar Zeeland, in welk Gewest ik vooral bekend was. Hier had ik het oog eerst op Haamstede in 't Land van Schouwen, naderhand op Hoedekenskerke en Crabbendijke in Zuidbeveland. Het was meer dan waarschijnlijk,

dat

dat ik eerstdaags op de laatstgenoemde plaats beroepen zoude worden; doch mij was een veel aangenamer lot beschoren. Het aanzienlijke dorp Haamstede viel mij te beurte. Den 7 Sept. 1761 werde ik aldaar door het Collegium Qualificatum, naar 't gebruik der *Zeeuwsche* Kerkenordeninge, eenstemmig beroepen. Om nog voor den winter, gelijk men met vriendlijken aandrang verzocht, den predikdienst bij die talrijke Gemeente te kunnen aanvaarden, was mijn verzoek in dezelfde Classicale Vergaderinge, den 6 October, wanneer het beroep kerkelijk goedgekeurd is, aanstonds onderzocht te worden; gelijk geschiedde door den Heere *Barbé*, toen Predikant te Brouwershaven, en laatstelijk te Rotterdam. Den 25 Oct. volgde de bevestiginge, welke geschiedde door mijnen waarden Vader, die bij deze voor hem en mij aandoenlijke gelegenheid eene treffende leerrede deed over Paulus woorden in den tweeden brief aan Timotheus, het tweede hoofdstuk, de twee eerste verzen. Elk hoorde met zekere verwonderinge, en ik niet minder, 's Mans hope, dat ik, vroeger of later, zoude verwaardigd worden, om 't gene ik van hem geleerd en gehoord had, te betrouwen aan getrouwe menschen, die bekwaam zouden zijn, om ook anderen te leeren. Door anderen gevraagd zijnde, wat hij bedoeld had, gaf hij te kennen, dat hij in die hope leefde en sterven zou, dat ik nog eenmaal tot

 Hoog-

Hoogleeraar in de Godgeleerdheid zoude bevorderd worden. Het Vaderlijke hart kan ligter iets wenschen, dan hopen. Zijne verwachtinge is evenwel door de uitkomst niet verijdeld. Op denzelfden dag der inzegeninge, begon ik mijn Euangeliewerk, en verklaarde den geheelen CXXIsten Psalm. Onder de Predikanten op nabijgelegene dorpen, toen tegenwoordig, bevond zich ook mijn Oom *Michaël van Middelhoven*, Predikant te Serooskerke in 't Land van Schouwen, wiens raad en hulpe mij telkens noodig en nuttig was, en wiens vroege dood door mij hartelijk betreurd werd. Hij stierf den 28 Sept. 1762; en ik maakte geene zwarigheid, om kort daarna, op eene meer plegtige wijze, de Lijkrede over hem te doen, tot eenen text nemende de woorden van den Heere JEZUS, Luc. XII: 35—37. Tegen den wijzen raad, van alle kanten gegeven, nam ik het onvoorzichtige besluit, om ook wekelijks in de wintermaanden op Woensdag 's avonds te prediken. Waarom toch, dachte en zeide ik, zoude ik minder doen, dan mijn jeugdige Voorganger *Koenraad Hollebeek*, die een' zeer korten tijd Predikant te Haamstede geweest was, en aldaar overleed. Het zwaarwigtige van 't werk, waartoe ik verpligt was, of 't welke ik vrijwillig op mij nam, werd als ligter door de onbeschrijfelijke genoegens, welke ik op deze eerste standplaatse genoot. De Gemeente kwam naarstig

stig in de openbare Godsdienstoefeningen, ook des Woensdags, wanneer een groot aantal toehoorders van de nabijliggende dorpen insgelijks tegenwoordig was, dewijl elders op dien dag niet gepredikt werd. Ontelbaar waren de beleefdheden, welke ik ontving van de *Vrouwe van Haamstede*, van haren Zoon, den Heere *Mogge van Haamstede*, en van haren Schoonzoon, den Heere *van Kretschmar van Noordscharwoude*, die, zoo lang zij leefden, gelijk derzelver afstammelingen en bloedverwanten tot heden toe, mij veelvuldige blijken van vriendschap gegeven hebben.

Onaangezien het drukke predikwerk, volgde ik den raad van mijnen Vader, en poogde voorttegaan in de letteroefeningen, waarvan ik den grondslag te Utrecht gelegd had. De jeugdige drift, zelden vrij van allen hoogmoed, bragt mij tot een besluit, om het eene en andere in 't Latijn optestellen; maar de uitgave werd mij, voor als nog, door mijnen Vader wijslijk afgeraden: en tot nu toe verblijde ik mij, dat ik liever zijn, dan mijn oordeel volgde. Onrijpe vruchten hebben een' wrangen nasmaak.

Hoe uitnemend groot mijne Haamsteedsche genoegens ook waren, ik kan niet ontveinzen, dat mijne bevorderinge, in dien jeugdigen en vurigen leeftijd, mij ter harte ging, en de gelegenheid daartoe met graagte werd aangegrepen. Ik dachte

 bij

bij mij zelven, welk een verbazende stap, binnen den tijd van twee jaren, van een dorp naar Vere, eene Stemmende Stad van Zeeland, in welke vier Nederduitsche Predikanten staan, behalve nog éénen Walschen en éénen Schotschen Leeraar, zoo onverwacht beroepen te worden! Ik verliet dan mijn geliefd Haamstede, nam afscheid van de Gemeente met Paulus woorden, Hebr. XIII. 22, haar vermanende, mijne korte Euangeliepredikinge te verdragen. Het was zeker genoeg, dat ik den voortreffelijken *Rietveld* als opvolger zoude hebben; maar hij werd onverwacht elders beroepen, en kwam eindelijk als Professor te Leyden, waar ik, na verloop van vele jaren, deszelfs opvolger geworden ben. Nu vertrok ik naar Vere. Hier was ik door het Collegium Qualificatum, den 16 Aug. 1763, tot Predikant beroepen, en wel met eenparigheid van stemmen, tegen de verwachtinge van velen, die 'er zich zeer over verwonderden. De verdeeldheid der Leden, die regt van stemminge hadden, duurde lang en liep hoog. De eene partij begeerde den Heere *Van Iperen*, de andere was voor den Heere *Van Drunen*. Van beide kanten zocht men, door alle middelen, de meerderheid van stemmen te krijgen. Dit mislukte. Beide partijen vervoegden zich bij Zijne Excellentie den Baron *Van Borssele*, als vertegenwoordigende den Prins van Orange, Eersten Edele van Zeeland,

door

door Wiens minderjarigheid de invloed van den Heere *Van Borssele*, die ook één der Voogden van den Vorst was, in 't bestuur van 't Zeeuwsche Gewest hoogst geklommen was. Dan, Hij verkoos niet den twist te beslissen. Eindelijk door beide partijen gevraagd zijnde, of Hij een' derden geliefde te noemen, om een einde van 't geschil te maken, had Hij de goedheid mijnen naam optegeven; en ik werde eerstdaags met eenstemmigheid beroepen. Hoe ik zelf hiermede opgenomen was, heb ik reeds gemeld; maar mijn wijze Vader oordeelde, en te regt, dat het voor mij beter zou geweest zijn nog eenigen tijd op Haamstede te blijven, en Hij zag de zaak dieper in, dan ik, die toen niet begreep, wat het zeide, de opvolger van den doorkundigen *Andriessen* te worden. Door mijnen Ambtgenoot *De Schoesetter* bevestigd zijnde, die, naar aanleidinge van Paulus woorden, 1 Tim. IV. 12, de Gemeente vermaande, mijne jongheid niet te verachten, en mij opwekte, om een voorbeeld in alles te zijn, maakte ik, den 20 Nov. 1763, een begin van mijn Dienstwerk te Vere met de verklaringe der vier eerste verzen van Lucas Euangelie. Onaangenaamheden van eenig belang zijn mij in 't bijzonder niet wedervaren. Een hevig geschil in 't volgende voorjaar, over het al of niet oefenen der Kerkelijke Censure in zeker geval, betrof den ganschen Kerkeraad; doch

welks regt ik, als Scriba, verpligt werd in een uitvoerig betoog tegen de Regeerders der Stad te verdedigen. Ik voldeed aan mijnen last tot genoegen van den Kerkeraad, en bragt alles, wat mogelijk was, te berde uit de Plakaatboeken, uit de Notulen der Staten en Gecommitteerde Raden van Zeeland, uit de Kerkenordeningen, de werken van *Van Zurck*, *Van Leeuwen*, *Huber*, en van andere Regtsgeleerden. Met één woord, ik wilde toen alle mijne kundigheden op eens uitstallen.

Terwijl ik te Vere was, ben ik in 't jaar 1763 diep bedroefd geworden door het afsterven zoo van mijnen grootsten Begunstiger, den Heere *Van Borssele van der Hooge*, aan wien ik zoo vele weldadigheden verschuldigd was, als van mijnen dierbaren Vader, wiens wijduitgestrekte geleerdheid, getrouwe raad en bereidvaardigheid tot mondelijk en schriftelijk onderwijs mij weleer en tot zijnen dood toe een onuitdrukkelijk nut verschaften, waaraan ik in mijnen hoogen ouderdom nog met dankbaarheid blijve gedenken.

Na verloop van omtrent twee jaren verliet ik de Veersche Gemeente, en nam afscheid van dezelve, den 20 October 1765, nadat ik, gelijk Handel. XXVIII. 30, 31, staat, twee jaren in mijne eigene gehuurde woninge allen ontving, die tot mij kwamen, het Koningrijk van GOD gepredikt had, en den Heere J. C. geleerd met alle vrijmoedigheid

en

én onverhinderd. De vriendschap, in dien tijd met sommige Heeren gemaakt, is met mijn vertrek niet afgebroken: onder welke vrienden bijzonderlijk geweest is de Schotsche Predikant *James Yair*, een doorgeleerd Man, niet alleen in de Wiskunde, maar ook in de Grieksche taal en in de Geschiedenissen, zoo van zijn Vaderland, als van deze Gewesten, waarvan zijn zeldzaam werk over de Schotsche Court, te Vere gevestigd, getuigenis kan geven.

Wanneer de Heer *Petrus Broes* naar de Gemeente te Haarlem vertrokken was, werde ik, den 4 Aug. 1765, tot deszelfs opvolger te Vlissingen verkoren. Dit beroep kon niet anders dan aangenaam zijn. In die Stad had ik vijf van mijne kindsche jaren doorgebragt, de eerste gronden der letteroefeningen gelegd, een verstandig onderwijs in den Godsdienst ontvangen, en ik zoude aldaar vele oude en getrouwe vrienden aantreffen. Ja maar, de plaatse van een' beroemden en welsprekenden *Broes* te moeten vervangen, en te komen onder het getal van negen Ambtgenooten, in de Nederduitsche, Walsche en Engelsche Gereformeerde Gemeenten, onder welken Mannen van bondige geleerdheid en groote predikgaven waren, met welken ik mij in geenen deele konde vergelijken; dit en andere omstandigheden deden mij aarzelen, om de beroepinge naar die aanzienlijke en toen bloeijende Gemeente

spoedig aantenemen. Na een bedaard overleg, besloot ik 'er toe; en weldra week mijne beschroomdheid. Alle mijne Ambtgenooten en de voornaamste en beste leden der Gemeente ontvingen mij met eene bijzondere toegenegenheid; en zoo 'er, misschien, bij dezen of genen eenig vooroordeel tegen mij verwekt was, dit moest wijken, en week aanstonds, nadat de Heer *Schrader*, die een' onbegrijpelijken invloed op geheel de Gemeente had, mij op 't liefderijkste in den Euangeliedienst met de woorden van Paulus 1 Thess. V. 12 en 13, *eerste lid*, bevestigd had, en ik mijn werk aanvaard met de betuiginge van den Dichter, Psalm CXIX. 171 — 173.

Dit eerste werk vrij gunstig opgenomen zijnde, was ik met lust en vrijmoedigheid bezig in alles, wat tot mijnen Kerkelijken post behoorde, en ik genoot alle mogelijke bewijzen van hartelijke toegenegenheid. Deze verminderde niet tot het jaar 1776, maar werd zelfs toen meer openbaar. Men vreesde, op grond van vele bijzondere berigten, dat ik naar Amsterdam zoude beroepen worden, dewijl ik den 2 Januarij op het laatst gemaakte drietal geplaatst was. Hiervan kwam niets, zoo om andere redenen, als omdat men, tegen de waarheid, een algemeen gerucht verspreid had van de zwakheid mijner stemme, als niet toereikende voor een talrijk gehoor in de groote Amsterdamsche Ker-

Kerken. Ik lachte over een zoo listig uitstrooisel, en bleef wel te vreden bij de Vlissingsche Gemeente. Doch den 28 Aug. deszelfden jaars werd ik als Predikant geroepen naar de bloeijende Gemeente te Groningen, bij welke ik, drie jaren vroeger, was bekend geworden, deels, door eenmaal te prediken, deels, door een langduriger verkeer met een aantal lieden van aanzien en geleerdheid. Dit zal aanleidinge gegeven hebben tot de spoedige goedkeuringe van 't beroep, door de Heeren Burgemeesters en den Raad der Stad, op den volgenden dag. Eene bijna ontelbare menigte der Ledematen, mij zelfs van aangezicht en naam ten grootsten deele onbekend, vonden goed op mijne overkomste met alle liefde aantedringen. Dit geschiedde insgelijks door de voornaamste Leden der Regeringe, door de meeste en beroemdste Professoren, en door de Predikanten. Zij allen gebruikten de sterkste en verpligtendste redenen van aandrang. Dit geschiedde ook door den Heere *Calkoen*, die onlangs van Groningen naar Amsterdam als Predikant vertrokken was. Men liet mij ook zien, dat ik, het beroep aannemende, alle hope konde voeden, om het Hoogleeraarambt, bij de eerste openvallende plaats, op de Groningsche Akademie te bekomen. Dit alles, en wat ik meer zoude kunnen melden, scheen mij te zullen overhalen, om naar Groningen te vertrekken; onaangezien den

zeldzamen liefdedrang van 't aanzienlijkste en beste deel der Vlissingsche Gemeente, en van zeer vele goedhartige vrienden en bekenden in 't naburige Middelburg; onaangezien het verlies of verren afstand van bijna alle mijne en mijner Huisvrouwe bloedverwanten; onaangezien ook de welmeenende verzoeken van de Regeringe en den Kerkenraad te Vlissingen. Ik nam het beroep weinige dagen in beraad, en ik wil niet ontveinzen, dat ik dien tijd met slingerende bekommeringen doorbragt, van twee kanten even zeer gedrongen wordende. De tijd naderde, op welken ik mijn stellig antwoord naar Groningen, volgens belofte, zoude zenden. En wat nu? Er gebeurt iets, dat naar vermoeden in ons Vaderland nooit gebeurd was. De Souverein van 't Gewest, de Heeren Staten van Zeeland, gaven mij Hun verlangen te kennen, dat ik voor de beroepinge naar Groningen wilde bedanken, en binnen Zeeland blijven, met toezegginge van een sprekend bewijs van Hun genoegen, door mij aantestellen tot Historieschrijver van Zeeland; waarvan ik de bijzonderheden hieronder zal verhalen. In dezen gansch buitengewonen, geheel onverwachten en door mij volstrekt ongezochten weg der Hemelsche Voorzienigheid, was, naar mijn inzien, een duidelijke wenk, wat mij nu te doen stond, en ik besloot voor de Groningsche beroepinge op 't vriendelijkste te bedanken. Dit deed ik, den

20

20 Sept., met een' uitvoerigen brief aan den Kerkeraad, die, tot mijne blijdschap, gunstiglijk opgenomen is. Van meer dan eenen kant was mij verzocht, dat ik, indien ik voor het beroep mogte bedanken, het voorbeeld van zekeren Predikant, niet lang geleden, ook naar Groningen beroepen, zoude navolgen, en alle brieven zonder onderscheid onbeantwoord laten, die hem door bijzondere aanzienlijke en geleerde Groningers waren toegezonden. De dankbaarheid en wellevendheid schrikten mij af van dat onheusch stilzwijgen. Een geacht Man schreef mij uit Groningen, den 9 Nov., „ blijde te zijn over mijne gewilligheid tot het beantwoorden van zoo vele brieven, want dat het er zoo verre af was, dat de hoogachtinge voor mij, door het afslaan der beroepinge, eenigszins verminderd zou wezen, dat integendeel de droefheid daarover zoo veel grooter geworden is, als de toegenegenheid der harten door mijn vriendlijk verpligtend schrijven te sterker werd opgewekt. Heeft het dan (voegde hij daarbij) der alregerende Voorzienigheid des Allerhoogsten onafhangelijk en onberispelijk behaagd, door eene zeldzame en gansch onverwachte uitkomste uwe overkomste tot ons af tewenden, wij wenschen niet alleen ootmoedig te berusten in deze bestellinge van den grooten Schikheer aller dingen, maar feliciteren ook u met de zonderlinge eere, ter gelegenheid van onze roepin-

pinge, door de Zeeuwsche Staaten u bewezen, en die onze keuze tevens eere heeft gedaan." Zoo dacht die briefschrijver, en zoo dachten met hem in 't algemeen de Groningers. Dit ondervond ik, als ik, na verloop van omtrent drie jaren, hen ging bezoeken, voor hun predikte, mijnen dank voor hunne liefde openlijk betuigde, en tallooze blijken van hunne onbeschrijfelijke toegenegenheid bij vernieuwinge ondervond: waaraan ik nog telkens gedenke, en met erkentenisse, mijn leven lang, zal blijven gedenken.

Na het bedanken voor de Groningsche beroepinge, verbond ik mij wederom aan de Vlissingsche Gemeente, den 6 October, met eene leerrede over 1 Thessal. III. 12, 13. Mijn verblijf gaf toen aan allen een groot genoegen, en in 't bijzonder ook aan de Regeerders der Stad, die, den 5 October, zoo schriftelijk, als door hunnen Pensionaris mondelijk, hunne bijzondere gevoelens van genoegen over mijne keuze betuigden, en dadelijk betoonden, met een aanzienlijk boek-geschenk van de kostbare Italiesche uitgaven der werken van *Meursius* en *Sigonius*, in achttien deelen, met het wapen der Stad versierd.

Van dien tijd af was mijn voornemen, in Zeeland en te Vlissingen mijne dagen te eindigen, en van verdere bevorderinge, indien zij mij aangeboden werd, volkomenlijk aftezien. In dit gevoelen bleef

ik

ik tot den jare 1778, wanneer een schielijk opkomende en hevigst woedende storm van oproerigheden te Vlissingen, door mij allerminst veroorzaakt, mijne stille ruste stoorde, mij noodzaakte het genomene besluit te laten varen, en eindelijk deed verlangen naar eene andere woonplaatse, en naar eene Gemeente, bij welke ik met lust en vrucht zoude mogen werken, en mijnen verderen leeftijd rustig doorbrengen. Door den oorlog, tusschen Frankrijk en Engeland ontstaan, vonden eenige voorname Kooplieden te Duinkerke het voor zich en hunnen handel geraden, zich te Vlissingen met de woon te vestigen. Zij behoorden tot de Roomsche Kerke, en hadden geen' lust, om telkens naar Middelburg te trekken, binnen welke Stad alleen in 't gansche Eiland van Walcheren voor hun gelegenheid was om ter Kerke te gaan. Op hun verzoek, door andere Roomschgezinde inwoonders aangedrongen, besloot de Regeringe van Vlissingen, aan de Roomschgezinde ingezetenen vrijheid te verleenen tot het bouwen van een Kerkhuis op eene aangewezene en meer afgelegene plaats, om in hetzelve hunnen eerdienst gemeenschaplijk te verrigten, doch in alle stilheid, gelijk in andere steden. Dit besluit baarde nu, gelijk over eenige jaren, ongenoegen en gemor onder de meeste inwoonders der Stad. De zaak werd ter overweginge gebragt in den Kerkeraad, die, naar het begrip

van

van sommige leden, zich behoorde te vervoegen bij de Regeringe, ten einde het bouwen der Roomsche Kerke voortekomen. Anderen begrepen, dat men het aan de Regeringe moest overlaten, om bij haar besluit te blijven, of hetzelve te veranderen. Bij de laatsten voegde ik mij ook, te meer, omdat ik altijd van oordeel geweest was, dat men aan alle burgers en ingezetenen, die het regt van inwoninge gekregen hebben, niet slechts vrijheid van geweten, maar ook van gemeenschappelijke godsdienstoefeninge behoort te vergunnen. Ook konde ik niet berekenen, dat de Hervormde Godsdienst 'er eenig nut van trekken zou, indien de Roomschgezinde Vlissingers genoodzaakt bleven naar Middelburg ter Kerke te gaan. Verzuim van Godsdienstoefeninge, van welken aard zij wezen moge, baant doorgaans den weg tot losbandige zedenloosheid, en deze is oorzaak van de grootste rampen voor Landen en Steden. Hoewel ik niet goedkeurde een geheim besluit der Regeringe, om van niemand eenig verzoekschrift of vertoog tegen het bouwen eener Kerke voor de Roomschen aantenemen, bleef ik bij mijn gevoelen, om mij met de zaak zelve niet te bemoeijen, maar de uitkomste in stille bedaardheid aftewachten. Het verzoekschrift, door 13 deftige burgers geteekend, niet aangenomen wordende, groeide dagelijks het ongenoegen: waarvan het gevolg was, dat eene groo-

te menigte burgers een verzoekschrift, tegen 't besluit der Regeringe, omtrent het einde van Augustus, deed overhandigen aan Z. D. H. den Prins Erf-Stadhouder, als Heer van Vlissingen. Een zeer voornaam Man in 's Hage bragt dit vrij omslagtig stuk tot mijne kennisse, deels, om van mij onder de hand te vernemen, wat men onzijdig te oordeelen hadde over de aangehaalde Historische bewijzen, ontleend uit het 13de Artikel der Utrechtsche Unie, sommige besluiten en plakaten der Heeren Staten van Holland en Zeeland, enz., deels en vooral, om eenig berigt te geven omtrent de persoonen, die het request onderteekend hadden, en in hoe verre zij aan mij bekend waren. Aan dit geëerbiedigd verzoek voldeed ik aanstonds, en met die openhartigheid, welke men begeerde. Van de 284 onderteekenaars waren de meesten aan mij, hoewel zoo vele jaren in die Stad gewoond hebbende, geheelenal onbekend. Niet meer dan twee Predikanten hadden 'er hunnen naam onder geplaatst. Twee andere Predikanten, binnen Vlissingen wonende, en weinige andere buiten die Stad, hoezeer anders woelende, verkoren echter niet, om welke redenen dan ook, het verzoekschrift te onderschrijven. Vreemder scheen het, dat ook de bewoners van 't Platte Land van Walcheren overgehaald wierden, zich deze zaak aantetrekken, en een verzoekschrift, waarin zij ten grooten getale deel namen,

te

te doen overhandigen aan den Prins Erf-Stadhouder, en zich te verzetten tegen het besluit der Vlissingsche Regeringe. Onder de Landzaten waren over zaken van een' zeer verschillenden aard hooggaande onlusten ontstaan of verwekt. Tot bereikinge van zeker oogmerk, wist men geen gereeder middel, dan de geschillen binnen Vlissingen en die op 't Platte Land in één te smelten, en dus een volstrekt oproer te veroorzaken. Het was te bejammeren, dat men den Godsdienst daartoe misbruikte. Niet minder vreemd was het, dat de Engelsche Predikant te Vlissingen nog, den 18 Nov. 1778, vruchtelooze pogingen aanwendde, om de geheele Classis van Walcheren te bewegen, dat zij zich het Vlissingsche geschil wilde aantrekken. Het was hem niet onbekend, dat, reeds den 17 Oct., eenige afgevaardigden uit de Vlissingsche Burgerije en uit de Landlieden, sprekende in naam van meer dan 8000 Gereformeerden, eerbiediglijk verzocht hadden, dat het Roomsche Kerkhuis gesloten en alle openbare Roomsche eerdienst in Vlissingen geschorst zij en blijve, tot dat het verwacht wordende welbehagen van Zijne Doorl. Hoogheid, over deze zaak, zou ingekomen zijn. Ook kon aan dien Predikant niet onbekend gebleven zijn, dat de Raad der Stad, op dien zelfden dag, met eenparige stemmen, goedgevonden had, het straks gemelde verzoek intewilligen. Ik kan niet

in

in 't zekere zeggen, of hij mede wist den inhoud des briefs, den 18 October door Z. D. Hoogheid aan de Regering geschreven, bij welken de Vorst betuigde, dat Hij liefst gezien zou hebben, dat de Resolutie, immers voor als nog, niet genomen was, terwijl Hij verwachtte, dat de Regeringe, hangende Hoogdeszelfs raadplegingen, geen meerdere voorregten aan de Roomsche ingezetenen geven zou, en zorge dragen, dat geene aanstalte gemaakt wierde tot het bouwen van eene Roomsche kerke, en dat de Roomsch-Catholieken hunnen Godsdienst oefenende, zulks met de minst mogelijke uiterlijkheden en in stilheid verrigten, om, zoo veel doenlijk, den aanstoot wegtenemen, welken de openbare oefeninge van den R.K. Godsdienst binnen de muren van Vlissingen aan de goede ingezetenen kwam te veroorzaken. Vraagt iemand: wat bewoog toch dien Engelschen Predikant, zonder last van zijnen Kerkeraad, de Classis van Walcheren in 't harnas te willen jagen, na verloop van eene geheele maand? waarom liet men niets onbeproefd, om de bittere verdeeldheden in Vlissingen levendig te houden en nog dagelijks te vermeerderen, na den 17 October? waarom bleven de onstuimigheden en oproeren in 't gansche Eiland van Walcheren na dien dag voortduren? waarom waren de Heeren Staten van Zeeland nog genoodzaakt, van elders krijgsvolk te ontbieden,

en bij Hunne Publicatie van den 9 November bekend te maken, dat deze buitengewone maatregelen, hoe ongaarne ook, tot geen ander oogmerk te werk gesteld waren, dan ter beveiliginge van de wettige Overheden en Regeringen tegen alle gevreesde, ja bedreigde aanvallen, tot beteugelinge van onrustigen, stuitinge van soortgelijke ongeregeldheden, als sedert eenigen tijd binnen het Eiland van Walcheren hadden plaats gehad, voorkominge van eene geheele omverrewerpinge van alle goede orde en regeringe, zonder welke geen Land bestaan kan, handhavinge van het Regt, zonder welke niemand veilig is, en ter bewaringe van de have, goederen en bezittingen der getrouwe onderzaten. Uit deze duidelijke woorden der Heeren Staten kan men veel opmaken. De onverwachte aankomste van een genoegzaam aantal Ruiterij baarde angstvallige schrik bij de oproermakers, maar vergenoeginge bij anderen, ook bij mij, die zeer gaarne de beantwoordinge der straks gemelde vragen overlate aan hun, die de aanstokers of bevorderaars van het oproer waren geweest, en van zulken, die zich als onverstandige werktuigen lieten gebruiken, zonder te weten, wat de voornaamste hoofden der onlusten, die zich wel wisten schuil te houden, allermeest bedoelden. Zonder 'er meer van te willen zeggen, of geheime raadplegingen, in de Steden en op 't Land gehouden, en

ten

ten grooten deele langs onbekende wegen tot mijne kennisse gekomen, hier te ontdekken, moete ik nu iets van mij zelven spreken, om te doen blijken, dat ik niet zonder reden verlangde Vlissingen te verlaten. Mijne hoofd-misdaad was, dat ik mij niet had willen voegen bij alle die woelzieke geesten. Hierom verwekte men een' verschrikkelijken haat tegen mijnen persoon, en dus ook tegen mijnen Euangeliedienst, zoodat ik van toen af mijne weinige toehoorders altijd zonder moeite konde tellen. Men verspreidde door geheel het Eiland een al te dwaas gerucht, dat ik eerlang den Hervormden Godsdienst zoude verlaten en tot de Roomsche kerke overgaan. Aan smaad- en lasterschriften had ik geen gebrek, doch welke ik belachte, latende zelfs verluiden, dat ik eene goede belooninge aan zulken beloofde, die dezelve aan mij kwamen overhandigen, waaraan men vooral geenen zin scheen te hebben. De anders bekommerende bedreigingen, dat men mijn huis zou aanranden en uitplonderen, maakten mij niet vervaard, en waren even weinig in staat mijne grondbeginselen te veranderen, als de ruste van mijn hart te storen. Van den aanvang der onlusten liet ik verspreiden, dat ik één jaar met geduld wilde afwachten, of de Vlissingsche Gemeente tot bedaarde toegenegenheid omtrent mij zou wederkeeren; maar zoo neen, dat ik elders mijne ruste wilde zoeken. Ik had alle redenen om te vermoe-

den, dat hier of daar wel eenige gelegenheid, 't zij in Zeeland, 't zij in Holland, waar mijn gedrag, volgens vele schriftelijke berigten, was goedgekeurd, tot eene geschikte plaatsveranderinge zou opkomen. Ik hield mijn woord; en door GODS gunstige Voorzienighed werd mijne hope niet beschaamd.

Te Leeuwarden was, omtrent dezen tijd, eene openstaande Predikantsplaats. Een Man van onbegrijpelijken invloed gaf mij te kennen, dat ik dezelve vrij zeker vervullen zoude, mits ik vooraf beloofde, het beroep vastelijk te zullen aannemen. Doch ik konde niet besluiten, mij deze voorwaarde te laten welgevallen, en mij op dien voet te verbinden. Weinige weken later, kwam iets anders voor, dat mijne aandacht veel meer trok. Een der aanzienlijkste Heeren in Goes, de Burgemeester *van de Spiegel*, schreef mij, in 't begin van Julij 1779, zijn ontwerp, om mij in die Stad te laten beroepen worden, met verzekeringe, dat hem niets aangenamer zijn zou, en dat ik met een algemeen genoegen der Gemeente zoude beroepen worden. Het uitzicht op eene verplaatzinge naar eene Stad en Gemeente, met Vlissingen gelijk staande, kon in mijne onaangename omstandigheden niet dan ten hoogste aangenaam zijn. Den 6 Augustus werde ik, met eenparige stemmen, tot Herder en Leeraar door het Collegium Qualificatum naar de Goesche Gemeente beroepen; en ik

kreeg

kreeg door vele brieven een verblijdend berigt, dat ik te Goes algemeen begeerd was en met hartelijke liefde zoude ontvangen worden. Dit zelfde bevestigden de Heeren, die, wegens de Regeringe der Stad, bij het doen der beroepinge hadden moeten tegenwoordig *zijn*, en mij in hunnen afzonderlijken brief schreven te vertrouwen, dat een ijder het zich tot een bijzonder genoegen zou rekenen, mij met eene opregte en hartelijke toegenegenheid te ontvangen, en dat grooten en geringen zich zouden bevlijtigen, om mij op den duur het verblijf aldaar zoo aangenaam te maken, dat ik geen reden zoude hebben mij over de gedaane verwisselinge te beklagen. Nog meer vereerende was voor mij de brief, op last der Heeren Burgemeesters en Raaden, Regeerders der Stad Goes, den 7 Aug. geschreven, waarbij Zij te kennen gaven, „*dat* zij door de Heeren Afgevaardigden in 't Collegium Qualificatum mijne beroepinge in de plaats van den Heer *Y. van Hamelsveld* vernomen hadden; *dat* zij, hoe zeer zij zulks anderszins ongewoon waren, ten blijke dat Hun die beroepinge bijzonder aangenaam was, en uit aanmerkinge van den prijs, welken zij stelden in mijne bekende merites, goedgevonden hadden mij daarmede geluk te wenschen, en *dat* zij gansch vrindelijk verzochten dezelve aantenemen: zij vleidden zich, dat deze Hunne Demarche, gepaard met de wettigheid en eenparigheid van 't beroep,

 en

en 't verlangen, waarmede ik te Goes werde te gemoet gezien, gegronde motiven zouden zijn, om mij te bewegen tot de Gemeente aldaar overtekomen".

Dit beroep, met zulke ongewone omstandigheden gepaard gaande, en voorvallende in eenen tijd, wanneer ik zoo vele en onverdiende bitterheden een jaar lang had moeten ondervinden, vervulde mijn hart met eerbiedige dankbaarheid aan den HEERE, wiens Voorzienigheid, waarvan ik in geheel mijn leven de doorslaandste blijken genoten had, ook nu door mij moest aangebeden worden; maar dit zelfde beroep vorderde mijne erkentenisse der bijzondere toegenegenheid van 't Collegium Qualificatum, aan 't welke ik dit aanstonds te kennen gaf, met verzoek, om mij over deze beroepinge, hoe aangenaam zij anders was, eenige dagen te mogen beraden: waartoe ik thans gewigtige redenen had. Den verpligtenden brief der Goesche Regeringe beantwoordde ik mede terstond; ik herdacht Hare gunstige uitdrukkingen ter Staatsvergaderinge bij gelegenheid mijner aanstellinge tot Historieschrijver van Zeeland; ik gevoelde het groote van Hare onverdiende gunste bij 't beroep naar de Gemeente te Goes, mij tot eere en genoegen strekkende, bijzonderlijk uit aanmerkinge der onaangenaamheden, te Vlissingen ondervonden; ik gaf nog te kennen, dat 'er dringende redenen waren, die mij verpligtten het beroep niet op staanden

voet

voet aantenemen, redenen, wier billijkheid, in vervolg van tijd, aan de Regeringe op 't duidelijkste zou blijken, en welke ik, naderhand, gereedelijk zoude ontvouwen met die openhartigheid, welke de edelmoedigste handelwijze der Regeringe van mij vorderde, terwijl ik niet twijfelde, of men zou als dan daarin genoegen kunnen en gelieven te nemen. Onder die redenen was niet, gelijk sommigen dachten, dat ik langs dezen weg beproeven wilde, of ik, door het afslaan van 't beroep, de vroegere toegenegenheid der Vlissingers in 't algemeen konde herwinnen. Dit was nu, zoo niet voor altijd, geheellijk onmogelijk. Een van mijne Ambtgenooten heeft zulks ondervonden, en zich eindelijk genoodzaakt gezien, om het beroep naar eene kleine stad en gemeente met graagte aantenemen, ten einde den haat en laster te Vlissingen te ontwijken.

Mijne voornaamste reden, waarom ik een' korten tijd van beraad verzocht, was deze. Ik wist in 't zekere, dat eenige veelvermogende Vrienden met allen ernst bleven aandringen op mijne bevorderinge tot Professor te Middelburg, en dat deze zaak, naar alle waarschijnlijkheid, binnen weinige dagen haar volkomen beslag zou krijgen. Dit gebeurde, twee of drie dagen na de ontvangene beroepinge naar Goes, voor welke ik toen op 't vriendlijkste bedankte, met brieven aan het Collegium Qualificatum en aan de Regeringe der Stad, met bijvoe-

ginge, dat, hoe aangenaam de weg was, welken de Godlijke Voorzienigheid voor mij geopend had, het mij echter zeer zou grieven, indien ik, door het bedanken voor 't beroep, het ongenoegen der Regeringe eenigszins op mij zoude laden; terwijl ik in eene welgegronde hope leefde, dat zij, gelijk de Regeringe te Groningen in 't jaar 1776, mijne keuze ten goede nemen zou, en mij met Hare gunste blijven vereeren, zoo als mij nooit iets meer ter harte kon gaan, dan bij alle gelegenheden te toonen, dat ik niet ondankbaar ben, maar vervuld blijve met alle gevoelens van eerbiedige erkentenisse. En het was mij tot groote blijdschap, toen ik vernam, dat dit mijn schrijven met welgevallen was aangenomen. Van de beroepinge te Goes en mijn bedanken voor hetzelve, en te gelijk van mijne aanstellinge te Middelburg, welke ik reeds aangenomen had, gaf ik mondelijk berigt aan den eersten Regerenden Burgemeester, en schriftelijk aan de geheele Regeringe der Stad Vlissingen, den 12 Aug., daarbij voegende, dat ik de herstellinge mijner ruste en stille genoegens elders had moeten zoeken, zoodra mij hiertoe eene gunstige gelegenheid voorkwam, en ik met eere de Vlissingsche Gemeente konde verlaten, maar dat ik de menigvuldige bewijzen, sedert omtrent 14 jaren, van de gunstrijke toegenegenheid der Regeringe ontvangen, steeds in een dankbaar geheugen zoude bewaren. Dit een

en

en ander aan de Regeringe ter kennisse gekomen zijnde, heeft Zij, den 14 daaraan volgende, goedgevonden en verstaan, dat aan mij schriftelijk te kennen zou gegeven worden, „ *dat* de achtinge, welke Zij, den 5 Oct. 1776, bij gelegenheid mijner beroepinge naar Groningen, betuigd hadden te gevoelen, sedert dien tijd aanmerkelijk was toegenomen, vooral ter oorzake van mijn voorzichtig en voorbeeldig gedrag in de bekende gebeurtenis van den voorleden jare, een gedrag in alles overeenkomstig met de pligten van een waar' en vroom' Leeraar, en van een' braven en welmeenenden Burger, een gedrag, 't gene te wenschen geweest ware, dat door allen, vooral van de zoodanigen, die het Euangelium des vredes binnen Vlissingen moesten verkondigen, en de zaden van twist en tweedracht eerder hadden behooren uittetroeijen, dan voortteplanten, ware nagevolgd, een gedrag eindelijk, hetgene algemeen bekend geworden zijnde, onder meerdere buitengewone hoedanigheden en bekwaamheden, waarmede de Opperste wijsheid mij boven anderen begaafd en begunstigd heeft, buiten tegenspraak aanleidinge gegeven heeft, en andere Regeringen opgewekt, om door alle middelen en wegen mij tot zich te trekken; *dat* de Regeringe wel gewenscht had, door mijne spoedige aanneminge van het beroep naar Middelburg, zich niet buiten staat gebragt te zien, om

ernstiglijk te raadplegen over zoodanige vereerende, als andere middelen van overredinge, als waardoor ik mogelijk tot een langer verblijf binnen de Vlissingsche Gemeente en Stad zoude zijn bewogen geworden; *dat*, alzoo zulks daardoor afgesneden was, de Regeringe zich alleenlijk zou vergenoegen, met mij met dien aanzienlijken post geluk te wenschen, onder toebiddinge van 's Hemels ondersteuninge in alle mijne onderscheidene betrekkingen tot opbouwinge en vermeerderinge van Christus Rijk, tot onderwijs van het opkomende geslacht, en tot bevorderinge van het heilzame doelwit van de Maatschappijen der Wetenschappen, zoo te Vlissingen, als elders; *dat* de Regeringe mij steeds in hare gunstige gedachten zou bewaren; *dat* zij, tot een blijk van hare welmeenende gevoelens, aan mij den vrijen toegang vergunde tot alle de Charters ter Politie-kamer en ter Secretarije, ten einde mij in mijnen post als Historieschrijver van Zeeland behulpzaam te zijn, alsmede den toegang tot de Stads Bibliotheek". Een afschrift van dit besluit werd mij, door den Pensionaris, in naam der Regeringe overhandigd, en was mij aangenaam, niet om den lof aan mij gegeven, maar omdat het een bewijs opleverde, hoe de geheele Regeringe over mijn gehouden gedrag oordeelde. Andere eere of eenig voordeel begeerde ik te Vlissingen niet, en om alle raadplegingen desaangaande op eens aftesnijden,

dacht

dacht ik best, geen mondelijk of schriftelijk berigt van mijn beroep naar Goes en Middelburg te geven, eer ik voor het eene bedankt en het andere had aangenomen. Weldra begon ik te denken op 't vertrek naar Middelburg, doch dit kon niet zoo spoedig schikken, deels, omdat ik vooraf mijn schoon huis en nabijliggenden tuin wilde verkoopen, deels, dewijl de gelegenheid ontbrak, om schielijk eene geschikte woninge te Middelburg te vinden, in welke Stad ik, weinige jaren geleden, twee huizen verkocht had, naardien mijn voornemen was, den verderen leeftijd in Vlissingen doortebrengen.

Niet voor den 17 October verzocht ik, in 't Collegium Qualificatum, ontslag van mijnen gewonen Euangeliedienst in de Vlissingsche Gemeente, met behoud van alle eere, als mede een Kerkelijk getuigschrift omtrent mijnen Dienst en mijn gedrag in die Gemeente. Dit verzoek werd toegestaan; en ik ontving, voor mijn vertrek, een hooggestemd getuigschrift, waarin ik, met een' grooten omslag van woorden, niet alleenlijk beschouwd werd als een stichtend Christen en een getrouw Euangeliedienaar, maar ook als een goed Burger. Het was geschreven op last van 't Collegium Qualificatum, in welks vergaderinge ook Leden der Regeringe, eenige bedaarde en weldenkende Predikanten en Ouderlingen tegenwoordig waren; anders zou de op-

stel-

steller, naar alle vermoeden, hetzelve minder loflijk en zwierig gemaakt hebben. Hij en anderen begrepen niet, maar alle mijne Vrienden wisten zeer wel, waarom ik mijn ontslag vraagde, doch behoudens alle eere. Ik wilde een Lid van den Vlissingschen Kerkeraad blijven, om dus stem en zittinge in de Classis van Walcheren te behouden; van welke sommigen bedoelden mij voortaan onbevoegd te rekenen.

Den 27 October predikte ik voor de laatste maal te Vlissingen, en nam afscheid van de Gemeente, juist op den dag, waarop ik, veertien jaren te voren, aldaar bevestigd was, en mijne intrede gedaan had. Aan toehoorders was nu geen gebrek. Uit Middelburg kwam een aantal van mijne vrienden en bekenden, en uit Vlissingen eene groote menigte van menschen, die of gunstig of ongunstig over mijn gedrag onder alle de oproerigheden geoordeeld hadden. Zeer velen kwamen uit loutere toegenegenheid en ware vriendschap. Anderen verschenen, of in verbeeldinge, dat ik mijne verantwoordinge welke ik, naar de gevoelens van mijn geweten en die van alle verstandige en bedaarde menschen in 't geheel niet noodig had, zoude bepleiten, of uit enkele nieuwsgierigheid, om vele bijzonderheden, betreffende al het gebeurde te Vlissingen en elders, van mij te hooren, of ten minste te vernemen, wat ik tot de onrustige Gemeen-

meente en sommige Predikanten zoude zeggen. Doch die alle bedrogen zich. Ik verkoos het voorbeeld van Paulus, die, hoewel hij ook te Thessalonica smaad geleden had, zijnen tweeden brief aan die Gemeente met een' veelbeduidenden zegenwensch eindigde, in 't 3 H. vs. 16, dat de HEERE des vredes zelf haar vrede, ten allen tijde, op allerleie wijze, geven wilde, en met hun allen zijn. De leeringen, uit den text afgeleid, waren: (1) Leeraars van den Godsdienst moeten, naar Paulus voorbeeld, gezet zijn op de bevorderinge van vrede in de burgerlijke maatschappije en de gemeenten tot dien vrede met allen aandrang opwekken met woorden en voorbeeld, (2) Leeraars behooren vooral hun werk te maken, om den waren vrede des gemoeds, tot eeuwige gelukzaligheid van den onsterfelijken geest, met allen ernst aanteprijzen en bestendiglijk aantekweeken, (3) elk mensch, vooral ieder Christen, is verpligt, den onderlingen vrede in de burgerlijke samenlevinge te behartigen, (4) de HEERE wil met hun zijn, die den vrede beminnen, maar niet met zulken, wier harten met haat, twistgierigheid en wraakzucht vervuld bleven. Ik vermaande de Gemeente tot vredelievende eensgezindheid, en bragt haar alleenlijk in gedachten, wat ik, in 't jaar 1776, bij het bedanken voor 't beroep naar Groningen, van denzelfden leerstoel gezegd had: „ Ben ik de eer-

eerste der Leeraren in deze Stad, bij uwen leeftijd, die zulke aanzienlijke en voordeelige beroepinge heb afgeslagen, ziet toch toe, dit bidde ik u, dat ik ook de eerste niet worde, die redenen van naberouw over mijne keuze ontvange". Met vrijmoedigheid durfde ik mij beroepen op de Gemeente, *dat* ik het eene talent, mij aanbetrouwd, niet in de aarde had verborgen met den onnutten dienstknecht, die verdiende in de buitenste duisternisse geworpen te worden; *dat* ik mij nooit onttrokken had, gelijk die van Meroz, over welken de Engel des HEEREN eenen vloek uitsprak, om te komen tot de hulpe des HEEREN; *dat* ik een' afkeer had van tegen den HEERE te zijn, en om, in plaatse van te vergaderen, te helpen verstrooijen; *dat* ik het mijn grootste voorregt rekende, CHRISTUS voor de menschen te belijden; *dat* ik het verlochenen van JEZUS en van Deszelfs Euangelie met mijn gansche hart verfoeide. De meeste hoorders, vooral de Middelburgsche, konden niet begrijpen, waartoe deze gezegden dienden; maar zij werden, tot schaamrood worden toe, duidelijk begrepen door drie Vlissingsche Predikanten, hier ook tegenwoordig, die goedgevonden hadden, over zulke en soortgelijke woorden te prediken, om den haat der Gemeente tegen mij en mijne waardige Ambtgenooten, *Vrolikhert* en *Schrader*, van tijd tot tijd te doen voortduren en aangroei-

groeijen. Van die twee Heeren wilde en konde ik, een afzonderlijk afscheid nemen. De laatste had mij, juist over 14 jaren, in den dienst der Gemeente ingezegend, gelijk reeds gezegd is; de eerstgenoemde was, in mijne kindsche jaren, als een vader, onderwijzer en raadgever, naderhand mijn ware Vriend, eindelijk mijn Ambtgenoot, die, ten tijde der bevestiginge, naar 't gebruik in Zeeland, mij de hand van Broederschap toereikte met eene aanspraak, welke de hartelijke liefde van dien braven Man kenmerkte.

Dit zij genoeg over de onaangenaamheden, mij in 't veertiende jaar van mijn verblijf bij de Gemeente te Vlissingen overgekomen, want de dertien eerste jaren bragt ik door met groote aangenaamheden, welke ook mijnen lust tot werken, zelfs in uren van uitspanninge, meer en meer opwakkerden.

Omtrent den tijd mijner komste te Vlissingen in 't jaar 1765 werd een ontwerp gemaakt, om in die Stad een Genootschap der Wetenschappen opterichten. Geen gering genoegen was het voor mij, tot een Lid van hetzelve weldra benoemd te worden: waarover in 't vervolg.

Niet lang na mijne aankomste, kwam in 't licht een Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland in de XVI[de] eeuwe, met eenige Verhandelingen daartoe betrekkelijk. Dit werk was door mijnen Vader begonnen, werd door mij aangevuld, vervolgd,

vol-

voltooid, en in 't jaar 1765 door mij opgedragen aan den Heere *Wilhem van Citters*, toen Raadpensionaris van Zeeland, allermeest tot een openbaar bewijs van erkentenisse voor groote weldaden, welke ik en de mijnen, sedert vele jaren, van Deszelfs Geslacht genoten hadden.

In dat zelfde jaar werd mijn huislijk geluk niet weinig vermeerderd door eene Egtvereeniginge met de deugdzame *Paulina Cornelia Mounier*, uit deftige Ouders geboren, en door welker Moeder ik in betrekkinge kwam met de *Pleviers*, *Boeije*, *van den Broecke*, *Muloch*, *Lambrechtsen*, *De Jonge*, en andere aanzienlijke Geslachten, vooral te Zierikzee. Ik verkoos liever vijf jaren een eenzaam leven te leiden, dan te trouwen tot oneere van mijn geslacht, of mij in diepe armoede te steken.

Gelijk de meerderjarigheid van Z. D. H. den Prins Erfstadhouder, den 8 maart van dat jaar, met statelijke plegtigheden in de kerke gevierd was, zoo ook met middag- en avond-maaltijden op het Stadhuis, tot welke ik, met alle de Predikanten, vriendlijk genoodigd werd. Wanneer die Vorst als Erf-Heer van Vlissingen, weinige maanden later, op eene luisterrijke wijze gehuldigd was, vond ik mij vrijwillig opgewekt en in staat gesteld, om, buiten kosten van de Stad, die plegtige inhuldiginge te beschrijven. Om aan dit werk eenig meer algemeen en blijvend belang bijtezetten, besloot ik voor-

vooraf te laten gaan eene Beschrijvinge der voornaamste Geschiedenissen van de Stad Vlissingen, sedert hare vroegste beginselen tot den jare 1766. Na schriftelijk de verzochte vrijheid bekomen te hebben, werd dit werk opgedragen aan den Prins Erf-Stadhouder, die het ook met genoegen ontving, en 'er mij, door een' brief, op de verpligtendste wijze, voor liet bedanken. Ook nam de Regeringe der Stad mijne pogingen zoo wel op, dat Zij mij vereerde met een zeer schoon zilveren gedenkstuk, waarop het Wapen der Stad gegraveerd is. Dit geschiedde volgens besluit van den Raad op den 23 Jan. 1768, bij hetwelke mijn verhaal, belangende de Inhuldiginge van Z. D. Hoogheid en de plegtigheden van den 8 Maart 1766, in allen deele overeenkomstig met de waarheid bevonden te zijn verklaard wordt, en dus alzins goedgekeurd. De Regeringe erkende de moeite, welke ik tegen verwachtinge genomen had, in 't beschrijven der voornaamste gebeurtenissen van Vlissingen, waarvan sommige door den ouderdom en de langdurigheid van tijd, en bij gebrek van eene behoorlijke beschrijvinge der Stad, als in vergetelheid geraakt waren, maar nu wederom aan het daglicht gebragt. Hoewel men begreep, dat deze beschrijvinge zeer naauwkeurig was, en den schrijver niet dan tot eere strekken kon, oordeelde echter de Raad niet wel gevoeglijk, dezelve goedtekeu-

D ren,

ren, veel min aftekeuren, maar voor mijne rekeninge te laten.

Dewijl ik had doen blijken, dat ik geen vreemdeling of nieuweling was in de Vlissingsche geschiedenissen, dacht men in 't algemeen, dat ik door de Burgemeesters en Regeerders der Stad zoude benoemd worden, om, bij gelegenheid van het tweehonderdjarige feest over de verlossinge van Vlissingen uit het Spaansche geweld op den 6 April 1572, de korte redevoeringe te doen, en de toehoorders voortegaan met Gebeden en Dankzeggingen. Dan, om zekere reden, niet waardig hier gemeld te worden, vond men goed, mijnen Ambtgenoot *Brahé* tot dit werk te verkiezen. Dit geschiedde bij besluit van den 29 Febr. 1772. Ik konde dit besluit naauwlijks met onverschilligheid en zonder eenig ongenoegen vernemen, te meer, omdat de voornaamste oorzaak of andere oorzaken mij niet onbekend bleven. Ik konde mij, derhalve, gemaklijker des getroost houden. Doch het was niet naar den zin van de meeste Ingezetenen, en zelfs niet naar 't genoegen van vele Leden des Raads. Weinige dagen voor de feestvieringe, verzochten mij eenige aanzienlijke Regenten, eerst afzonderlijk, naderhand in naam der geheele Regeringe, dat ik op mij wilde nemen, op denzelfden tijd in eene andere kerke den Godsdienst te oefenen, en ter gedachtenisse van de zeldzame verlossinge

der

der Stad uit het Spaansche juk openlijk te spreken. Om niet beschuldigd te worden of van morrend ongenoegen, of van stijfhoofdigheid, besloot ik aan dit verzoek te voldoen. Niettegenstaande de Heeren Afgevaardigden der Staten van Zeeland en alle de Leden der Vlissingsche Regeringe in de hoofdkerke moesten tegenwoordig zijn, had ik een zeer talrijk gehoor, zoo uit de Burgerije, als van Aanzienlijke Heeren, ook uit Middelburg. Niet voor den 26 April besloot de Raad der Stad, mij mondelijk door den Pensionaris, en door een afschrift van de genomene Resolutie, te verzekeren, dat de Regeringe zich ten hoogste voldaan hield over mijne betoonde volvaardigheid in het houden eener Redevoeringe, niettegenstaande de kortheid des tijds, dat ik van de bedoelinge der Regeringe eerst berigt ontvangen had, en dat Zij mij diensvolgens voor mijne genomene moeite en betoonde bereidwilligheid in het volbrengen van haar verlangen bedankte. Wel voorziende, dat het werk van mijnen Ambtgenoot niet spoedig in 't licht zou verschijnen, besloot ik, mijne redevoeringe, onder den titel van Tweede Eeuw-feest van de Vrijheid in den Burgerstaat en Godsdienst binnen de Stad Vlissingen, op de drukpersse te brengen, met bijvoeginge van de noodige aanteekeningen en eenige oorspronglijke stukken, en van sommige andere bijlagen: betreffende de innemers van den Briele

op den 1 April 1572; den juisten dag der verlossinge van Vlissingen; en de Apologie van de Vlissingers, in 't jaar 1572 gedrukt; ik besloot dan, dit werkje aanstonds uittegeven. Dit geschiedde binnen den tijd van vier weken; en dit was mogelijk, omdat ik niet kon gehouden worden voor een' vreemdeling in de Vlissingsche geschiedenissen in de zestiende eeuwe. Meer dan eens, en met reden, heeft men mij beschuldigd, dat ik traaglijk voortging met het drukken van mijne schriften; maar nu was ik, mogelijk, met een' te grooten spoed voortgegaan. Ten minste, mijne verhaaste uitgave, mishaagde aan zulke Regenten, die liever zouden gezien hebben, dat het werk van den Heere *Brahé* eerst in 't licht gekomen was, en hierom draalden, vrijheid aan mij te geven, om mijne redevoeringe, gelijk welvoegelijk was, aan de Vlissingsche Regeerders optedragen. Dan, dit werd vergund, zoodra ik aan sommigen te verstaan gaf, dat ik anders op staanden voet mijn werkje zoude opdragen aan den Prins Erf-Stadhouder, als Heer van Vlissingen, die, gelijk ik vertrouwde, zulks mij wel ten goede zou gelieven te nemen. Dit is zeker, dat Z. D. Hoogheid mij eerder voor het naar 's Gravenhage gezondene exemplaar op de bevalligste wijze schriftelijk bedankte, dan ik eenig schriftelijk berigt ontving, dat het exemplaar, door mij in persoon overhandigd, aan den Raad der Stad behoorlijk was

over-

overgebragt. In 't besluit van den 9 Mey 1772 stond niet anders, dan dat de Raad mijn werkje aangenomen had, en dat hetzelve in de Stads Bibliotheek zou overgebragt en aldaar naar behooren bewaard worden.

Het was 'er zoo verre af, dat deze koele behandeling mijnen lust verdoofde, dat ik in tegendeel elke gelegenheid aangreep, om openbare gedachtenisse te vieren van de belangrijkste gebeurtenissen, in de Nederlanden voorgevallen, b. v. van de verlossinge der Steden Middelburg en Leijden, in 1574, van de stichtinge der Leydsche Academie en van de Gentsche Bevrediginge, in 't volgende jaar, en van de Unie van Utrecht, in 1579: van al hetwelke niets gedrukt is, behalven gedeeltelijk het laatstgemelde.

Elk weet, dat, volgens het besluit der Heeren Algemeene Staten, in 't jaar 1772 genomen, eindelijk eene nieuwe Psalmberijminge moest vervaardigd worden, waarvan een openbaar gebruik in de Hervormde Kerke binnen ons Vaderland zou moeten gemaakt worden. De invoeringe vond hier en daar grooten tegenstand, ook in Zeeland, bijzonderlijk in 't Eiland Walcheren. Dit bewoog mij tot het schrijven en naamloos uitgeven van eene Aanspraak aan de Hervormde Kerke in Nederland tot opwekkinge om een naarstig gebruik van de nieuwe Psalmberijminge in den openbaren en huis-

lijken Godsdienst te maken. Niemand kon vermoeden, dat ik de schrijver was, eensdeels, omdat ik afweek van mijnen gewonen stijl, en anderdeels, dewijl ik mij bediend had van aanmerkelijke stukken, te vinden in het Verbaal der Commissie, door de Staten Generaal aan de Heeren Staten van Zeeland schriftelijk toegezonden, maar op dien tijd aan zeer weinigen bekend geworden. De Heer *Van Iperen* twijfelde, om die reden, 'er geenszins aan, of een zijner Medegedeputeerden tot die Commissie, 't zij *Schutte*, 't zij *Spaan*, had dit werkje opgesteld. Ik liet hem in dien waan, zoo lang ik het noodig oordeelde, en tot dat hij zijne Historie van het Psalmgezang tot de drukpers begon gereed te maken. Tot mijn doelwit was genoeg, dat de Aanspraak gretig gekocht, vrij algemeen gelezen, en zelfs door voorname Kerkleeraars met nadruk op de predikstoelen aangeprezen is. Ik heb redenen, om te twijfelen, of dit wel plaats gehad zou hebben, indien de naam des schrijvers aanstonds was bekend geworden.

Het Geschiedkundige bleef mijne geliefkoosde uitspanninge, zonder echter andere Letteroefeningen te laten varen. Ik begon een antwoord op eene Oudheidkundige vraag, door de Koninglijke Akademie der Opschriften en Fraaie Letteren te Parijs uitgeschreven, en verzond het eerste gedeelte mijner verhandelinge; doch een onverwacht sterfgeval

van

van iemand mijner naaste bloedverwanten verhinderde mij het andere deel behoorlijk overteschrijven en naar Frankrijk te verzenden. Mijne gedrukte Verhandelingen over een' zeldzamen Penning van Ptolemaeus, zoon van Mennaeus, Tetrarcha van Chalcidene, en over eenige min bekende Smijrnasche Penningen, schenen de goedkeuringe van bevoegde regters, *Valckenaer*, *Ruhnkenius*, *Offerhaus*, *de Rhoer*, *Saxe* en soortgelijken, te hebben weggedragen; en zij waren verwonderd, dat ik van sommige nieuwe werken, buiten 's Lands gedrukt, en die nog te Leyden en Utrecht naauwlijks bekend waren, een noodig gebruik had kunnen maken.

Maar hoe kwam ik toch tot het schrijven over oude Penningen en Opschriften? Hiermede was het dus gelegen: Van mijne jongelingschap af op de Akademie tot in den ouderdom toe maakte ik eenig werk van de oude Gr. en Lat. Penningen en Opschriften. Niet onbekend met het verschil der gevoelens van *Ez. Spanheim* en *M. Gudius* over het meerdere of mindere nut der Penningen en Opschriften, begon ik al vroeg en naderhand alle de mij bekende Verzamelingen van oude Penningen en Opschriften te doorlezen, en uit dezelve te vergaderen, wat dienstig scheen tot uitbreidinge van mijn ruw opstel over het nut der oude Opschriften. In den verderen leeftijd volhardde ik wel in dit werk, hoewel

wel altijd gevoelende, dat hetzelve mijne krachten verre te boven ging.

Uit deze werkzaamheid zijn gesproten de gemelde verhandelinge over de Penningen en zeer uitvoerig antwoord over Jupiter, zijne namen en *epitheta* bij verscheiden volken van Griekenland en Italie, en over den oorsprong en de redenen dier benamingen.

Mijne Verhandelinge over het begraven der Lijken in de steden en kerken, zoodra zij het licht zag, werd zeer tegenstrijdig beoordeeld. Verouderde gebruiken en vooroordeelen, bijgeloof en hoogmoed, meer andere redenen, misprezen in mij, dat ik allereerst ondernomen had, mij hierover in 't Nederduitsch, en wel in een Genootschap van Wetenschappen, zoo breedsprakig uittelaten, en mij tegen die wijze van begraven met grooten ernst te verklaren. Anderen integendeel namen genoegen in mijne pogingen. Men weet, dat een aantal menschen, sints vele jaren, in de opene lucht en op een' afstand van de steden, bij Scheveningen, Katwijk aan Zee en elders, begraven zijn geworden, ook mijn waarde Vriend de Heer *Perrenot*, de eerste in dit Land, die zich tegen het oude gebruik, doch in de Latijnsche taal, verzet had. En ten blijke, dat ik niet strijdig met mijn geschrijf wilde handelen, verkoos ik hun voorbeeld te volgen, gelijk ik bij eene andere gelegenheid nader zal melden.

De-

Deze waren mijne voornaamste bezigheden, zoodanig was mijn aangenaam en onaangenaam wedervaren, gedurende den tijd van veertien jaren, welke ik als Predikant te Vlissingen heb doorgebragt.

Bij het aanvaarden en waarnemen van het Hoogleeraarambt te Middelburg, was ik niet verpligt tot den Predikdienst, en ik verkoos ook niet mij daartoe te verbinden, wanneer mij die, onder de hand, vriendelijk werd aangeboden. Dit nam echter niet weg, dat ik vrijwillig, van tijd tot tijd, op eenige dorpen en voor de Middelburgsche Gemeente predikte. Ik verkoos nu en dan op deze en gene dorpen te gaan prediken, ten einde de hebbelijkheid, om mijne leerredenen enkel op eene korte Latijnsche schetse te kunnen blijven houden, niet geheelenal te verliezen. Mijn eenvoudig en kort voorstel mishaagde nooit te Middelburg, en lokte eene groote menigte van allerleien rang en staat onder mijn gehoor, waarom ik ook dikwijls den leerstoel aldaar beklom. Op een dringend verzoek van voorname Heeren en van het beste deel der Gemeente, besloot ik, vóór mijn vertrek naar Leijden, met eene kerkelijke redevoeringe, over Paulus woorden 1 Cor. XVI. 23, 24, van de Middelburgsche Gemeente een plegtig afscheid te nemen, den 30 Jan. 1785. Van ter zijde bedankte ik de Leden der Staatsregeringe, in grooten getale hier tegenwoordig, voor de onlangs vernieuwde bewijzen van goed-

 gun-

gunstigheid; door regtstreeksche aanspraken betuigde ik mijne erkentelijkheid aan Burgemeesters en Regeerders der Stad, die bijna alle onder 't gehoor waren; wijders aan de Predikanten, en aan de gansche Gemeente. De Middelburgers bleven gedachtig, en ik ook, aan deze mijne betuiginge: „ Zendt gij ooit uwe zoonen of bloedverwanten naar Leijdens Hoogeschool, gaarne zal ik bij alle mogelijke gelegenheden, en zoo veel ik kan, aan hun toonen, dat ik u lief had. Dit zal, mogelijk, de geschiktste weg zijn, om met de daad mijne dankbaarheid aan u te bevestigen".

Nu nam ook mijne betrekkinge op de Classis van Walcheren een einde. In een buitengewoon getuigschrift, verklaarde de Vergaderinge, dat ik mij ten hoogste aan haar verpligt had door den gewigtigen post van *Actuarius* met veel roems te bekleeden; dat mijne diensten, in die betrekkinge aan haar bewezen, hoogstnuttig en alzins lofwaardig waren, dewijl ik in die waardigheid ongemeene moeite aangewend had, om 't belang der Classis te bevorderen, niet alleen door dezelve in alle voorkomende gevallen met wijzen raad en daad te bedienen, maar in 't bijzonder door alle de Classicale boeken, charters en papieren, als mede de Sijnodale schriften, nog onder de Classis berustende, als toen zijnde de *Classis Sijnodaal*, in de juiste orde te brengen, en eene lijst derzelver te vervaardigen. De Classis

be-

betuigde, dat dit gewigtig werk te meer voor haar verpligtende was, omdat ik, op de edelmoedigste wijze, voor alle belooninge wegens dat buitengewoon werk had bedankt, over welke edelmoedigheid de Classis verklaarde gevoelig aangedaan te zijn; en dat *zij* gaarne gewenscht had, mijne tegenwoordigheid en gewigtige diensten langer te mogen genieten, en van mijne uitmuntende bekwaamheden bevoordeeld te worden. Ik zoude ondankbaar zijn, indien ik hier niet bijvoegde, dat de Walchersche Classis het niet wilde laten blijven bij dit al te vereerend getuigschrift, en dus bij enkele woorden, maar dat zij, kort daarna, ten blijke van hare opregte vergenoegdheid, mij een aanzienlijk boekgeschenk deed toekomen, bestaande in een overschoon en kostbaar exemplaar der zoogenaamde *Biblia Polyglotta*, door *Walton* in Engeland uitgegeven, en van het daartoe behoorende *Lexicon* van *Castellus*: welk geschenk, zoo dikwerf ik een nuttig gebruik daarvan tot heden maakte, mij menigmalen, met een bijzonder genoegen en ware dankerkentenisse, aan mijn verblijf bij de Zeeuwsche Kerkgemeenten, en aan mijne langdurige betrekkinge op de meergemelde Classis, deed gedenken.

Weinige dagen na het doen van mijne Oratie, bij het aanvaarden van 't Hoogleeraarambt, ben ik door den Kerkeraad te Leijden, den 6 April 1785, beroe-

roepen tot gewonen Herder en Leeraar der Gemeente, ter vervullinge van den halven Predikdienst, opengevallen door den dood van den Professor *Hermannus Scholten*, reeds in 't jaar 1783 overleden, en tot dien tijd onvervuld gebleven, deels, door het vroegtijdige afsterven der Professoren *Nahuys* en *Rietveld*, deels, naardien de Professor *Broes* in 't jaar 1784 niet had kunnen besluiten, zich tot de vervullinge van den halven Predikdienst te verbinden.

Den 1 Mey door den Predikant *H. de Haas* bevestigd zijnde, deed ik ten zelfden dage mijne intrede met eene Leerrede over Paulus woorden Eph. IV. 11—15, tot de keuze van welken text ik mij bepaalde, dewijl die intrede inviel tusschen de feesten ter gedachtenisse van *Jezus* Hemelvaart en der uitstortinge van de gaven des *H. G.* op den Pinxterdag. Het gerucht van mijne zwakke en onverstaanbare stemme in groote kerken, te Amsterdam in 1776 listiglijk uitgestrooid, had zich ook nu te Leijden verspreid. Hierom was men niet weinig verwonderd, dat men mij in alle hoeken der Pieterskerke, zonder de minste moeite, had kunnen verstaan, gelijk men zelfs nog in mijnen grijzen ouderdom gemaklijk doen kan.

Gevoel van schuldige dankbaarheid voor de gunstigste hulpe van GOD in de waarneminge van den Euangeliedienst, wekte mij op, om bij alle ge-

schik-

schikte gelegenheden de ondersteuninge van mijnen grooten Zender met eerbied te vermelden. Dit deed ik, toen ik in 't geheel 25 jaren was Predikant geweest, even zoo vele jaren bij de Leijdsche Gemeente, 40 jaren in onderscheidene plaatsen, doch meer uitvoerig en plegtiger den 27 October 1811, wanneer ik den tijd van volle 50 jaren had doorgebragt in den openbaren dienst van het Euangelie der zaligheid. Ik nam aanleidinge uit Paulus les 2 Cor. X. 17, om te doen opmerken, dat niemand der stervelingen, ik allerminst, redenen heeft, om eigenen roem op eenig ding te dragen, en zich te verheffen op tijdelijke bezittingen, sterkte des ligchaams, verstandelijke vermogens, geleerdheid, wijsheid, eere en aanzien, groote achtinge en toejuichinge van anderen, ijver in de waarneminge van ons beroep en ambt, zelfs op ware deugd en Godzaligheid; terwijl het in tegendeel een groot voorregt is, met diepen ootmoed te kunnen roemen in den HEERE, aan Hem alleen de verschuldigde eere te geven voor de ontelbare blijken van Zijne hoogstgunstige Voorzienigheid, ons verleend of in onze afkomste uit verdienstelijke mannen in de Kerke of in den Staat, of in onze vroegste opvoedinge door brave Ouders, of door het onderwijs van beroemde Hoogleeraren, of door het verkrijgen van aanzienlijke Begunstigers ter voortzettinge der Letteroefeningen, of in de toegenegenheid van binnen-

ren- en buitenlandsche Geleerden, of in groote bevorderingen tot nut der Vaderlandsche Kerke, of in uitreddinge uit gevaren en wederwaardigheden, of in krachtige ondersteuninge in al het werk, waartoe wij geroepen worden, of ook in vele andere bijzonderheden, van welke ik, tot roem van den Allerhoogsten, bij deze plegtige en voor mij aandoenlijke omstandigheid des tijds, eenige meldinge maakte, voorzeker niet, om mij ergens op te verhovaardigen, maar alleenlijk, om GODS groote weldaden, in mijne vroegste jeugd, in mijne jongelingschap, in mijne manlijke jaren en in mijnen hoogen ouderdom rijkelijk ondervonden, met blijde dankzegginge openlijk te verheffen, en aan mijnen Hemelschen Weldoener den roem van alles te geven.

Na het houden van deze Jubel-leerrede bleef ik nog meer dan vier jaren volharden in al het werk, waartoe ik als Herder en Leeraar der Leijdsche Gemeene mij verbonden had; doch in mijn 76ste levensjaar begon ik bedacht te worden op het verzoeken van 't Emeritusschap. Ik gaf dit te kennen aan den Kerkeraad, met verzoek van een kort en eenvoudig getuigenis aangaande mijn gedrag in deze Gemeente, om 'er gebruik van te maken, waar zulks noodig mogte wezen. De Kerkeraad gaf mij, den 23 April 1816, het begeerde getuigschrift, doch uitvoeriger en loflijker, dan ik verzocht had. Op 't vriendlijkste werd in 't zelve verklaard, *dat*

de

de Kerkeraad wel met aandoeninge mijn voornemen vernomen had, doch betuigde niet anders dan de bedoelinge van een' hoogbejaarden en nog met allerleijen arbeid bezwaarden man te kunnen billijken, hoe gaarne men mijnen nuttigen dienst voor de Gemeente nog langer zou genieten; *dat* ik mijnen dienst met allen ijver en trouwe had waargenomen, niet alleenlijk de halve predikbeurte, zelfs tot in den hoogen ouderdom, naar mijn vermogen vervullende, maar ook getracht, door herderlijk bezoek, onderwijs, en Christelijke toespraken aan de huizen, de Gemeente optebouwen, en haar door een' onberispelijken wandel ten voorbeelde te verstrekken; *dat* de Kerkeraad den HEERE der Kerke dankte voor al het goede, dat men door den langdurigen en getrouwen dienst van den grijsaard in en met de Gemeente ontvangen had, biddende voor hem, dat hij in zijne pogingen ter verkrijginge zijner ruste voorspoedig mogte slagen, en dat ik, schoon rustende van mijnen openbaren dienst, nog lang door mijnen nuttigen omgang en voorbeeld tot eenen zegen zij, en zoo meer en meer toebereid worde voor de hemelsche ruste.

Met dit getuigschrift voorzien zijnde, vervoegde ik mij, den 1 Meij 1816, met mijn zeer kort verzoekschrift bij den Koning der Nederlanden, en gaf te kennen, dat ik nog wel lust en eenige kracht had, om, van tijd tot tijd GODS Woord te verkon-

kondigen, maar dat ik, wegens den hoogen ouderdom en sommige daarmede gepaard gaande ongemakken, mij buiten staat bevond, om te volharden in de aanhoudende waarneminge van den halven Predikdienst en in 't vervullen van alle de pligten, waartoe ik als Leeraar en Herder, in mijne betrekkinge van Professor in de Godgeleerdheid, naar een aloud gebruik bij de Leijdsche Universiteit, mij plegtig verbonden had. Hierom was mijn allereerbiedigst verzoek, dat het aan Zijne Majesteit mogte behagen, mij emeritus als Predikant te Leijden te verklaren, en mij te ontslaan van de waarneminge van den halven Predikdienst, van den dag der gehoopte gunstige inwilliginge van mijn verzoek, met behoud van rang en voordeel. Dit verzoekschrift met allen mogelijken spoed aan den Koning overgeleverd zijnde, kreeg ik reeds den 23[sten] dier maand een schriftelijk berigt van 't besluit Zijner Majesteit, van den 14[den] te voren, bij hetwelke ik, uit aanmerkinge van mijnen hoogen ouderdom en vierenvijftigjarigen dienst als Predikant, en Z. Maj[t]. tevens een bewijs willende geven van achtinge voor uitmuntende talenten en braafheid, ontslagen werde van de waarneminge van den halven Predikdienst, en emeritus verklaard, gerekend van den eersten Junij dezes jaars. Ik had slechts onder de hand doen blijken, hoe aangenaam het mij zijn zou, indien aan mijn verzoek voldaan werd

voor

voor den laatsten van die maand, om eene onbelemmerde uitspanninge, in den tijd der groote Akademische vacantie, te kunnen genieten, waartoe mij de gelegenheid bijna jaarlijks benomen was; wegens de ziekte of afwezigheid van eenige Ambtgenooten. Wanneer het besluit des Konings, door den Heere Commissaris Generaal *Repelaer van Driel*, ook ter kennisse van den Kerkeraad gebragt was, kwam bij denzelven in bedenkinge, of ik, volgens zekere oude wet, niet zoude behooren te zorgen voor de vervullinge mijner predikbeurten tot den tijd toe, op welken mijn opvolger zou beroepen en bevestigd zijn. Niet onkundig blijvende van deze bedenking, en wetende, dat men eerlang hierover zou beraadslagen, nam ik, ter afsnijdinge van alle verdere raadplegingen, een gansch onverwacht besluit, om mijne afscheids-redevoeringe te houden, terwijl niet meer dan één mensch in de Gemeente mijn voornemen wist of weten kon. Ik predikte mijn afscheid den 29sten Meij 1816, en ik verkoos iets te zeggen over dezelfde textwoorden, Eph. IV: 11—15, met welke ik te Leijden in 't jaar 1785 mijne intrede gedaan had. Zeer velen waren niet wel te vreden, of hadden grooten spijt, dat zij niets van mijnen toeleg vernomen hadden; doch de medegedeelde reden der geheimhoudinge was voor de meesten voldoende. Bij die gelegenheid betuigde ik openlijk, wel van de Ge-

meente, als haar gewoon Herder en Leeraar, maar geenzins van den predikstoel afscheid te nemen, nademaal de eenvoudige verkondiginge van 't Euangelie, sedert meer dan eene halve eeuwe, mijn hoogste lust was, en ook tot heden toe voor mij geen zware last werd, indien slechts het prediken niet te kort achter elkander volgde: daarenboven verklaarde ik hartelijk te wenschen, dat ik mij onder de Akademie-predikers zoude kunnen rangschikken, zoolang de goede Voorzienigheid mij hiertoe lust en krachten schenken zal. Tot een blijk van het welmeenende van deze verklaringe, beklom ik in de eerstkomende groote vacantie den predikstoel te Haarlem, Leijderdorp en Warmond: na de vacantie voegde ik mij bij de Akademie-predikers. Volgens de Wet des Konings waren de Professoren der Theologische Faculteiten op de Akademien, onder zekere bepalingen, verpligt eenige predikbeurten waartenemen. Te Leijden was men bij tijds bedacht op het maken van noodige schikkingen, doch men begreep, dat van mij, toen nog Predikant der Leijdsche Gemeente, niet kon gevergd worden, dat ik tevens het werk van Akademie-prediker op mij nam. Om de raadplegingen hierover te bespoedigen, gaf ik in de vergaderinge der Faculteit in overweginge om te besluiten, en, indien mijn voorstel behaagde, in hare handelingen aanteteekenen: *vooreerst*, dat de post van Akademie-

pre-

predikers hier door de vier overige Leden der Faculteit zou worden waargenomen, zoolang ik het Emeritusschap van den halven Predikdienst niet verzocht en verkregen had; *ten anderen*, dat ik, na het bekomen van 't gemelde Emeritusschap, waarop ik na eenen 54jarigen Euangeliedienst eenige aanspraak scheen te mogen maken, een volkomen regt zoude behouden, om, des goedvindende, met de vier andere Leden der Faculteit den post van Akademie-prediker te helpen vervullen; doch *eindelijk*, dat ik in zulk geval vrijwilliglijk afzag van alle aanspraak op het tractement, aan de gezamenlijke Akademie-predikers te Leijden bij de Wet van Zijne Majesteit toegelegd en versproken. Gelijk ik vermoed had, nam de Faculteit een bijzonder genoegen in mijn voorstel. Bij den aanvang der Akademische lessen deed ik, den 22 Sept. 1816, de eerste leerrede in mijne nieuwe betrekkinge, en betoogde, volgens de uitspraak van Salomo, Spreuk. IV. 7. a., dat de wijsheid in 't algemeen het voornaamste zij.

De gunstige en bij uitstek spoedige voldoeninge aan mijn verzoek, om ontslagen te worden van mijne verbindtenisse aan de Leijdsche Gemeente, verpligtte mij tot mondelijke dankbetuiginge aan den Koning, die mij, op de vriendlijkste wijze en naar waarheid, te kennen gaf, dat, indien aan de uitvoeringe van Zijn besluit omtrent mijn verzoek niet

aanstonds was voldaan geworden, de oorzaak van vertraginge zekerlijk bij Hoogstdenzelven niet te zoeken zou geweest zijn.

Ik volhardde, het geheele Akademische jaar, met lust en genoegen in de Euangeliepredikinge; en ik kan in nedrigheid en met een dankbaar hart in GOD roemen: Tot hiertoe heeft de HEERE mij geholpen. Langer zoude ik, zonder twijfel, den post van Akademie-Prediker hebben blijven waarnemen, indien men niet te kennen gegeven had, dat men mijne tourbeurte zou laten stilstaan en de kerke sluiten, indien ik door ongesteldheid mogte verhinderd worden den leerstoel te beklimmen. Dit alleen deed mij besluiten, in 't volgende jaar geheellijk aftezien van mijne gezindheid, om te volharden in de betrekkinge van vrijwilligen Akademie-Prediker. Onder het genot van de Godlijke hulpe, wensche ik, nu en dan, in het prediken aan te houden, zoolang mijne ligchaamskrachten en voor elk verstaanbare stemme het zullen toelaten, en ik mijne geestvermogens zoo mag behouden, dat ik niet noodig hebbe mijne leerredenen geheel of ten grooten deele aan de toehoorders voortelezen, dewijl ik sedert meer dan 50 jaren ongezind was, en nu nog afkeeriger ben, een kwaad voorbeeld aan anderen te geven, en bijzonderlijk de Jongelingschap, ook door mijn voorgaan, ter navolginge optewekken.

Ge-

Gedurende den gewonen predikdienst te Leijden, kreeg ik gelegenheid, zoo tot het doen van meer buitengewone leerredenen, als om mijne pogingen ter bevorderinge der ware belangen, of tot bewaringe der ruste onder de Gemeente naar vermogen aantewenden, en dus in beide opzichten mijnen pligt te behartigen.

Zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Erfprins van Orange-Nassau, thans Koning der Nederlanden, Deszelfs Letteroefeningen voleindigd hebbende en de Leijdsche Akademie zullende verlaten, had ik het genoegen dien Vorst, op den dag voor Deszelfs vertrek, den 18 Julij 1790, onder mijne Toehoorders te zien, en, na eene leerrede over Jeremia IX. 23, 24 gehouden te hebben, een plegtig afscheid, als in naam der Gemeente, en met gepaste zegenwenschen, van Denzelven te nemen. Ik durfde Hem verzekeren, ten aanhooren eener talrijke schare, dat zijn verblijf in deze Stad bij uitnemendheid aangenaam was geweest aan de Gemeente, welker openbare Godsdienstige vergaderingen hij had bijgewoond; aan de Universiteit, door zijnen Stamvader Willem den I gesticht, door alle volgende Stadhouders zeer begunstigd, en waarvan Hij zelf een uitmuntend sieraad geweest was, een voorbeeld voor anderen in beminnelijke zedigheid, zeldzame naarstigheid in 't voortzetten der letteroefeningen en in toegenegenheid voor de Hoog-

leeraren, wier onderwijs Hij genoten had, alle ook hier tegenwoordig, en op welker toestemminge ik mij met vrijmoedigheid konde beroepen. Ik betuigde, dat het vertrek van den Prins ons eenigzins bedroefde, maar ook hartelijk verblijdde. Het gemis van een' Vorst, wiens aangeborene vriendlijkheid, roemvolle heuschheid, aanminnig verkeer; aller harten hadden ingenomen, veroorzaakte gewaarwordinge van billijke droefheid. Doch dit zelfde vertrek gaf redenen van blijdschap. Met vreugde mogen wij den Vorst zien wederkeeren naar zijne Doorluchtige Ouders; met genoegen zien wij Hem gaan naar Breda, nu juist twee eeuwen geleden op zonderlinge wijze aan 't Spaansch geweld onttrokken en toen als eene vaderlijke erve aan het Orange-Huis wedergegeven, welke Stad Hem verlangt te begroeten als haren Gouverneur, Beschermer en Weldoener. Met blijdschap zien wij Hem eerlang vertrekken naar Zijne Koninglijke Bruid, om de hooge Echtverbindtenisse met Haar te Berlijn te voltrekken, welk Huwelijk strekke tot luister van Zijn Geslacht en tot heil van Neêrlands Volk! Ik eindigde met heilbeden voor Zijn Huis; en voor Zijn Persoon, om te deelen in 't ruimste genot van GODS weldadigheden, als mensch, als Christen, als Vorst, van alle de voordeelen van den Godsdienst in Zijn geheele leven, bij den dood, die spade kome, en tot in de volzalige Eeuwigheid!

Met

Met hartelijke blijdschap vierde ik, den 10 April 1793, het plegtige Dank-uur wegens de uitmuntende verlossinge van ons Vaderland, nadat de Franschen zich reeds meesters van vele Nederlandsche Steden gemaakt hadden, zelfs van Breda en Geertruidenberg, terwijl andere plaatsen in 't naauw gebragt en zeer beangstigd werden. En wat geducht onheil had gansch Holland te wachten, indien de vijand zijnen toeleg op de Willemstad had zien gelukken; maar hier werd hij onzacht ontvangen, manmoedig afgeweerd, en hij vond zich gedrongen als bij overhaastinge die Stad en zelfs de grenzen van ons Vaderland te verlaten. Gelijk in andere lotgevallen dezer Landen, waren ook in deze uitreddinge zichtbare blijken van GODS albestierende, meer bijzondere en aanbiddenswaardige Voorzienigheid, bij welke ik mij en mijne welmeenende Stadgenooten nu allermeest bepaalde ter opwekkinge tot blijde dankbaarheid.

De treurige rampen, den 12 Januarij 1807 aan de Stad Leijden overgekomen, die ook mijn huis deerlijk getroffen hadden, doch in welke ik zelf met mijne huisgenooten, boven andere Medeburgers, Ambtgenooten, vrienden en bekenden, door de gunstige Voorzienigheid bij het leven ben bewaard gebleven, en dus ruime stoffe ontving ter verheerlijkinge van GODS bewarende goedheid; die verschrikkelijke rampen, door het springen van een

 vol

vol geladen kruidschip in 't midden der Stad veroorzaakt, hadden verscheidene kerken, bijzonderlijk de hooge en groote Hooglandsche kerke, korter of langer onbruikbaar gemaakt. Leijden heeft eene onvergetelijke verpligtinge aan den Franschen Koning *Lodewijk*, zoo wegens menigvuldige andere blijken van goeddadigheid, toen aan de ongelukkige Stad bewezen, als door zijne voortreffelijke zorge voor de herstellinge der jammerlijk geteisterde kerkgebouwen.

Den 9 October 1808 zou de eerste Leerrede in de Hooglandsche kerke, welke weleer aan den H. Pancratius toegewijd en in 't jaar 1315 ingewijd was, na de herstellinge gehouden worden. De Burgemeester der Stad kwam mij verzoeken, dat ik dien post op mij wilde nemen. Deze moeite ontzag ik niet, maar wel het misnoegen van den Predikant, wiens gewone beurte op dien dag in de genoemde kerke viel, doch aan wien de Regeringe, om zekere redenen, dit werk liefst niet aanbevolen zag. Onder voorwaarde, dat die Predikant, hiertoe aanleidinge krijgende door den Burgemeester en andere Regenten, mij tot dit werk verzoeken zou, nam ik het doen der eerste Leerrede voor mijne rekeninge, en ik deed dezelve met alle genoegen, te meer, omdat nu eerst ook behoorlijke zitplaatsen voor de Professoren en Studenten in deze kerke gereed gemaakt waren. In 't voorbij-

bijgaan sprekende van het gedenkstuk, ter eere van den onsterfelijken Burgemeester *Van de Werff* aldaar opgericht, nam ik de gelegenheid waar, om met het grootste en beste deel der Leijdsche Burgerije vuriglijk te wenschen, dat de statelijke gedachtenis van het beleg en ontzet der Stad Leijden, in 't jaar 1574 voorgevallen, wederom jaarlijks op eene Godsdienstige wijze mogte gevierd worden, en om aan de Regeerders der Stad met alle vrijmoedigheid eerbiediglijk, in naam der Gemeente, daartoe een openlijk verzoek te doen. Om dit wel te kunnen verstaan, dient men het volgende te weten. Sedert den 3 October 1575 tot den 3 October 1794, werd op dien dag eene plegtige en Godsdienstige gedachtenis van Leijdens wonderbare verlossinge uit den bangen nood jaarlijks gevierd. Dan helaas! na de komste der Franschen in 't jaar 1795, begon dit oud en lofwaardig gebruik aan sommige heethoofdigen, die toen te Leijden de regeringe in handen gekregen hadden, zeer te mishagen. Een der zoogenaamde burgers in den Raad (Kops) vond goed, den 18 September, voortestellen, om een besluit te nemen nopens het afschaffen van alle *resolutien*, betrekkelijk het Godsdienstig vieren van den aanstaanden derden October, en hij las daartoe voor, het ontwerp eener afkondiginge aan de Gemeente. Men besloot deze afkondiginge ter Secretarije voor de leden van den Raad voorteleggen, en op aan-

 staan-

staanden maandag daarover te besluiten. Den 21 Sept. werd die publicatie in overweginge gebragt, en in handen van den Secretaris gesteld, om in dezelve eene kleine veranderinge te maken, en daarvan den volgenden dag berigt te geven. Dit geschiedde, maar met geen ander gevolg, dan dat het nieuwe ontwerp benevens het voorgaande gesteld wierd in handen van twee leden (Swart en van Rees), om een nader opstel te vervaardigen. De door hen ontworpene afkondiginge werd eindelijk goedgekeurd, vastgesteld en den 24 Sept. openlijk afgelezen. Men erkende, dat onze Voorouders, door 't gevoel van 't gewigt der verlossinge uit de Spaansche belegeringe gedreven wierden, om den Almagtigen, in wiens hand het lot der volken is, voor deze uitreddinge te danken; men beschouwde het noodig, dat, gedurende den tijd der Spaansche beroerten, deze zoo belangrijke gebeurtenis, jaarlijks, op den dag van Leijdens ontzet, aan de Gemeente voorgehouden wierde, en dat deze dag, door de toenmalige Regeerders, bestendiglijk bepaald wierde tot een' dag van Godsdienstige afzonderinge; doch men was van oordeel, dat de redenen, om welke die Godsdienstige Feestdag gevierd was, in 't jaar 1648 opgehouden hadden, en dat toen reeds die Feestdag had behooren afgeschaft te worden, wanneer deze Landen voor een vrijen en onafhangelijken Staat, door Spanje, erkend werden, en een verbond van eeu-

wi-

wigen vrede met dat Rijk gesloten was; hierom besloot de Raad, dat alle *resolutien*, betrekkelijk de jaarlijksche Godsdienstige vieringe van den derden October, van Stads wege genomen, van nu af aan moesten gehouden worden voor vervallen en vernietigd, enz.; men liet echter volgen, dat zij, die meenden, op dien dag of op andere dagen, bijzondere redenen te hebben, om Godsdienstig te vergaderen, daartoe volkomene vrijheid behielden. Vier leden van den Raad (Potgieter, Huijgens, van de Vijver en van Oijen) verklaarden, tot dit besluit hunne toestemminge niet gegeven te hebben. Onder de besluiten, in het eerste jaar der valschelijk genaamde Bataafsche Vrijheid te Leijden genomen, was 'er naauwlijks één, dat grooter ongenoegen aan duizenden der Ingezetenen met alle regt gegeven heeft. Gelijk ik, van 't jaar 17 5 af en naderhand, met opgewektheid dit Godsdienstig vreugde-feest openlijk gevierd had, zoo poogde ik bij elke geschikte gelegenheid de reddinge van Leijden uit den bangsten nood te doen gedenken; en ik deed onder de hand alle moeite, om de afgeschafte feestvieringe wederom hersteld te krijgen. Het eerste had ik in mijne magt, maar het andere stond aan de Regeerders der Stad. Zoo dikwijls ik, kort voor of na den derden October, den leerstoel beklom, verzuimde ik niet min of meer uitvoerig van deze merkwaardigste geschiedenissen te gewagen; doch,

doch, door zekere toevalligheid en eene aan mij verzochte ruilinge van predikbeurten, op dien dag in 't jaar 1805 voor de Gemeente moetende spreken, besloot ik, het geduchte beleg en de aanbiddenswaardige verlossinge van Leijden in 't breede te vermelden. Ik liet mijn voornemen, weinige dagen te voren, niet alleenlijk in en buiten de Stad bekend doen worden, maar ook op het kerkbriefje bij mijnen naam *den* 3 *October* drukken. Dit baarde bij velen eene onbeschrijfelijke blijdschap, bij sommigen een groot opzien en zelfs ten mijnen opzichten eenige bekommeringe, omdat ik zulks ondernam zonder voorkennisse en toestemminge zoo van de Regeringe als van den Kerkeraad, maar welke ik oordeelde in geenen deele nu noodig te hebben. Schoon niet onkundig van veler bedenkingen, volhardde ik bij mijn voornemen, en volvoerde dit met een groot genoegen voor mij zelven, en, gelijk ik naderhand vernam, droeg mijn werk eene vrij algemeene goedkeuringe weg. In geheel mijn leven, heb ik nooit voor zoo vele duizenden toehoorders gesproken, die uit Leijden en van elders samengevloeid waren, zoo talrijk, dat het groote gebouw der Hooglandsche kerke die naauwlijks bevatten kon. Nu bleek onwraakbaar, dat de lust tot het hooren verhalen van Leijdens beleg en ontzet bij mijne Stadgenooten niet verminderd en geweken was.

In 't eerstvolgende jaar 1806 viel de eerste openba-

bare voorlezinge, bij de Maatschappije der Nederlandsche Letterkunde te Leijden in gebruik gebragt, juist in op den derden October, en ik had verkozen die spreekbeurte te vervullen, niet met den toeleg, om het dikwijls gezegde en gehoorde te herhalen, maar om met meerdere uitgebreidheid te vermelden de voornaamste en meest onbekende Levensbijzonderheden van den onvergetelijken *Pieter Adriaansz. van de Werff*, Burgemeester der Stad Leijden, ten tijde van hare beide belegeringen door de Spanjaarden in de jaren 1573 en 1574. De Maatschappije oordeelde dit stuk niet onwaardig, dat hetzelve in hare Verhandelingen zou geplaatst worden; doch hieromtrent elders wat breeder.

Meer dan eens werden door mij en anderen alle pogingen aangewend, om de Regeerders der Stad te bewegen tot de plegtige herstellinge van dien heugchelijken feestdag. Vóór mijn openlijk verzoek op den 9 Oct. 1808, boven gemeld, schreef ik den 27 Sept. aan iemand der voornaamste Regenten, *dat* het grootste en beste deel der Gemeente zich verblijden zou, indien de plegtige vieringe van den derden October wederom in gebruik gebragt werd; *dat* niemand meer dan hij, hiertoe kon medewerken; *dat* deze en gene bepalingen konden beraamd worden, om den last der Predikanten niet te bezwaren; *dat* de aanschrijvinge van deze Godsdienstoefeninge kon geschieden aan alle Ge-

zind-

zindheden; doch aan de Kerkeraaden der Nederduitsche en Walsche Gemeenten met bevel van uitvoeringe; *dat*, indien de kortheid des tijds in den Nederduitschen Kerkeraad eenig bezwaar mogte opwekken, hetzelve gemaklijk kon weggeruimd worden. Dan, de pogingen van dien Heer en van weinige andere Regenten, zoo wel als van mij, om welke redenen dan ook, bleven zonder een gewenscht gevolg. Ik ging derhalve mijnen ouden gang, en vierde ook met opzet in de Pieters Kerke den beroemden derden October in 't jaar 1813 voor eene talrijke menigte van stedelingen en vreemdelingen.

Sedert de heilrijke omwendinge van zaken in ons Vaderland, omtrent het einde des jaars 1813, was ik tijdiglijk bedacht op de bereikinge van mijn doelwit, om door openbaar gezag den Leijdschen feestdag, naar oud gebruik, te zien herleven. Om mijn oogmerk beter te bereiken en geene tegenwerkinge van den eenen of anderen kant te ondervinden, oordeelde ik nuttig over deze zaak slechts met twee of drie Heeren der Regeringe, doch wier invloed mij bekend was, in onderhandelinge te komen, en 'er niets van te ontdekken aan mijne Ambtgenooten, wetende, dat zij niet alle met mij in hetzelfde gevoelen stonden. Dit is mij duidelijk gebleken, nadat de Regeringe der Stad, den 20 Sept. 1814, openlijk afgekondigd had, dat de Gods-

dien-

dienstige vieringe van den derden October, welke, bij de instellinge, *tot eenen eeuwigen Jaardag en Danktijd der Burgerije* was afgezonderd, wederom hersteld wierd, met bepalinge, dat op den eerstkomenden derden October, en voorts jaarlijks ten zelven dage, door de Leeraars der onderscheidene Gemeenten binnen Leijden, door openbare Dankzeggingen en Gebeden, gelijk voorheen, van deze belangrijke gebeurtenisse, op eene gepaste en Godverheerlijkende wijze, gedachtenis gevierd zal worden. Ongemeen gaarne zoude ik, ook in dit jaar, de weldadigheden van den GOD onzer Vaderen, aan Leyden weleer bij uitnemendheid bewezen, in 't openbaar vermeld hebben; maar dit werd verhinderd door het afsterven van mijne waarde Echtgenoote, met welke ik den tijd van meer dan 48 jaren in liefde verbonden was geweest. Dan in 't volgende jaar nam ik vrijwillig op mij dezen feestdag met de Gemeente te vieren, met geene mindere opgewektheid en met geenen minderen geestdrift, dan reeds in 't jaar 1785, hoewel nu den grijzen ouderdom van 75 jaren bereikende, waarom velen zich over mij verwonderden, en ik thans vernieuwde stoffe ontving ter verheffinge van 's HEEREN bijzondere ondersteuninge. Dit zelfde had plaats op den derden October des jaars 1819, wanneer ik, op verzoek van eenen mijner Ambtgenooten, deze plegtige Godsdienstoefeninge verrichtte.

Me-

Menigvuldige bezigheden van zeer verschillenden aard lieten mij te weinig tijds over, om mij in allerleie kerkelijke zaken te verdiepen. Dit nam niet weg, dat ik mij niet onttrok, wanneer men oordeelde, dat ik mijne werkzaamheden tot wezenlijk heil der Kerke in 't gemeen of bijzonderlijk te Leijden konde en behoorde aanteleggen.

Zeer zeldzaam en slechts in enkele gevallen, bemoeide ik mij met de beroepinge van Proponenten en Predikanten op de dorpen en in de steden, en met derzelver ongevergde aanprijzinge. Ik wilde dit werk wel aan anderen overlaten, die tijd en gezindheid hadden, om hunne meest begunstigde aanhangelingen langs dien weg te bevorderen. Maar als ik, door mondgesprekken of brieven, 't zij van Heeren en Vrouwen der Dorpen in Holland en Zeeland, 't zij van Kerkeraden, 't zij ook van bijzondere Predikanten, geraadpleegd werde over 't stuk der beroepinge, verzuimde ik nimmermeer mijne gedachten met onzijdige openhartigheid te zeggen of te schrijven, welke Proponenten en Predikanten, naar mijn oordeel, meest in aanmerkinge behoorden te komen. In tegendeel, een groot aantal brieven, door Proponenten en Predikanten aan mij toegezonden, en een verzoek behelzende, dat ik hen hier of daar wilde aanprijzen, bleef doorgaans onbeantwoord liggen, of ik zeide mondelijk, dat, indien zij zelven bewerkten, dat ik over hen

door

door de beroepers geraadpleegd wierde, ik als dan getuigenis naar waarheid zoude geven.

Op verzoek der Zuidhollandsche Sijnode, was in 't jaar 1789 door het Genootschap ter verdediginge van den Christelijken Godsdienst, in 's Gravenhage opgericht, eene vraag opgegeven over de voornaamste oorzaken van het kleine getal der genen, die zich, in ons Vaderland, voorbereiden tot den openbaren Predikdienst, en over de gereedste middelen, om velen daartoe optewekken, en alzoo een gevreesd gebrek aan Predikanten voortekomen. Op deze vraag kwamen 48 antwoorden. De gouden eerprijs werd gegeven aan den Heere Predikant *C. Swaving* te Naarden. De Dirigerende Leden van 't gemelde Genootschap begrepen van belang te zijn, dat uit dien stapel van stukken een zeker geheel, bij wijze van Berigt, gemaakt zou worden. Hiertoe door alle de Leden met vriendlijken aandrang verzocht, weigerde ik niet dezen lastigen arbeid op mij te nemen, en ik gaf een kort begrip op van alle die antwoorden, met bijvoeginge van mijne aanmerkingen, welke de goedkeuringe mijner Medeleden wegdroegen. Dit Berigt werd met allen spoed gedrukt, en gezonden aan de Zuidhollandsche Sijnode, in 1790 vergaderd. Deze besloot, het Genootschap te bedanken, niet alleen voor de spoedige voldoeninge aan het verzoek der Sijnode in het uitschrijven der Vrage, maar vooral

voor het naauwkeurige berigt uit zoo vele verhandelingen dus beknopt opgesteld. Ik kwam derhalve van een zoo vervelend werk met eenigen glans af. Menigmalen had ik te voren, zoo over de beste middelen ter opwekkinge van jongelingen tot den dienst der Kerke, als over de verbeteringe van het tijdelijke bestaan der Predikanten en van hunne Weduwen, uitvoeriglijk gesproken met den Heere Raadpensionaris *Van de Spiegel*, in alle welke onderhandelingen ik niets anders bedoelde, of zelfs konde bedoelen, dan de bijzondere belangen der Predikanten, doch te gelijk het algemeene nut der Vaderlandsche Kerke. Van mijne vertrouwelijke gesprekken met dien Heer was aan niemand iets bekend. Sommige Predikanten, enkel bedacht op de vermeerderinge der tractementen, en niet onkundig van de bijzondere vriendschap tusschen den Heere Raadpensionaris en mij, hadden de onvoorzichtigheid op de Sijnodale vergaderinge te kennen te geven, dat één der Professoren te Leijden zich aankantte tegen de vermeerderinge der jaarlijksche inkomsten van de Predikanten. Reeds den volgenden morgen berigt van dit ongegrond vermoeden ontvangende door een der Sijnodale Leden, antwoordde ik, zoo veel ik noodig oordeelde, hoe het met de zaak gelegen was, en welk oogmerk ik had, deels, tot verbeteringe der inkomsten van de Predikanten, deels te gelijk tot nut der geheele

Ker-

Kerke, door het opwekken van hunne zoons ten beoefeninge van de Godgeleerdheid. Mijn brief was, misschien, met te veel vuurs en nadruks geschreven, maar anders voor opmerkzamen genoeg verstaanbaar; en ik verzocht den inhoud van dien brief aan de voornaamste Leden der Sijnode medetedeelen. Zoodra het Berigt en mijne daarbij gevoegde aanmerkingen gedrukt waren, zond ik een exemplaar daarvan aan den Heere Raadpensionaris, met eenige nadere ophelderingen, en met aanbiedinge van verdere aanmerkingen over dit gewigtig stuk. Die Heer schreef mij, den 19 Junij 1790, dat ik Hem veel genoegen doen zoude met mijne gedachten nader over dat onderwerp te willen mededeelen, maar te vreezen, dat wanneer het fonds, om jongelingen te laten studeeren, door de Provincien moest uitgemaakt worden, naar evenredigheid van hare Predikanten, dit voor sommige Provincien nog al vrij bezwaarlijk zou vallen, bij voorbeeld, voor Gelderland en Friesland, die omtrent even veel Predikanten hebben, en veel meer in evenredigheid, dan Holland; evenwel zag Hij voor als nog geene betere uitkomst; Hij meende, met mij, vooral, dat men niet moest denken aan Collecten of Genootschappen, dewijl het Hem voorkwam, dat zulks tot oneer van den Publieken Godsdienst zou strekken; hoe zeer Hij wenschte, dat de tractementen der Predikanten konden verbe-

derd worden, geloofde Hij echter niet, dat dit eene aanspooringe voor jonge lieden zou zijn, om zich op de Theologische studien toeteleggen; ook dacht Hij, dat de verbeteringe niet te zoeken was in de vermeerderinge van tractement zonder onderscheid, maar in eene veranderinge van het kindergeld en een beter bestaan voor nagelatene weduwen en weezen, onder welke laatste de jongens zekerlijk bij voorkeure met beurzen voor de studien behoorden begiftigd te worden, want hoewel anders de talenten niet erfelijk zijn, hebben zij echter een gunstig vooroordeel voor zich. Met een' Heer, die verzekerde zijne oude en bekende gevoelens van hoogachtinge en vriendschap voor mij te behouden, konde ik naderhand in verdere onderhandelingen over deze zaak komen, welke, zoo verre Holland en Westvriesland aangaat, haar beslag kreeg den 15 Junij 1792 door het besluit der Heeren Staten, bij hetwelke de tractementen der Predikanten in vele kleine Steden en op verscheiden Dorpen vermeerderd zijn, en gezorgd is voor de zoons der Predikanten, ten aanzien van zulken, die zich op de Godgeleerdheid toeleggen. Men weet, dat dit besluit der Heeren Staten in werkinge kwam met den aanvang des jaars 1793, en ook thans wederom in kracht blijft. Ik heb alle redenen om te denken, dat meer andere gunstige resolutien voor de belangen der Predikanten zouden genomen zijn, indien

de

de ongunstige omstandigheden van ons Vaderland in de jaren 1793 en 1794 zulks niet verhinderd hadden. Ik hebbe, zoo ik vertrouwe, genoeg gezegd, om te doen zien, dat ik met genoegen en ijver getracht heb medetewerken tot bereikinge van een tweeledig oogmerk, de vermeerderinge van Predikanten, en de verbeteringe van 't bestaan der Leeraren.

De geduchte omkeeringe der Staatsgesteldheid dezer Landen maakte het noodzakelijk, dat men met allen ernst dacht aan de instandhoudinge van den openbaren Godsdienst in de Hervormde Kerke en in de bijzondere Gemeenten, ook te Leijden. Dit was van groot belang in 't jaar 1801, maar niet minder in 't jaar 1809. Volgens een besluit van Koning *Lodewijk*, zouden de Predikanten blijven in 't genot van hunne tractementen, maar met den aanvang van 1810 moest het onderhoud der kerken, en de bezoldiginge van kosters, voorlezers enz., komen ten laste der bijzondere Gemeenten. Men nam te Leijden, gelijk elders, in overweginge het aanstellen eener Gemeente-Commissie van het Nederduitsche Hervormde Kerkgenootschap. De voorslag hiertoe strekkende vond tegenkantinge, en men poogde dien te dwarsbomen. Het gevolg hiervan was, dat de groote Kerkeraad te Leijden niet had kunnen slagen in 't vinden van een genoegzaam aantal persoonen, die zich tot het waarne-

men der Commissie wilden leenen. De Kerkeraad besloot eindelijk, aan de Gemeente bij aflezinge voortestellen acht leden, samengesteld uit Predikanten, Ouderlingen, Diakenen en uit de Gemeente, welke verklaard hadden, zich ter liefde van de Gemeente aan dit werk niet te zullen onttrekken. Onder die leden liet ik mij gaarne vinden, doch met een vast voornemen, om mij met het bestuur niet langer te bemoeijen, dan tot dat de hoofdzaak haar beslag gekregen zou hebben. Men verzocht mij tot het opstellen van eene Aanspraak aan de Gemeente, en tot het ontwerpen van een Reglement op het bestuur der kerken enz. De Aanspraak kwam in 't licht, doch niet onder mijne naamteekeninge. Het Concept-Reglement door mij, met hulpe van anderen, in gereedheid gebragt zijnde, werd te gelijk met de Aanspraak gedrukt, aan het oordeel der Gemeente overgelaten, en door dezelve, met weinige veranderingen, goedgekeurd en vastgesteld. Mijn doelwit ten dezen bereikt hebbende, was ik wel te vreden, hield mij naderhand buiten alle bestuur, maar zag altijd met genoegen, dat de pogingen der Leden van de Commissie voorspoedig waren, en tot nu toe gelukkiglijk bleven voortgaan.

In 't begin des jaars 1816 kwam te voorschijn een Koninglijk besluit, bevattende een algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerke

in

in het Koningrijk der Nederlanden. De inhoud van hetzelve scheen niet aan elks smaak te voldoen. De Classis van Amsterdam wist 'er vele bedenkingen tegen intebrengen. Men vreesde voor groote onheilen, die uit dit Reglement voor de Hervormde Kerke te wachten waren. Die onrustige geest sloeg ook welhaast uit Amsterdam over naar Leijden. Hier verspreidde men een ijdel gerucht, dat het nu haast zou afgedaan zijn met de Hervormde Kerke in ons Vaderland, met de formulieren van eenigheid, met het prediken over den Heidelbergschen Catechismus, en wat al meer. In eene bijeenkomste der Predikanten en in de Classicale vergaderinge liet ik mij sterk hooren, om de ongegrondheid van die bekommeringen te bewijzen. Mijn gevoelen werd schielijk verspreid, en sommigen toonden hunne verwonderinge, dat ik, die anders bekend was als een voorstander der Hervormde Kerke, in begrip verschilde van 't grootste deel der Predikanten. Vruchteloos poogden weinige lieden het beste gedeelte der Gemeente afkeerig van mijnen Euangeliedienst te maken. Het was zoo verre van daar, dat ik, in 't begin van April voor eene talrijke schare predikte. Dit was mij toen te aangenamer, omdat ik op dien dag de schoonste gelegenheid had, om, bij vrije keuze, de belijdenis-predikatie te doen volgens den leiddraad van den Heidelbergschen Katechismus, voor redenen dezer

verkiezinge gevende, eensdeels, dat ik in het loopende Akademie-jaar juist lessen gaf over dit leerboek, anderdeels en vooral, dat ik met alle vrijmoedigheid het ongegronde en ijdele uitstrooisel, konde en wilde tegenspreken, en de Gemeente op 't sterkste verzekeren, dat de verdichte geruchten zelfs geen schijn van waarheid hadden, zoo dat alle verontruste gemoederen, op mijn woord, zich gerust konden houden. Dat ik op geen' lossen voet mij zoo sterk in 't openbaar uitgelaten had, bleek uit den nadrukvollen brief, den 28 Maart gezonden aan de Classis van Amsterdam door den Heere Commissaris Generaal *Repelaer van Driel*, spoedig uit 's Gravenhage aan mij medegedeeld, en naderhand aan anderen bekend geworden, met dit gewenscht en verwacht gevolg, dat de mond van velen gestopt, en hun aangezicht met schaamte te Leijden bedekt wierde.

Het was door alle eeuwen te bejammeren, wanneer een onrustig gemoedsbestaan, een ontijdige ijver, nijdige afgunst, nedrige hoogmoed, ongegronde vooroordeelen, of wat iets meer van dien aard zijn moge, de algemeene ruste der Kerke storen, en aanleidinge tot verdeeldheden in de Gemeenten veroorzaken. Mijne ziele kome nimmermeer in hunnen raad! Mijne eere worde met hunne gewaande eere nooit in een' gelijken rang geplaatst!

In

In den langen tijd van den vervulden Euangelie-dienst te Vere, Vlissingen en Leijden, was ik meermaals verpligt, of nam vrijwillig op mij, Predikanten te bevestigen, bij voorbeeld, den Heere *Held* te Gapinge, mijnen oudsten Broeder *Jan Te Water* te Wemeldingen, mijnen jongsten Broeder *Willem Te Water* op de Vrouwepolder, de Heeren *Kimijzer* te Vlissingen, *Moltzer* te Leijden en *van de Laar* te Voorhout. Aan sommigen, die nog jong waren, gaf ik de noodige onderrichtingen, hoe zij zich behoorden te gedragen; aan anderen, die of reeds lang, of zelfs langer dan ik, de Gemeente van JEZUS gediend hadden, hield ik alleenlijk voor, waartoe zij, met mij, zich verpligt moesten rekenen.

Van alle die en andere te voren gemelde gelegenheids-predikatien is nooit ééne door den druk gemeen gemaakt, welken aandrang velen geliefden te gebruiken, om mij tot de uitgave te bewegen. Trouwens ons Vaderland is opgepropt met soortgelijke kerkelijke redevoeringen van allerleien aard, goed, matig, slecht. De zoo gebruikelijke en afgesletene verschoninge, dat de uitgave geschiedt op sterk verzoek van vele hoorders, beschouwde ik altijd, bijzonderlijk in mijnen ouderdom, als weinig voldoende, zonder daarom alle die leerredenen te willen versmaden. Op dezelfde wijze oordeelde ik over de uitgave van gewone predikatien,

wier menigte ontelbaar is geworden, doch die niet alle kunnen doorgaan voor meesterstukken van verstand en welsprekendheid: hoedanige te schrijven, geheel of ten deele voortelezen, en daarna te laten drukken, voor mij eene ondoenelijke zaak was, als gewoon zijnde, sedert ruim 50 jaren, op korte Latijnsche schetsen zeer eenvoudig te prediken, met geen ander doelwit, dan om de toehoorders den Bijbel te leeren verstaan, en, op grond daarvan, hun den eenigen weg tot zaligheid door 't geloof in den gekruisten Heiland bij voortduringe aantewijzen, met aanprijzinge van bekeeringe en heiligheid.

DERDE HOOFDSTUK.

Kerkelijke Commissien, en Geheime Onderhandelingen over Kerkelijke zaken in vroegere tijden.

Gedurende het grootste gedeelte van mijn leven was ik een Lid der Classen van Walcheren, naderhand van Leijden en Neder-Rhijnland; bij welke ik getracht heb mij eenigszins nuttig te maken.

Noodig was het, dat de Wetten der Classikale Vergaderinge in Walcheren, aan welk werk sedert

't jaar

't jaar 1738 niets gedaan was, naauwkeuriglijk nagezien, aangevuld en verbeterd wierden. Hiertoe werden in 1773 eenige Predikanten benoemd, en ik mede in 1776. Omtrent drie jaren later, begon men de laatste hand aan dit werk te leggen: de arbeidzame *Adrianus 's Gravezande* werd tot Praeses der Commissie, en ik tot Scriba verkoren. Aan ons is de zorge der uitgave aanbevolen, en wij zijn verzocht daar te laten voorafgaan eene voorrede, behelzende een Historisch berigt van den oorsprong en de uitbreidinge der Walchersche Classis, waartoe niet alleen een aantal Zeeuwsche, maar ook vele Vlaamsche en sommige Barriere-Kerken behoorden. Dit geschiedkundig berigt is door ons, den 4 Febr. 1780, onderteekend en in druk uitgegeven.

Kort te voren, was ik aangesteld tot eenen der Gedeputeerden in de zaak der Kruiskerken in Vlaanderen, voorlang bekend onder den verbloemden naam van den *Vlaamschen Olijfberg*. De ondervindinge had mij in de jaren 1777 en 1778 geleerd, dat de toenmalige Predikant der Vlaamsche Kruiskerken, doch van dezelve zeer verre afwezig, want hij woonde in Friesland, zijnen pligt niet naar behooren waarnam, waar over reeds in 't jaar 1752 geklaagd was; en wetende, dat het Reglement van den 9 Aug. 1735, door de Gedeputeerden opgesteld,

steld, niet behoorlijk in de Kruiskerken werd opvolgd; besloot ik eene Instructie voor den Predikant en Kerkeraad der Kruiskerken optestellen, welke door mijne Mede-Gecommitteerden vriendlijk werd goedgekeurd. Ik begreep duidelijk, dat de Predikant, die eigenzinnig was, zich weinig zou bekreunen aan een louter kerkelijk berigtschrift; hierom verzocht ik den Heere Raadpensionaris *Chalmers*, dat de Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, van welken de Predikant jaarlijks moest betaald worden, de opgestelde Instructie met hoog gezag geliefden te bekrachtigen: gelijk den 4 Nov. 1779 geschiedde; waarvan het gevolg was, dat de Predikant, wilde hij zijn tractement ontvangen, voor zekeren bepaalden tijd zich bij de Vlaamsche Kruiskerken moest ophouden, en zijn dienstwerk beter vervullen. Deze Commissie na verloop van drie jaren veranderd en tot de Classis van Schouwen en Duiveland overgegaan zijnde, poogde ik, uit genegenheid voor die brave Gemeenten, alle hulpe aan de Zierikzeesche Gecommitteerden te bewijzen, zoo door het bezorgen van een' geschikten Predikant, in plaatse van den overledenen, als door te bewerken, dat de Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, uit 's Lands kas, de somme van drie honderd guldens gaven tot betalinge der onkosten voor den opbouw van het kerkhuis te Etticho-

ven.

ven. Bij het eindigen van hunne driejarige Commissie, betuigden de Zierikzeesche Gecommitteerden in hunnen brief, den 14 Febr. 1783, dat zij in dankbaarheid gedachten en wenschten te blijven gedenken aan zoo vele bewijzen van mijne hulpe, welke zij ondervonden hadden; en verslag van hunne verrichtingen, volgens gebruik, aan den Heere Raadpensionaris van Zeeland gevende, erkenden zij mijne hulpvaardigheid, en mijne zuivere betrekkinge op en zorge voor het welzijn der Kruiskerken, in meer dan één geval aan hun zoo duidelijk gebleken. Voor mij was het tot genoegen en blijdschap, iets te hebben kunnen doen tot nut der Gemeenten, welke in dien tijd nog de vrijheid van openbare Godsdienstoefeninge misten, en wier belangen mij steeds ter harte bleven gaan; gelijk ik zelfs in 't jaar 1816 heb doen blijken, wanneer men voor Maria Hoornbeke en naburige Dorpen, volgens besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden, naar eenen afzonderlijken Predikant begon omtezien.

Sedert het uitbarsten van den verderfelijken oorlog tusschen dit Gemeenebest en Engeland in 't jaar 1780, welken men, naar vermoeden, had kunnen voorkomen, indien eensgezindheid toen in alle harten geheerscht had, en welken men, zonder twijfel, roemruchtiger en voordeeliger zou geëindigd hebben, zoo men had goedgevonden, niet door

Frank-

Frankrijk, maar regelregt (*) met Engeland over den vrede te handelen; na 't begin van dien treurigen oorlog, dacht ik dikwerf aan de noodzakelijkheid van behoorlijke Instructien voor de Predikanten, die, ten tijde des oorlogs, tot de waarneminge van den Leger- en Vlootdienst geroepen worden. Op het stuk van den Legerdienst was men meer dan eens bedacht geweest. In 't jaar 1643 werd een ontwerp, door de Gedeputeerden van de Zuid- en Noordhollandsche Sijnoden opgesteld, bij de Heeren Staten Generaal dezer Landen ingeleverd. In 't jaar 1762 kwam te voorschijn een Kerkelijk Reglement, op Sijnodalen last door den Predikant *Geisweit* vervaardigd. Het eerstgemelde stuk is kort en algemeen. In het tweede is zeer

(*) Men schreef mij uit Holland deze bijzonderheid: „ De Hertog van Manchester heeft aan onze Ministers gedeclareert, dat Engeland, ten opzigt van de praeliminaire, niet een stroobreed van zijne genomen besluiten zal afwijken, zoo lang wij door Vrankrijk met Hem handelen, maar dat Engeland alles, wat hij op ons veroverd heeft, zelfs Negapatnam zal te rug geven, indien wij het direct van hem vragen en het als een gunst uit zijne handen willen ontfangen. Van dit bovenstaande wordt niets in de Secrete brieven gemeld, ook heeft 'er de Raadpensionaris niets van in Holland te kennen gegeven. Zijt egter verzekerd, dat het waarachtig is. Ik vrees dat men op nieuw, om het point d'honneur, het welvaren van het Vaderland en dat van de Compagnij zal opofferen".

zeer veel goeds; gelijk ook in de aanmerkingen der Geldersche Sijnode, in 't jaar 1763 gehouden. Het scheen echter niet onnoodig, dat 'er eene nieuwe Instructie voor de Leger-Predikanten, uit welke Provincie zij ook gekozen zouden worden, in 't licht kwame.

Omtrent den Vlootdienst was bijna alles minder bekend, zoo veel eene Instructie voor de Predikanten aangaat. Men weet anders, dat in de jaren 1665 en volgende op onze Oorlogschepen de Predikdienst is waargenomen. Mij was niet bekend, wat 'er geworden zij van het ontwerp, rakende de orde in den Godsdienst op de Vlote van dezen Staat, door den Predikant *Van Deynse* opgesteld, den 18 Maart 1666 aan de Classis van Walcheren overgeleverd, en door dezelve aan de andere Zeeuwsche Classen ter overweginge toegezonden. Ik schreef eene korte Instructie voor de Predikanten tot den Vlootdienst geschikt, maar oordeelde noodig daarover te raadplegen met twee Heeren, die den rang van Schout bij Nacht bekleedden en die mij voorkwamen best in staat te zijn, om te beoordeelen, wat op de Oorlogschepen, op onderscheidene tijden en in verschillende gelegenheden, gevoeglijk zou kunnen geschieden. Mijn opstel werd goedgekeurd door de Classis van Walcheren, en medegedeeld aan de andere Classen in Zeeland, met een oogmerk, om hierover in eene gemeen-

schap-

schaplijke onderhandelinge te komen: waartoe, dewijl in dien tijd geene jaarlijksche Sijnoden in Zeeland gehouden werden, nu echter eerlang eene bekwame gelegenheid zich zou opdoen. Om de drie jaren werd in Zeeland gehouden eene bijeenkomst der vier Classen, waar in twee Predikanten benoemd worden tot het bijwonen der Vergaderinge in 's Hage, bekend onder den naam van Commissie ad Autographa. Die Vergaderinge bestond uit Afgevaardigde Kerkelijken uit de zeven Provincien, het Landschap Drenthe en uit de Walsche Sijnode. Hare hoofdbezigheid was het bezichtigen van alle de nog voorhanden zijnde oorspronglijke stukken der Nationale Sijnode te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619 gehouden, welke in 's Gravenhage, onder het opzicht der Heeren Staten Generaal, toen bewaard werden, als mede het vlugtig inzien der proeven van de nieuwe Nederduitsche Overzettinge des Bijbels, in dien tijd op het Raadhuis der Stad Leijden in bewaringe gehouden.

Volgens gewoonte moest, wegens de Classis van Walcheren, tot de Haagsche Commissie afgezonden worden zeker oud en braaf Predikant, maar die de vriendlijkheid had, om daarvan tot mijn genoegen afstand te doen, omdat ik vooraf te kennen gaf, dat ik voor eigene rekeninge de reize wilde doen, en aan Hem alle voordeelen, die van 's Lands wege betaald werden, gaarne zoude laten volgen.

Aan

Aan den eenen kant, dreef mij de nieuwsgierigheid, om alle die Sijnodale stukken, eigenhandig door alle de Leden, die de Dordrechtsche Kerkvergaderinge bijgewoond hadden, onderteekend, te zien, en te onderzoeken, of nog aanwezig waren alle de papieren, waarvan ik eene zeer naauwkeurige lijst bezat, voor meer dan 140 jaren door mijnen Over-Oud-Grootvader opgemaakt, wanneer hij, wegens de Classis van Tholen en Bergen, dezelfde Commissie had waargenomen; aan de andere zijde, was mijn doelwit, met eenigen aandrang het stuk van den Vloot- en Legerdienst ter tafel der Vergaderinge in 's Hage te brengen, en langs dezen weg ter kennisse van alle de Provinciale Sijnoden te doen komen. Ik werd door de Gedeputeerden tot den Conventus der vier Zeeuwsche Classen, den 18 April 1782, en zes dagen later door de Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland aangesteld tot de door mij zeer begeerde Commissie. Dewijl Hun Ed. Mog. de verzochte vrijheid gegeven hadden, om in deze Zeeuwsche bijeenkomste te mogen handelen over eene Instructie voor de Predikanten, tot den Vloot- en Legerdienst geroepen, kreeg ik, met mijnen Medegedeputeerden, door den Conventus der vier Classen in last, om dit stuk bij de Coetus Hagiensis intebrengen, en de ontworpene Instructien voortedragen, waar wij het noodig en welvoegelijk zouden oordeelen. Overeenkomstig

dien last, deed ik verslag van het verrichte in Zeeland, en poogde de vervaardigde Instructien te overhandigen. Dan, de Praeses der Vergaderinge begon op een' hoogen toon te zeggen, dat de zaak van den Vloot- en Legerdienst hier in 't geheel niet behoorde. Wat ik met opzet in mijn voorstel verzwegen had, zeide ik nu aan dien Praeses, te weten, dat juist over dit zelfde stuk, den 13 Dec. 1628, in de Vergaderinge der Afgevaardigden van de Geldersche, Zuid- en Noordhollandsche, Utrechtsche en Overijsselsche Sijnoden, in den Haag ook bijeengekomen ter bezichtiginge der Autographa van de Dordrechtsche Sijnode, gehandeld was, en dat men toen had goedgevonden, zich met een verzoekschrift daarover bij de Staten Generaal te vervoegen. Ik beriep mij op het Acten-boek, voor hem liggende, hoewel ik hetzelve nooit te voren gezien had. Deze aanmerkinge had eenigen invloed bij de meeste Leden, maar scheen aan den Praeses te mishagen. Hij sloeg het boek op, en zeide, niets van dien aard te vinden. Wel verzekerd van de deugdelijkheid mijner aanteekeninge, en wetende, op welke bladzijde van het boek het bijgebragte te lezen was, verzocht ik dit boek in handen te krijgen, met bijvoeginge, dat ik gewoon was door eigene oogen, zoo veel mogelijk, liefst te zien, terwijl de Praeses, die bijziende was, door een bril moest kijken. Op het oogenblik vond ik op de

aan-

aangeteekende bladzijde en las het reeds gemelde aan de Vergaderinge voor. Het gevolg was eindelijk, dat men aannam de zaak ter kennisse van de Sijnode te brengen. De bijzondere Classen en Sijnoden raadpleegden over de Concept-Instructien: welke of goedgekeurd, of aangevuld en verbeterd waren; gelijk blijken kan uit de Handelingen der Sijnode van Zuid-Holland, in 't jaar 1785 gehouden. Verder is 'er niets van belang op gevolgd, 't zij om andere redenen, hier niet te melden, 't zij omdat de voorslag uit Zeeland gekomen was, hetwelke toen in geen verband met de Sijnoden der andere Gewesten stond, 't zij ook uit zekere jaloersheid, waarvan alle Kerkelijken niet altijd bevrijd blijven. Ik heb mij echter verheugd, dat mijne pogingen de goedkeuringe mogten wegdragen, niet alleenlijk van vele voortreffelijke Kerkelijken, maar ook van de aanzienlijkste Zee-Officeren in Holland, en zelfs van den Admiraal Generaal, den Prins Erf-Stadhouder, die wel wenschte, dat ook op de Nederlandsche Oorlogschepen de Godsdienstigheid door geschikte Predikanten ten allen tijde kon bevorderd worden.

In de Commissie tot de behandelinge der Oost-Indische Kerkzaken ben ik, voor den tijd van drie achtereenvolgende jaren, meer dan eens benoemd, toen ik Predikant te Vere en Vlissingen was. In dit werk vond ik groot vermaak, en poogde daarin

nuttig te zijn: waartoe mij de bijzondere en vertrouwelijke briefwisselinge met sommigen in Oost-Indien, vooral met Mevrouwe *Van de Parra*, en den Heere Directeur Generaal *Moens* ongemeen dienstig was. Na mijne verhuizinge uit Zeeland in 1785 vernam ik minder van de O. I. Gemeenten, en bijna niets behalven de berigten, bij de Sijnoden ingebragt, zoo lang deze jaarlijks gehouden zijn. Dan in 't jaar 1815 kreeg ik aanschrijvens van Zijne Excellentie, den Heere *Repelaer van Driel*, Commissaris Generaal voor het Onderwijs, de Kunsten en Wetenschappen, provisioneel belast met de zaken van den Hervormden Eeredienst, die mij, den 25 October, toezond een exemplaar van het Besluit Z. M. den Koning der Nederlanden, den 4 Sept. bevorens genomen, en behelzende eenige bepaligen omtrent de zaken der Hervormde Kerken in Nederlands Oost- en West-Indien; als mede een exemplaar van 's Konings besluit, van den 13 October, waarbij zeven Predikanten, in den Haag en te Delft wonende, tot leden der provisionele Commissie voor de genoemde Kerkzaken benoemd waren, en acht leden tot corresponderende leden van die Commissie aangesteld, ten einde in voorkomende gevallen van belang schriftelijk te worden geraadpleegd. Onder die corresponderende leden ook benoemd zijnde, verzocht de Heer Commissaris Generaal, door mijn antwoord Hem van de aanne-

min-

minge dezer benoeminge te willen verzekeren. Alleen de zucht, om de belangen ook der Indische Kerken, zoo veel mij in den hoogen ouderdom nog mogelijk was, te helpen bevorderen, deed mij besluiten, om reeds den volgenden dag aan den Heere *Repelaer van Driel* te antwoorden, dat mij niets aangenamer zijn kon, dan wanneer ik mij in staat zoude bevinden de Commissie ergens in voortelichten, of ten minste aan dezelve in eenig opzicht nuttig te wezen, zoo dikwijls zij zulks noodig en dienstig mogt oordeelen, waartoe ik mij met alle volvaardigheid aanbood, hoewel ik naauwlijks durfde denken, dat eene Commissie, uit zoo vele kundige Mannen (*) bestaande, immermeer mijnen raad zou hehoeven. Ik besloot te spoediger tot het aannemen van de benoeminge, deels, omdat nevens mij anderen (**) benoemd waren, die beter in staat zijn zouden, de Commissie in vele gevallen van den gevorderden raad te dienen, deels en vooral, naardien ik al in November 1814, over het bekomen van geschikte Predikanten voor de Indische Kerken, in schriftelijke onderhandelinge was geweest

(*) De Heeren *Jorissen*, *Krieger*, *Noordink*, *van de Kasteele*, *Dermout*, *Verwey* en *Metelerkamp*.

(**) De Heeren *Heringa*, *Muntinghe*, *van Nuys Klinkenberg*, *van Voorst*, *Le Sage ten Broek*, *van Brandenburg* en *de Fremerij*.

weest met den Heere *Janssen*, die deze zaak zeer ter harte nam. Zoo veel mij doenlijk was, heb ik getracht mijn gegeven woord te houden, wanneer de Commissie goedvond mij te raadplegen, gelijk geschiedde in de jaren 1815 en 1817; en zij had de goedheid haar genoegen over mijne pogingen te betuigen. Twee jaren later, stelde de Provisionele Commissie ook in mijne handen het ontwerp eener vereeniginge der Hervormde en Luthersche Kerk-Genootschappen te Curaçao, waarhenen het besluit van den Koning (5 Sept. 1818) strekte. Naar mijn gevoelen over dit stuk door de Commissie gevraagd zijnde, was ik van oordeel, dat deze vereeniginge mij even bedenkelijk te Curaçao was, als hier te Lande; dat hieruit weldra oneenigheden, indien al geen nieuwe scheuringen te wachten waren, waartoe de Koning zelf niet de minste aanleidinge zal willen geven: het gemis van een kerkgebouw schijnt de eerste oorzaak geweest te zijn, om ten gevalle der Luthersche Gemeente daarin te voorzien, en aan haar billijke gelegenheid te geven ter oefeninge van den openbaren Godsdienst op eene geschikte plaatse. Dan het gemis van een kerkgebouw kon, meende ik, haast verholpen worden, door aan beide Genootschappen, welke toch afzonderlijke Predikanten hebben, te vergunnen het gebruik van hetzelfde gebouw, om daarin voor en na den middag, bij beurtwisselinge te prediken,

ge-

gelijk elders gebeurt. Door deze schikkinge zou ook aan alle Leden der beide Gemeenten, die zulks begeerden, gelegenheid gegeven worden, om op elken Zondag den openlijken Godsdienst tweemaal bijtewonen. Daarenboven, zoo lang de zwarigheden, over eene verdere vereeniginge, door de beide Genootschappen nog niet zijn opgegeven, belangende b. v. de bezittingen en inkomsten der armen-kassen, kon de Commissie, naar mijn inzien, in deze zaak niets verder met vrucht in 't werk stellen. Dit was hoofdzakelijk mijn antwoord, den 11den van wijnmaand 1819. In 't volgende jaar werd, bij besluit van den Koning, 7 December, de Provisionele Commissie honorabel van derzelver functien ontslagen, en met haar de Provisionele Correspondenrende Leden. Doch ten zelfden dage is eene vaste Commissie voor de zaken der Protestantsche Kerken in Nederlands O. en W. I. aangesteld, en haar toegevoegd een aantal buitengewone Leden of Consulenten, onder welke ik mede benoemd ben. Ik twijfele echter, of ik, in mijn eenentachtigste levensjaar, van eenig nut voor de tegenwoordige Commissie zal kunnen wezen, hoe zeer anders daartoe op den duur genegen blijvende.

Nog in Zeeland wonende, en als Actuarius in eene nadere en voortdurende betrekkinge tot de Walchersche Classis staande, was ik verpligt tot

het opstellen van onderscheidene stukken en brieven, of aan de Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland overhandigd, of aan den Raad van State, en deszelfs Secretaris *van Hees*, vooral over de Barriere-kerken, welke te Veurne, Doornik, IJperen, met het Fort de Knokke, bestonden, en door de Staten Generaal sedert den 19 Jan. 1726 onder het opzicht van de genoemde Classis gesteld waren, en ook bleven, tot dat zij onder eene andere heerschappije kwamen: bij welke gelegenheid alle de Kerkelijke boeken, tot die Gemeenten behoord hebbende, als Doop-, Ledematen-, Trouw-registers, en de Actenboeken, aan mij uit den Haag toegezonden, om onder de papieren der Walchersche Classis bewaard te worden; welke, op mijnen raad, goedvond, dat een naauwkeurig berigt van alle die stukken in de Boekzaal en elders geplaatst zou worden tot nut van allen, die 'er belang bij mogten hebben, om behoorlijke Extracten uit die Registers te verkrijgen; 't welke ook nu en dan te pas gekomen is, tot merkelijk voordeel van dezen en genen in 't stuk van erfenissen of anderzins.

Na mijne komste te Leijden en de betrekkinge op de Classis en Sijnode, werde ik weldra in de behandelinge van Kerkelijke zaken ingewikkeld, hoewel ik minder in Holland, dan in Zeeland, daartoe geschikt scheen, bij gebrek van langdurige ondervindinge, welke ons in alles zoo veel kan leeren.

Van

Van minder belang en geringere moeite was het nazien, aanvullen en verbeteren der Wetten van de Classis van Leijden en Neder-Rhijnland, waarop men sints eenigen tijd bedacht was geweest, en tot welk werk ik, nevens den waardigen *Adrianus van Assendelft*, door de Classis ben verzocht geworden.

Gewigtiger en bezwaarlijker was het aanvullen en vervolgen van het Kerkelijke Plakaatboek, waarvan de twee eerste deelen in de jaren 1722 en 1735 in 't licht verschenen waren, en dus niet verder liepen dan tot het laatstgemelde jaar. De Sijnode van Zuid-Holland in 't jaar 1785 benoemde mij, met de Heeren *Van Breugel* en *De Koning*, Predikanten te Dordrecht en 's Gravenhage, om dit uitvoerig werk te ondernemen, doch met deze bepalinge, dat wij ons enkel zouden bezig houden met de verzamelinge van stukken, die de Provincie Holland en de Generaliteit betreffen. Naderhand is dit werk ook aanbevolen aan de Heeren *Hugenholtz* en *Rutgers*, Predikanten te Delft en Haarlem. Elk deed, wat hij kon; doch de Heeren *De Koning* en *Rutgers* verdienden den meesten lof, en de eerste had de beste gelegenheid in 's Hage tot het bekomen van zulke stukken, die anders minder bekend en verkrijgbaar waren. Door onze vereenigde arbeidzaamheid zag men te voorschijn komen het derde deel des Kerkelijken Plakaatboeks in 't jaar 1792, het vierde in 1793, en het vijfde in 1807.

Het vijfde deel loopt tot den jare 1795.

De Voorrede, bij elk deel gevoegd, is door mij geschreven; de registers zijn door den naauwkeurigen *Rutgers* vervaardigd; bij de Handelingen der allervroegste Sijnoden heb ik eenige korte aanmerkingen gevoegd. De schikkinge der titels had ik gaarne veranderd gezien, en hiertoe een plan opgegeven; doch deze veranderinge scheen aan eenige zwarigheden onderhevig te zijn.

Meermalen was ik, of als Professor, of als Lid der Leijdsche Classis, afgevaardigd naar de Sijnoden, op onderscheidene jaren gehouden te Leijden, Delft en Breda. Op mijn verzoek, werde ik nooit verkoren tot Praeses, Assessor of Scriba der Sijnoden. Ook verschoonde men mij vriendlijk van 't waarnemen zulker commissien, tot welke ik mij niet berekend oordeelde; terwijl ik tot het bijleggen van geschillen, ter overweginge van de Sijnoden gebragt, mij gaarne liet gebruiken. Bij mijn verblijf te Delft, had ik het vermaak de uitnemende Bibliotheek van den Heere *Röver* met aandacht te beschouwen; en te Breda werd mij gelegenheid gegeven, om kennisse te maken met den beroemden Admiraal *Zoutman*. Die omstandigheden veraangenaamden niet weinig het vertoeven in die Steden. Naderhand ben ik, door ziekte, verhinderd geworden de Sijnode te Breda andermaal te gaan bijwonen. Dit speet mij te meer, omdat de geleerde Heer *Hoeufft* mij, op

de

de verpligtendste wijze, huisvestinge aanbood, in 't gezelschap van den Heere *Meerman*, die als Commissaris Politiek op die Sijnode verscheen. Geen minder spijt had ik, wanneer ik, zoo onverwacht als tot mijn merkelijk ongenoegen, tot Rector der Akademie door het toenmalige Bewind in 's Gravenhage in 't jaar 1799 verkoren zijnde, om welke reden dan ook zulks geschied zij, mij verstoken zag van de aangename gelegenheid, om als Correspondent der Zuid-Hollandsche Sijnode naar die van Groningen te vertrekken. Dit zou mij te aangenamer geweest zijn, niet alleenlijk, dewijl mij een genoegelijk verblijf ten huize van den Heere *Van Swinderen* aangeboden was, maar ook, omdat ik altijd gevoelig gebleven was zoo aan de veelvuldige blijken van gulle vriendschap, welke ik, eens en andermaal, in die Stad ontving, als aan de verpligtende wijze, op welke ik in den jare 1776 tot Predikant der Groningsche Gemeente was beroepen: waarvan ik boven meldinge maakte.

In den tijd der Fransche regeringe en overheerschinge, ben ik tweemaal geroepen tot allergewigtigste Vergaderingen, in welke over de belangen van het Hervormde Kerkgenootschap zou gehandeld worden; en meer dan eens ben ik ook verzocht tot het mededeelen van mijne aanmerkingen, betreffende het Godsdienstige en Kerkelijke in deze Landen. Aan dit verzoek konde ik mij niet

wel-

welvoegelijk onttrekken, omdat het geschiedde door zulken, die, in naam van *Buonaparte*, toen Keizer van Frankrijk, hier het hoogste bewind voerden.

Sedert de komste van *Lodewijk Napoleon*, door zijnen broeder *Buonaparte* aangesteld tot Koning van Holland, waren van tijd tot tijd eenige schikkingen gemaakt, bijzonderlijk den 13 Nov. 1807, belangende het getal en de betalinge van de Predikanten der Hervormde Gemeenten in de Steden en op de Dorpen. Sommige nadere bepalingen werden door den Koning gemaakt, in deszelfs besluit van den 2 Aug. 1808. Bij het 13de Artikel kreeg de Minister van Eeredienst in last eene Commissie te benoemen, bestaande op zijn minst uit drie en op zijn meest uit negen persoonen, van iedere erkende Godsdienstige Gezindheid in het Rijk, om ieder dier Commissien te raadplegen wegens de te nemene schikkingen tot het definitivelijk regelen van al het gene den Eeredienst der onderscheidene Gezindheden betreft. Hierna ontving ik eenen brief van den Minister *J. H. Mollerus*, geschreven te Utrecht den 16 Sept., die te kennen gaf, dat Hij al het gewigt gevoelde, hetwelke in de keuze dier Commissien gelegen was, en de noodzakelijkheid, dat daartoe, ook voor zoo veel het Hervormde Kerkgenootschap betreft, genomen worden Mannen, welke bij eene erkende zèle voor waarheid en Godsdienst, en bij kunde van de belangen van dat

Kerk-

Kerkgenootschap, de noodige inschikkelijkheid voegen, en de overtuiginge hebben, dat men, tijden en omstandigheden in acht nemende, moet trachten van dezelve de beste partij te trekken, om, met toegevendheid omtrent pointen, die van mindere aangelegenheid zijn, te behouden en op een vasten voet te brengen al het gene het wezen der zaak betreft, en tot de instandhoudinge van dien Godsdienst, met alles wat 'er toe behoort, vereischt wordt. De Minister vertrouwde, dat ik de zaak uit dat zelfde oogpunt inzag, en had zijne aandacht in de eerste plaats mede op mij laten vallen; Hij schreef, *dat* om de algemeene achtinge wegens mijn karakter, denkwijze, kunde en ijver voor de zaak van den Godsdienst, het aan hem hoogstwenschelijk voorkwam, dat ik mij in die Commissie zoude laten gebruiken, en tot zoodanig gewigtig einde medewerken; Hij verzocht mij hiertoe op de verpligtendste wijze, hoopte een gunstig antwoord van mij te zullen ontfangen, *dat* ik mij niet zoude onttrekken, en dan zou hij nader de gelegenheid trachten te vinden, om mij over dit stuk meer in bijzonderheden te kunnen onderhouden. Den volgenden dag, beantwoordde ik den vriendlijken brief van den Minister, en gaf daarbij te kennen, *dat* zijn schrijvens mij op 't hoogste vereerd, doch te gelijk in zekere verlegenheid had gebragt; *dat* het gunstige vertrouwen, op mij gevestigd, mij tot

geen

geen geringen roem verstrekte; *dat* mijne hooge jaren, de verminderinge van mijne denkvermogens, de menigvuldige ambtsbezigheden, waartoe ik mij verbonden had, naauwlijks schenen te dulden, dat ik mij tot nieuwe en gewigtige werkzaamheden liete gebruiken; *dat* ik mij evenwel niet konde en durfde onttrekken, wanneer het aankomt op de wezenlijke belangen der Hervormde Kerke in ons Vaderland; *dat* ik, sints vele jaren, den Euangeliedienst in onderscheidene Gemeenten had waargenomen, en sedert het jaar 1785 den Hervormden Godsdienst op de Leijdsche Universiteit openlijk geleerd en naar mijn vermogen gehandhaafd had, doch met die voorzichtigheid en opregtheid, welke ik, ten opzichte van 't Godsdienstige, in 't openbaar en met allen ernst, over twee jaren, in de Vergaderinge van het Haagsche Genootschap had aangeprezen, terwijl het naauwe verband van die beide deugden ook ten tijde van Koning Filips van Spanje zoo zeer in onze Voorouders doorstraalden; *dat* dezelfde gevoelens, toen en lang te voren ontdekt, mij bleven bezielen en, gelijk ik wenschte, mij zouden verzellen tot mijnen dood toe; *dat* de zuiverheid der leere van den Hervormden Godsdienst, bijzonderlijk binnen ons Kerkgenootschap, mij ter harte ging, doch dat ik afkeerig was van onbezonnen drift tegen anders gevoelenden, en van alle hatelijkheid tegen zulke Gezindheden, welke het heil

des

des Lands, waarin zij verblijven, niet tegenwerken, of geen' toeleg hebben, om den Hervormden Godsdienst, die door het meerder deel der Ingezetenen beleden wordt, te onderdrukken of te verbannen; eindelijk, *dat* ik mij durfde verzekerd houden, dat de Minister, volgens zijne doorzichtige wijsheid, zoo wel van de zijde der overige Godsdienstige Gezindheden, als van den kant der Hervormden, zulke persoonen zou verkiezen, die van eenen gematigden en toegevenden geest zijn, en die niets bedoelen, dan de ruste van 't Koningrijk en de algemeene belangen van het Christendom.

Omtrent dien zelfden tijd, zond ik aan den Minister mijne aanmerkingen op het besluit, den 2 Aug. l. l. door den Koning genomen. Het doelwit mijner bedenkingen was, *vooreerst*, zorge te dragen zoo wel voor de Hervormde Predikanten, die naderhand zouden aangesteld worden, als voor dezulken, die nu in dienst waren, ten *anderen*, om te doen blijken, dat ik 'er geene zwarigheid in vond, zoo men goedvond, de Geestelijken van alle Gezindheden voortaan uit 's Lands schatkist te betalen, indien de Lutherschen, Mennoniten, Remonstranten en Roomschgezinden zulks begeerden, ten *derden*, om aanteduiden, hoe bezwaarlijk het zou zijn, overal en in alle gevallen te beslissen, welke goederen en fondsen al of niet in bijzonderen eigendom aan 't Gereformeerde Kerkgenootschap

toe-

toebehoorden, ten *vierden*, om aantewijzen de noodzakelijkheid der betalinge van Voorlezers en Voorzangers uit 's Lands kasse, bijzonderlijk in kleine steden en op dorpen, als mede van Krankbezoekers in groote steden, ten *vijfden*, om optemerken, dat Classen en Sijnoden, zonder eenigen onderstand uit de publieke schatkist naauwlijks kunnen voortduren, terwijl uit derzelver ondergang vele ongeregeldheden en verwarringen te duchten zijn, ten *zesden*, om aantedringen op het onderhoud der kerkgebouwen van de Hervormden, allermeest op de dorpen, te meer, dewijl het niet billijk zijn zou, aan sommige meer of min begiftigde kerken hare bezittingen te ontnemen, en dan echter voor derzelver onderhoud geene zorge te dragen, ten *laatsten*, wat betreft de verminderinge van 't getal der Predikanten in de steden, en de vereeniginge van kleine dorps-gemeenten, het oogmerk mijner bij voorraad gemaakte aanmerkingen op het gemelde besluit van den 2 Aug. was, te kennen te geven, dat het getal der Gereformeerde Predikanten in sommige steden, zonder nadeel voor den Godsdienst, kon verminderd, en eenige zeer kleine Gemeenten der dorpen vereenigd worden, gelijk reeds hier en daar met de meeste omzichtigheid en inschikkelijkheid geschied was, doch dat men hierop ook zou dienen te letten bij de Roomschgezinden, indien hunne Geestelijken mede uit de algemeene schat-

schatkist betaald zullen worden, te meer, omdat zij, in de meeste groote steden en op nabijgelegen dorpen, Pastoren hebben niet naar evenredigheid der leden van die Gezindheid. Ik besloot met te zeggen: „ het komt mij billijk voor, dat zekere gelijkheid tusschen Roomschen en Onroomschen in acht genomen worde, opdat 'er even min redenen van klagten oprijzen van de eene zijde, als van den anderen kant. Ik vertrouwe van bezadigde en weldenkende Roomschen, dat zij niet ongenegen zijn zullen alle mogelijke inschikkelijkheid omtrent de Hervormden te gebruiken, gelijk dezen bereidvaardig wezen zullen, om, vooral in de tegenwoordige tijds-omstandigheden, ook aan hun het meeste genoegen te doen wedervaren ". De Minister bedankte mij, in een' brief uit Utrecht den 29 October 1808, voor die voorloopige bedenkingen, aan Hem toegezonden, welke Hij niet zou nalaten met alle aandacht te overwegen, en waarvan, althans van sommige, Hij het gewigt gereedelijk moest toestemmen.

De Heer *Mollerus* gaf mij, den 26 Sept., schriftelijk te verstaan, hoe bijzonder aangenaam Hem mijne bewilliginge tot het aannemen der Commissie geweest was; en Hij had de vriendlijkheid te melden, dat Hij eerstdaags mij te Leijden zou komen zien, om nader over die Commissie mondelijk met mij te handelen. Dit gebeurde. Bij deze ge-

legenheid gaf ik rondelijk te kennen, dat ik dien lastpost op mij genomen had, in verwachtinge, dat niemand uit de Kerkelijken benoemd zou worden, met wien ik niet gaarne wilde vereenigd zijn. Men had mij verzekerd, dat twee Predikanten in voorname Steden pogingen lieten aanwenden, om in die Commissie aangesteld te worden, doch met welken ik, om gewigtige redenen, liefst niet wilde werkzaam wezen. Ons mondgesprek bepaalde zich allermeest tot de keuze van vier Politieke en vijf Kerkelijke Leden der Commissie, en wie wel meest in aanmerkinge konden komen. Niet lang daarna, liet de Minister sommige Politieke Heeren ondertasten, of zij tot het aannemen der Commissie gezind waren; en ik liet niets onbeproefd, om de door mij opgegevene Predikanten met den sterksten aandrang daartoe te bewegen. De uitkomst beantwoordde in dezen aan mijne verwachtinge. De Heeren *Viervant*, *Rutgers* en *Hoog* gaven mij hun woord, dat zij, in de Commissie benoemd wordende, zich niet zouden onttrekken. Het liep aan tot den 27 Dec. 1808, eer de Minister van den Eeredienst aan mij en anderen aanschrijvinge deed, dat de belangrijke taak, in 't besluit des Konings omschreven, Mannen vorderde, die niet alleen de vereischte kundigheden bezitten, maar ook hunnen ijver voor de belangen van den Godsdienst en van hun Kerkgenootschap

met

met de noodige voorzichtigheid en inschikkelijkheid paren, en daardoor best in staat zijn medetewerken, om deze gewigtige zaak tot een goed einde te brengen. De Minister verzocht mij en anderen het Lidmaatschap der Commissie voor de zaken van het Hervormde Kerkgenootschap te willen aannemen; Hij hoopte en vertrouwde, dat wij ons deze zaak zouden laten welgevallen; wij werden uitgenoodigd, om de eerste Vergaderinge der Commissie den 15 Jan. 1809 te Amsterdam te komen bijwonen. Uit eene bijgevoegde naamlijst bleek, dat door den Heere Minister benoemd waren, met en nevens mij, de Heeren: *Huslij Viervant*, Predikant te Amsterdam; *Hoog*, Predikant te Rotterdam; *Delprat*, Fransch Predikant in den Haag; *Rutgers*, Predikant te Haarlem; *Both Hendriksen*, Raadsheer in het Hof van Utrecht; *Van der Kemp*, Advokaat enz. in den Haag; *Jantzon*, Raadsheer van het Hof van Braband; en *Thin van Keulen*, Vroedschap der Stad Amsterdam.

Naauwlijks was die benoeminge meer algemeen bekend geworden, of wangunst en nijd ontdekten zich bij eenige Kerkelijken, allermeest bij zulken, die liever zelven benoemd geweest waren. Dat veel erger was, men verspreidde overal een valsch gerucht, dat de Commissie zou trachten eene geheele omkeeringe in 't Kerkbestier bij de Hervormden te bewerken, Bisschoppen aantestellen, zelfs

een' Aartsbisschop te benoemen, welke laatste waardigheid men dwaaslijk aan mij wilde toeleggen.

Dit gerucht, zoo boosaardig als ongegrond, baarde niet alleenlijk bekommeringe over de ophanden zijnde bijeenkomste der Commissie bij vele anderen, maar ook bij den eerwaardigen Predikant *Rutgers*, die tot dezelve zou behooren. Hij schreef mij, in 't einde van December 1808, dat zijne Ambtgenooten hem verhaald hadden, welke groote veranderinge in 't Kerkelijke voorhanden ware; men zou Bisschoppen krijgen; hij zelf, de Predikant *Kist* en nog meer waren daartoe reeds gedoodverfd. Mijn naam werd in 't Bisschoplijke, met opzet verzwegen, die anders wel vooraan had mogen staan. Hij wilde liever voor de Commissie bedanken, dan tot zulke nieuwigheden medewerken; en hij verzocht mijn gevoelen te mogen weten. Mijn antwoord was zoo kort als spoedig, en kwam hierop neder: *dat* ik voor mij geene andere eere bedoelde of begeerde, dan van eenen Euangeliedienaar in JEZUS Kerke; *dat* ik een onverzettelijk voornemen had, om in dezelfde betrekkinge, zoo lang mogelijk, te volharden, waarin ik sedert het jaar 1761 mij bevonden had; en *dat* de uitgestrooide geruchten door nijdige Kerkelijken verzonnen en voortgeplant waren, om den arbeid der Commissie in verdenkinge te brengen, en langs dien weg te verijdelen. Mijn rondborstig schrijven deed

zij-

zijne bedaardheid herleven, en de uitkomst toonde bij den aanvang der Vergaderingen, dat ik hem naar waarheid had geschreven.

Het ongerijmde en listelijk uitgedachte gerucht, gaf aanleidinge aan eenige Predikanten in de Steden en op de Dorpen, zelfs aan de minste bedienden in de kerkgebouwen, om mijne gunste in vele gevallen bij voorraad, schriftelijk of bij monde, eerbiediglijk te verzoeken; doch hierover was 't genoeg hartelijk te lagchen. Men begrijpt, dat ik nu, gelijk bij herhalinge in 't jaar 1812, overrompeld wierde met bezoeken en brieven. De mondelijke gesprekken waren ingericht, om veel van mij te hooren; maar dit gelukte niet. Op de menigvuldige brieven gaf ik een kort, vriendlijk, doch algemeen en niets beduidend antwoord. Dit oordeelde ik best en meest voorzichtig te zijn. Maar het was mij tot ware blijdschap, dat de brave Man, boven gemeld, zich op mijn geschrijf gerustelijk durfde verlaten, en op den bepaalden dag naar Amsterdam kwam, om met de overige Leden der Commissie het werk te beginnen. Men begreep, hoe noodig het ware, eenen President en Secretaris voor deze Vergaderinge te verkiezen. Men drong 'er sterk op, dat ik, als de oudste in jaren, den eersten post zoude aannemen. Dit deed ik ten laatste; doch op voorwaarde, dat aan mij zou staan eenen Vice-President

en den Secretaris te benoemen. Hiertoe bewilligden alle de Leden der Vergaderinge met de meeste volvaardigheid. Ik verzocht den Raadsheer *Both Hendriksen*, om Vice-President te willen zijn, en mij, zoo dikwijls het noodig mogt worden, ter hulpe te komen; en den zwaren lastpost van Secretaris droeg ik op aan den kundigen en arbeidzamen Predikant *Rutgers*. Nu maakten wij een begin van het werk, en gingen 'er dagelijks mede voort, zoo den geheelen voormiddag, als ook, zoo veel mogelijk, des avonds. Wij waren van oordeel, dat men van de vroegere Kerkenordeninge alles moest zoeken te behouden, wat niet aanliep tegen de tijdsomstandigheden, waarin wij verkeerden, en 'er bijvoegen, wat nu noodzakelijk kon geoordeeld worden. Na ernstige overwegingen en herhaalde herzieningen, is door de Commissie in behoorlijke orde gebragt een *Concept-Reglement op de Organisatie van het Hervormd Kerkgenootschap in het Koningrijk Holland*. Het bestaat uit negen hoofdstukken: over het Hervormde Kerkgenootschap in het gemeen; over de Kerkenraden; over de Klassen; over de Sijnode en derzelver Leden en Deputaten; over Kerkelijk opzicht en tucht; over de Godsdienstige opvoedinge der jeugd en opleidinge tot Leeraren in de Theologische scholen; over de beroepingen, dimissiën en bezoldiginge der Leeraren; over de manier van Kerkelijke zaken te behan-

handelen; over het bestuur der goederen, inkomsten en goederen der Gemeenten. Nooit heb ik, in mijn langdurig leven, eene vergaderinge bijgewoond, in welke men zoo uitnemende wijsheid, voorzichtigheid, openhartigheid, vriendlijkheid, eensgezindheid en tevens geheimhoudinge, zoo lang deze vereischt werd, altijd zag doorstralen. Ook kan ik nooit genoeg roemen de verpligtende hulpvaardigheid der Heeren Ministers van den Eeredienst, eerst van den Heere *Mollerus*, naderhand van deszelfs opvolger, den Baron *Van der Capellen*, als mede van den Heere *Janssen*, toen Commis van die Ministers. Omtrent de Classen hadden wij eenige voorlichtinge noodig, zoo ten aanzien van derzelver verminderinge in getal, als met betrekkinge tot Oostvriesland, in dien tijd gevoegd bij het Rijk van Holland, gelijk ook over de inrigtinge van één algemeen Sijnode, dat jaarlijks zou gehouden worden, en de plaats van alle Provinciale en Walsche Sijnoden vervangen. De vreeze, dat de goedkeuringe der gedane beroepingen van Predikanten somtijds lang kon uitgesteld worden, bragt mij op het denkbeeld, om in § 13 van 't VII hoofdstuk te stellen, dat van gedane beroepingen dadelijk aan den Minister van den Eeredienst zou kennis gegeven worden, en dat, indien 'er van wege den Koning, binnen den tijd van 14 dagen, geene inspraak kwam, de beroe-

pinge haren verderen voortgang zou hebben. De Commissie vond deze bepalinge goed; ik zocht die aan den Minister, in een mondgesprek, aannemelijk te maken; ik twijfelde echter eenigzins, of zij naderhand de volkomene goedkeuringe, bij den Staats-Raad en elders, wel zou wegdragen. Wanneer ons ontwerp van Kerkenordeninge door den Secretaris der Commissie nader overwogen was, en alle de Leden gelegenheid gekregen hadden, om hetzelve afzonderlijk te lezen, besloten wij, met voorkennisse van den Minister, andermaal te Amsterdam den 9 Meij en wederom den 29 Junij te vergaderen, en onze gemeenschaplijke werkzaamheden te hervatten.

Ons oogmerk was, het Concept-Reglement in die orde te brengen, dat het spoedig aan den Minister van den Eeredienst, nu ook Minister van Binnenlandsche Zaken, kon overhandigd worden, en alle pogingen aantewenden, om deze gewigtige zaak, zoo veel de Commissie aanging, haar volle beslag te doen bekomen, te meer, omdat de meeste Leden geene gelegenheid hadden dikwijls herhaalde vergaderingen te Amsterdam te komen bijwonen, en niemand van hun gezind was, om de zaak in 't allerminste te vertragen, 't welke ook streed met de algemeene belangen van het Hervormde Kerkgenootschap.

De werkzaamheden der Consulerende Commissie, want zoo werd zij door de Heeren Ministers ge-

genaamd, ten einde geloopen zijnde, verzochten wij onze opwachtinge bij den Koning te maken, die ons een afzonderlijk gehoor vergunde, en de Aanspraak, door den Heere *Delprat* in aller naam gedaan, met de meeste vriendlijkheid beantwoordde, zonder één punt der Aanspraak voorbijtegaan. Vervolgens werd het Concept-Reglement, in naam der Commissie, aan den Baron *Van der Capellen* overgeleverd door den Predikant *Viervant*, die, sedert het onverwacht overlijden van den Predikant *Rutgers*, den post van Secretaris der Commissie waarnam, en het stuk werd met vriendlijkheid aangenomen. Hoewel ik zelf, bij het waarnemen der Commissie, even weinig schade als voordeel had gehad, wiste ik echter, dat twee Leden eene aanmerkelijke schade daarbij geleden hadden. Ik gebruikte de vrijheid dit aan den Minister *Van der Capellen* te schrijven, die de goedheid had, mij den 31 Aug. 1809 aanstonds te antwoorden, dat het ongetwijfeld het oogmerk, noch van den Koning noch van zijnen Voorganger, geweest was, om de Leden der Commissie, die reeds eenen lastpost op zich genomen hadden, eenige schade te doen lijden, waarom hij verzocht, aan de door mij genoemde Heeren te doen weten, dat zij verklaringen van hunne meerdere gedane kosten kunnen inzenden, zullende Hij als dan gaarne eene voordragt tot die aanvullingen aan den Koning doen; gelijk

met de daad en met een gewenscht gevolg geschiedde. Op een ander gedeelte van mijnen brief antwoordde de Heer Minister, dat Hij gaarne het eerst daartoe geschikte oogenblik zou aangrijpen, om het plan van Organisatie voor het Hervormde Kerkgenootschap aan den Koning voortedragen, met mij de noodzakelijkheid volkomenlijk doorziende, dat die zaak niet te lang onafgedaan blijve. Op dien tijd had Hij dus verre slechts oppervlakkig het ontwerp der Consulerende Commissie kunnen onderzoeken, en wilde gaarne van mijn aanbod gebruik maken, indien Hij zou bevinden eenige ophelderingen noodig te hebben. Hoe aangenaam is het, met Mannen van geboorte, kundigheid en deugdzaamheid in schriftelijke onderhandelinge te komen, veel beter, dan met menschen van eenen veel minderen stempel. De ondervindinge van meer dan eene halve eeuwe had mij dit dikwijls geleerd.

Niettegenstaande mij zeer wel bekend was, dat de betrekkinge van den Heere *Mollerus* tot den Eeredienst ophield, oordeelde ik evenwel niet ondienstig, om Hem, met wien de Kerkelijke zaken begonnen waren, een onderhandsch berigt te geven van het overhandigen van het Concept-Reglement aan den tegenwoordigen Minister. In zijn antwoord, den 1 Sept. 1809, wenschte de Heer *Mollerus* mij geluk met dit tot dus verre afgeloopen werk; Hij hoopte dat ik en de verdere Heeren,

die

die daarin mijne medehulpers geweest waren, de belooninge van allen vlijt en arbeid vinden zouden in eene spoedige en goede afkomst van dit werk, en in de bevindinge, dat die afkomst tot gevolg zou hebben zoo wel de welvaart en den bloei van het Hervormde Kerkgenootschap, als de algemeene ruste en tevredenheid; Hij verzekerde mij, dat, hoe zeer ik mij vergiste, wanneer ik meende, dat zijne pogingen daartoe van eenig gewigt zouden kunnen zijn, het Hem echter zeer aangenaam zijn zou, indien Hij op eenigerhande wijze tot bereikinge van zoodanig belangrijk einde bevorderlijk kon zijn, en dat Hij daartoe geene gelegenheid zou verzuimen. Dewijl ik, in vroegere jaren, ook de Politieke wereld eeniszins had leeren kennen, en niet onkundig gebleven was, dat het in sommige gevallen nuttig zijn kon, dat voorname Ministers van den Staat hetzelfde gevoelen omhelzen, was het eenstemmige antwoord der Heeren *Van der Capellen* en *Mollerus* mij nu genoegzaam.

De eerstgemelde Minister bragt, den 18 Oct. 1809, het ontwerp der Consulerende Commissie, met zijne aanmerkingen, ter kennisse van den Koning, met bijvoeginge van een plan des Besluits, waarmede de Organisatie van 't Hervormde Kerkgenootschap in 't Rijk van Holland kon vastgesteld worden. Die aanmerkingen waren minder talrijk en wijdloopig, dan wijs, voorzichtig en belangrijk.

Nu

Nu kwam het Concept-Reglement, door de Commissie opgesteld, met de bijgevoegde aanmerkingen van den Minister, in handen van den Staatsraad, om het eene en het andere te overwegen en te beoordeelen. Die Raad deed rapport van zijne bevindingen aan den Koning, den 23 Maart 1810. In dit uitvoerig rapport zijn sommige veranderingen, door den Minister voorgedragen, of goedgekeurd, of vermeerderd, of tegengesproken. Nu en dan wordt de opgave der Commissie voorgetrokken aan de bedenkingen van de Minister. Weinige nieuwe aanmerkingen worden tegen het Concept-Reglement gemaakt.

Onaangezien al het aangevoerde, zoo door den Minister van den Eeredienst, als door den Staatsraad, scheen het Ontwerp der Consulerende Commissie, in de wezenlijkste punten, de goedkeuringe wegtedragen. Ik kan naauwlijks twijfelen, of het zou mede door de Gereformeerden in ons Vaderland goedgekeurd geweest zijn, indien het tot hunne kennisse gekomen was. Ook had men groote hope, dat hetzelve, met eenige veranderingen, door den toenmaligen Koning zou vastgesteld worden. Dan, deszelfs verhaast vertrek en terugroepinge naar Frankrijk, en de daarop gevolgde inlijvinge in dat Rijk, veroorzaakten, dat het geheele werk bleef steken, en dat al de arbeid der Commissie vruchteloos afliep. Jammer is het, dat het

ge-

gedrukte Concept-Reglement met de aanmerkingen van den Minister van den Eeredienst en van den Staatsraad in zoo weinige handen heeft kunnen komen, en zoo geheim gebleven is, dewijl men anders over de waarde van dit alles een onzijdig oordeel in 't Hervormde Kerkgenootschap had kunnen vellen.

Naderhand ben ik, bij herhalinge, met zaken, die het Kerkelijke betroffen, bemoeid geworden.

In den herfst des jaars 1811 ben ik vereerd met een bezoek van den Heere *J. H. Mollerus*, die mij te kennen gaf, dat de Hertog van Plaisance, Gouverneur Generaal enz., hem verzocht had optegeven de namen van eenige Predikanten, die met vrucht over kerkelijke belangen der verschillende gezindheden in de Hollandsche Departementen zouden kunnen geraadpleegd worden. Gemelde Heer begeerde ten dezen door mij eenige voorlichtinge te verkrijgen. Om aan dit verzoek eenigermate te voldoen, deelde ik aan Hem schriftelijk mede de namen van sommige Leeraars bij de kerkgenootschappen der Gereformeerden, Lutherschen, Remonstranten en Doopsgezinden, die, mijns oordeels, zeer geschikt zouden zijn, om alle ophelderingen, welke men omtrent het Kerkelijke zou mogen begeren, met naauwkeurigheid te geven. Zulken waren uit de Doopsgezinden Prof[r]. *Hesselink* te Amsterdam, Prof[r]. *Siegenbeek* en D[s]. *van*

Geuns

Geuns te Leijden, D^s. *de Vries* te Haarlem; uit de Remonstranten Prof^r. *Konijnenburg* en D^s. *Stuart* te Amsterdam, *Frets* en *Weiland* te Rotterdam; uit de Lutherschen D^s. *Statius Muller*, te Haarlem, D^s. *Reiche*, te Leijden, D^s. *Nieuwenhuis*, te Utrecht; uit de Gereformeerden de Predikanten *Kist*, te Dordrecht, *Roldanus*, te Leijden, *Noordink* en *Delprat*, in den Haag, *Hoog*, te Rotterdam, *Meyboom*, *van Yzendijk*, *Chevallier*, *Robert*, *Teissèdre l'Ange*, te Amsterdam, *van der Roest*, te Haarlem, *Beverlo Brouwer*, te Utrecht, *Chaufepié*, te Delft, *Brink*, te Leeuwarden, *Fortuin*, te Zwolle, *Rutgers*, te Groningen, *Halder*, te Valkenburg.

Het liep aan tot in 't laatst van Slachtmaand, eer ik iets vernam van de gevolgen der mondgesprekken met den Heere *Mollerus*. Toen ontving ik een' eigenhandigen brief van den Hertog van Plaisance, geschreven te Amsterdam den 21sten van die maand, waarin de Prins, na eenige voorafgaande Fransche complimenten, op de vriendlijkste wijze, mij te kennen gaf, dat het Hem aangenaam zou zijn nader met mij te Amsterdam bekend te worden. Ik begreep zeer wel, dat ik dit schrijven moest beschouwen als een wellevend bevel van den Gouverneur Generaal; en ik konde gemaklijk vermoeden, met welk oogmerk ik was uitgenoodigd, om naar Amsterdam te komen. Ik beantwoordde 's Prin-

's Prinsen brief den 23 Nov., en schreef, dat ik in de volgende week, op donderdag morgen ten elf ure, mij bij Zijne Hoogheid zoude vervoegen. Op den bepaalden tijd ten Hove komende, werde ik op eene bij alle uitnemendheid vriendlijke wijze ontvangen, en zeer gemeenzaam verzocht bij het vuur te zitten. Het innemende karakter van den Vorst, wien ik nooit te voren gesproken had, gaf mij alle vrijmoedigheid, om, na gunstige verschooninge over mijn zeer gebrekkig Fransch spreken, te antwoorden over alle de gewigtige punten, omtrent welke ik verzocht werd eenige ophelderinge te geven. Zij betroffen b. v. de vereeniginge der Protestantsche Gezindheden tot één en hetzelfde Kerkgenootschap; de naauwere verbindtenisse der Nederduitsche en Walsche Gemeenten onder hetzelfde bestuur, en het afstaan van sommige kerkgebouwen der Gereformeerden aan de Roomsch-Katholieken. Bekommerd zijnde, dat ik mijne gevoelens over deze belangrijke stukken niet duidelijk genoeg mogte uitgedrukt hebben, verzocht en verkreeg ik vrijheid, om mijne gedachten eerlang in schrift te brengen en aan den Prins te doen toekomen. Zelfs had Zijne Hoogheid de goedheid, mij herhaalde reizen te zeggen, dat ik mijne bedenkingen in de Hollandsche taal konde toezenden. Van Amsterdam wedergekeerd zijnde, maakte ik 'er ten spoedigste mijn werk van, om het hoofdzakelijke van het gehouden

den mondgesprek mij te binnen te brengen, en in geschrift te stellen. Met een' bijgevoegden brief zond ik, den 3den van Wintermaand, mijne schriftelijke Bedenkingen, de hier boven gemelde punten betreffende, aan den Hertog, die mij daarvoor met een' brief, den 11 daaraan volgende, vriendlijk bedankte, met verzekeringe, dat Hij daarin wederom gevonden had de bevestiginge van mijne wijze (gelijk hij die noemde, aanmerkingen, welke ik, in ons mondgesprek, aan hem had medegedeeld. Of zij vertaald en naar Parijs verzonden zijn, gelijk men mij verhaald heeft, kan ik niet verzekeren. Zoo dit geschiedde, weet men evenwel hier niet, hoe men 'er aldaar over geoordeeld heeft. In Holland heeft men mijne Bedenkingen niet kunnen beoordeelen, omdat niet meer dan drie of vier menschen te Leijden, en twee vertrouwde vrienden te Amsterdam, de reden van mijn verblijf in de laatstgemelde stad wisten, terwijl maar één vriend, onder belofte van stilzwijgendheid, de Bedenkingen zelve onder 't oog gekregen heeft. Vraagt iemand, waarom werden de reden der Amsterdamsche reize, het gesprek met den Gouverneur Generaal, en de inhoud der Bedenkingen, zoo geheim gehouden? tot antwoord hierop dient, *vooreerst*, eene langdurige ondervindinge had mij geleerd, dat stilzwijgenheid voor en onder het raadplegen over belangrijke zaken niet zelden meerdere nuttigheid

aan-

aanbrengt, dan het verspreiden van de stille onderhandelingen, *ten anderen*, het was mij niet onbekend, dat geheimen, aan vele menschen ontdekt, dikwijls voortrollen, en doorgaans met aanhangsels van elks maaksel uitgebreid worden, in *de derde plaatse*, ik wilde aan vele Kerkelijken geene aanleidinge geven, om mij nu, gelijk reeds te voren geschied was, wederom zonder grond te verdenken, als of ik mij boven hen wilde verheffen, eigen voordeel zoeken, grootere eere en aanzienlijker gezag mij aanmatigen, of ten minste bejagen. Ik schrome echter nu niet, het hoofdzakelijke van mijn geschrijf hier, uit een door mij bewaard afschrift optegeven. Het zal aan 't grootste deel der inwoonderen van de Hollandsche Departementen, waarvan (Zeeland en Staats-Brabant daar onder begrepen) omtrent vier zevende deelen tot de Gereformeerden behoorden, één zevende deel tot andere Protestantsche Kerk-Genootschappen, en twee zevende deelen tot de R. Katholieken, zonder twijfel zeer aangenaam zijn, indien de onderscheidene Gezindheden der Protestanten afzonderlijk blijven bestaan, gelijk sedert meer dan twee eeuwen en tot nu toe plaats gevonden heeft. Dit zou ook dienstig zijn, om de ruste in 't algemeen te bewaren en te vermeerderen, en om alle misnoegens en verwarringen afteweren. Gelijk men onlangs in Frankrijk best oordeelde, dat 'er afzonderlijke Kerkgenoot-

schappen der Gereformeerden en Lutherschen zouden bestaan, zoo is 'er naauwlijks aan te twijfelen, of men zal hetzelfde in de Hollandsche Departementen ook goedvinden omtrent die beide Gezindheden, als mede omtrent de Remonstranten en Mennoniten, terwijl men mag hopen op eene gelijke bescherminge van alle Christenen. Het verschil in leerbegrippen, kerktucht en Godsdienst-plegtigheden is een groote hinderpaal der vereeniginge van alle Protestanten tot één en hetzelfde Kerkgenootschap, b. v. het stuk van den Kinderdoop. De ondervindinge heeft daarenboven geleerd, dat alle pogingen, tot vereeniginge der Gereformeerden of met de Lutherschen of met de Remonstranten hier te Lande aangewend, doorgaans sedert meer dan twee honderd jaren de scheuringen grooter gemaakt en aanleidinge tot nieuwe opschuddingen gegeven hadden. Het verschil van taal maakt het noodzakelijk, bij de openbare Godsdienstoefeningen, dat de Gereformeerde Nederduitsche en Walsche Gemeenten afzonderlijk blijven bestaan, vooral in Steden, waar talrijke Walsche Gemeenten gevonden worden; doch zij zouden kunnen behooren tot hetzelfde jaarlijksche algemeene Sijnode, indien men tot het houden daarvan mogte besluiten. De bepalingen, omtrent de Gereformeerden reeds in Frankrijk gemaakt, zouden ook hier in aanmerkinge kunnen genomen worden, onder de noodige verande-

rin-

ringen en bijvoegselen, geschikt naar de omstandigheden en belangen der Hollandsche Departementen. Wat betreft het afstaan van kerkgebouwen der Gereformeerden aan de R. Katholieken, vooral op dorpen, in welke het getal der Gereformeerden niet groot is; men dient optemerken (1) dat over sommige dezer kerkgebouwen, sedert weinige jaren, schikkingen gemaakt zijn, of door dadelijken afstand, of door afkoopinge, of door hetzelfde gebouw in twee te verdeelen, of omdat men bewezen had, dat sommige kerkgebouwen waarlijk het wettige eigendom der Gereformeerden waren, die dezelve voor eigene rekeninge of gekocht of gebouwd hadden, (2) dat het ontnemen der kerkgebouwen aan kleine Gereformeerde Gemeenten, en die nu nog voorzien zijn van eenen Leeraar, ongenoegen zou veroorzaken, ten ware men eene andere geschikte plaats voor den Eeredienst aan de Gereformeerden bezorgde, gelijk in den omtrek van Breda en elders geschied was, (3) dat bij het overlijden of het vertrekken van Leeraars in zeer kleine Gereformeerde Gemeenten, eenige Dorpen met andere nabijgelegene zouden kunnen vereenigd worden, gelijk reeds hier en daar geschied was, in welk geval de noodige beschikkinge over ledig komende kerkgebouwen langzamerhand te maken was, (4) dat het niet te wenschen is, dat zulke Dorpen, in welke een genoegzaam aantal van Ge-

reformeerden is, of die op een' verren afstand van andere Dorpen gelegen zijn, van bijzondere Leeraars zullen verstoken worden, omdat zulks zeer nadeelig worden zou voor het onderwijs in den Godsdienst, voor het bezoeken van zieken, voor het bezorgen der armen, en voor de beschavinge der zeden tot nut der burger-maatschappije. Heeft iemand ooit gelegenheid, om mijn oorspronglijk geschrift onder 't oog te krijgen, 't zij hier, 't zij in Frankrijk, hij zal zien, dat ik hier den voornamen inhoud mijner aanmerkingen, aan den Gouverneur Generaal toegezonden, naauwkeurig mededeelde.

Sedert mijne onderhandelinge met *Z.* H. den Gouverneur Generaal, verliepen eenige weken, eer ik iets nader omtrent de Kerkelijke zaken ontdekte. In den aanvang van Sprokkelmaand 1812 werdt mij voor de eerste maal verhaald, en naderhand bij herhalinge bij monde en door brieven gemeld, dat ik te Parijs benoemd was tot eenen der Commissarissen tot de Organisatie der Gereformeerde Kerke in de zeven Hollandsche Departementen. Ik wil niet ontveinzen, dat deze nieuwstijdinge mij zeer trof, te meer, omdat men als Commissarissen, behalven mij, alleenlijk noemde den Heere *J. H. Mollerus*, den Heere *D. Delprat*, Predikant der Walsche Gemeente in den Haag, en den Heere *M. Stuart*, Predikant bij de Remonstranten te Amster-

sterdam, met bijvoeginge, dat de Baron *D'Alphonse*, Intendant Generaal der Binnenlandsche zaken van Holland, tot President der Commissie zou aangesteld zijn. Van tijd tot tijd deed ik pogingen, om in 't zekere te ontdekken, wat 'er toch van deze zaak te denken ware. Mijn oogmerk was, om mij, zoo mogelijk, van het aannemen dezer Commissie te verschoonen en met de daad te ontslaan: waartoe mijne hooge jaren en ligchaamsongemakken, vooral sedert het einde des voorgaanden jaars merkelijk verergerd, mij vrijheid schenen te geven. Ik verbeeldde mij, dat ik dit ontslag ligtelijk, door voorspraak van vermogende vrienden, bekomen zoude, indien de benoeminge tot die Commissie te Amsterdam geschied was, doch niet zoo gemaklijk, zoo dezelve uit Parijs herwaards was gezonden. Omtrent mijne benoeminge kreeg ik meerdere verzekeringe, dan belangende de omstandigheden van tijd en plaats, wanneer, waar en door wien de Commissie was aangesteld geworden. Alle mijne Vrienden, met welken ik hierover vertrouwelijk sprak, waren getuigen van mijne groote bekommeringe, en van mijne meer dan gewone beklemdheid van hart bij 't vooruitzicht op de aanvaardinge en waarneminge van eene zoo gewigtige Commissie, waarbij de geheele Vaderlandsche Hervormde Kerke een duurzaam belang had, terwijl ik vreesde weinig of niets tot wezenlijk nut van

't Gereformeerde Kerkgenootschap te zullen kunnen toebengen. Nadat ik meer dan vier maanden in bekommerende onzekerheid doorgebragt had, ontving ik, den 22 Junij, een' brief van den Rijks-Baron *D'Alphonse*, als Intendant Generaal van Binnenlandsche Zaken in Holland, waarin Hij meldde, *dat* ik, bij een Decreet van den 24sten Januarij, was benoemd tot eenen der Commissarissen voor de Organisatie van den Gereformeerden Eeredienst; *dat* hij was aangesteld als Keizerlijke Commissaris en President van de Commissie; *dat* hij de ontwerpen der Organisatie van den Gereformeerden Eeredienst voor de zeven Departementen van Holland had laten voorbereiden, en dus niet meer te doen had, dan dezelve te onderwerpen aan het onderzoek en de aanmerkingen der Commissie; *dat* hij mij derhalve uitnoodigde, mij ter bepaalde plaatse, op den volgenden maandag, den 29sten Junij, ten half één ure te laten vinden; *dat* hij zich zeer gelukkig achtte over de hulpe, welke hij, naar zijn schrijven, vinden zou in mijne voorlichtinge en wijsheid voor een werk, 't welke dezelve alzins vorderde, en niet mindere moeielijkheden, dan belang had.

Aanstonds na het ontvangen van dien brief, beantwoordde ik denzelven, den 24 Junij, en gaf aan den Heere *D'Alphonse* te kennen, *dat* ik, hoewel liever wenschende van deze Commissie ontslagen

gen te zijn gebleven, zeer gevoelig was aan het blijk van vertrouwen van den Keizer, en aan de vleijende wijze, op welke hij mij berigt van mijne aanstellinge gegeven had; *dat* ik mij op den bepaalden dag te Amsterdam zoude laten vinden; en *dat* ik hoopte met eenig goed gevolg te zullen kunnen medewerken tot bereikinge van het doelwit zijner Majesteit, ten nutte der Gereformeerde Kerke in Holland.

Eer ik naar Amsterdam vertrok, liet ik mijne gedachten rijpelijk gaan, hoe te handelen, indien men bleef aandringen op de Kerkelijke Gemeenschap der Gereformeerden en Remonstranten. Want hoe zeer ik anders daartoe ongezind was, zoo om andere redenen, als uit aanmerkinge der besluiten van de Zuid- en Noordhollandsche Sijnoden in 't jaar 1627, in gevolge van welke alle Predikanten, onder die Sijnoden behoorende, mondelijk en schriftelijk beloven, dat zij zich nooit zullen inlaten, om met iemand in 't bijzonder, Kerkelijke of Politieke persoonen, zonder weten of toestemminge der Classen, eenig ontwerp of wet van moderatie of accommodatie met de Remonstranten aantegaan, te spreken of te raadplegen ten nadeele van de Sijnodale *canones* of besluiten, te weten der Sijnode van 1618 en 1619, onder bedreiginge van bestraffinge, opschortinge en afzettinge van den Dienst, waaraan de Predikanten zich schriftelijk, elk hoofd voor

hoofd, vrijwillig onderwerpen; hoewel mij ook daarenboven van nabij bekend waren de gevoelens der meeste Classen en Sijnoden omtrent den voorslag der Remonstranten, den 10 Sept. 1796 en den 17 Aug. 1797 gedaan aan de Gereformeerden, om zich tot één Kerkelijk Genootschap te vereenigen; hoe zeer ik, derhalve, ook nu daarvan afkeerig was, begreep ik echter, dat men, in de toenmalige tijdsomstandigheden, en om een grooter onheil voor het Protestantendom voortekomen, niet alleenlijk voorzichtigheid noodig had, maar ook alle mogelijke en betamelijke toegeeflijkheid moest gebruiken. Mijn geheim ontwerp kwam hoofdzaaklijk hierop neder. Niettegenstaande het aantal der Remonstranten in alle de Hollandsche Departementen niet groot is, zou het echter best zijn, dat zij een afzonderlijk Kerkgenootschap blijven uitmaken, en zulks ter vermijdinge van alle nieuwe oneenigheden, en om geen ongenoegen te verwekken bij ver het grootste gedeelte der ingezetenen, die tot het Gereformeerde Kerkgenootschap behooren, naardien het aan de Remonstranten niet te vergen is, dat zij zich zouden schikken naar den leertrant der Gereformeerden volgens de zetregels der Dordrechtsche Sijnode. Indien het echter de onveranderlijke wil des Keizers mogte zijn, dat de Gereformeerden en Remonstranten één Kerkgenootschap zullen moeten uitmaken, zou men de volgende bepalingen kun-

kunnen maken, *vooreerst*, dat de Gereformeerden en Remonstranten hunnen openbaren Eeredienst zullen blijven waarnemen in hunne bijzondere kerkgebouwen, gelijk zij tot nu toe gedaan hebben, *ten andere*, dat de Remonstranten, des begerende, Leden van de Consistoriale kerken zijn zullen, waar dezelve in de Steden gevestigd worden, of ook van de Consistorien, uit de vereenigde Dorpen samengesteld, waartoe mede als dan behooren zullen de Remonstrantsche Predikanten op die Dorpen, *wijders*, dat de Remonstranten, als Leden der Consistoriale kerken, in alle derzelver vergaderingen een gelijk regt van stemmen hebben zullen, *eindelijk*, dat zij ook zittinge en stem zullen krijgen in alle Sijnoden, indien dezelve zouden mogen gehouden worden.

Voor mijn vertrek naar Amsterdam, gaf ik berigt van het bovengemelde, of mondelijk, of schriftelijk, aan weinige vertrouwde en stilzwijgende vrienden te Leijden, die met mij van oordeel waren, dat ik, mij bij die artikelen houdende, ten allen tijde bij de Gereformeerde Kerke in ons Vaderland zeer wel zoude kunnen verantwoorden.

Te Amsterdam gekomen zijnde, gaf ik aan weinige verstandige en bedaarde Heeren in vertrouwen kennisse van mijne uiterste inschikkelijkheid, indien ik de zaak, tot nut der Gereformeerde Kerke niet verder zoude kunnen brengen; en zij namen volko-

men genoegen in mijn ontwerp. Noch kreeg ik de belangrijke gelegenheid, om een langdurig mondgesprek, ten huize van den eerwaardigsten *Van der Feen*, te houden met een' Heer, die toen een' grooten invloed op de Kerkelijke Zaken had, aan wien ik reeds den zes- of zevenentwintigsten Junij mijne gevoelens rondelijk geopenbaard had, en met wien ik nu gemeenzaam konde spreken. Ik zeide Hem het uiterste, waartoe ik, pligts- en gewetenshalve, zoude kunnen en willen komen. Na uitgebreide onderhandelinge, begon ik moed te scheppen, dat het stuk der vereeniginge van de Gereformeerden en Remonstranten tot hetzelfde Kerkgenootschap zich, wat de voorname hoofdzaak betrof, tot mijn genoegen zou schikken. Dit is ook bij de uitkomst gebleken, gelijk naderhand door mij gemeld zal worden.

Voor den aanvang der vergaderingen ter behandelinge van de opgelegde taak, vervoegden wij ons bij den Heere *D'Alphonse*, als President, die ons, in zijn kabinet, beleefdelijk ontving, maar nooit verschenen is in onze bijeenkomsten. Hij scheen zijn achterblijven te willen beschouwd hebben als een blijk, dat hij, door zijne tegenwoordigheid, aan de vrijheid van onze raadplegingen geen belemmeringe wilde toebrengen.

Wij volgden in onze beraadslagingen den inhoud der Wet en van hare nadere bepalingen in Frank-

rijk

rijk voor den Eeredienst der Protestanten aldaar gemaakt en in gebruik gebragt, om te onderzoeken, in hoe verre dezelve in de Hollandsche Departementen konden stand grijpen, naardien 'er zeer groot verschil is tusschen de gesteldheid der Protestanten in Frankrijk ten tijde der organisatie, en van die der Gereformeerden in Holland, en ook een merkelijk verschil in andere opzichten. Van artikel tot artikel toonden wij de noodzakelijkheid van sommige veranderingen, welke in de Fransche Wet, tot nut der Hollandsche Kerke, dienden gemaakt te worden. Weinige voorbeelden zullen hier genoeg zijn. Wij oordeelden noodig, dat het vierde artikel der eerste afdeelinge van de Fransche organisatie van den Protestantschen Eeredienst (*), om alle ongerustheid bij de Gereformeerden voortekomen, dus behoorde aangevuld te worden: „Geene *nieuwe* bepalinge van leere of leerstukken, geen *nieuw* formulier, onder den titel *Confessie*, of onder eenigen anderen titel, zal uitgegeven of de stoffe van onderwijs worden, voor dat het Gouvernement de uitgave of bekendmakinge daarvan zal veroorloofd hebben". Het overal verspreide gerucht, dat, in plaats der Nederlandsche Geloofsbelijdenisse en van

(*) Te vinden in 't Kerkelijk Handboek, ten dienste der Hervormde Kerken in het Fransche Keizerrijk (in 1811 te Breda gedrukt) 1 d. bl. 342.

van den Heidelbergschen Katechismus, eerlang andere voorschriften komen zouden, 't welke niet kon nalaten, regtmatige bekommeringe te verwekken, en het ergste voor de Hervormde Kerke te doen vreezen; dit gerucht deed mij met allen ernst aandringen op het bijvoegen van 't woord *nieuw:* waardoor alle zwarigheid kon verdwijnen, en de bewaringe van onze *oude* formulieren in stand blijven.

Over het getal der zoogenaamde Konsistoriale kerken en der Predikanten in deze Landen, over de betalinge der Leeraren, de ondersteuninge van hunne weduwen en kinderen, over het onderhoud der kerkgebouwen, en over den sterken aandrang der R. Katholieken tot afstand van kerken, ook te Amsterdam, Rotterdam en Leijden, gaven wij onze bedenkingen schriftelijk op, in verwachtinge, dat de Heer *D'Alphonse* zijne aandacht daarop zou vestigen.

Bij gelegenheid van het 28 Art. (*), volgens hetwelke geene kerk zich van het eene Departement in een ander kon uitbreiden, kwamen wij tot de zaak, welke mij met schroom naar Amsterdam, ter bijwoninge van deze Commissie, had doen vertrekken, omdat ik, aan den eenen kant, niet den minsten schijn van beledigingе aan den Heere *Stuart*, voor wiens schrander vernuft en uitgebreide kun- dig-

(*) Handboek, bl. 347.

digheden ik alle hoogachtinge had, geven wilde, maar ook, aan de andere zijde, ongezind was, mijne verpligtinge te vergeten, en niet genoeg te letten op de belangen der Hervormde Kerke, welke mij altijd ter harte bleven gaan. Het gemelde 28 Artikel „ heeft de Commissie gebragt tot het ontwerp van alle de Remonstrantsche Kerkgemeenten onder eene afzonderlijke Consistoriale kerk, welke zich over meer dan één departement uitstrekt. Het moge wenschelijk zijn, dat deze afzondering in de Gereformeerde Kerk nooit ware ontstaan, en nu niet meer behoefde gemaakt te worden: maar wij erkennen hare noodzakelijkheid, indien het vooruitloopen van den tijd geene tegenwerking zal worden van deszelfs weldadigen invloed. De omvatting der Remonstranten in dezelfde Organisatie, hun aandeel, nu voor het eerst, in denzelfden onderstand aan het Gouvernement, zonder eene nog te voorbarige tezamenbrenging tot één Kerkgenootschap, schijnt ons eene voorzigtige bevordering van het werk des tijds. Een grooter gedeelte der Remonstranten, dan der andere Leeraars, in evenredigheid, valt buiten de Organisatie: maar zij (de Commissie) verheugt zich zoo veel te meer, dat de verspreiding der leden dier kerke het noodzakelijk maakte, een grooter aantal van dezelven aan deze kerk toe te voegen, dan anders de evenredigheid van het aantal zielen zou schijnen te vergunnen;

nen; en zij durft zich ten vollen verzekerd houden, indien het haar geoorloofd is, dit te kennen te geven, van de dankbare tevredenheid, welke deze gansche beschikking wederzijds bij de beide Gezinten zou te weeg brengen". Ik althans konde hierin genoegen nemen. De bezoldiginge der Remonstrantsche Leeraren kwam mij billijk voor, te meer, omdat de fondsen van dat Genootschap, door de omstandigheden van den tijd, nu merkelijk verminderd waren. Billijk was het ook, dat het getal der Leeraren, naar evenredigheid van zielen, grooter zijn zou, dewijl de Leden van dat Genootschap in zoo vele Gewesten, Steden en Dorpen verspreid zijn, en het uit dien hoofde noodig zijn zou een meerder aantal van Predikanten te behouden. Mij was 't genoeg, dat alle die Remonstrantsche Leeraars éćne Consistoriale kerke, afgezonderd van de Gereformeerde, zouden uitmaken, en dat dus de Remonstrantsche kerken, omtrent 25 in getal, op 't naauwste onderling verbonden bleven.

Bij het eindigen van onze Vergaderinge overhandigden wij den 8 Julij 1812, onze Memorie aan den Heere *D'Alphonse*, die dezelve met vriendlijkheid scheen aantenemen, en niet ongenegen te zijn, om onze raadslagen en verzoeken te begunstigen. De Heeren *Mollerus*, *Delprat* en *Stuart* onderteekenden, met mij, het stuk, maar hij wilde, hoewel

wel anders benoemd tot President der Commissie, daartoe niet besluiten. Om alle tegenwerkinge onzer werkzaamheden te vermijden, vonden wij raadzaamst in zijne weigeringe te berusten. Niet kunnende weten, wat men te Parijs zou goedvinden, of welke veranderingen men aldaar in ons ontwerp zou willen maken, en begerende, dat ik, bij mijn leven of na mijnen dood, mij verantwoordelijk bij de Hervormde Kerke in ons Vaderland konde stellen, verzocht ik voor mij een afschrift der afgegevene Memorie te ontvangen. Aan de belofte, dat het mij zou bezorgd worden, scheen men niet te denken. Omtrent het einde van October, hem ontmoetende, ten huize van den Gouverneur Generaal, bragt ik hem zijne belofte in 't geheugen, met dit gevolg, dat ik het verzochte afschrift, met een' daarbij gevoegden brief, eindelijk bekwam: waarmede ik, om bovengemelde redenen, zeer vergenoegd was.

Eer ik van den tijd der Fransche overheerschinge afscheide, zal ik nog melden, dat ik, op den 23 Jan. 1813, op 't onverwachtste overvallen wierde met een' zeer uitvoerigen brief van den Prefect van 't Departement der Zuiderzee, den Heere *De Celles*, wien ik nooit gezien of gesproken had. Hij schreef gelast te zijn eene algemeene Statistique van zijn Departement optegeven, tot welk werk hij vele berigten noodig had van zulken, die dezelve aan

hem

hem konden en wilden geven; hij zeide, dat hij mij niet schreef in zijne hoedanigheid van Prefect, welke hier ook niet kon gelden, maar als een bijzonder persoon; hij verlangde eene geschiedkundige opgave van de onderscheidene Godsdiensten in vroegere en latere eeuwen, hij wilde van mij weten, welke in Holland en Utrecht de allereerste Godsdienst geweest zij, hoe de verschillende Godsdiensten van tijd tot tijd ingevoerd zijn, welken invloed de verdraagzaamheid gehad hebbe op den voorspoed, de bevolkinge, den koophandel, en de industrie der ingezetenen van zijn Departement. Wijders ontbraken niet in dezen brief vele complimenten over mijne kundigheden, mijnen ijver, mijne hulpvaardigheid, en wat al niet? Eerst was ik te rade, mij van dit werk met wederzijdsche complimenten te ontslaan; doch bij nader overleg, en op aansporinge van éénen vriend (*), besloot ik de vra-

(*) Die vriend, op wiens kunde, oordeel, voorzichtigheid, opregtheid en geheimhoudinge, ik mij altijd durfde verlaten, was mijn Ambtgenoot *H. Tollius*, aan wien ik ook mijn opstel, eer het verzonden is, liet lezen. Hij las en herlas het stuk met de meeste oplettendheid, en schreef aan mij, alles overal zoo waar, oordeelkundig, bescheiden en doelmatig gevonden te hebben, dat hij niet zag, waar of waarom het zou dienen veranderd te worden. Al had hij het niet geschreven, ik was genoeg verzekerd, dat zijn karakter geenszins was vleijerij, maar opregtheid.

vragen te beantwoorden, en een zeer uitvoerig Historisch berigt op 't papier te brengen. De hoofdzaak daarvan kwam hierop neder. Bijna alle inwoonders van Holland en Utrecht bleven, bij den aanvang van het Christendom, den Heidenschen godsdienst nog een' geruimen tijd omhelzen. Indien het al eens waar mogte zijn, dat Maternus, wien men eenen leerling van den Apostel Petrus noemt, sommige Heidenen tot het Christen-geloof zou overgebragt hebben te Keulen en elders (1), of dat hij zich aan 't hoofd der Christenen te Aken zou bevonden hebben (2), blijkt echter niet, dat hij hier te Lande het Evangelie gepredikt heeft. Maar de gissinge, dat vele Heidenen in de drie eerste eeuwen den Christelijken Godsdienst zijn toegedaan geworden, is niet ongegrond, dewijl de Nederlanders in eenige betrekkinge of van vriendschap of van koophandel stonden tot de Romeinen, Galliërs, Germanen en Britanniers. Onder de Romeinsche benden, welke zich hier ophielden, waren ongetwijfeld vele Christenen, zoo wel als in andere Landen. Onder de Galliërs waren al vroeg Christen-gemeenten. Bekend is de brief der Chris-

te-

(1) Dit staat in het *Martyrologium Romanum*, p. 388 *ed. Baronii.*

(2) Gelijk *Optatus Milevitanus*, *de Schismate Donatistarum lib.* I *p.* 22, 23, schrijft.

tenen te Vienne en Lyon, in 't jaar 177 geschreven, over den marteldood van hunnen Bisschop (3); bekend is het getuigenis van *Tertullianus* (4), dat reeds ten zijnen tijde vele Galliërs in Christus geloofd hadden; men weet zelfs, dat in 't jaar 196 een Concilie gehouden is, waarin *Irenaeus* en andere Gallische Bisschoppen tegenwoordig waren (5), en dat in 't jaar 314 een Concilie te Arles vergaderde, waarvan de handelingen tot heden toe zijn bewaard gebleven (6). Andere bewijzen zijn elders te vinden (7).

Het is ontwijfelbaar, dat de Christelijke leere in de 2 en 3 eeuwen is voortgeplant. *Irenaeus* (8) en *Tertullianus* (9) getuigen dit rondelijk, en *Theodoretus* (10) verzekert, dat de Germanen, gelijk de Romeinen, zich aan de voorschriften van den gekruisten Christus, op raad der Apostelen, onderworpen hadden. *Tertullianus* berigt ons, dat de

(3) Bij *Eusebius lib.* V *Hist. Eccl. c.* 1 *et seqq.*
(4) *Lib. adv. Judaeos cap.* 7.
(5) *Eusebius l. c. cap.* 24.
(6) *Amplissima Conciliorum Collectio, ed. Mansi, tom.* 2 *p.* 463—512.
(7) Vid. *Dionysii Sammarthani Gallia Christiana tom.* 1 *p.* 319 *sqq.*, 631, *alibi.*
(8) *Lib.* 1. *adv. Haereses cap.* 3.
(9) *l. cit.*
(10) *Tom.* 4 *Operum p.* 610.

de plaatsen van Britannie, welke voor de Romeinen ontoegangelijk waren geweest, aan Christus onderworpen zijn geworden; en *Chrysostomus* (11) getuigt, dat ook de Britannische Eilanden de kracht des Woords van God ondervonden hadden, en dat aldaar kerken en altaren gesticht waren.

De gedwongene verbindtenis met de Romeinen en de vrijwillige gemeenschap met de Galliërs, Germanen en Britten, konden in deze Landen eenige menschen brengen tot kennisse en omhelzinge van den Christelijken Godsdienst. De meeste inwoonders bleven evenwel de Heidensche afgoden dienen. Als Koning Dagobert eene Christelijke kerke of kapel te Utrecht had doen bouwen, veroorloofden zich de Heidensche burgers dat gebouw geheel te verwoesten, volgens het schrijven van den Utrechtschen Bisschop Bonifacius in zijnen brief (12).

Het was niet voor het einde der zevende eeuwe, dat de Christelijke Godsdienst meer algemeen doordrong.

(11) *Tom.* 1. *Operum p.* 575, *et tom.* 3. *p.* 790 *ed. Montfauconii.*

(12) Te vinden bij *Miraeus in Codice Donationum piarum cap.* 10, *tom.* 1 *Oper. p.* 13, 14, en bij *F. van Mieris* Charterboek der Graaven van Holland en Zeeland, 1 deel bl. 4, 5. Aan de echtheid van dien brief is echter door sommigen getwijfeld. *z. Buchelius in not. ad J. de Beka de Episcopis Ultraiectinis p.* 18.

drong. In 't jaar 690 kwam *Willebrord*, met andere reisgenooten, over zee naar Utrecht, in welke Stad velen tot het Heidendom wedergekeerd waren. Tot Aartsbisschop der Friezen (onder welken naam toen ook de Utrechtschen en Hollanders begrepen waren) door Paus Sergius den I in 't jaar 695 aangesteld en ingewijd zijnde (13) liet *Willebrord* niets onbeproefd ter voortplantinge van het Christendom, en om te Utrecht, in Holland en elders kerken te doen bouwen (14). Of 'er omtrent het einde der zevende eeuwe reeds een Concilie te Utrecht gehouden zij, gelijk *Baronius* en anderen willen, wordt met reden in twijfel getrokken door *Henschenius* (15), *Pagius* (16), en door *Mansi* (17). Wat hier van zij; *Willebrord* volhardde in zijne pogingen, tot dat hij stierf omtrent den jare 737 of 738, en liet groote schatten na, gelijk uit zijn Testament (18) te zien is.

Dus was de Christelijke Godsdienst voortgeplant,

(13) *Beda Venerabilis* in *Hist. Gentis Anglic. lib.* 5 *cap.* 11. *J. de Beka de Episc. Ultraiect. p.* 8, 9. *W. Heda de iisdem p.* 26.

(14) *Joannes à Leydis lib.* 2 *cap.* 23. *Van Huessen Hist. Episcopatuum Foed. Belgii tom.* 1 *p.* 1, 2.

(15) In *Actis Sanctorum.*

(16) In *Critica ad Annales Baronii.*

(17) *Tom.* 12 *Coll. Concil. p.* 109, 110.

(18) *Miraeus l. c. cap.* 8 *p.* 11, 12.

plant, maar niet zonder gebreken, over welke *Bonifacius*, Bisschop van Utrecht, zich in zijne brieven (19) hier en daar beklaagt. Sedert dien tijd tot in 't begin der zestiende eeuwe was de Roomsche Godsdienst de eenige, die te Utrecht, in Holland en andere Nederlandsche Gewesten, goedgekeurd en openlijk beleden is.

Dit duurde tot dat *Luther* in 't jaar 1517 te voorschijn was gekomen, wiens leerwijze spoedig tot alle de Nederlanden doordrong, en door zeer vele inwoonders werd goedgekeurd. Een aantal brieven van *Erasmus* strekt genoeg ten bewijze.

Nadat de denkwijze van *Luther* reeds bij duizenden ingang gevonden had, waren alle pogingen, om den voortgang daarvan te stuiten, in de Nederlanden vruchteloos. De strengste plakaten van Keizer *Karel* en van zijnen zoon Koning *Filips* van Spanje waren niet toereikende, om de vrijheid van geweten in 't stuk van Godsdienst te verdooven. Veel minder diende daartoe de invoeringe van 't geloofs-onderzoek, de Spaansche Inquisitie genaamd. Alle weldenkende Nederlanders, zoo wel Roomschen als Onroomschen, hebben zich tegen den gewetens-dwang met alle kracht durven verzetten, ook in de jaren 1565 en 1566.

Sints

(19) In 't jaar 1605 door *Nicolaus Serrarius* uitgegeven, en naderhand herdrukt.

Sints de veranderinge der Politieke Regeringe van de Nederlanden in 't jaar 1572 en vervolgens, vooral na de afzweringe van Koning *Filips*, was en bleef het grootste deel der Utrechtsche en Hollandsche inwoonders, bij elkander genomen, den Gereformeerden Godsdienst toegedaan. Aan andersdenkenden is niettemin de vrijheid van geweten in 't Godsdienstige billijk vergund geworden. In de 16 en 't begin der 17 eeuwe zijn, 't is waar, eenige Plakaaten door de Hollandsche, Utrechtsche en andere Staten afgekondigd, die zeer ongunstig voor de Roomschen waren; doch de oorzaak daarvan was niet te zoeken in haat tegen den Godsdienst der Roomschen, of in den toeleg, om hun de vrijheid van geweten te betwisten, maar deels, in de gegronde bekommeringe, dat vele Roomschgezinden, voor het sluiten van den Munsterschen vrede in 1648, de zijde van 't Spaansche Hof hielden, en deels hierin, dat sommigen onder hen het zoogenaamde Officie van Paus *Gregorius* den VII in deze Landen voorstonden.

Sedert een' zeer langen tijd werd vrijheid van geweten en de oefeninge van Eeredienst, naar elks keuze, vergund aan alle gezindheden, welke zich in Holland bevonden, in zoo verre zij konden gerekend worden niet nadeelig voor den Staat te zijn, of gevaarlijk voor de algemeene ruste en veiligheid der bijzondere Gewesten.

Niet

Niet zonder gewigtige redenen vond ik goed, mij tot bereikinge van mijn oogmerk wat breeder over dat eerste punt uittelaten, en eenigszins den geleerden te willen spelen. Wijders gaf ik aan den Prefect een Historisch berigt van alle Gezindheden, welke haren Eeredienst onbelemmerd en openlijk, jaren lang en tot nu toe, in ons Vaderland konden oefenen. Hier komen in aanmerkinge,

A. de *Gereformeerden*, wier Godsdienst, sedert ruim twee eeuwen, beschouwd is als de Godsdienst van den Staat, en hierom groote voorregten genoten heeft, zoo in opzicht tot het Burgerlijke Bestier, als ten aanzien der bezoldiginge van de Leeraars uit 's Lands schatkist; behalven de talrijke Nederduitsche Gemeenten, zijn ook te rekenen de Walsche, Hoogduitsche, Engelsche en Schotsche Gemeenten;

B. de *Lutherschen*, welker getal, bijzonderlijk door den koophandel en de scheepvaart, van tijd tot tijd aangroeide, en thans te Amsterdam en elders vrij aanzienlijk is.

C. de *Remonstranten* of *Arminianen*, van welke benamingen de oorsprong door mij is gemeld. De kerkelijke geschillen, tusschen hen en andere Godgeleerden gerezen, werden in 't begin der zeventiende eeuwe aangevuurd door voorname Politicken, waarvan de hoofden waren, aan den eenen kant, 's Lands Advocaat *Johan van*

Oldenbarnevelt, aan de andere zijde, Prins *Maurits van Orange*. Na de Nationale Sijnode te Dordrecht in 1618 en 1619, werden de Remonstranten van de Gereformeerden afgescheiden, ontbeerden lang de openbare oefeninge van hunnen Godsdienst, welke zij echter wederkregen, en zij hebben te Amsterdam hun eigen Seminarium, waarin de Leeraars gevormd worden.

D. De *Mennoniten* of *Doopsgezinden*, door sommigen ook genoemd *Anabaptisten*, hoewel zij niets gemeen hebben met de verwoestende oproerigheden, door de Anabaptisten in de 16 eeuwe met vuur en zwaard aangericht, doch van welke onstuimigheden *Menno Simons* zijne meeste geloofsgenooten reeds wist aftetrekken. Hun getal is merkelijk grooter in andere Departementen, dan te Utrecht en in Holland; doch te Amsterdam en Haarlem zijn nog talrijke Gemeenten, en in de eerstgemelde Stad hebben de Doopsgezinden hun bijzonder Seminarium.

E. de *Collegianten* of *Rhijnsburgers*. De eerste naam is van een' ouden oorsprong, de tweede is ontleend van het Dorp Rhijnsburg bij Leijden, in het welke zij jaarlijks en meer plegtig vergaderden, ook om den Heiligen Doop aan bejaarden door indompelinge in 't water te bedienen. In 't jaar 1648 meende men, dat tot

hen

hen behoorde een Seminarium der Socinianen, maar de Regeringe van Amsterdam gaf ter Staatsvergaderinge van Holland te kennen, dat zij hiervan onkundig was, en de Staten besloten, den 30 Sept. van dat jaar, dat de zaak hierbij zou gelaten worden.

F. de *Quakers*, die eene Enthusiastische gezindheid zijn, bij hunne komste te Amsterdam, omtrent de helft der 17 eeuwe, grooten tegenstand vonden, maar in 1675 of daar omstreeks hunne bijeenkomsten onverhinderd en openlijk begonnen te houden.

G. De *Hernhutters*, die zich meest op het Dorp Zeijst in de 18 eeuwe neêrgezet hebben, in den beginne door eenige Kerkelijken, vooral te Utrecht, grooten tegenstand vonden, doch naderhand ongestoord in hunnen Eeredienst bleven.

H. de *Roomschgezinden* of *Roomsch-Catholieken*, die zeer talrijk zijn in vele Steden, en op eenige Dorpen talrijker, dan de Gereformeerden. In de zeven weleer Vereenigde Gewesten hadden zij omtrent 350 kerkgebouwen, in Holland alleen ruim 150 en in 't Sticht van Utrecht ten minste 30.

I. De *Armenische* Christenen hebben nergens buiten Amsterdam, zooveel ik wete, eene gemeente, in 't begin der 18 eeuwe aldaar gevestigd.

K. de *Grieksche* Christenen, die, in dezelfde Stad, gelijke vrijheid van Godsdienstoefeninge genoten, als de gemelde Kerkgenootschappen.

L. de *Jooden*, die, na geweldadige onderdrukkinge en verdrijvinge uit Portugal, Spanje, Italie, Polen en Duitschland, in de 16 en 17 eeuwen, zich herwaards begaven, vonden in Holland een veilig verblijf. Zij werden wel, hier en daar, nu of dan, in eenige Steden niet vriendlijk behandeld, maar hunne talrijkheid, groote rijkdommen, ijverige werkzaamheden, geschiktheid tot den koophandel en hun stil gedrag in 't burgerlijke leven, deden hen ook onbelemmerd hunnen Eeredienst in 't openbaar waarnemen.

Alle die zoo verschillende Gezindheden hadden vrijheid, niet alleenlijk van geweten in 't stuk van den Eeredienst, maar ook om denzelven openlijk te verrichten. Niets is billijker, niets is meer overeenkomende met eene gezonde Staatkunde, dan deze vrijheid. Geen verstandig en wijs man in onzen tijd zal 'er aan twijfelen, of het is redelijk, *voorteerst*, dat men aan elk de vrijheid vergunne, om te denken en te gelooven, wat hij meent best te zijn, en aan het Opperwezen oordeelt te zullen kunnen verantwoorden. De Keizer verklaarde onlangs aan de afgevaardigde Gereformeerden van Genève, dat het zijn vast voornemen was, de vrijheid

van

van Godsdienst te handhaven, dewijl het rijk der wet eindigt, waar het onbepaald gebied van het geweten begint, en noch wet, noch Vorst iets tegen die vrijheid vermag; *ten anderen*, dat allen, die het regt van bestendige inwoninge en burgerschap krijgen, die ook hun aandeel hebben in 't betalen der belastingen voor het Land, voor Steden en Dorpen, te gelijk vrijheid in 't Godsdienstige genieten, onder voorwaarde echter, dat de goede orde en 't Politiek Bewind, als mede de algemeene ruste en veiligheid daardoor niets te lijden hebben. En gelijk de billijkheid, zoo vordert niet minder eene wijze Staatkunde, op de ondervindinge eeuwen lang gegrond, dat men geen voedsel geve aan gewetensdwang, die menigvuldige onheilen voor Landen en Volken berokkende, daar in tegendeel vrijheid van geweten en Eeredienst de rijkste bron van welvaart is geworden.

Dit is op de uitnemendste wijze in dit Land gebleken, ten aanzien van de bevolkinge, den Koophandel, de Industrie en de Wetenschappen.

Gewetensdwang in andere Landen bragt duizenden Jooden in Holland. Als in 't laatste der 16 en 't begin der 17 eeuwe de vrijheid van geweten hier meer bevestigd was, kwam een aantal menschen uit Brabant en Vlaanderen herwaards, wier afstammelingen nog onder ons bekend zijn. Ten tijde van *Lodewijk* den XIV, en vooral na de herroepinge

van

van 't Edict van Nantes in 't jaar 1685, kwamen vele duizenden Gereformeerden uit Frankrijk naar de Nederlanden, om den gewetensdwang, zoo veel zij nog konden, met groote moeite te ontwijken, en hier vrijheid van Godsdienstoefeninge te genieten: hunne nakomelingen zijn, tot heden, in de meeste steden bekend. Elk weet, hoe de Koophandel is uitgebreid door de reeds gemelde komste der Jooden uit andere Landen naar deze Gewesten; men weet ook, dat het vertrek van voorname Kooplieden uit Antwerpen en andere Steden, waar gewetensdwang in de 16 en 17 eeuwen gehandhaafd werd, medewerkte tot den meerderen bloei van Amsterdam. Wat de Industrie betreft, het is ontwijfelbaar, dat de komste van de Fransche vlugtelingen sedert het jaar 1680 onbedenkelijk toebragt tot het beginnen, voortzetten en verbeteren van vele Fabrieken, Trafieken, Kunsten en Handwerken, in de meeste Steden, bijzonderlijk te Leijden. Ook hebben de Hernhutters de Industrie niet weinig bevorderd.

Op eene uitmuntende wijze, heeft de vrijheid van geweten in 't stuk van Godsdienst in deze Landen medegewerkt tot uitbreidinge der edele Wetenschappen en van ware Geleerdheid. Dit zag men in de 16 en 17 eeuwen bij de stichtinge en den verderen opbouw der Akademie te Leijden. De beroemdste Mannen kwamen onbekommerd derwaards, vooral uit Frankrijk, om aan

die

die Hoogeschole luister bijtezetten, gelijk *Scaliger* en *Salmasius* deden, of om aldaar nuttig onderwijs te geven, b. v. *Franc. Junius*, *Vulcanius*, *Lipsius*, *Dodonaeus*, *Danaeus*, *Donellus*, *Raphelengius*, *Baudius*, *Molineus*, *Clusius*, *Heinsius*, *Cappellus*, *Thysius*, welker namen met lof bekend blijven in de geleerde wereld. De harde vervolginge der Gereformeerden in Frankrijk onder *Lodewijk* den XIV bragt te wege, dat een aantal van geleerden, en meest van voortreffelijke Leeraars van den Godsdienst, in deze Nederlanden eene veilige schuilplaats zochten en gereedelijk vonden. Zulke waren *P. Bayle*, *P. du Bosc*, *S. le Moyne*, *P. Bauldrij*, *J.* en *S. Basnage*, *S. Morin*, *J. Claude*, *D. Martin*, *D. de Superville*, en vele anderen, die den welverdienden lof van geleerdheid uit Frankrijk medebragten, hier staande hielden, en door hunne voortreffelijke schriften overal verspreidden.

Uit al het gezegde maakte ik het besluit op, dat vrijheid van geweten en Godsdienstoefeninge niet alleenlijk zeer billijk is, maar ook allervoordeeligst voor de Bevolkinge, den Koophandel, de Industrie, en voor de Wetenschappen, door al hetwelke de voorspoed van elke Natie bevestigd wordt en meerderen luister ontvangt. Ik eindigde met den wensch, dat alle gewetensdwang in geheel Europa bestendiglijk mogte geweerd blijven, en dat de

de betamelijke vrijheid van Godsdienstoefeninge voor alle Gezindheden overal stand houde tot den afloop der eeuwen.

Ik zond mijn opstel aan den Heere *de Celles*, die mij, in zijnen brief, nog gemeld had, dat hij gebruik van dit berigt, met bijvoeginge van mijnen naam, bij het Gouvernement in Frankrijk wilde maken, en dat hij hetzelve in 't Fransch zou laten vertalen. Het eerste deed mij omzichtig zijn; het andere was de reden, dat ik hem vraagde, mij de Fransche overzettinge toetezenden, eer hij 'er eenig verder gebruik van maakte, om zeker te zijn, dat ik mij duidelijk genoeg had uitgedrukt, en dat de vertaler den zin mijner denkbeelden wel had getroffen. De Prefect bedankte mij, met vele Fransche complimenten, den 17 Maart 1813, voor mijn berigt, en beloofde de herzieninge der overzettinge te zullen zenden. In dit geval, hield hij zijn woord; ik ontving dezelve den 27 Maart; hier en daar maakte ik sommige verbeterende veranderingen; en ik zond, twee dagen later, de vertalinge naar Amsterdam te rug. Wat verder van mijn berigt gekomen zij, is mij niet bekend, en ik bekommere mij daarover in geene deele. Genoeg is het, dat de gelukkige en heilrijke veranderinge van zaken in ons Vaderland, tegen het einde van 't gedenkjaar 1813, alle mijne pogingen voor het nut der Hervormde Kerke, eerst onder de regeringe

van

van Koning *Lodewijk*, naderhand ten tijde van *Buonaparte* en van zijne afhangelingen in Holland, vruchteloos deden aflopen; doch ik oordeelde niet ondienstig te zijn, dat ik, tot mijne verantwoordinge, een zoo omslagtig verslag van mijne verrigtingen, ten dezen opzichte, deed en naliet: hoewel uit al dit geschrijf voor anderen weinig of niets te leeren valt.

Niet lang na de herstellinge der vrijheid en ruste door de heugchelijke wederkomste des Prinsen van Orange-Nassau, begon men met ernst te denken op het houden eener algemeene Sijnode van de Hervormde Kerke in ons Vaderland. Hiertoe was ook een ontwerp overhandigd aan den Minister *Van Stralen*, die de vriendlijkheid had mijne gedachten, door eenen der Haagsche Predikanten, te laten vernemen den 18 Maart 1814. Drie dagen later, zond ik mijne bedenkingen over dit punt aan dien Predikant, met verzoek die aan den gemelden Minister mededeelen. Om alle verwarringen in het talrijke Kerkgenootschap te beter te vermijden, de goede orde te bewaren en de belangen der Kerke te bevorderen, is mij het houden van eene algemeene jaarlijksche Sijnode nuttig en noodig voorgekomen. Alle de onkosten voor de bijzondere Provinciale Sijnoden beliepen omtrent zes- of zevenentwintig duizend guldens. Dit was te veel. In 1809 is voor alle die Sijnoden niet meer dan

f 7950

f 7950 uit 's Lands penningen betaald. Dit was te weinig. In 1810 berekende men de noodige onkosten tot het jaarlijks houden van ééne algemeene Sijnode op *f* 15000. Men kon nu een zekeren middenweg inslaan, en alles begrooten op 9 of 10 duizend guldens. De Souvereine Vorst, of iemand in Deszelfs naam, moet vrijheid vergunnen tot het bijéénkomen der algemeene Sijnode van de Gereformeerde Nederduitsche en Walsche Kerkelijken. Twee Commissarissen Politiek zullen dezelve bijwonen. Een bepaald getal van Predikanten en Ouderlingen, omtrent 40 in 't geheel, uit alle de Gewesten, zal de Sijnode uitmaken. Men zal daartoe zulken verkiezen, die bekend staan als mannen van verstand, voorzichtig beleid, bedaardheid van geest, en van ondervindinge, ten minste 30 jaren oud zijnde, en die reeds zes jaren als Predikanten en Ouderlingen zich in den dienst der Kerke bezig hielden. De verkiezinge der Leden uit het geheele Gereformeerde Kerkgenootschap, zonder aanschouw van Provincien en Classen, zal de eerste reize door den Vorst geschieden, doch vervolgens door de Classen zelve, bij eenparigheid of meerderheid van stemmen, met beslotene billetten, en wel in elk jaar door drie of vier Classen, bij afwisselinge. Van elke Akademie in ons Land zal één Theologisch Professor op de Sijnode verschijnen. Zij zal in den Haag vergaderen in Hooimaand,

maand, en niet langer duren, dan 10 of 12 dagen De Praeses, Assessor en Scriba zullen voor de eerste Sijnode verkozen worden door den Vorst, doch vervolgens door de Sijnodale Leden, in de eerste zittinge, bij beslotene billetten. Terwijl de Sijnode vergaderd is, zal men de Autographa der Dordrechtsche Sijnode en van de Overzettinge des Bijbels bezichtigen: de driejaarlijksche vergaderinge der Kerkelijken, voorhenen daartoe geschikt, kan gemist worden. Over belangrijke zaken, en die geen uitstel tot eene volgende Sijnode lijden, kunnen de Praeses en Scriba der voorgaande Sijnode geraadpleegd worden, die altijd gelegenheid hebben, om, des noodig oordeelende, ook met anderen te spreken. De gelden, die van 's Lands wege voor de Sijnode betaald worden, kunnen dienen (1) voor de reiskosten der Leden, gerekend naar de uren afstands hunner woninge tot den Haag, (2) voor onkosten in den Haag, b. v. *f* 6 voor elken dag voor hun, die in een logement moeten huisvesten, en *f* 3 voor zulken, die hunnen intrek bij vrienden krijgen, (3) voor den Scriba of Secretaris der Sijnode, die ten minste *f* 100 behoort te ontvangen, (4) voor het vervaardigen van 12 of 14 Afschriften der Sijnodale Handelingen, (5) voor kleine uitgaven aan de schrijfbehoeften, den koster, enz. Dit ontwerp scheen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken niet in alles te

mishagen. Dan onverwachte omstandigheden, die sedert opkwamen, deden het stuk der Sijnode steken, tot dat een Algemeen Reglement voor het Bestuur der Hervormde Kerke in het Koningrijk der Nederlanden, bij Besluit van Zijne Majesteit, van den 7 Januarij 1816, bekend is gemaakt. Bij dit Reglement werd in 't 17de artikel bepaald, dat wegens elke Theologische Faculteit, te Leijden, Utrecht en Groningen, één Hoogleeraar het Sijnode zou bijwonen, en aldaar eene preädviserende, doch geene concluderende stem hebben.

Dewijl ik tweemaal in plegtige vergaderingen over Kerkelijke zaken was tegenwoordig geweest, eerst op sterken aandrang ten tijde van den Franschen Koning *Lodewijk*, daarna als gedwongen en op mijne eigene kosten onder de overheerschinge van *Buonaparte*, waarvan ik hierboven verslag deed, scheen het niet onvermoedelijk, dat ik ter bijwoning van het eerste algemeene Sijnode, in 't jaar 1816 gehouden, zoude geroepen worden. Ik kan noch wil ontveinzen, dat mij dit bij uitstek aangenaam geweest zou zijn, niet uit ijdele eerzucht, veel minder uit geldzucht, maar omdat ik, den tijd van meer dan 50 jaren, in menigvuldige en gewigtige zaken, de Kerken belangende, gebruikt was, en met alle standvastigheid getracht had mij daarin nuttig te maken. Dit was genoeg bekend, en vele der Hervormde Kerke wenschten en ver-

 wacht-

wachtten, dat ik, als de oudste Hoogleeraar te Leijden, een Lid der Sijnode zoude worden. Dit is echter niet gebeurd. En waarom niet? Sommige menschen in den Haag, wie zij dan ook waren, zagen liever eenen mijner Ambtgenooten op de Sijnodale Vergaderinge verschijnen, en bedachten een middel ter bereikinge van hun doelwit. Men was niet onkundig van het plan, om mij tot die Vergaderinge te doen benoemen, en wilde hetzelve verijdelen. „ Men beweerde, (gelijk mij, door een' Man van aanzien, uit 's Hage den eersten Junij geschreven is) dat volgens het Reglement de benoemde Professor moest *werkelijk* lid zijn der Theologische Faculteit, en dat de andere Heeren het niet wel zouden opnemen, als een *Emeritus* benoemd werd". Aan deze aanmerkinge had men gemeend gehoor te moeten geven; en nu was de kogel door de kerke. Het is waar, dat ik, wegens den zeventigjarigen ouderdom, *Emeritus* verklaard was; maar ik bleef een gewoon lid der Faculteit, ja ook een *werkelijk* lid, hoedanig ik tot heden ben, voortgaande in de bereidvaardigheid tot het geven van lessen en tot het bijwonen van onderscheidene Faculteits-vergaderingen. Dat meer is, in het Reglement wordt wel gesproken van de benoeminge eens Hoogleeraars uit de Godgeleerde Faculteiten, maar het woord *werkelijk* wordt in 't Reglement niet gevonden. Het verwondere niemand, dat ik

hier over het gebeurde mijn ongenoegen late blijken, gelijk ik ook in den Haag en elders, zoo dikwijls dit gepast was, mijn ongenoegen duidelijk te kennen gaf. Ik kan 'er meer over denken, dan schrijven, en wil niet alles melden, wat hieromtrent tot mijne kennisse gekomen is.

Wanneer in 't begin van Junij bij de Theologische Faculteit moest gehandeld worden over de verkiezinge van een Lid uit dezelve ter bijwoninge van de Sijnode, welke in 't jaar 1817 stond gehouden te worden, gaf ik zelf te kennen, dat het gebeurde in 't voorgaande jaar twijfelachtig maakte, of ik, die verklaard was Professor *Emeritus* te zijn, wel in aanmerkinge konde komen, om de Sijnode bijtewonen. De Faculteit besloot, waarin ik gaarne toestemde, zich over deze bedenkinge schriftelijk te vervoegen bij den Commissaris Generaal *Repelaer van Driel*, die, den 3 Junij antwoordde, „ dat de Theologische Faculteiten, volgens voorn. Artikel (§ 17 van het algemeen Reglement op het Bestuur der Hervormde Kerk), vrij zijn in de keuze van een der *Leden* hunner Faculteit, zonder verpligt te wezen, om op ouderdom van dienst of eenige beurtwisseling te letten, kunnende zij of telkens eene keuze doen, of ook denzelfden Hoogleeraar weder committeren, zoo als zelfs dit jaar door de Hoogeschool van Groningen is geschied". Den 19 van dezelfde maand, gaf

ik

ik schriftelijk aan den Commissaris Generaal te kennen, *dat* de bedenkinge, waarover de Theologische Faculteit aan Hem geschreven had, door mij geopperd was, allermeest met een oogmerk, om dezen of genen van mijne Ambtgenooten of ook anderen, misschien, te doen gevoelen, dat men, in 't voorleden jaar, ongegrond had voorgewend, dat geen *Emeritus* Professor in aanmerkinge kon komen, om de Sijnode bijtewonen; *dat* ik derhalve verblijd was over de door Hem gegevene opheldderinge; *dat* het gevolg hiervan geweest was, dat ik met eenparige stemmen benoemd wierde als ***primus***, en Professor *Clarisse* als ***secundus*** tot de eerstkomende Sijnode; *dat* ik, om reden, besloten had aftezien van 't gaan naar de Sijnode, en dezen post aan den Heere *Clarisse* overtedragen, die denzelven zou vervullen; *dat* het mij genoeg was, dat de geheele Faculteit nu gemeend heeft, mij in dit geval niet te moeten voorbijgaan. Na de overweginge van eenige besluiten en raadgevingen, bij de laatste Sijnode goedgevonden, kan ik niet zeggen naberouw te hebben, dat ik niet verkozen had die Vergaderinge bijtewonen. Van dien tijd af was mijn vast voornemen, de Sijnodale vergaderingen nimmermeer te gaan bijwonen; en dit is ook naderhand mijn voornemen onveranderlijk gebleven.

VIERDE HOOFDSTUK.

Aanstellinge tot Historieschrijver van Zeeland.

Mijne beroepinge als Predikant naar de Gemeente te Groningen, boven gemeld, gaf de eerste aanleidinge tot mijne aanstellinge als *Historieschrijver van Zeeland.* Tot het bekomen van dit Ambt kwamen weleer in aanmerkinge *Petrus Cunaeus* en *Marcus Zuerius Boxhornius*, doch zonder gevolg. Anders liep het af met *Petrus Bockenberg*, *Mattheus Vossius*, *Izaäk Vossius*, en laatstelijk met *Nicolaus Blancardus*, omtrent het midden der zeventiende eeuwe; na wiens dood niemand dien post bekomen had.

Om geen' den minsten schijn van ijdele zelfsverheffinge te geven, of iemand te doen vermoeden, als of ik, bij deze gelegenheid, mij zelven hoogmoediglijk wilde prijzen, zal ik vooraf melden, dat ik niet mijne woorden gebruike, maar mij enkel bediene van de woorden, die te vinden zijn in 't gedrukte Register van de Resolutien der Heeren Staten van Zeeland, den 16, 20, 23 Sept. 1776 en 23 December 1784, in 't Register der Resolutien van het Intermediair Administratief Bestuur den 9 Maart 1798, en van het Departementaal Bestuur, den 31 Oct. en 5 Dec. 1803. De Heer Raadpensionaris van Zeeland,

J.

J. M. Chalmers, gaf den 16den September 1776, in de Vergaderinge van de Heeren Staten te kennen, „ dat hij verscheidene aanzoeken van voorname Heeren, zoo in als buiten de Regeringe van eenige Steden der Provincie, had gehad, om deszelfs gedachten te willen laten gaan, of 'er geen bekwaam middel zou uittedenken wezen, om mij te overreden, om voor de beroepinge naar Groningen te bedanken, ten einde deze Provincie in den haren mogte blijven behouden een' man, in de 's Lands en Kerkelijke Historien zoo doorkneed, als hij reeds, door verscheidene in druk uitgegevene werken, met regt bij de geleerde wereld vermaard is, en aan wiens gemis het even in den bloei komende en met Hun Ed. Mog. hooge protectie begunstigd Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen een alleraanmerkelijkst verlies zou komen te doen ".

De Heer Raadpensionaris betuigde, met die Heeren volkomen intestemmen van de volstrekte nuttigheid, zoo wel voor de Provincie, als voor het gemelde Genootschap, mij in Zeeland te kunnen behouden, met bijvoeginge, dat het hem bijzonder aangenaam zou wezen; hij maakte geene zwarigheid, om, onder gunstig welnemen der Staten, voortestellen en in bedenken te geven, om het thans openstaande Ambt van *Historieschrijver dezer Provincie* aan mij, in verwachtinge van mijn verblijf,

optedragen, onder zoodanig Honorarium, als de Staten zouden kunnen goedvinden te bepalen, en met vrijen toegang tot de Provinciale Charters, zoo ter Griffie van de Staten, als ter Rekenkamer dezer Provincie berustende, mits de visie van dezelve geschiede ten bijwezen van de Griffieren, en voor de stukken, welke ik ter bevorderinge van eenig werk noodig mogte hebben, gegeven worden behoorlijke recepissen, om die stukken binnen zekeren tijd weder overtebrengen. De Raadpensionaris meldde nog, dat ook op voordragt van den Raadpensionaris Mr. *Johan de Brune*, den 22sten September 1655, de Professor *Blancardus* tot Historieschrijver van Zeeland was aangesteld. Wijders gaf de Raadpensionaris aan de Staten in overweginge, om ten spoedigste en, kon het nog zijn, in deze Zittinge, over den gedanen voorslag te raadplegen en te besluiten, zoo als de Staten naar hunne wijsheid zullen oordeelen te behooren, aangezien de tijd, op welken ik mij omtrent de beroepinge zoude dienen te verklaren, reeds sterk ingeschoten was. Eindelijk zeide de Raadpensionaris, tot het doen van den gemelden voorslag te meerdere vrijheid bij zich zelven gevonden te hebben, omdat hij zich verzekerd hield, dat de Staten, niet minder dan Hoogstderzelver Voorzaten, overtuigd zullen zijn van het groote voordeel, 't gene in het hebben van een' kundigen Provincialen Historieschrijver gelegen is,

en

en dat tot nut der raadplegingen van de Staten zelve kan medewerken een naarstig onderzoek van oude Charters en gedenkwaardige stukken, welke in de tegenwoordige tijden van zeer veel aanbelang zou kunnen wezen. Na dankbetuiginge aan den Raadpensionaris voor zijn gedaan voorstel en ten dezen betoonde oplettendheid; werd het voorstel aanstonds overwogen, door den Heere *Van de Perre* voor den Heere Eersten Edele, en door de Afgevaardigden van Vlissingen aangenomen, terwijl die van Middelburg, Zierikzee, Goes, Tholen en Vere aannamen, deze zaak op de gunstigste wijze aan de Stedelijke Regeringen medetedeelen. Dit geschiedde met zoodanig gevolg, dat de Staatsleden uit Middelburg, Zierikzee, Tholen en Vere, op bekomen last, volkomen samenstemden in de goedkeuringe van het door den Raadpensionaris voorgedragene. Op aandrang van denzelven, dat de afdoeninge allen spoed vereischte, hebben die van Goes in de Staatsvergaderinge te kennen gegeven, dat zij, schoon nog geen last ontvangen hebbende, echter niet twijfelden, of de Heeren hunne Committenten zouden met zeer veel genoegen gehoord hebben het voorstel van den Raadpensionaris gedaan, „ om een middel aan de hand te geven, waardoor ik zoude kunnen bewogen worden, om binnen de Provincie te blijven, en mijne voortreffelijke kundigheden tot nut van Zeeland te blijven aanleggen; zij namen,

derhalve, de vrijheid, uit naam der Heeren van Goes, den Raadpensionaris nogmaals te bedanken voor deszelfs oplettendheid, en verklaarden van begrip te zijn, dat, gelijk het tot luister en voordeel van een Land strekt menschen te bezitten van uitstekende bekwaamheid, het ook een voornaam gedeelte van den pligt der hooge Regeringe is, zoodanige voorwerpen door aanmoedigende voordeelen te beloonen, dat zij, ten volle uit de openbare bewijzen overreed, dat ik een overnuttig en bekwaam Ingezeten was, die zoo zeer als iemand de blijken van Hun Ed. Mog. goedkeuringe en gunst verdiend had, gaarne aan mij zullen helpen opdragen den post van Historieschrijver dezer Provincie, in verwachtinge, dat ik daar door bewogen zal worden, mij verder ten nutte van deze Provincie te verbinden".

Deze allerzeldzaamste gebeurtenis, buiten mijn weten aangevangen, zonder van mijnen kant hiertoe eenige aanleidinge gegeven, veel min eenig aanzoek gedaan te hebben, veroorzaakte bij mij geen geringe verwonderinge; de wijze, op welke de voordragt geschied was, en de Staats-Leden daar over geoordeeld hadden, mij eerst naderhand uit de Notulen van Zeeland bekend geworden, vermeerderde mijne verwonderinge; de eenstemmigheid der Leden van Staat was in dit geval toen noodzakelijk, en evenwel kreeg de zaak in den korten tijd van

vijf

vijf dagen een volkomen beslag, tot verbazinge van allen, die met den gewoonen loop der raadplegingen ter Staatsvergaderinge wel bekend waren. De vereerende lof, mij toegekend, en mijne verdiensten te boven gaande, maakte mij verlegen en beschaamd; zeer weinigen benijdden mij dezen post; in 't algemeen werd mijne aanstellinge met genoegen vernomen; en ik werde opgewekt, om de Albestierende Voorzienigheid, ook in dezen blijkbaar, optemerken en te eerbiedigen.

Na het bekomen berigt van 't besluit der Heeren Staten, gaf ik aan den Heere Raadpensionaris mondelijk te verstaan, *dat* ik, met de diepste gevoelens van dankerkentenisse, het hooggunstige besluit der Heeren Staten vernomen had; *dat* ik nu, op de vriendlijkste wijze, voor de beroepinge naar Groningen bedankt had; *dat* ik zeer genegen was, om het Ambt van *Historieschrijver van Zeeland*, met alle de bijgevoegde bepalingen, in het voorstel van den Raadpensionaris reeds bovengemeld, thans te aanvaarden; *dat* ik de eere, mij hierdoor bewezen, en welke ik altijd in een dankbaar geheugen zoude bewaren, als ongemeen aangenaam beschouwde; *dat* ik gezind was, om met inspanninge van alle mijne vermogens, zoo veel eenigszins doenlijk, te beantwoorden aan het hooge oogmerk der Heeren Staten, en tot dat einde zoodanig gebruik van den vergunden toegang tot 's Lands Papieren te

ma-

maken, als ik vermoeden konde meest te zullen strekken tot ophelderinge van 's Lands geschiedenissen, en tot nut der Provincie Zeeland.

Wanneer de Heer Raadpensionaris ter Staatsvergaderinge, den 23sten September, berigt van mijn antwoord gegeven had, „ hebben alle de Leden hun bijzonder genoegen betuigd over het aannemen van dezen Post, en dat ik mitsdien voor de aan mij opgedragene beroepinge naar de Gemeente van Groningen had bedankt; wenschende nog lang de verwachte vruchten van mijne bekende kundigheid, ten nutte der Provincie, te zullen mogen genieten". Weinige dagen later, is mij te Vlissingen, door een' Staten-bode, gebragt een Extract uit het Register van de Resolutien der Heeren Staten van Zeeland van den 20sten September 1776, om te dienen tot Acte van aanstellinge. Dit Extract was ter Rekenkamer geregistreerd, voorzien met 's Lands zegel, en naar gewoonte onderteekend, met vrijstellinge van alle onkosten, anders op soortgelijke Extracten en Acten van aanstelling tot Ambten vallende, op de Griffien der Staten en van de Rekenkamer.

Pligt en weetgierigheid deden mij weldra gebruik maken van den vergunden toegang tot 's Lands Charters, zoo op de Staten-Griffie en daarbij behoorende andere vertrekken, als ter Griffie van de Rekenkamer berustende. De laatste vond ik, ten grooten deele, op de Griffie zelve reeds in bekwame

me orde gebragt. Dit was geschied door den naauwkeurigen Hoogleeraar *Kluit*, voor zijn vertrek uit Middelburg naar Leijden. Doch op eene groote zolder lagen duizenden Papieren, nog niet uitgezocht, maar de meeste van minder of geen aanbelang. Ter Griffie van de Staten en nabij dezelve was eene tallooze menigte van geschrevene boeken en losse stukken, hier en daar verstrooid, in de uiterste verwarringe. Op eene der kamers stond eene groote geslotene kas, waarvan de sleutels nergens te vinden waren, en welke, naar 't getuigenis der oudste Klerken, nooit geöpend was. Hier ontdekte ik een aantal belangrijke stukken van vroegeren en lateren tijd, meest van de zestiende en zeventiende eeuwen, waarvan de merkwaardigste door mij aangeteekend zijn. Eene veel grootere menigte papieren bevond zich op een vertrek, bekend onder den naam van den toren, boven den ingang naar de Munte. Zij waren derwaards gebragt bij gelegenheid van den brand, in de nabijheid ten jare 1712 ontstaan, en lagen zelfs op den grond hoog opéëngestapeld. Vele van die schriften waren meer bezocht van ratten, muizen en papierwormen, dan door menschen, of deerlijk bedorven door water en vuur, zoo niet onleesbaar geworden. Niemand scheen, gelijk men mij verzekerde, zich na het gemelde jaar met dien vuilen boedel bemoeid te hebben. Mijne moeite werd beloond door het vinden

van

van eenige oorspronglijke, bijna ongeschondene en gewigtige Charters, doch meest van de zeventiende eeuwe. Bijzonder aangenaam was het mij, toen ik, op de Griffie, vier gebondene boekdeelen in handen kreeg, die op eene merkelijke hoogte en als buiten het gezicht aldaar geplaatst waren. Bij het eerste inzien bleek het aanstonds, dat in die boeken bij één verzameld waren menigvuldige stukken, betreffende de Unie van Utrecht en hare gevolgen; zijnde alle die stukken of door de Zeeuwsche Afgevaardigden eigenhandig onderteekend, of in dien tijd nageschreven. Nadat ik die vier deelen gemerkt had met de Letters A. B. C. en D., gaf ik terstond berigt van deze niet minder onverwachte, dan voor de Vaderlandsche Geschiedenissen gelukkige ontdekkinge, aan den Heere *Van de Spiegel*, omdat ik met zekerheid wist, dat die uitmuntende Man bezig was met het schrijven eener Staatkundige Historie der Utrechtse Unie. Hij bevond deze Gedenkstukken, te voren meest onbekend en nooit in 't licht gegeven, van dat belang, dat hij vele van dezelve liet drukken in twee deelen, met een oogmerk, om zich daarop te kunnen beroepen in zijne Staatkundige Historie, gelijk mij naderhand duidelijk gebleken is bij het lezen van het schriftelijke Ontwerp van dat uitmuntend Werk, 't welke echter niet geheel afgewerkt en te voorschijn gekomen is.

Na

Na mijn vast verblijf binnen Middelburg, omtrent het einde des jaars 1779, bekomen te hebben, kreeg ik betere gelegenheid tot het doorzoeken en eenigszins rangschikken van andere Papieren, de nuttelooze aftezonderen, en van de voornaamste een register te maken. Dit omslagtig werk moest blijven steken bij mijn vertrek uit Zeeland naar Leijden in 't jaar 1785.

Tot dien tijd toe, had ik dikwijls de eere van geraadpleegd te worden, door eenige Staats-Leden of Derzelver Ministers, over verschillende gewigtige punten, zoo Politieke, die geheim moesten blijven, doch waarin de Geschiedkunde te pas kwam, als die het Kerkelijke betroffen. Eén voorbeeld van de laatste soort zal hier genoeg zijn. In 't jaar 1782 kwam in overweginge, op hoedanige wijze een Predikant op de bedijkte Hoofdplaat zou kunnen beroepen of aangesteld worden. Onder de Gecommitteerde Raden dachten sommige Heeren, dat de Staten of Gecommitteerde Raden aan zich konden behouden het zoogenaamde *Jus Patronatus*, dewijl toch de Hoofdplaat een nieuw Land was, en het Kerkgebouw aldaar, ten aanzien van het aandeel der Provincie Zeeland, op kosten van dat Gewest moest gesticht worden. Eenige Leden van Staat en de Raadpensionaris wilden mijne gedachten weten. Ik gaf die, schriftelijk, dus te kennen: de Staten van Zeeland hebben het *Jus Patronatus*

in

in 't beroepen van Predikanten binnen die Provincie altijd afgekeurd, en hetzelve in 't jaar 1649 te niet gedaan; wanneer de Heer van het dorp Zaamslag, onder het zoogenaamde *Committimus* behoorende, zich dit zelfde Regt wilde aanmatigen, hebben de Staten van Zeeland verscheidene uitstekende voorregten van een' anderen aard aan dien Heer verleend, om hem van zijn begrip te doen afzien; het schijnt derhalve niet raadzaam en welvoegende, zonder dringende noodzakelijkheid, nu op nieuw een Regt intevoeren, welks afschaffinge voorhenen groote moeite aan de Staten gekost heeft; om die redenen, zou naar mijn inzien best zijn, dat de aanstellinge der Predikanten op de Hoofdplaat, in zoo verre die nu onder Zeeland behoort, geschiede naar de vastgestelde en door de Staten bekrachtigde Kerkenordeninge. Ik had te meer reden, om zoo te oordeelen, dewijl ik van nabij wiste, wat op een dorp in Walcheren omtrent dien tijd was voorgevallen. Het was mij tot een bijzonder genoegen, dat de Heeren Staten en Gecommitteerde Raden mijne bedenkingen goedkeurden, en volgens dezelve een besluit namen.

Met lust en ijver bleef ik te Middelburg in mijnen post volharden, en zulks te meer, omdat mijne werkzame en onderzoeklievende pogingen de goedkeuringe der Heeren Staten wegdroegen.

In 't jaar 1784 naar Leijden als Hoogleeraar beroe-

roepen zijnde, en mij gereed makende tot het aanstaande vertrek in 't begin des volgenden jaars, oordeelde ik zelf, dat ik, Zeeland met de woon zullende verlaten, moeste ophouden 's Lands Historieschrijver te zijn, volgens besluit der Staten bij mijne aanstellinge in 't jaar 1776. Om echter dat Ambt, doch zonder het jaarlijksche Honorarium, tot dien tijd genoten, te kunnen behouden, vervoegde ik mij met een verzoekschrift bij de Heeren Staten, en gebruikte daarbij deze drangredenen: de bevestiginge in dien post zou mij tot een openbaar blijk verstrekken, dat de Staten mijne pogingen met geen ongunstige oogen tot hiertoe beschouwd hadden; ik verlangde eene openlijke betrekkinge op de Provincie te behouden, in welke ik, gedurende meer dan dertig jaren, zoo veel goeds genoten en de edelmoedigste Begunstigers bekomen had; ik wilde gaarne een' wettigen titel bezitten, om mijne geschiedkundige werken met ijver voorttezetten en in 't licht te geven; mijne Voorzaten in dit Ambt hadden, of nooit in Zeeland gewoond, of, van daar vertrekkende, dien post hun leven lang behouden. Sommige aanzienlijke en veelvermogende Heeren meenden, dat ik ook de voortduringe van het Honorarium had mogen verzoeken; doch ik verkoos dit op dien tijd niet, wel bewust, dat in zulk geval de bijzondere Leden van Staat verpligt zouden zijn het verzoek eerst ter kennisse

en overweginge der Stedelijke Regeringen te brengen. Nu was het mij genoeg, dat de Heeren Staten, na het hooren lezen van mijn verzoekschrift, den 23sten December 1784, *aanstonds* besloten, „ onder betuiginge van Derzelver leedwezen wegens mijn vertrek uit deze Provincie" mijn verzoek intewilligen, en goedvonden mij in den post van Historieschrijver van Zeeland te laten blijven. Dit eenparig en spoedig besluit deed mij met lust voortgaan in 't schrijven van onze Vaderlandsche geschiedenissen, zoo veel mijne nieuwe Ambtsbezigheden te Leijden zulks toelieten.

Die lust verminderde niet, onaangezien het *Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig Gewest van Zeeland*, den negenden Maart van het *vierde jaar der Bataafsche Vrijheid*, 1798, kon goedvinden, „ mij van den post als Historieschrijver van Zeeland te ontslaan, en denzelven post te *supprimeren*, doch mij voor mijne gedane diensten te bedanken". Bij het nemen van dit zonderling besluit waren tegenwoordig de burgers *van Berlekom*, *Kakenberg*, *de Haze Bomme*, *van Gote*, *van de Kreke*, *Fokker*, *Tak*, *Piepers*, *Bouman*, *Siraut Destouche*. Wanneer ik het Extract uit het Register der Resolutien van dat Bestuur eerst in handen kreeg, konde ik niet nalaten over dit willekeurig besluit te lagchen, dewijl ik 'er niet de minste geld schade door lijden, en de ver-

arm-

armde schatkist van 't Land niets zou winnen. Ik wilde aan de omstandigheid des tijds van Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap wel wat toegeven, en de onmatige driften van sommigen of bespotten of betreuren. Het was nog al veel, dat men 'er toe kon komen, om mij voor gedane diensten te *bedanken*. Dit woord was, bij overhaastinge, in 't eerste Extract vergeten, maar in een ander, mij toegezonden, bijgevoegd.

Na het bedaren der hevige stormen van onbesuisde driften, en het roer der regeringe in andere handen gekomen zijnde, werde ik in mijnen post hersteld, den 31sten October 1803. Bij het Departementaal Bestuur van Zeeland, in welks Vergaderinge op dien dag tegenwoordig waren de Heeren *Z. Paspoort*, *A. van Doorn*, *C. P. Keetlaer*, *J. Bijleveld*, *J. W. Schorer*, *P. G. Schorer*, *J. J. Macquet*, *P. Ball* en *J. C. van Stapele*, werd met eenparige bewilliginge van alle de Leden besloten, „ mij in mijne vorige waardigheid en in den post van Historieschrijver van Zeeland, van welken ik, zonder allegatie van eenige redenen, in 't jaar 1798, ontzet was, te herstellen op denzelven voet, als deze post door mij tot dat jaar is bekleed geweest, en de Resolutie van den 23sten December 1784 medebrengt". Bij deze gelegenheid schreef een aanzienlijk Heer, doch die na 't jaar 1795 niet verkozen had in eenig

Politiek bewind geplaatst te worden, aan mij uit Middelburg den 7den November 1803, *dat* hij met het meeste genoegen mij zijnen brief toezond onder een eertitel, in 1776 met zoo veel regts aan mij opgedragen, naderhand in 1798 door een revolutionair en onwettig Bestuur, op eene niet minder onwettige en hatelijke wijze, zonder eenige, veel min gegronde redenen ontnomen, maar thans door het tegenwoordig meer verlicht en gematigd Bestuur wederom op nieuws aan mij opgedragen; *dat* geen verzoek daartoe gedaan, en ook geenszins noodig was; *dat* een eenvoudig voorstel van iets, dat in de gevolgen voor de Provincie nuttig zou kunnen zijn, zonder eenige kosten, en aan de Leden van het Departementaal Bestuur tot eere zou verstrekken, benevens de erinnering van mijne verdiensten en van het onregt mij aangedaan, genoegzaam was; *dat* het voorstel door elk der Leden, niemand uitgezonderd, was toegejuichd; *dat* hij mij hiermede hartelijk geluk wenschte, en niet minder de Provincie, welke hierdoor een bron van nuttigheden weder opengesteld ziet, waarvan de vruchtbaarheid bij vorige gelegenheden ten vollen gebleken is". Wat ook die Heer, uit oude vriendschap, gunstiglijk over mij mogt oordeelen, zeker gaat het, dat de herstellinge in den meergemelden post mij ten hoogste aangenaam was. Hierom schreef ik, den 30sten November 1803, aan de Vergaderinge van

het

het Departementale Bestuur, om aan haar mijne welmeenendste dankerkentenisse voor de verpligtende herstellinge in mijnen ouden post van Historieschrijver van Zeeland eerbiediglijk te betuigen, onder verzekeringe, dat ik door de uitgave van geschiedkundige schriften, ook in 't bijzonder Zeeland betreffende, gaarne zoude trachten te doen blijken, dat ik den eertitel, mij te rug gegeven, niet vruchteloos en geheelenal onverdiend begeerde te dragen. Deze brief is, den vijfden December 1803, ter kennisse gebragt van het Departementaal Bestuur en, volgens berigt, met een bijzonder genoegen gelezen.

Mijne aangename aanstellinge tot *Historieschrijver van Zeeland* in 't jaar 1776, de onbehoorlijke afzettinge van dien post in 't jaar 1798, en de vriendlijke herstellinge in dit Ambt ten jare 1803, overtuigden mij meer en meer, dat genoegen en ongenoegen, in dit leven, niet zelden malkanderen bij afwisselinge opvolgen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Bevorderinge tot Professor, eerst te Middelburg, daarna te Leijden.

§. 1. De hoogloopende onlusten en steeds aangevuurde verdeeldheden te Vlissingen, te voren in het tweede Hoofdstuk gemeld, begonnen mij hoe langer hoe meer te vervelen. Ik had bij herhalinge laten verspreiden, dat ik, die anders een voornemen had mijn verder leven in die Stad tot mijnen dood toe te verblijven, nu den tijd van één jaar wilde beproeven, of de goede gezindheid van de meeste menschen voor mij tot bedaardheid zou wederkeeren; doch zoo neen, dat ik in dit geval, op de best mogelijke wijze, elders een aangenamer verblijf wilde zoeken, om aldaar mijne dagen in ruste te kunnen doorbrengen.

Op het onverwachtste kwam een voornaam Heer uit Middelburg, A. J. Hurgronje, Secretaris der Rekenkamer van Zeeland, mij te Vlissingen een bezoek geven; hij beklaagde mij over de verregaande onaangenaamheden, die mij buiten de minste schuld, sedert eenige maanden, aangedaan waren en nog bejegenden; hij wenschte met een toegene-

gen

gen hart, dat genoegen en ruste, door een geschikt middel, welhaast aan mij wedergegeven mogten worden. Die Heer was even onkundig, als ik, van de ware oorzaken, de voornaamste bewerkers en de geheime Politieke bedoelingen der Walschersche en vooral der Vlissingsche oproerigheden. Ons vertrouwelijk en openhartig mondgesprek gaf mij alle vrijmoedigheid, om hem te kennen te geven, dat ik geen beter middel wiste, om verdere moeilijkheden te ontwijken, dan dat hij en andere veelvermogende Heeren poogden te bewerken, dat ik als Professor aan de Doorluchtige School te Middelburg beroepen en aangesteld wierde, ten einde Vlissingen met alle eere te verlaten. Deze voorslag behaagde hem terstond; hij beloofde alles met den meesten ijver te zullen werkstellig maken; en hij hieldt zijn woord, gelijk hij altijd deed. De zaak werd zeer geheim en onder de voornaamste Regenten van Middelburg behandeld, om alle tegenwerkinge des te beter voortekomen. Nu en dan scheen het stuk te slapen; maar het ontwaakte op het alleronverwachtste, bij gelegenheid mijner beroepinge tot Predikant te Goes, van welke ik in 't II^de Hoofdstuk uitvoeriglijk sprak.

§ 2. Den negenden van Oogstmaand 1779 ontving ik een' brief van eenen der Secretarissen, die, op last der Heeren Burgemeesteren, Schepenen en

Raden der Stad Middelburg, „ mij te kennen gaf, dat welgemelde Heeren op dien dag goedgevonden hadden aan mij opgedragen de waardigheid van Professor Philosophiae en Historiae Patriae in het Illustre School binnen hunne Stad, met bijvoeginge van een jaarlijksch inkomen". In dien brief volgden deze woorden: „ zoo is deze dienende, om U daarvan kennisse te geven, in vertrouwen, dat U Eerw de voorzeide Opdragt, die van ons met alle toegenegenheid, in aanmerking van Uwe bekende Geleerdheid, Bekwaamheden en verdienstelijke Hoedanigheden, geschiedt, wel zal willen accepteren, en deszelfs zodanig reguleren, dat U Eerw. ten spoedigsten herwaarts moge overkomen ter aanvaarding en vervulling van dezen Post in derzelver onderscheidene betrekkingen: waar uit wij, zoo tot opbouw van onze Illustre School, als aankweeking van Studie en noodige Kundigheden binnen onze Stad, niet dan alles goeds verwachten". Tot een blijk mijner volledige aanstellinge, is mij toegezonden een Extract uit de Resolutien van Wethouders en Raad der Stad Middelburg, van den 9den Augustus 1779, voorzien met een Zegel van 36 guldens, en bovendien een ander Extract uit die zelfde Resolutien, van den 14den van die maand, waarbij ik van de kosten, op de behoorlijke Acte der Aanstellinge vallende, van Stads wege ben vrijge-

gesteld, en aan mij toegelegd eene geldsomme voor het overbrengen van mijne goederen en boeken naar Middelburg.

Naauwlijks was de beroepinge naar de Goesche Gemeente ruchtbaar geworden, of de aanstellinge tot Professor kreeg haar volkomen beslag, binnen den tijd van twee of drie dagen. Het besluit daartoe was genomen in eene buitengewone Vergaderinge, hiertoe op een ongewoon uur belegd, en met algemeene stemmen van alle de Regeerders. Dit is mij van elders gebleken.

Ik behoeve niet te zeggen, hoe bij uitnemendheid aangenaam, onder zoo groote en gansch onverdiende ongenoegens te Vlissingen, mij geweest zij de eervolle verplaatsinge naar Middelburg. Het sprak van zelfs, dat ik weinige uren noodig had, om te beraden, wat mij nu te doen stond.

Zonder uitstel of de minste aarzelinge, schreef ik, reeds den volgenden dag, mijn antwoord aan de Heeren van Middelburg, en gaf Hun te kennen: *dat* ik, die, gedurende mijn geheel leven, zoo vele doorslaande bewijzen van eene albestierende en gunstrijke Voorzienigheid genoot, thans vooral gewigtige redenen had, om dezelve op 't hoogste te bewonderen en eerbiediglijk te aanbidden; *dat* ik mij, wegens de aanstellinge tot Professor, ten sterkste aan de Regeringe van Middelburg verpligt rekende, daar ook de wijze, op welke zij geschied

 was,

was, mij niet anders dan tot groote eere en waargenoegen kon verstrekken; *dat* ik den post met een dankbaar en volvaardig hart blijmoediglijk aannam, en dien zoo spoedig mogelijk zoude komen aanvaarden, hoezeer ik mij zelven wel bewust ben van de geringheid mijner kundigheden, die naauw beperkt zijn, en verre beneden de gunstige denkbeelden, welke de Regeringe daaromtrent geliefde te voeden; *dat* ik, hoewel overtuigd, de voortreffelijke Mannen, die, in de voorgaande en deze eeuwe, de Doorluchtige Schole te Middelburg versierden of nog tot luister strekken, niet te kunnen evenaren, veel min te overtreffen, nooit echter zoude dulden, dat men gegronde redenen van beklag over eenig verzuim van mijnen welmeenenden ijver en aanhoudende naarstigheid krijge; *dat* ik, zoo veel in mijn vermogen is, zorge wilde dragen, dat mijne pogingen aan het groote oogmerk der Regeringe beantwoorden, en te gelijk mijne gevoelens van erkentelijkheid doen openbaar worden; *dat* ik, 't gene ik mogte weten van sommige deelen van de Wijsgeerte en der Vaderlandsche Historie, hoopte medetedeelen aan zulke Jongelingen, die mijn onderwijs zouden begeeren, met een doelwit, om hen voortebereiden tot verkrijginge van zoodanige kundigheden, welke hen naderhand nuttige werktuigen konden maken ter bevorderinge van het heil der Burgerlijke en Kerkelijke Maatschappijen".

De

De vrijstellinge van 't Zegelregt en de voorzieninge, om mij in de onkosten der verhuizinge te gemoete te komen, waren door mij niet verzocht, en dus te meer te beschouwen als nieuwe blijken der gunstige toegenegenheid van de Middelburgsche Regeringe.

§ 3. Hoe sterk ik anders verlangde van Vlissingen te vertrekken, liep het echter aan tot het einde des jaars 1779, eer ik naar Middelburg konde verhuizen, en aldaar een' aanvang mijner nieuwe werkzaamheden maken.

Den 15den Maart 1780 aanvaardde ik mijnen post met het houden eener Redevoeringe *de praestantia et dignitate Historiae Batavae.* Eén der Heeren Pensionarissen kwam mij statelijk van huis afhalen, geleidde mij naar de Abtdijkerke, bragt mij tot aan den predikstoel, bleef aldaar zitten, en vergezelde mij te rug naar mijne woninge.

Het aantal van Toehoorders was niet minder aanzienlijk, dan bij uitstek groot. Zeer vele Leden der Heeren Staten, toen vergaderd, van de Gecommitteerde Raden van Zeeland, van de Provinciale Rekenkamer, van 't Hof van Vlaanderen, met de Ministers, waren hier tegenwoordig. De gansche Regeringe van Middelburg kwam, in plegtig gewaad, van het Stadhuis naar de gemelde Kerke. Eene ontelbare menigte van andere Toehoorders, Kerkleeraars, Regtsgeleerden, Geneesheeren, verde-

de-

dere Geletterden, versierde de ruime gehoorzaal. Met uitstekend genoegen zag ik hier mijne geachte Ambtgenooten en mijne oude Vrienden, den vaardigen Krom, den braven Andriessen, den doorkundigen De Wind; maar de hoogeerwaardige grijsaard Willemsen lag gebonden aan 't ziekbedde, en overleefde niet lang mijne komste bij 't Zeeuwsche Athenaeum.

Ik kan en wil niet ontveinzen, dat zekere vreesachtigheid mij in 't begin der redevoering beving, vooral omdat ik, sedert bijna 20 jaren, geen Latijn in 't openbaar had kunnen spreken; doch die beschroomdheid week vrij spoedig, waartoe de luisterende aandacht van zoo vele aanzienlijke en geleerde Mannen niet weinig medewerkte. Het kan ook zijn, dat de inhoud der redevoeringe, welke geschiedkundig en voor elk verstaanbaar was, met meerdere graagte deed luisteren. Historien, in 't bijzonder Vaderlandsche Historien, zijn geschikt, om onze aandacht een' geruimen tijd gaande te houden. Ik hield mijne hoorders bezig met de eerbiedige erkentenisse der Godlijke Voorzienigheid, van welke ik tot nu toe een dankbaar getuige had mogen zijn; met uitgebreidheid poogde ik aantetoonen, maar ook met voorbeelden te staven, de groote nuttigheid der Vaderlandsche Geschiedkunde voor Godgeleerden, voor de Zedenkundige Wijsgeerte, voor Regtsgeleerden, voor Staatkundigen.

Wei-

Weinige dagen na het uitspreken, kreeg ik, bij monde van den Pensionaris der Stad, een vereerend verzoek der Regeringe, om die Redevoeringe te laten drukken, en wel voor Stads rekeninge, terwijl men aan mijne keuze geheel overliet zoo wel de bepalinge van 't getal der exemplaren, als van derzelver uitdeelinge. Niets was billijker, dan aan zoodanig verzoek op 't oogenblik eene gereede toestemminge te geven. Ik liet dan op best en gewoon papier omstreeks vijfhonderd exemplaren drukken; niet één daarvan is toen openlijk verkocht; een groot deel bleef te Middelburg en in andere Zeeuwsche Steden; zeer vele zond ik aan vrienden en bekenden in de overige Gewesten van ons Gemeenebest, in Brabant, Vlaanderen, en elders; voor mij zelven behield ik 'er slechts weinigen van, zoo dat ik thans er bijna geene bezitte, waarom ik, bij alle voorkomende gelegenheden, de exemplaren late opkoopen. De zeldzame edelmoedigheid der Middelburgsche Regeringe ging zoo verre, dat zij ongevraagd op rekeninge der Stad deed plaatsen het inbinden van eenige exemplaren, zelfs van den fraaijen band des exemplaars, door mij aan Haar overhandigd. Deze aanteekeninge schijnt eene kleinigheid, doch blijft een gedenkteeken van de groote edelmoedigheid der Regeringe, en voor mij een sprekend bewijs van Hare bijzondere toegenegenheid.

Mee-

Meenigmaal en met aandrang ben ik aangezocht, om de Latijnsche redevoeringe met aanmerkingen te vermeerderen. Dit zou bij de uitgave kleine moeite gekost hebben, want zij lagen geschreven; maar ik konde 'er niet toe besluiten. Even weinig beviel mij het vriendelijke aanbod, van meer dan eenen kant gedaan, om dezelve in 't Nederduitsch te vertalen.

Bij de verzendinge van sommige exemplaren aan voorname Staatsleden, uitmuntende Historieschrijvers en beroemde Letterkundigen, zag ik die met zekere bekommeringe vertrekken, niet wetende, hoe men, onder het lezen, over zaken en stijl zou goedvinden te oordeelen. De inhoud scheen, ten grooten deele, niet mishaagd te hebben aan de Heeren Van Lijnden van Blitterswijk, Van de Spiegel, Van de Wall, Van Spaen van Hardenstein, O. Z. van Haren, Tijdeman, Bondam, meer soortgelijke bevoegde regters. Hunne aanmerkingen waren bewijzen van hunne opregtheid, en strekten tot mijn onderwijs. Andere oplettende lezers, die genoeg begrepen hadden, wat ik met sommige gezegden bedoelde, lieten niet onopgemerkt, dat ik, reeds in 't jaar 1780, mij niet gunstig over de Fransche Regeringe en de Hollandsche woelingen had uitgelaten. Dit kon aan elk niet welgevallig zijn. Over de Latijnsche schrijfwijze is in 't algemeen gunstig geoordeeld, ook door de eerste Letter-

ter-

terhelden, Valckenaer, Saxe, Schrader, Ruhnkenius. De Leijdsche Hoogleeraar Oosterdijk schreef aan mij: „ Ik hebbe Ruhnkenius zijne rondborstige uitspraak daar over afgevraagd, die mij betuigde, zeer content te zijn over zaken en stijl, en wel wenschte, dat zij mij hier hadden, verzekerd zijnde, dat de oude zuivere eloquentie en litteratuur door de doctrina historiae medii aevi geen last lijden zou". Op zulke getuigen mij durvende verlaten, behoefde ik geen naberouw te hebben over de uitgave der Latijnsche redevoeringe.

Ik wilde geen' tijd verzuimen, om een begin met het geven van lessen te maken. Bij den aanvang van dit werk was het getal van toehoorders zeer klein, omdat ik geen lust of voornemen had voor andere Jongelingen mijnen tijd te besteden, dan zulke, die de Latijnsche scholen hadden doorgeloopen, en zich werkelijk begonnen voortebereiden tot het bijwonen der Akademische lessen. Van jaar tot jaar, vermeerderde het getal van leerlingen. De meeste waren bestemd voor de Regtsgeleerdheid, en slechts weinige voor de Godgeleerdheid, alle behoorden tot aanzienlijke Geslachten, of tot den deftigsten Burgerstand. Met genoegen herdenke ik nog onder mijne Leerlingen gehad te hebben de Heeren Appelius, Buteux, Bijleveld, van Citters, Changuion, A. van Deijnse, Rethaan Macaré, Modera, drie gebroeders Moens, Radermacher,

van

van de Spiegel, Schorer, Steengracht, van Visvliet, enz., van welke het grootste deel naderhand met lof op de Akademien verkeerde, en in achtinge geraakte. Om aan elk van hun eenig nut aantebrengen, begon ik mijne lessen over een kort en zaakrijk werkje van den beroemden Gesnerus, getiteld Isagoge in Eruditionem Universalem. Hierdoor kreeg ik bekwaame gelegenheid om uitteweiden over tallooze stukken, betreffende het Taal- en Letterkundige, de Aardrijkskunde, de Oudheden en Geschiedenissen der meeste Volken van vroegeren en lateren tijd, of belangende deze en gene Wijsgeerige wetenschappen.

Trachtende mijne Leerlingen meer bekend te maken met de Geschiedenissen en de Staatsgesteldheid van ons Gemeenebest, ondernam ik voor hun te verklaren de Commentarii de Republica Batava, door den wijdvermaarden Leijdschen Hoogleeraar Pestel in 't licht gegeven. Bij het begin van elk hoofdstuk beproefde ik eerst, door het laten vertalen in onze taal, of zij den zin van 't Latijn wel verstonden, en liet ik elk mijner hoorderen schriftelijk opgeven de zaken, omrent welke zij eenige verklaringe begeerden. Dit nam ik, zoo veel mogelijk, in acht bij het houden der lessen. Zoo konde ik te Middelburg doen; maar op eene Akademie zou dit kwalijk genomen worden, en ook niet welvoegelijk zijn.

Men had hier de loflijke gewoonte in gebruik ge-

gebragt, om eenmaal 's weeks openlijke voorlezingen in 't Latijn te doen. De keuze der stoffen stond aan elk der Professoren. De tegenwoordigheid van allerleije soorten van hoorders, die zich in de gehoorzaal van 't Athenaeum verzamelden, was voor mij en mijne Ambtgenooten eene aanmoediginge, om meer werks van deze lezingen te maken. Den meesten tijd bepaalde ik mij of bij het Aardrijkskundige, of bij belangrijke stukken van onze Vaderlandsche Historie. Bij herhalinge handelde ik b. v. over de wijze en voorwaarden, op welke Keizer Karel de V[de] en na hem zijn Zoon Filips aan 't bezit en de regeringe van alle de Nederlandsche Gewesten gekomen waren. Mijn bestendig doelwit bleef, het nuttige met het aangename te vereenigen, en ik poogde altijd iets te zeggen, 't welke ik meende niet algemeen bekend te zijn. De uren van uitspanninge, die nu niet menigvuldig waren, wilde ik niet ledig doorbrengen, maar besteedde ik tot het schrijven van kleine stukjes, straks nog te melden. Dagelijks hield ik mij bezig met het vervolg der Historie van 't Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen, van welk werk het tweede deel, kort na mijne komste te Middelburg, in 't licht kwam.

Weinige jaren geleden was ik door een' veelondernemenden Boekverkooper te Amsterdam aangesproken over het schrijven van een vervolg der

Vaderlandsche Historie van *J. Wagenaar.* Ik deed hem begrijpen, dat de onderneminge van dit werk zeer zwaarwigtig was; maar hij beloofde voor elk blad vier dukaten te zullen betalen. Ik prees zijn zoo ongewoon edelmoedig aanbod in ons Land, doch met bijvoeginge, dat ik hetzelve, al wierd het driemaal hooger, niet wilde aannemen, omdat het, naar mijn oordeel, wel geringe moeite zou kosten een' Kronijk te schrijven, maar het opstellen eener Historie na den tijd, met welken *Wagenaar* eindigt, mij als eene onmogelijke en misschien gevaarlijke zaak voorkwam. Dus eindigde ons gesprek, dewijl ik hem nog te kennen gegeven had, dat hij, mogelijk, gewin met mijn geschrijf zou doen, maar dat ik mij bij kundigen eene onuitwischbare schande op den hals zoude laden, waartoe ik ongezind was, en altijd wenschte te blijven.

Wat later, liet ik mij echter bewegen tot het schrijven eener verkorte Vaderlandsche Historie van *Wagenaar*, met leerzame aanmerkingen ten dienste der Nederlandsche Jeugd, aan welke ik het eerste deel in 't jaar 1784 opdroeg. In deze opdragt gaf ik een kort berigt van de nuttigheid der Vaderlandsche Geschiedkunde, van sommige daartoe noodige voorbereidselen, en van mijnen toeleg in de uitgave van dit werk. Het werd in 't algemeen opgedragen aan de Nederlandsche Jeugd, maar ik had met het schrijven en uitgeven nog een bijzonder oogmerk,

merk, toen slechts aan twee of drie menschen bekend. De Heer Mr. *Abraham Perrenot*, mijn waarde en onvergetelijke Vriend, was door Hare Koninglijke Hoogheid verzocht, onderwijs in de Vaderlandsche Historie te geven aan de jonge Oranje-telgen. Op zijne vraag, hoe ik oordeelde, dat men hierin best te werk zou gaan, schreef ik hem een uitvoerig antwoord, en ik gaf daarbij onder anderen te kennen, dat het mij noodig voorkwam, even weinig de gebreken, als de lofwaardige daden der vroegere Vorsten, ook uit het Oranje-huis, te verzwijgen. Het laatste kon den ijver tot navolginge aanvuuren, en het eerste zou voorzichtigheid inboezemen. Mijne bedenkingen schenen behaagd te hebben, zoo wel aan Hare Koninglijke Hoogheid, welke gewoon was alle zaken van belang diep inte zien, als aan den Heere *Perrenot*. Op mijn verzoek, zond ik hem, van tijd tot tijd, met den post, de afgedrukte bladen; en hij maakte 'er gebruik van tot zijn oogmerk. Hij schreef mij, in Zomermaand 1783, dat geen mensch van den schrijver der reeds overgezondene bladen iets wist, behalven de Prinses en den Baron *van Lijnden van Hemmen*, den Gouverneur der jonge Vorsten. Na het overlijden van mijnen Vriend *Perrenot*, ontving ik eenen brief van den Heere *van Lijnden van Hemmen*, geschreven in 's Hage den 7 Aug. 1784, bij welken die uitmuntende Man te kennen gaf, dat

het Hem „ bijzonder aangenaam zijn zou, indien ik in deze ongelukkige tijden van wantrouwen en twee-spalt in mijn loflijk voornemen, om het mijne tot nut der jonge Prinsen wel te willen toebrengen, aan Hem in 't vervolg de afgedrukte bladen van mijne korte Vaderlandsche Historie geliefde aftezenden". De Heer *van Hemmen* had de vriendlijkheid, om bij 't gezegde nog te voegen: „De zorg eener opvoeding, waarvan het welzijn van 't volgend geslagt in ons Vaderland gedeeltelijk zoude konnen afhangen, aan mijne zwakke en gebrekkige pogingen ten duursten aanbevolen, zal steeds in mij verwekken een levendig gevoel van de verpligting voor de ondersteuning, welke ik ten dezen opzigte ook van Uw Ed. Hooggel. zal mogen ontvangen".

Nooit had ik mij kunnen voorstellen, dat de uitmuntende Vorstin, de Douarière van den Hertog van Brunswijk, na hare wederkomste in Holland ten jare 1814, nog dacht aan 't gebruik mijner korte Vaderlandsche Historie. Dit is mij echter in den Haag en te Haarlem bij herhalinge gebleken, ook kort voor Haar algemeen betreurd overlijden, wanneer ik de eere had Haar te ontmoeten en naast Haar aan de tafel te zitten. Nog minder was het te vermoeden, dat de Heeren Edelen, die Zijne Koninglijke Hoogheid, Prins *Fredrik*, op de Leijdsche Universiteit vergezelden, met genoegen over

dat

dat werkje, bijzonderlijk over de twee laatste deelen, met mij spraken, en hunnen wensch vriendlijk te kennen gaven, dat ik het verhaal der Nederlandsche geschiedenissen verder, dan tot den dood van den onsterfelijken Prins *Willem* den Eersten, had voortgezet.

Gedurende mijn verblijf te Middelburg, hield ik mij in snipper-uren onledig met het schrijven van deze en gene kleine stukjes. Behalven andere, die in de Verhandelingen van het Zeeuwsche Genootschap geplaatst zijn, en op het artikel van *Genootschappen* zullen gemeld worden, kwam in 't licht mijn eenvoudig Berigt wegens het verongelukte Oostindische schip Woestduin en de reddinge der schepelingen door de gebroeders *Naerebout*, wier mondelijke en schriftelijke verhalen, somtijds in geen beschaafden stijl, maar alle blijken van eenvoudige waarheid opleverende, ik letterlijk volgde. Dit berigt, voor hetwelke ik niet verkoos mijnen naam te zetten, was bestemd om gevoegd te worden bij de plaaten, op welke het vergaan van dat schip, en de manmoedige reddinge van een groot getal schepelingen, afgebeeld waren; en ik wilde die moeite, hoe gering anders, niet nemen, dan onder voorwaarde, dat de afbeeldingen van die verdienstelijke broeders in 't koper gebragt en op den titel van 't berigt gedrukt zouden worden. Zij waren deze eere, naar mijn begrip, veel waardiger,

 dan

dan anderen, die of half-geleerden, of middelmatige predikanten, of min verdienstelijke menschen in de burgerlijke maatschappije geweest zijn. Nog schreef ik eene Beschrijvinge der oude Buitenplaatse *S^t. Jan ten Heere*, weleer bekend onder den naam van 't Klooster van Kerkwerve, in het Eiland Walcheren, doch zonder mijnen naam gedrukt. Ook oordeelde ik onnoodig dat, onder mijnen naam, in 't Wapenboek van *Ferwerda* gedrukt wierden de uitvoerige Genealogien der Geslachten *Winckelman* en *Van Reijgersberg*, uit een groot aantal oude en nieuwe papieren opgemaakt. Geen mindere moeite kostte mij het vervaardigen der Genealogien van de Heeren *Lampsins* en *van de Perre*, die evenwel nooit gedrukt zijn, doch welker laatste door de Heraldieke Kamer te Brussel is goedgekeurd en bekrachtigd, en waarvan mij een afschrift is ter hand gekomen, nog onder mij berustende. De beschrijvinge van het Slot *Ter Hooge*, ten deele ontleend uit een opstel van mijnen Vader, kwam niet in 't licht.

Niettegenstaande de onbeschrijfelijke genoegens, welke mij als Professor te Middelburg te beurte vielen, konde ik echter, wegens mijne huislijke omstandigheden en bekrompene inkomsten, niet onverschillig blijven bij het hooren van 't gerucht, dat ik bij sommige Heeren Curatoren in aanmerkinge kwam tot den post van Professor aan de Akade-

mie

mie te Leijden. Ook kwamen toen bij andere Curatoren in aanmerkinge de Heeren *van Hamelsveld*, Professor te Utrecht, en *Broes*, Predikant te Vlissingen. Op den laatstgemelden viel de keuze der meeste Curatoren. Het was 'er zoo verre af, dat een schijn van nijd bij mij zou opgekomen zijn, dat ik mij daarover hartelijk verblijdde, dewijl hij, uit hoofde van zijn schrander vernuft, gegronde geleerdheid en jeugdigen leeftijd, aan die Hoogeschool tot een groot sieraad, jaren lang, kon verstrekken. Dit gaf ik rondelijk te kennen in het antwoord op den brief van den Professor *Rietveld*, die bijzonderlijk vraagde, of de Heer *Broes*, wegens zijne borst, ook in staat zou zijn den halven predikdienst te Leijden op den duur te vervullen. Hij verzocht mij, het antwoord zoo te schrijven, dat hij hetzelve onder 't oog der Curatoren brengen kon. Behalven den welverdienden lof, waarop de Heer *Broes* alle aanspraak had, vergat ik niet te melden, dat 's Mans borst zoo goed was, als zijne herssenen. Beroepen zijnde, en mijnen raad innemende, liet ik, geholpen door zijnen en mijnen Vriend *Drijfhout*, niets onbeproefd, om hem, met de dringendste redenen, tot de aanneminge van 't Professoraat te bewegen. Dit gelukte ons eindelijk, en hij vertrok in 1784 naar Leijden, doch den halven predikdienst verkoos hij niet te aanvaarden. Dit had men niet gewacht, en het baarde eenige moeilijkheid voor

de Predikanten in die Stad. Hierbij kwam, dat de Heer *Rietveld* in dat jaar overleed, en dat na den dood van den Heere *Nahuijs*, in 't jaar 1781 voorgevallen, geene lessen over de Kerkelijke Historie aan de Leijdsche Universiteit gegeven waren. Niemand der Theologische Professoren in dien tijd was te bewegen tot het aanvaarden van dat vak der Letteroefeningen ten dienste der Jongelingschap. Nu begonnen eenige vrienden te Leijden, in den Haag en elders, andermaal aan mij te denken. Niet alle de Curatoren dachten even gunstig over mij. Mijne Politieke denkwijze scheen bij dezen en genen, vooral bij den Heere Raadpensionaris *Van Bleiswijk*, in den weg te staan. Dit zal nader blijken. Het ontbrak mij niet aan Vrienden, die in Holland gerekend werden tot de zoogenaamde Patriottische partije bij uitnemendheid te behooren, en die evenwel alle pogingen aanwenden tot mijne beroepinge naar Leijden. De zaak werd dralende gehouden; om de waarheid te zeggen, het zou mij nu niet aangenaam geweest zijn, indien zij was blijven steken. De Heer *Van Lijnden van Blitterswijk*, Eerste Edele van Zeeland voor den Heere Erf-Stadhouder, over andere dingen den 10 Aug. 1784 schrijvende, liet aan 't einde van zijn' brief volgen, dat Hij wenschte, dat de geruchten van mijne beroepinge naar Leijden eene vreeze tot mijn voordeel bij de Stad Middelburg zouden uitwerken, en

hij

hij gaf te kennen, bij zijn gevoelen te blijven, dat de Provincie eenen Archivarius, op een tractement, zou behooren te hebben. Ik begreep duidelijk, tot welk oogmerk dit schrijven diende. Ik ging nu te rade met den Heere *Van de Spiegel*, Raadpensionaris van Zeeland, die van oordeel was, dat ik den loop der zaken niet moest stuiten, maar de uitkomste afwachten, en het onzekere niet voorbarig boven het zekere verkiezen. Niet lang daarna, werd mij door een' vertrouwden Vriend op eene stellige wijze afgevraagd, of ik beloofde, het beroep naar Leijden als Professor en Predikant, zoo het mij aangeboden wierde, te zullen aannemen. Na ernstig beraad, gaf ik mijn woord; en gevoelde, dat een eerlijk man verpligt is zijn woord te houden, al ware het dan ook tot zijn schade. Midlerwijl berigtte men mij, dat alles haperde aan de toestemminge van den Curator *Van Bleiswijk*. Van dit alles gaf ik schriftelijk en openhartig verslag aan welgemelden Heere *Van Lijnden*, die mij uit 's Hage den 21 October 1784 schreef, *dat* Hij den Raadpensionaris over mij gesproken had, met volkomene achterstellinge van eigene genegenheid en belang, en dus met meerdere aanprijzinge der groote aanwinst, die Leijden in mijn persoon doen zou, dan hij aan mij wilde melden; *dat* de Raadpensionaris daarop betuigd had veel vertrouwen in zijne gezegden te stellen, en niets meer noodig te

hebben, om zijne stem aan mij te geven, zoo Hij niet vernomen had, dat zekere driftige lieden van de thans heerschende partije, waarvoor Hij alle menagement behoorde te hebben, mij hielden voor gekant in denkwijze aan hunne heethoofdige grondbeginselen, zijnde zulks de reden, dat Hij mijn beroep niet zou kunnen begunstigen". De Heer *Van Lijnden* beloofde bij zijne voorhanden zijnde overkomste naar Zeeland hierover nader te spreken, gelijk Hij gedaan heeft; en ik durfde mij gerustelijk verlaten op de verzekeringe van zijnen ijver, om, waar Hij kon, tot mijn genoegen medetewerken, en altijd blijken van ware vriendschap te geven: hoedanige die edele en geleerde Man mij onafgebroken tot zijnen dood toe heeft doen ondervinden. Bij ons mondgesprek zeide Hij mij veel meer, dan Hij aan 't papier wilde toebetrouwen, of ik voor de nakomelingschap noodig oordeele hier te verhalen. De onderhandelinge van Zijne Excellentie *Van Lijnden van Blitterswijk*, Eersten Edele van Zeeland, en van den Heere Raadpensionaris van Holland scheen van dien invloed geweest te zijn, dat ik reeds schrijvens uit Leijden den 1 Nov. ontving van den Heere *Hubrecht*, Secretaris der Heeren Curatoren, inhoudende, dat dezen hunne gedachten hadden bepaald, om aan mij optedragen de Professie van de Godgeleerdheid en Kerkelijke Historie aan de Universiteit te Leijden, en dat Heeren

Bur-

Burgemeesters het van Stads wege daarhenen zouden trachten te stieren, dat ook eene halve predikbeurte aan mij wierde opgedragen. Het verzoek was, naar gewoon gebruik, dat ik den Secretaris schriftelijk zoude berigten, of ik gezind was dien post aantenemen, eer de plegtige brief van beroepinge zou afgezonden worden. Twee of drie dagen voor het ontvangen van dien brief met den gewonen post, kreeg ik, door den Hoogleeraar *Gillissen*, berigt van het verhandelde bij de Curatoren, met bijvoeginge van sommige bijzonderheden, welke ik nu liefst met stilzwijgen wil voorbijgaan, zoo om niemand der Curatoren te vleijen, als om anderen van hun te beledigen. Na mijn antwoord aan den Secretaris, kreeg ik een' Latijnschen brief, gelijk toen nog gebruikelijk was, bij welken de Curatoren, den 15 Nov., te kennen gaven, hoe zij gehoopt hadden, dat de Heer *Rietveld* zeer lang door zijne geleerdheid aan de Akademie tot luister zou geweest zijn, welke hope zij met treurigheid verijdeld zagen door den bitteren en vroegtijdigen dood van dien voortreffelijken Man; noch meldden zij, dat een gedeelte der Theologische studien, t. w. de Kerkelijke Historie, sedert den vroegtijdigen dood van den Heere *Nahuijs*, te Leijden had stil gelegen; zij droegen mij den post op van gewonen Professor in de Theologie en Kerkelijke Historie, met een jaarlijksch tractement van *f* 2000,

be-

behalven andere voordeelen, welke alle Professoren in dien tijd genoten. Zij meenden, dat ik, op die voorwaarden naar Leijden komende, het mijne tot sieraad der Akademie zoude kunnen bijdragen. Op dien brief, in schoon Latijn geschreven, moeste ik in haast antwoorden, omdat de bode van Curatoren ten eerste naar Leijden diende te vertrekken. De tijd was te kort, om een afschrift van mijnen brief te maken, en ik kan derhalve nu over den Latijnschen stijl, daarin door mij gebruikt, niet oordeelen. Ik was, wegens mijn gegeven antwoord, niet in staat te voldoen aan het dringende verzoek van den Heere *Van Lijnden van Blitterswijk*, die, kort te voren, mij te kennen gaf, dat Hij gaarne zien wilde, dat ik aan den Secretaris der Curatoren een uitstellend antwoord gaf, en mij niet geliefde te bepalen voor Deszelfs komste te Middelburg, terwijl het echter niet dan goed kon zijn, dat ik inmiddels hier en daar kennisse van het gedane aanbod gaf. Na verloop van weinige dagen, gaf ik mondelijk berigt van mijn besluit aan den Heere *Ghijselin Le Sage*, Voorzittenden Burgemeester der Stad Middelburg, met verzekeringe, *dat* ik op 't hoogste gevoelig was aan de verklaringe der Afgezondenen uit de Regeringe over mijn gehouden gedrag en leerwijze, en van 't verzoek om daarin te blijven volharden; *dat* ik, na rijp beraad, mij gedrongen had

ge-

gevonden, om den aangeboden' post te Leijden aan-tenemen; *dat* ik mijne dankerkentenis betuigde voor alle de doorslaande blijken van toegenegene gunst binnen Middelburg en in 't bijzonder van de Regeringe genoten, welke nimmermeer uit mijn dankbaar gemoed zouden uitgewischt worden, terwijl ik altijd bereid wilde zijn, om mijne dankbetuiginge met de daad te bevestigen, vooral door aan zulken, die van hier tot voortzettinge der Letteroefeningen naar de Leijdsche Hoogeschool gezonden worden, op de eene of andere wijze tot nut te zijn, waartoe ik mij voor altijd en bijzonderlijk aan de Leden der Regeringe aanbood. Ik eindigde mijne aanspraak met mij op 't nadruklijkste in het genegen aandenken der Regeringe aantebevelen, en over Dezelve 's Hemels dierbaarste zegeningen toetewenschen. De Heer Burgemeester bragt dit ter kennisse van Weth en Raad, den 13 November, wanneer alle de Leden eenpariglijk verklaarden, niet dan met het uiterste leedwezen mijn besluit vernomen te hebben, en mijn vertrek ten sterkste te regretteren, zoo voor zich zelven, als voor de Illustre School binnen Middelburg; en zij besloten, dat een Extract van hunne Resolutie aan mij ter hand gesteld zou worden, ten einde aan mij op nieuw een schriftelijk blijk van Hunne toegenegene denkenswijze te geven. Met zoo groote vriendlijkheid ik in 't jaar 1779 te Middelburg ontvan-

vangen was, konde ik nu ook die Stad verlaten.

De tijd was genaderd, om de noodige schikkingen tot mijne verhuizinge naar Leijden te maken. Het meestal zachte wintersaizoen verhinderde de verzendinge mijner boeken en goederen niet. Omtrent half Februarij 1785 vertrok ik met de mijne uit Middelburg. Niemand verwachtte toen harde vorst, die echter kwam, en lang duurde. Zeer voorspoedig was de reize tot Dordrecht toe; maar als wij op den IJssel gekomen waren, begon het te vriezen, en in éénen nacht was het ijs zoo dik, dat wij het met groote moeite, en niet zonder gevaar, tot bij Gouda konden brengen. Het verblijf in de nabijheid van die Stad gaf mij gelegenheid, of om oude vrienden te ontmoeten, of tot het aanwinnen van nieuwe vrienden, of ook tot de naauwkeurige bezichtiginge der openbare Bibliotheek, in welke mede te vinden zijn eenige aanmerkelijke Handschriften, bekend uit den gedrukten Catalogus. Eer het mogelijk was de reize naar Leijden voorttezetten en binnen die Stad met het vaartuig te geraken, verliepen 'er vier weken op éénen dag na. Dubbel gelukkig en aangenaam was het, dat ik op die langdurige reize een schoon Jacht tot verblijf had, 't welke mij van 's Lands wege ten gebruike vergund was, met last om mij uit Middelburg tot binnen Leijden te brengen. Dit vereerend bewijs van gunstige gezindheid der voornaam-

ste

ste Heeren in Zeeland kon rijkelijk opwegen tegen een boosaardig berigt, uit Leijden den 26 Nov. 1784 gezonden, en geplaatst in de zoogenaamde Zutphensche Courant. „ Het was algemeen bekend, dus schreef men, dat ik niet zonder tegenstribbelinge van eenige Curatoren te Leijden kwam, en in een' zeer kwaden reuk omtrent mijne Anti-Patriottische grondbeginselen stond; mijne naauwe vriendschap met een' *Chalmers*, *van Lijnden van Blitterswijk*, *Steengracht* en *van de Spiegel*, had den argwaan gesterkt; maar 't Leijdsch Atheen had het genoegen, dat ik aan meer dan eenen mijner Ambtgenooten geschreven had, dat ik een Patriot was, en zulks, omdat men mij verdacht hield, openlijk 't zij bij mijne Oratie, of eenig ander stuk opzetlijk zoude toonen; men wenschte, daar men in deze tijden, gelijk de Prins zegt, op geene woorden kan staat maken, *daden moeten spreken*, men wenschte dit voor mijne aanstaande waardige Patriottische Ambtgenooten". Dit berigt kenmerkt den geest dier tijden en de gezindheid van den schrijver. Van de tegenstribbelinge sommiger Curatoren heb ik hierboven gesproken. De vriendschap met de genoemde Heeren was mij waarlijk tot groote eere. Men had 'er zeer velen bij kunnen opnoemen. Eens en andermaal deed men bij mij mondelijk onderzoek op mijne Politieke gevoelens, en mijn antwoord was, dat de Vrijheid mij ongemeen

ter

ter harte ging, gelijk ik in alle mijne reeds uitgegevene schriften getoond had, en ook verder zoude toonen. Ik was en bleef altijd een vriend van mijn Vaderland en van deszelfs ware Vrijheid, en in zoo verre een echt Patriot, afkeerig van alles, wat dienen moest, om de banden van eenigheid in dit Gemeenebest los te rukken, en de Nederlanders tot slaven van Frankrijk te maken, 't welke in dien tijd de toeleg van sommigen geweest is. Ik kwam dus niet zonder vooroordeelen van velen tegen mij te Leijden, doch ik wist vooraf vrij naauwkeurig de tegenstrijdige gevoelens van alle de Professoren en van de meeste Leden der Regeringe in die Stad. Het bijna algemeen bezoek van die Heeren was mij aangenaam, zelfs van den vermoedelijken schrijver des gemelden berigts. Ik had reeds zoo veel menschenkunde en voorzichtigheid opgedaan, dat ik wiste op zijnen tijd te spreken of te zwijgen. Alle pogingen om mij uittehooren, en mij tot eene der partijen te trekken, bleven vruchteloos. Mijne oude Vrienden, hoe verschillend zij anders ook dachten in Politieke zaken, werden op denzelfden voet door mij behandeld, en zij beschouwden mij als hunnen vriend, die niet gekomen was, om het Land te willen helpen regéren, maar den post van Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenissen, naar mijn vermogen te vervullen. Dien post aanvaardde ik openlijk den 9 April 1785 met

met het houden eener Redevoeringe *de studio Historiae Ecclesiasticae cum disciplina Theologiae diligenter coniungendo.* Niet ongegrond sprak ik eerst met grooten ophef van de uitmuntende weldaden, die ik in Zeeland ontvangen had, en poogde daarna in eenige bijzonderheden te bewijzen de noodzakelijkheid, om de beoefeninge der Kerkelijke Historie behoorlijk te vereenigen met de Godgeleerdheid. Men scheen deze Redevoeringe met genoegen gehoord te hebben, hoewel ik weinig gezegd had, of het was aan de meesten overbekend. Zij was op mijne lange reize in 't jacht opgesteld, zonder hulpe van noodige boeken, en dus meest uit mijn geheugen. De eerste weken na mijne komste te Leijden gaven geene ruste ter beschavinge van mijn opstel; en bij het drukken wilde ik, om redenen, in hetzelve geene wezenlijke veranderingen maken.

Tegen het einde des jaars 1772, ik wete naauwlijks waarom, wilde ik gaarne den titel van *Doctor Theologiae* te Leijden verkrijgen, onder voorwaarde van alle de gewone onkosten te betalen, als mede van 't schrijven en in 't openbaar verdedigen eener Verhandelinge, maar ik begeerde bevrijd te blijven van het gebruikelijke onderzoek, dewijl ik al jaren lang was Predikant geweest, en bekend geworden door uitgegevene schriften. De Heer *Hollebeek* gaf berigt van mijn verzoek in de vergaderinge der

Theologische Faculteit. Hij en de Heer *Gillissen* namen 'er genoegen in, maar andere Leden waren van gevoelen, dat mijn voorslag niet behoorde aangenomen te worden. De zaak was toen afgesprongen. Toen *Hollebeek* mij dit meldde, liet hij deze woorden volgen: „Zeer aangenaam zal het mij zijn, behaagt het der Voorzienigheid U eens in zulke omstandigheden te stellen, welke de zwarigheid opruimen en ons gelegenheid verschaffen kunnen, om U met dien welverdienden eertitel te vereeren". Hij kon, zoo weinig als ik, op dien tijd voorzien, wat 'er na verloop van omtrent 13 jaren omtrent mij zou plaats hebben. Weinige dagen voor het doen mijner Oratie, ontving ik, op voordragt der Theologische Faculteit, van den Akademischen Senaat den rang van *Doctor Theologiae*, en wel, naar gewoonte, zonder voorafgaand onderzoek, zonder de verdediginge eener verhandelinge, en zonder het betalen van geld. Ik moeste lagchen, als ik naderhand vernam, met welken ernst men geraadpleegd had, hoedanige titel bij mijnen naam in den openen brief zou geplaatst worden. Elk wist, zoo wel als de Curatoren in den beroepbrief, dat ik Professor aan het Athenaeum te Middelburg geweest was; maar dit bij mijnen naam te voegen, scheen als een misdaad van gekwetste majesteit der Leijdsche Professoren. Wat nu gedaan? Gelukkig was het, dat men mij den titel van Historieschrijver van

Zee-

Zeeland, die hooger klinkt dan die van Professor te Middelburg, liet behouden, maar belagchelijk was het, dat men in het Diploma liet voorafgaan, dat ik te Vlissingen Predikant was geweest. Hoe ijdel en dwaas is somtijds de eergierigheid! Niet dat ik zulks op mij zelven kan of wil toepassen, 'er waren op de meeste Athenaea, vooral te Amsterdam, Middelburg en Deventer, van tijd tot tijd voortreffelijke Professoren, wier namen door geheel de geletterde wereld met roem bekend waren, en die voor vele Leijdsche Professoren in geenen deele behoefden te wijken, of zelfs tot heden voor hun moeten onderdoen. Niemand zou thans één oogenblik twijfelen, om aan hun, indien zij tot Doctor moesten verheven worden, den titel van Professor te geven.

Na het houden van mijne Oratie, zouden slechts weinige weken verloopen tot aan het begin der groote vacantie; en dit maakte mij verlegen, met welke lessen ik best zoude beginnen. Mijn eerste plan, om wekelijks twee openbare voorlezingen in de gehoorzaal der Akademie te houden, vond geene goedkeuringe bij mijne meeste Amtgenooten, om redenen, hier niet te melden. Op raad van mijnen Vriend *Ruhnkenius*, nam ik het besluit, om de bijzondere lessen aantevangen met de opheldering van sommige afdeelingen van de *Institutio interpretis N.T.*, door den grooten *Ernesti* in 't licht

gegeven. Dit was wat nieuws, en maakte het getal der toehoorderen zeer groot, want tot dien tijd toe waren over dat gemelde werk van *Ernesti* door niemand in ons Vaderland op eenige Akademien lessen gegeven. Naderhand heb ik, nu of dan, meer uitvoerig het geheele stuk behandeld, en mij eens (1817) alleenlijk bepaald tot den inhoud van het laatste hoofdstuk, om meer opzettelijk te spreken over de noodige kennisse van vele wetenschappen tot regte verklaringe der schriften van 't Nieuwe Testament. Dit gaf bekwame gelegenheid, om zoo wel mij zelven, als anderen te leeren. Wel begrijpende, van welk belang het ware, dat niet dezelfde lessen telkens herhaald worden, heb ik ruim 34 jaren lang 'er mijn werk van gemaakt, om bijna jaarlijks eenig ander stuk te beginnen, b. v. over de stellige en wederleggende Godgeleerdheid, de Nederlandsche Geloofsbelijdenisse, den Heidelbergschen Catechismus, de Zetregels der Dordrechtsche Sijnode, de Predikwijze, de voornaamste plaatsen van het O. en N. T. tot stavinge der waarheden van de Christelijke Leere, over de Kerkelijke Historie van het O. en N. T. tot in de 15de eeuwe, over de geschiedenissen der Kerkhervorminge in de 16de eeuwe, en de gevolgen daarvan in geheel Europa tot op onzen tijd toe, over het Evangelie van Lucas en den brief van Paulus aan de Ephezers. Den meesten arbeid moes-

moeste ik besteden aan de Kerkgeschiedenissen van 't N. T., omdat ik niet verkoos mij enkel te verlaten op de aanhalingen bij *Walch*, *Mosheim*, *Venema*, later bij *Schroeckh* en *van Hamelsveld*. Liever wilde ik de bronnen raadplegen, hoewel het mij eene onbeschrijfelijke moeite kostte en veel tijds vorderde, een naauwkeurig gebruik te maken van de voornaamste Grieksche en Latijnsche Kerkvaders, van de uitmuntende verzamelinge der Conciliën, door *Mansi* uitgegeven, en van eene meenigte vroegere en latere gedenkstukken en schriften, die tot mijn oogmerk dienstig waren. Niet onbewust zijnde, dat de meeste jongelingen, hoewel ook anders geen vreemdelingen in de Kerkelijke geschiedenissen van 't Gemeenebest der zeven Vereenigde Gewesten, weinig of niets wisten van de Kerkelijke historie der tien andere Provinciën, die nu tot het Koningrijk der Nederlanden mede behooren, besloot ik in mijn 78ste levensjaar een geheel nieuw collegie daar over optestellen, en ik had het genoegen, dat verscheiden Studenten in de Regtsgeleerdheid hetzelve ook kwamen hooren.

Niettegenstaande ik nooit tegen het werken opzag, ondernam ik met tegenzin het geven van lessen over de Grieksche taal, *deels*, omdat ik het onderscheid kende tuschen iets van 't Grieks te weten, en jongelingen daarin behoorlijk te onderwijzen, *deels*, omdat ik vreesde ongenoegen bij Ambtgenooten te-

gen mij optewekken. Waarom dan die taak opgenomen? Dus was het met de zaak gelegen. Wanneer de Heer *Luzac*, op eene zoo onverwachte als onwettige wijze, door de toenmalige Curatoren der Leijdsche Akademie in 't jaar 1796 was afgezet als Professor in de Vaderlandsche Historie, bedankte hij zelf vrijwillig voor den post van Hoogleeraar in de Grieksche taal en oudheden. Nu was men verlegen. De Heer *Ruhnkenius* zelf had in zijnen ouderdom geen lust, om het werk, waarin hij weleer met allen lof bezig geweest was, andermaal optevatten. Veel te hoog van mijne kundigheden uit vriendschap oordeelende, verzocht hij mij, het onderwijs in 't Grieks zoo lang op mij te nemen, tot dat iemand daartoe zou aangesteld zijn. De pogingen, welke men hier en in Duitschland aanwendde, bleven zonder gewenscht gevolg. De Curatoren zagen de onontbeerlijke noodzakelijkheid van die lessen, bijzonderlijk voor de Studenten in de Godgeleerdheid, en lieten, zekerlijk op raad van *Ruhnkenius*, bij mij 'er op aandringen, dat ik dit werk wilde ondernemen. Geen eigenbelang, want ik heb nooit eenig honorarium van iemand der Studenten willen aannemen, maar het belang der Akademische Jongelingschap deed 'er mij eindelijk toe besluiten. Ik begon mijne lessen den 21 Sept. 1797, met eene korte Redevoeringe over de noodzakelijkheid der Grieksche Taalkunde, zoo

voor

voor de Studenten in de Godgeleerdheid, gelijk mijne meeste toehoorders waren, als voor zulken, die zich toeleggen op Regtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wijsgeerte en oude Geschiedenissen. In deze uitgebreide aanspraak gaf ik te kennen, *dat* het voor eenen Wijsgeer van belang was, *Plato* en *Aristoteles* in hunne eigene taal te lezen, en zich niet te vergenoegen met veelzins gebrekkige overzettingen, door welke niet zelden latere schrijvers, of ten voordeele of ten nadeele van die waarlijk groote mannen, over hunne gezegden geoordeeld hebben; *dat Cujacius*, *Gothofredus*, *Bijnkershoek* en anderen hadden doen blijken, hoe moeielijk een aantal Romeinsche wetten zonder regt verstand der oudere Grieksche wetten konden verklaard worden; *dat* het voorbeeld van *Foësius*, *Petitus*, *Trillerus*, *Bernard*, *Heringa*, en vooral van den onsterfelijken *Boerhaave*, genoeg had doen blijken, welk nut de Grieksche taalkunde toebragt tot het wel verstaan van *Hippocrates*, *Galenus*, *Aretaeus Cappadox*, en van verdere oude Geneeskundigen; *dat* bijzonderlijk voor Godgeleerden de kennis der Grieksche spraak zeer belangrijk was, *deels*, om aan eenige Kerkvaders geen verkeerde denkbeelden toeteschrijven, waarvan zij echter afkeerig waren, gelijk door *Huet*, *Montfaucon*, *Mabillon*, en *de la Rue* genoeg bewezen is, zijnde het te bejammeren, dat wij slechts over twee

redevoeringen van *Joannes Chrysostomus* de aanmerkingen van den grooten *Valckenaer* bezitten, en die over *Gregorius Nazianzenus* ongedrukt gebleven zijn, *deels*, om een aantal plaatsen in de Alexandrijnsche overzettinge van het O. T. en in de Apocrijphe boeken te verbeteren, *deels*, om den stijl van het N. T. wel te beoordeelen, naauwkeurig te weten, waar die naar 't Hebreeuwsch zweemt, sommige woorden en spreekwijzen, door *Phrynichus*, *Thomas Magister* en *Moeris Atticista* bevit, te verdedigen door vergelijkinge van *Xenophon*, *Polybius*, *Arrianus*, *Thucydides*, *Diodorus Siculus*, ondersteld zijnde, dat zij niet slechts dezelfde woorden en spreekwijzen gebruiken, maar ook in denzelfden zin en beteekenisse. Ik melde hier den korten inhoud mijner redevoeringe, omdat zij niet gedrukt is, en nooit gedrukt zal worden. Zoo lang het noodig was, bleef ik in dat Griekenland, en gaf lessen over 't Euangelie van Lucas en over Homerus, tot dat de Heer *Wijttenbach* naar Leijden kwam, en in Meij 1799 den post van Hoogleeraar, ook in 't Grieks, openlijk aanvaardde. Op den dag voor het doen van zijne Redevoeringe, nam ik afscheid van mijne leerlingen, en gaf hun te kennen, dat zij nu gelegenheid kregen tot een beter onderwijs, en het mijne niet langer noodig hadden. Mijn werk in dit vak van Letteroefeningen was, derhalve, geheel afgeloopen. Wel-

ke

ke vruchten het meer of min nagelaten heeft, kan en wil ik niet beoordeelen; maar de Curatoren gaven een blijk, dat zij over mijne pogingen wel te vreden waren. Dat mijne bekommeringe over 't ongenoegen van weinige Ambtgenooten niet ongegrond geweest was, heb ik toen en naderhand met leedwezen ondervonden. De een verbeeldde zich, dat ik dit werk enkel op verzoek van Studenten ondernomen had, gelijk ook de Heer *Mahne* (in zijne *Epicrisis*) schrijft. Een ander dacht, dat ik mijnen dienst aan Curatoren tot het houden van Grieksche lessen had aangeboden. Een derde rekende zich beledigd, omdat hij zich even goed, zoo niet beter, tot dien arbeid geschikt oordeelde, doch allermeest, naardien hij zich veel voordeels uit die lessen voorspelde. Ik begrijpe niet, hoe de uitgevers van den Recensent ook der Recensenten (IV D. nº. 1. bl. 31) konden staande houden, dat de Heer *Luzac* kon vorderen, dat niemand buiten hem de Grieksche Professie waarnam, te meer, dewijl hij zich altijd gezind bleef betoonen, om Jongelingen, die zucht vóor de Grieksche Letteren lieten blijken, daarin aanhoudend te onderwijzen, gelijk uit het voorbeeld van *Sluiter* en eenige anderen blijkt. „Dus kon hij, wordt 'er bijgevoegd, het met geene onverschillige oogen aanzien, dat de Heer *Te Water*, niet op verzoek der Studenten, gelijk de Heer *Mahne* verhaalt, maar

op dat van Curatoren, over het N. T. en Homerus lessen ging houden". Waarlijk! de doorkundige *Sluiter* was tot eere van zijnen Leermeester. Was de Heer *Luzac* door Curatoren ontzet geworden van zijnen post in de Grieksche Letterkunde, gelijk van dien der Vaderlandsche Historie, men zou mij nooit hebben kunnen overhalen, om een' tijd lang onderwijs in 't Grieks te geven; maar de geleerde Man had dezen post vrijwillig nedergelegd, en dus zich zelven ontslagen van verdere openbare lessen. Ik had voor mij noch eere, noch voordeel beoogd, veel minder iemands nadeel, en verdiende niemands ongenoegen; maar ik was blijde, dat ik, door de komste van den beroemden *Wijttenbach*, van dien Griekschen post wierde afgelost, en tot mijne meer gewone bezigheden konde wederkeeren.

De eer- en lastpost van Rector der Akademie is mij tweemaal te beurte gevallen, de eerste reize tot mijn genoegen in 't jaar 1789, doch tegen mijnen zin in den jare 1800.

Na de groote en heugchelijke veranderinge van zaken binnen ons Gemeenebest in herfstmaand 1787, moeste ik in 't begin des volgenden jaars op de nominatie van drie, naar gewoonte, door den Akademischen Senaat gesteld worden, blijvende de verkiezinge van een' nieuwen Rector aan het welbehagen van Z. D. H. den Prins Erf-Stadhouder.

Elk

Elk vermoedde, dat ik in Febr. 1788 tot Rector zoude verkozen worden, te meer, omdat de tourbeurte scheen gekomen te zijn aan de Theologische Faculteit. De nog aanhoudende bittere verdeeldheden van gemoed onder de meeste rangen, ook bij vele Professoren en Studenten, bragten mij op het denkbeeld, dat het nu beter zijn zou, indien iemand van meerdere jaren, ondervindinge en invloed binnen Leijden, het gewigtige ambt van Rector bekleedde. Mijne bedenkinge vond ingang, en de Heer *Pestel*, die mede op de nominatie stond, werd toen verkoren. In 't jaar 1789 werd ik deszelfs opvolger; nu nam ik dezen post met genoegen aan; en met genoegen konde ik die waardigheid nederleggen. Gedurende dit Akademisch bestuur, doch meest in 't begin, ontmoetteden mij wel eenige onaangename bezigheden, welke tijd, voorzichtigheid en standvastigheid vereischten, doch die ik doorgaans konde te boven komen, zoo in den Senaat en de Vierschaar der Akademie, als onder de Studenten, ook dan, als men goedvond, sommigen tegen mijn bestuur met ongegronde vooroordeelen intenemen, en mij noodelooze moeite te berokkenen: want de geest van partijzucht was nog niet uitgebluscht. Dan, die onaangenaamheden werden vervangen door eene alleraangenaamste omstandigheid, welke voor de Akademie en Leijden bij uitstek belangrijk was.

Maan-

Maanden lang hoorde men spreken van de komste van Z. D. H. den Heere Erf-Prins van Orange-Nassau, thans den Koning der Nederlanden, om zijne Letteroefeningen hier voorttezetten. Niemand der Vorsten uit dat Huis was, sedert Prins Willem den III, met zoodanig oogmerk naar Leijden gekomen. Zoo dra ik, volgens mijn verzoek, de volzekere tijdinge der komste van den Prins, door een' brief van den Heere Raadpensionaris *Van de Spiegel*, ontvangen had, begon ik mijne gedachten te laten gaan over de plegtigheden, welke, bij de gemelde komste, zouden kunnen of behooren waargenomen te worden. Men was benieuwd, hoe toch de Rector alles zou weten te bestieren tot behoud van zijne waardigheid en ter eere van de Akademie. Ik hoorde daarover vele en zeer verschillende redeneringen en bedenkingen, maar ik oordeelde best die alle met diep stilzwijgen te beantwoorden, en mijnen eigenen gang te gaan. Hiertoe wiste ik geen beteren weg inteslaan, dan den Heere Raadpensionaris eenige punten toetezenden, met verzoek, om die ter kennisse van den Heere Erf-Stadhouder te willen brengen, en Hoogstdeszelfs goedvinden aan mij medetedeelen. Dit geschiedde. De Raadpensionaris schreef aan mij, op den 15 Sept. 1789, *dat* Hij de eer had gehad aan Z. D. Hoogheid medetedeelen den inhoud van mijnen brief, den 12 te voren gezonden,

den, en de bijgevoegde Memorie betrekkelijk tot zekere plegtigheden, in acht te nemen bij de aanstaande komste van den Erfprins op 's Lands Universiteit; *dat* Zijne Hoogheid Hem gemagtigd had mij te bedanken voor de betoonde oplettendheid, en in 't algemeen te antwoorden, dat het den Prins aangenaam zou zijn, dat bij die gelegenheid zoo weinige plegtigheid plaats had, als met gevoeglijkheid zijn kan, immers dat er niets buitengewoons worde gedaan; *dat* Hij, ten aanzien van de bijzondere poincten, waarop ik antwoord verlangde, gebruik gemaakt had van de gegevene vrijheid, om, tot bekortinge van 't werk, de gedachten van Zijne Hoogheid op den rand aanteteekenen. Nu was ik zeker, wat te doen of te laten. Behalven andere artikelen, doch van minder belang, of die aan den Rector overgelaten werden, waren 'er twee, die mij gewigtig toeschenen. Men had sints eenige weken te Leijden verspreid, dat de Erfprins Willem de VI, even weinig als Prins Willem de III, als Burger der Akademie zou ingeschreven worden, en dat ik het zekerlijk daartoe niet zoude kunnen brengen. Zonder op die geruchten te letten, of 'er tegen iemand over te spreken, schreef ik op eene stellige wijze: „ Zijne Doorl. Hoogheid de Heer Erf-Prins zal zich, als Civis Academicus, laten immatriculeeren, naar 't voorbeeld van alle Vorsten, die ooit deze Universiteit met

Hun-

Hunne tegenwoordigheid vereerden, en bijzonderlijk van Prins Maurits." Het eenige voorbeeld van uitzonderinge, in Prins *Willem den III*, door Deszelfs eersten Edelman bewerkt, was mij toen nog onbekend. Het eenvoudige antwoord op het door mij verondersteldе was: „ Z. H. heeft hierop geen bedenking ". Dit antwoord verblijdde mij, maar bleef nog geheim. Genoeg was het, dat ik bij de uitkomste sommige voorbarige lieden den mond zoude kunnen stoppen, en met de daad toonen, hoe zeer ik gezind was de waardigheid van Rector en de eere der Akademie optehouden.

Het ander punt van gewigt betrof het al of niet houden van eene openbare Oratie, kort na de komste van den Heere Erf-Prins te Leijden. Ik gaf te kennen, dat dit te Franeker altijd geschiedde, wanneer iemand der Vorsten uit den Huize van Orange-Nassau aldaar aan de Akademie kwam, maar dat zulks bij de komste van Prins *Maurits* aan deze Universiteit geene plaats had gevonden, doch, nu ruim honderd jaren geleden, bij gelegenheid der komste van eenen der Vorsten uit den Huize *De Medicis*. Het antwoord was: „ Z. H. oordeelt, dat het houden van eene opzettelijke Oratie kan nagelaten worden ". Deze wenk was genoeg, om met het doen eener plegtige redevoeringe niet voorttegaan. Anders had ik, onzeker zijnde, wat men ten Hove zou verkiezen, en het mogelijk oordee-

len-

lende, dat dit werk aan mij, als Rector, opgedragen wierde, eenige noodige bouwstoffen van tijd tot tijd verzameld, zoo van elders, als uit onze Vaderlandsche Historie en uit de geschiedenissen der Prinsen van Orange-Nassau, voor zoo veel dit de Letteroefeningen betrof.

De Heer Erf-Prins kwam met een Jacht naar Leijden, in gezelschap van zijnen Vader en Moeder, den Heere Erf-Stadhouder en Hare Koninglijke Hoogheid, van Zijnen heldhaftigen Broeder Frederik, en van Zijne beminnelijke Zuster Louise. Schoon niet onkundig gebleven zijnde, dat elk toen geen gehoor kon krijgen, rekende ik mij, als Rector, bevoegd, om mijne opwachtinge bij den Prins Erf-Stadhouder en Deszelfs Gemalinne te gaan maken; en ik werde terstond met die gulhartige en Vaderlandsche vriendlijkheid ontvangen, welke men zeer zeldzaam, ik zal niet zeggen, bij Vorstelijke Persoonen, maar zelfs bij Groote Heeren pleegt aantetreffen. Ik verzuimde niet deze gelegenheid waartenemen, om te berigten, dat kort te voren, wanneer het Hof ook te Leijden geweest was, drie of vier Studenten door weinige burgers deerlijk, maar zonder schuld, mishandeld waren, en dat ik hierover eens en andermaal met den Hoofdschout der Stad, als zijnde ook Promotor bij de Akademie, met ernst gesproken had, doch dat hij zich die zaak niet aantrok. Ik vreesde,

de, en niet zonder reden, dat, indien zulke ongeregeldheden in 't vervolg voorvielen, de oorzaak daarvan welligt aan 't verblijf van den Erf-Prins te Leijden, door ongezinde en kwaadaardige menschen, zou toegeschreven worden. Juist op dien tijd, en tegen alle verwachtinge, kwam ook de Hoofdschout binnen, die wel vermoeden kon, waarover ik gesproken had, doch hij scheen niet zeer vergenoegd over 't gesprek door hem met den Prins en de Princes gehouden, waarom hij naderhand mij nooit vriendlijk aangezien heeft. Wijders verzocht ik toen, dat de Erf-Prins bij niemand binnen deze Stad ter maaltijd gaan wilde, eer ik, als Rector, de eere genoten had Denzelven 's middags of 's avonds ten mijnen huize te zien: 't welke aanstonds aangenomen en als billijk beschouwd werd.

Na verloop van weinige dagen, kwam de Heer Erf-Prins, vergezeld door de Heeren *Stamfort*, *van Bijlandt* en *Tollius*, en ingeleid door den Professor *Pestel*, ten mijnen huize om als Civis Academicus ingeschreven te worden, en den gewonen eed in mijne handen afteleggen; 't welke ook de Heeren, die den Prins verzelden, toen gedaan hebben. Kort daarna had ik het genoegen, dit hoogaanzienlijk Gezelschap, met eenige andere Heeren, op een avondmaal te mogen ontvangen, en dus eenen alleraangenaamsten avond doortebrengen.

Van toen af liep mijn Akademisch bewind rustig

tig door, en ik genoot menigvuldige blijken van toegenegenheid. Bij den Erf-Prins, bij verscheiden voorname Heeren, in den Senaat en in de Vierschaar kreeg ik al de eere, op welke een Rector ooit kon hopen.

Dit niettegenstaande, zag ik den achtsten Februarij 1790 met blijdschap naderen, wanneer ik de Rectorale waardigheid aan eenen mijner Ambtgenooten zoude kunnen overdragen. Op dien dag deed ik eene Oratie *de Theologo Erudito*. Meermaals was mij door de beste jongelingen verzocht den weg aantewijzen, welke zij moesten inslaan in hunne Theologische studien. Ik dacht aan die begeerte best te zullen voldoen door het schrijven en uitgeven dezer Redevoeringe, en met de korte bijgevoegde aanteekeningen, hoedanige ik te voren niet verkoos onder of achter mijne Oratien te plaatsen. Dit wilde ik nu doen, met een oogmerk, om de aanstaande Godgeleerden te doen opmerken, van welke schriften ik mij bediend had, en zij zich vooral behoorden te bedienen. Het onderzoek, wie niet, wie al, naar mijn oordeel, den naam van een' Geleerden Theologant verdient, zal aan alle hoorders en lezers niet even zeer bevallen zijn, zeker niet aan zulken, die tot de eerste soort behoorden. Ik poogde vooral te doen zien, dat het in vroegere en latere eeuwen niet ontbrak aan ware geleerde Theologanten. Zulke waren, onder

de ouden, *Tertulliaan*, *Clemens de Alexandrijner*, *Origenes*, *Arnobius*, *Lactantius*, *Eusebius*, *Basilius*, *Gregorius Nazianzenus*, *Hieronymus*, *Augustinus* en *Joannes Chrysostomus*. Van hun maakte ik een uitvoeriger gewag, in hope, dat derzelver werken meer zullen gelezen worden. Uit de 16 eeuwe noemde ik *Erasmus*, *Luther*, *Melanchthon*, *Joachimus Camerarius*, *Victorinus Strigelius*, *Calvijn*, *Bezd*, *Franciscus Junius*, en soortgelijken, uit wier schriften meer te leeren is, dan uit een ontelbaar aantal van hedendaagsche boeken. Wijders doorreisde ik Engeland, Frankrijk, Zwitzerland, Italie, Denemarken, Duitschland en Nederland, om in alle die Landen mijne jeugdige Toehoorders bekend te maken met de voornaamste geleerde Theologanten, die door hunne schriften, in de 17 en 18 eeuwen, grooten roem verworven hebben.

Twee allerzeldzaamste omstandigheden veraangenaamden dezen dag voor mij op de uitnemendste wijze. Drie Vorsten waren onder mijne Toehoorders, de Heer Prins Erfstadhouder, de Erfprins *Willem Frederik*, nu op de Leijdsche Akademie vertoevende, en Prins *Willem George Frederik*, en dus de Vader met Zijne beide Zoonen. Niemand zal zich verwonderen, dat ik mijne Oratie aan de gemelde Vorsten opdroeg, en veel minder, dat ik den Doorluchtigen Vader dankzeide voor

't zen-

't zenden van Zijnen oudsten Zoon naar deze Universiteit, en den Doorluchtigen Zoon openlijk verwelkomde op eene Akademie, welke door den nooit volprezenen Prins *Willem den I* gesticht was, en waarop zoo vele Vorsten uit het Huis van Oranje-Nassau zich op de Letteroefeninge kwamen toeleggen van het jaar 1576 af tot heden toe. De andere blijde omstandigheid was deze. Ik mogte de groote eere genieten, waaraan ik zal blijven gedenken, zoo lang ik leve en gevoelens van dankbaarheid behoude, dat de drie Vorsten, vergezeld van eenige Edellieden, het middagmaal ten mijnen huize kwamen houden, waartoe ik de Prinsen had uitgenoodigd, en aan welken het gezelschap der Heeren *Van Lijnden van Blitterswijk*, *van Spaen van Biljoen*, van sommige Professoren en van weinige anderen, ongemeen behaagde: en ik had het geluk, dat de Vorsten den tijd van drie of vier uren in mijn huis vertoefden.

Bij de uitgave der Redevoeringe, overhandigde ik dezelve aan den Prins Erf-Stadhouder, die haar met een bijzonder welgevallen aannam, onder de goedgunstigste verzekeringe van Hoogstdeszelfs vergenoegdheid over het onthaal ten mijnen huize; en ik zond een exemplaar daarvan aan de jonge Vorsten, met een' brief, welken Zij de vriendlijkheid hadden te beantwoorden, bij Hunne wederkomste in Holland.

Dus liep dan mijn eerste Rectoraat der Akademie alzins genoegelijk af. Dan, hoe het tweede? Alvorens hiervan te spreken, moete ik nog melden, dat ik in 't jaar 1792 in vele geheime onderhandelingen kwam, zoo met den Raadpensionaris, als met den Curator *Van de Wall*, over het jammerlijk en bijna onherstelbaar gebouw van het Statencollegie te Leijden. De gevoelens van die twee Heeren waren verschillend. De eerste dacht, dat de herstellinge van 't gebouw beter zijn zou, om niet te doen schijnen, dat wij nu anders wilden handelen, dan onze wijze voorvaders. De tweede was van oordeel, dat het voordeeliger zijn zou het gebouw te slopen, de Lithauwers en Hongaren van eene goede en onkostbare huisvestinge te voorzien, en zeker getal beurzen te stichten, waarvan de begevinge aan de Steden kon blijven, om haar van een oud regt niet te ontzetten, schoon het mogelijk in een ander opzigt nuttiger zou wezen, dat Curatoren en de Theologische Faculteit met de beurzen naar goedvinden konden handelen, en dezelve geven aan de beste jongelingen. Dan, deze zaak bleef toen onafgedaan. Wat hieromtrent na 't jaar 1795 gebeurd zij, is bekend. Nu van mijn tweede Rectoraat.

Het was wel te denken, dat ik, naar den gewonen loop van zaken, door den Senaat in 't jaar 1800 op de Nominatie tot dien post zoude ge-

plaatst

plaatst worden, maar ik konde, in de toenmalige tijdsomstandigheden, in geenen deele vermoeden, dat de keuze van 't Gouvernement in den Haag op mij zou vallen. Dit gebeurde, niet minder tegen mijne begeerte, dan tegen de bijna algemeene verwachtinge van zulken, die geen vreemdelingen in ons Vaderland waren. Ik moeste dan andermaal Rector worden, doch tot mijn leedwezen. Het kan zijn, dat men een openbaar bewijs wilde geven, hoe men, met voorbijgaan van anderen, die ook op dat drietal stonden, gezind was, om iemand, die anders genoeg bekend was afkeerig van den heerschenden smaak dier tijden te zijn, met dien eerepost te begunstigen of te bezwaren. Dan ik behoeve mij in geene Politieke oogmerken intelaten. De meeste moeijelijkheden, 't zij doorgaans aan dit Ambt verbonden, 't zij buitengewone, kwam ik, maanden lang, nog al tamelijk gelukkig te boven. Maar omtrent het einde van den post geraakte ik in kommervolle bezigheden, bij gelegenheid van zeker beluit der Stedelijke Regeringe, nadat eenige Studenten jammerlijk mishandeld waren. Het grootste deel der Studenten wapende zich, gelijk de burgers gedaan hadden, en verpligt geworden waren te doen. De twisten liepen hoog, en door middelen van bedreiginge en geweldelijkheid waren zij niet tot bedaren te brengen. Ik deed, ambtshalve en op billijke gronden,

 al-

alles ten voordeele van de Studenten, die mijne pogingen toen, en zelfs jaren naderhand, met veelvuldige blijken van toegenegenheid en dankerkentenisse beloond hebben. Intusschen was het voor mij dubbel onaangenaam, dat die onlusten voorvielen in de laatste dagen van het Rectoraat, en niet weinig mijn werk, het opstellen van eenig stuk om dien post nederteleggen, verhinderden, dewijl ik naauwlijks twee uren in meer dan zestig uren met ruste op 't bed konde nederliggen. De ondervindinge leerde mij toen op nieuws, wat men met standvastigheid, voorzichtigheid en eenige menschenkunde, welke ik toen overvloediglijk had mogen vermeerderen, eindelijk kan uitwerken. De nieuwsgierigheid van velen, welke de stoffe mijner Redevoeringe op den 9 Februarij 1801 wezen zou, was ongemeen groot, maar aan dezelve werd niet voldaan. Ik had besloten geene Oratie te houden, en liever te vertellen den voorspoed en de wederwaardigheden der Leijdsche Akademie in de afgeloopene achttiende eeuwe. Onder het spreken zag ik alreeds het ongenoegen van deze en gene hoorders. Men mompelde tegen elkander, wanneer ik begon zonder de gewone en onderscheidende aanspraken. De een toonde een gramstorig gelaat, een ander kreeg een' spotachtigen trek in 't aangezicht, een derde begon telkens het hoofd te schudden. Om welke redenen? Ik gaf te kennen, dat

Leer-

Leeraars van den Godsdienst het roer der burgerlijke regeringe niet behoorden in handen te nemen. De voortkruipende ligtzinnigheid in 't stuk van Godsdienst werd in 't voorbijgaan met verachtinge gemeld. De verheffinge van *Witsius* boven de meeste hedendaagsche schrijvers kon aan elk niet behagen. Welke stoutheid! met minachtinge te spreken van de Oratie, door Professor *Voorda* in 't jaar 1795 gehouden, en, dat nog erger is, in 't openbaar te wenschen, dat de Professoren *Boers*, *Pestel* en *Kluit*, in dat zelfde jaar afgezet, mogten hersteld worden. Dat alles te boven gaat, welke misdaad! op dien tijd onder de voorregten der Akademie te durven tellen het verblijven van den Doorluchtigen Erfprins op dezelve. Dat men, onder het hooren van 't verhaal, het meest op deze dingen geladen had, is mij naderhand duidelijk gebleken, en dit bewoog mij, om juist over die meeste bezwaren iets in de aanteekeningen te zeggen, maar alles zonder veranderinge te laten drukken, gelijk ik het had uitgesproken. Achter dit Historisch Verhaal deed ik de volgende stukken plaatsen: eenen zeer uitvoerigen en onuitgegeven' brief van den beroemden *Bonaventura Vulcanius* over het aanleggen der studie in de Geneeskunde, in 't jaar 1556 geschreven, en die overwaardig is gelezen te worden; eene Oudheidlievende beschrijvinge van sommige oude Grieksche en Latijnsche Opschrif-

ten, welke in 't jaar 1746, en dus na de Beschrijvinge van 't Legaat van *Papenbroek*, door Professor *Van Oudendorp* in 't licht gegeven, bij dat Legaat gevoegd zijn; nog de Naamlijst der Heeren Curatoren en van hunne Secretarissen, als mede van alle de Professoren aan de Leijdsche Akademie, van 't begin tot het einde der achttiende eeuwe, met aanhalinge van Schrijvers, die van hun nader berigt gegeven hebben. Eene menigte lezers, 't zij vermaarde Hoogleeraars in en buiten ons Vaderland, 't zij groote en geleerde Staatkundigen, b. v. de Heeren *Van Lijnden van Blitterswijk*, *Van de Wall*, *Hinlópen*, *Van Wesele Scholten*, *Boers*, meer anderen, 't zij de schrijvers of uitgevers der Hoog- en Nederduitsche Dagbladen; die allen betuigden, dat zij het verhaal met een bijzonder genoegen gelezen hadden. Ik durfde die Heeren niet verdenken van schandelijke vleijerije, en daarom konde ik hunne getuigenissen gerustelijk stellen boven de hatèlijke vitterijen van anderen. Ik zond, naar gebruik, een exemplaar van dit Verhaal aan sommigen, zelfs met een' bijgevoegden brief, maar die niet goedvonden mij ooit te bedanken. Des te aangenamer was mij het antwoord van Z. D. H. den Prins Erf-Stadhouder. Ik schreef aan Denzelven, dat, hoewel ik bij het uitspreken de eere en het genoegen niet had kunnen hebben, gelijk in 't jaar 1790, Zijne Hoogheid onder mijne toe-

hoor-

hoorders te hebben, ik nochtans vertrouwde, dat de toezendinge van het nevensgaande Verhaal mij niet ten kwade geduid zou worden, maar beschouwd als een gering bewijs van mijn eerbiedig aandenken, en der diepste gevoelens van verschuldigde dankbaarheid. De Vorst vereerde mij met een' eigenhandigen brief, te Brunswijk den 10 Januarij 1803 geschreven; betuigde, mij zeer verpligt te zijn voor de oplettendheid, welke ik Hem wel wilde betoonen, en zich met genoegen den tijd te herinneren, toen Hij mijne Oratie te Leijden in 1790 gehoord had, ten tijde dat Zijn Zoon toen aldaar een Lid der Akademie was. Velen der genen, die toen mede daarbij tegenwoordig waren, zijn niet meer; en Europa is niet meer kenbaar door de omwentelingen, die sedert dien tijd hebben plaats gehad. De Prins besloot dien brief met dezen wensch, die als een gedenkteeken van Deszelfs edelmoedig en Vaderlandlievend karakter mag aangemerkt worden: „GOD geve, dat welke Constitutie mijn Vaderland ook moge hebben, en wie dat aldaar in de Regeeringe mogen worden geplaatst, zulks moge gedijen tot deszelfs welwezen, en dat van deszelfs goede Ingezetenen".

Weinige weken na de uitgave van mijn Akademisch Verhaal, kwam in 't licht een zeer uitvoerige brief, geteekend C. A. H., en aan mij geschreven. Het is waar, gelijk in de Algemeene

Vaderlandsche Letteroefeningen (voor 1803 nº. III, bl. 111—113.) gezegd wordt, dat ik mij over onheuschheid en onvriendelijkheid niet kan beklagen, dat verscheidene aanmerkingen ware verbeteringen zijn, of dienen tot ophelderinge, dat die echter niet alle even gewigtig, en ook niet even gegrond zijn, en dat sommige wel iets van het schertsende hebben. De korte inhoud van mijn werk is vrij naauwkeurig opgegeven; de brief is met bescheidenheid geschreven; de verdedigingе en lofspraken van den Schrijver behoefde ik niet; de meeste verbeteringen en bijvoegselen behaagden mij; maar ik verkoos niet op een' naamloozen brief te antwoorden.

Behalven het Rectoraat, heb ik tweemaal den post van Secretaris van den Akademischen Senaat waargenomen, en op verscheiden tijden dien van Assessor der Vierschare van de Universiteit. In de laatste betrekknge heb ik eens moeten vonnissen over de doodstraffe, tot welke eisch gedaan was tegen iemand der Studenten: eene gebeurtenis, waaraan ik nooit zonder aandoeninge kan denken, even weinig als aan mijne pligtshalve tegenwoordigheid bij de uitoefeninge der straffe op 't schavot met het zwaard over het hoofd. Ik had nooit kunnen denken, dat ik eens als Regter over leven en dood zoude moeten zitten.

Van 't jaar 1801 moete ik te rug keeren tot den aan-

aanvang des jaars 1795, en iets zeggen van 't gene mij toen wedervaren is.

Groote veranderingen in 't betuur dezer Landen heb ik beleefd, van 't jaar 1747 af, waarvan ik nog geheugenisse drage; vooral wegens mijne vlugt naar Middelburg uit Axel, waar de Franschen toen verwacht werden. In latere tijden zag ik veel meer in 't Staatkundige voorvallen, bijzonderlijk na het jaar 1785 tot heden toe. Ik schrijve dit in Maart 1820. Doorzichtige mannen, hoe Franschgezind anders, begrepen zeer wel, dat men de Franschen gemaklijker in dit Gemeenebest kon laten inkomen, dan naderhand zich van hun ontslaan. Het eerste moest echter geschieden, zou men zijn oogmerk ooit bereiken, het kostte dan, wat het wilde. Zij kwamen in 't begin van 1795, maar bleven in ons Vaderland tot tegen het einde des jaars 1813, met welke bittere gevolgen en op hoedanige wijze, is overbekend. Na het inkomen der Franschen, eindigde het Erf-Stadhouderschap; de aanzienlijkste en beste Regenten van het Land en van de Steden werden afgezet, gevangen genomen, gelasterd, mishandeld op alle mogelijke wijze; eenige Professoren moesten ook deelen in de rampen van dien tijd. Onder de laatstgemelden waren mijne reeds gemelde waardige Ambtgenooten *Boers*, *Pestel* en *Kluit*, zonder schijn van redenen en wederregterlijk van hunne posten door de

Cu-

Curatoren ontzet. Zonder twijfel zou mij hetzelfde lot getroffen hebben, zoo niet de invloed van mijnen Vriend *Ruhnkenius* bij de Curatoren bewerkt had, dat ik Professor bleef. In hunne vergaderinge, den 21 Febr. 1795 gehouden, en waarin de Heeren *Lestevenon*, *Paulus*, *Hahn* en *van Lelijveld* tegenwoordig waren, „is bij Curatoren goedgevonden, den Secretaris te gelasten, om aan de Professoren *Te Water* en *Rau* onder de hand te insinueeren van zig te wagten, om op eenigerhande wijze tegen de algemeen bij het volk van Holland erkende en aangenomene Rechten van den Mensch in het openbaar zig uittelaten". De Heer Secretaris *Hubrecht* bragt deze zoogenaamde *insinuatie* woordelijk tot mijne kennisse, zonder 'er iets bijtevoegen of daarvan aftelaten; gelijk mij naderhand uit een onderhandsch afschrift van dat besluit gebleken is. Met het gewone zeggen bij het doen van *insinuatien*, ik hoore, zie en zwijge, konde noch wilde ik mij vergenoegen. Ik verzocht den Secretaris, „in mijnen naam aan Curatoren te antwoorden, dat ik tot hiertoe nooit iets geleerd had strijdig met de regten en pligten van den mensch, en ook nu geenen toeleg had, om iets daartegen of openlijk of in 't bijzonder te leeren, en dat het derhalve onnoodig geweest was, deze *insinuatie* aan mij onder de hand te laten doen; daarenboven verzoekende, dat dit mijn antwoord in-

In de Notulen der Curatoren geplaatst en dus voor de nakomelingschap bewaard wierde". Of en in hoe verre mijn antwoord aan Curatoren overgebragt zij, wete ik niet, en nog minder, of het in hunne Notulen ingelascht wierde. Hoe ook dit zij, want het was der moeite niet waardig dit nader te onderzoeken, ik bleef die ik was, en ik ging met lust voort in al mijn werk, zelfs wanneer ik niet slechts nevens de overige inwoonders van Leijden, maar ook boven anderen, maanden lang, met lastige inkwartieringe van Fransche Officieren, die echter doorgaans vrij bescheiden waren, jammerlijk in mijn huis gekweld ben geworden. Mij geheugt geen winter, in welken ik meer werks afdeed, dan in dien van 't jaar 1795, waarover sommigen mijner vrienden zich wel eens verwonderd hebben, maar ik niet. De bewustheid, van nimmermeer, vroeger of later, eenigszins tot den deerniswaardigen toestand van 't Vaderland te hebben medegewerkt, de opmerkzame beschouwinge der wijze Voorzienigheid van den Regeerder der wereld, een vergenoegd gemoed onder alle wederwaardigheden, en een huiszittend leven, nu meer dan ooit uit voorzichtigheid verkozen; dit alles kon mij aanzetten, en verschafte gelegenheid, om met den meesten ijver en onafgebroken werkzaam te blijven.

Van die aanhoudende arbeidzaamheid in 1795 en de eerstvolgende jaren heb ik getracht openbare blij-

ken

ken te geven door het voortzetten, voleindigen of beginnen van deze en gene werken, die, voor een gedeelte, veel tijds vorderden.

Gansch nieuwe ambtsbezigheden, tot welke ik, als Professor, eerst te Middelburg, daarna te Leijden, verpligt was, hadden mij verhinderd het derde en vierde deel der Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen te vervolgen en ten einde te brengen. Hiertoe nam ik de gelegenheid waar in den tijd der kommerlijkste uitzichten voor ons Vaderland in 1794, en na de inkomste der Franschen. Het derde stuk van dat werk kwam eindelijk te voorschijn in 1795, het vierde en laatste in 1796. Wat ik voorheen geschreven had, of gedeeltelijk laten drukken, bleef bij de uitgave zonder de minste veranderinge. Ik dacht te moeten volharden in 't gevoelen, dat wel bewezene waarheid de ziel der Historie is, en dat elk geschiedschrijver niemands gunst behoort te bejagen, en niemands haat te vreezen, zonder zich te schikken naar de veranderingen van omstandigheden der publieke zaken. Ik wilde die wispelturigheid aan anderen gaarne overlaten, die voor en na het jaar 1747, wederom voor 1787 en na 't jaar 1795, en niet minder aan hun, die voor en na 1813 hunne schriften in 't licht gegeven hebben. Alles, wat tot roem van Graaf *Lodewijk van Nassau* en geheel zijn Doorluchtig Geslacht geschreven

ven was, is blijven staan; en dit berouwde mij niet, hoe ongunstig ook anderen mij deswegens van de uiterste onvoorzichtigheid en eene onverschonelijke stoutmoedigheid beschuldigden. De heerschende geest van dien tijd bragt zoodanig oordeel mede, van 't welke men nu zeer zou verschillen, dewijl de Staatkundige wind geheelenal is omgedraaid. Boven mijne verwachtinge, werden evenwel het derde en vierde deel van 't gemelde werk, gunstiglijk beoordeeld door de kundige en meer bedaarde uitgevers van de Hedendaagsche Letteroefeningen en van de Vaderlandsche Bibliotheek. Zij keurden deze, zoo wel als de twee vorige stukken, van het uiterste belang voor de Nederlandsche Geschiedkunde en onontbeerlijk voor derzelver beoefenaars, dewijl zij vele en aanmerkelijke bijzonderheden, rakende het Verbond der Edelen, dat gewigtig gedenkstuk der Nederlandsche Vrijheidsmin, behelzen, die men zelfs bij onze beste en naauwkeurigste Geschiedschrijvers te vergeefs zal zoeken, te meer, daar ik alle kenmerken van naauwkeurigheid en goede trouwe aan eene duidelijke voordragt parende, den lezer geene gewaande gissingen als geschiedkundige zekerheid in de hand stoppe, maar overal, waar de berigten te kort schieten, mijne gedachten en mijne gronden voor niets meer en niets minder, dan zij waarlijk zijn, opgeve, en den lezer de vrijheid late, om daarvan

te

te verkiezen of te verwerpen, wat hem al of niet waarschijnlijk voorkomt. Zij zeggen, dat de characters en daden der Bondgenooten zeer oordeelkundig, en, over het algemeen, in 't derde stuk vrij onpartijdig behandeld zijn. Het draagt hunne volkomene goedkeuringe weg, dat ik de bijzonderheden over de Geslachten in de aanteekeningen plaatste, omdat hierdoor de kortheid, aangenaamheid en samenhang zeer bevorderd wordt, en, terwijl de oudheidkenners 'er niets bij verliezen, de gewone lezer 'er niet door verveeld wordt. Zij schreven, dat ik, met onvermoeiden vlijt, alles had te werk gesteld, 't geen dienen kon ter nadere ontdekkinge, zoo van de afkomste, als van de verdere bedrijven der onderteekenaren van de Smeekschriften, zoo dat men hier een schat van kundigheden, tot de Vaderlandsche Historie behoorende, kan aantreffen. Moet veel op dien afstand van tijd duister en twijfelachtig blijven, zij denken, dat nogthans veel in klaren dag gehaald wordt. Zij vinden goed, dat ik lange en bekende Levensverhaalen ontwijke, b. v. dat van *F. van Marnix*, van wien ik echter, gelijk 'er wordt bijgevoegd, eenige bijzonderheden vermelde, elders niet voorhanden. Bij de uitgave van het vierde deel, verblijdden zich dezelfde schrijvers, dat het mij had mogen gebeuren, dit, voor de Vaderlandsche Geschied- en Oudheidkunde, zoo gewigtig werk dus ge-

gelukkig ten einde te brengen, een werk, waaraan zoo veel arbeids besteed was, en waarin zoo vele belangrijke zaken gevonden worden, elders geheel te vergeefs gezocht, of zeer gebrekkig gevonden; zij waren zeer voldaan over de Letterkundige berigten, belangende de Geschiedschrijvers der Nederlandsche beroerten in de XVIde eeuwe, bijzonderlijk van zulken, die minder bekend zijn, en van wier arbeid ik mij in het vervaardigen van dit werk bediend had; zij wenschten, ja vertrouwden, dat zoo wel dit laatste, als de overige deelen, door alle beminnaars der Vaderlandsche geschiedenissen, als een aangenaam geschenk, met zoo veel graagte ontvangen zou worden, dat noch schrijver noch uitgever zich deswegens behoefde te beklagen.

Indien ik voor hoogmoed vatbaar was, zoude ik ligtelijk door die lofspraken trotsch hebben kunnen worden, allermeest in de jaren, wanneer heethoofdigheid de spil was, waarop bijna alles draaide, en het door zeer velen misdadig gerekend werd, den roem van onze eerbiedwaardige Voorvaders te vermelden, en rondelijk te schrijven, hoe verdienstelijk zij zich gemaakt hebben, door zelfs goed, eer en leven opteofferen voor het Vaderland en voor de ware Vrijheid. Nu zag men bij vernieuwinge, dat ik noch dezelfde Patriot was, hoedanigen ik in 't jaar 1784 mij verklaard had te zijn.

Na de uitgave van het eerste deel der verkorte

Vaderlandsche Historie van *Wagenaar*, liet ik dit werk steken, om redenen in het voorberigt voor het tweede deel geplaatst, 't welke in 't jaar 1794 gedrukt en uitgegeven is. Naar alle vermoeden, zoude ik dien arbeid nooit wederom opgevat hebben, indien niet onvergenoegdheid er mij toe bewogen had. Ik kreeg een volzeker berigt, dat men had kunnen goedvinden, zonder mijn weten, den Heere *Van Hamelsveld* te verzoeken tot het vervolgen der verkorte Vaderlandsche Historie. Hij had dit op zich genomen; en 't eerste blad van zijn werk was reeds gedrukt, eer ik dit geheim ontdekte. Dit eerste blad in handen gekregen hebbende, besloot ik, mij tot het schrijven van een derde deel te verledigen; dewijl ik niet wilde zien, dat mijne taak door dien anders kundigen schrijver zou opgevat worden, te minder, omdat ons gevoelen over de wezenlijke belangen van het Vaderland zeer verschilde. In den treurigen winter des jaars 1795 begon ik, tot mijne uitspanninge, de hand op nieuws aan dit werk te slaan, maar de voortgang was traag. Het liep aan tot het jaar 1798, eer het derde, en tot den jare 1800, eer het vierde deel het licht zag. Niet zonder reden, heeft men, in de Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen, aangemerkt, dat aan sommige schrijvers de arbeid zeer vlot afgaat, maar dat de voortgang van anderen, ook van mij, traag en belem-

lemmerd is. Zij meenden echter, dat mijn werk, voor de Nederlandsche jeugd oorspronglijk geschikt, ook voor lieden van rijpere jaren zeer lezenswaardig is; zij dachten, dat ik in de gelegenheid geweest was, om meer opzetlijk, dan iemand, het tijdvak van 36 jaren, in 't derde deel begrepen, en dat zoo vol is van de belangrijkste gebeurtenissen, door een' ruimen voorraad van kundigheden toetelichten; zij schreven, dat in sommige gedeelten van het derde deel, en dit is nog meer waar van het vierde, *Wagenaar's* Historie eer *verlangd*, dan *verkort* was, waarover geschiedenislievende lezers zich voldaan zouden vinden; en daar het geen gering gedeelte van den pligt eens Geschiedschrijvers uitmaakt, eene getrouwe Characterschets te geven van de Hoofdpersoonen, die op het tooneel der gebeurtenissen traden, oordeelden zij, dat ik mij bevlijtigd had om daaraan te voldoen, en dat mijne schets van Keizer *Karel den V* waardig was te worden opgehangen bij die van den beroemden Schotschen Geschiedschrijver *Robertson;* terwijl ik, in 't 3 en 4 deel, ook getracht heb de Characters van anderen, naar mijn beste weten en met onzijdigheid, optegeven zoo wel van *Alva* en Koning *Filips den II*, als van Prins *Willem den I*, met wiens betreurden dood het laatste deel besloten wordt.

Nademaal mijne pogingen in dat werk zoo onge-

gemeen gunstig opgenomen waren, dachten velen, dat ik hetzelve, tot nuttig gebruik der Nederlandsche Jeugd, spoediger zoude vervolgen. En waarom is dit toen niet gebeurd? Vooral om twee redenen: vooreerst, de lust tot het lezen van onze vroegere Vaderlandsche Historie was in 1800 merkelijk geweken, en bijna uitgebluscht door de nieuwere gebeurtenissen van dien tijd, waarom ik beducht was, dat het vervolg slechts weinige koopers zou aantreffen, tot nadeel van de boekverkoopers, en tot beklag over den tijd, welken ik hiertoe moest besteden; ten anderen, mij werd een andere arbeid opgedragen en vriendlijk opgedrongen, waarvan ik straks spreken zal. Ik 't jaar 1814, en nog meer in 't volgende jaar, verzocht men mij met allen aandrang, en onder verpligtende verzekeringe, dat dit werk koopers genoeg vinden zou, de verkorte Vaderlandsche Historie wederom optevatten; maar mijne hooge ouderdom en andere bezigheden hielden mij te rug, onder verklaringe echter, dat ik aan zulken, die er de hand aan wilden slaan, met de meeste bereidwilligheid behulpzaam wezen zoude, indien mijn dienst hun aangenaam en nuttig mogte geoordeeld worden.

Midlerwijl bragt ik mijnen tijd niet ledig door, maar met een werk van een' gansch anderen aard. Tot nu toe had ik, behalven eene jeugdige verhan-

handelinge en eenige Oratien, in 't Latijn niets uitgegeven; maar ik begreep de noodzakelijkheid, dat Leijdsche Professoren zich niet vergenoegden met de uitgave van Kerkelijke redevoeringen, hoe schoon anders, of van andere schriften, in 't Nederduitsch opgesteld, of ook met zoogenaamde Compendia, enkel geschikt ten dienste van hunne leerlingen, en in matig of goed Latijn vervaardigd; maar dat zij, deels, om buiten ons Vaderland zich zelven bekend te maken, deels, om den roem der Leijdsche Akademie, zoo veel mogelijk, te helpen ophouden, verpligt waren ook het eene of andere werk in 't Latijn te ondernemen. Ik verblijde mij, dat mij hiertoe de volgende gelegenheid gegeven is.

Over zeer vele jaren ontving de vermaarde *Ruhnkenius* uit Duitschland een groot aantal gedrukte en onuitgegevene werken, door den wijdberoemden *Paulus Ernestus Jablonski* geschreven, en herwaards gezonden met een oogmerk, om die, bijééngevoegd, te Leijden te laten drukken. De zorge over de uitgave werd door *Ruhnkenius* opgedragen aan den Heere *Hendrik Albert Schultens*, die, wegens zijne zeldzame kundigheden, bijzonderlijk in de Oostersche talen, tot deze onderneminge alzins geschikt was. Doch 'er verliepen meer dan 15 jaren, en 'er kwam niets van de uitgave. Na den vroegtijdigen dood van onzen Ambtgenoot, kwam de Heer *Ruhnkenius* mij den

voorslag doen, om dat werk tot de uitgave voor mijne rekeninge te nemen. Ik beschouwde dat voorstel als een blijk van toegenegene vriendschap; maar, bij het inzien van de ongedrukte stukken, durfde ik 'er mij naauwlijks toe verbinden, omdat ik begreep, hoe noodig het zijn zou, hier en daar eenige aanteekeningen bij de uitgave van des grooten Mans schriften te voegen, 't zij tot opheldennge, 't zij ter zedige verbeteringe, 't zij vooral tot aanvullinge uit schriften, na zijnen tijd in 't licht gekomen, bijzonderlijk met betrekkinge tot de Aegijptische of Coptische taalkunde, hier ter naauwer nood bekend, en welke ik voor eigene rekeninge, mij uit Engeland en Italie zoude moeten aanschaffen. Ik wiste, op welken hoogen prijs de Heeren *Hemsterhuis*, *Wesseling*, *Valckenaer*, *Ruhnkenius*, *Venema*, *Schultens* en *Saxius*, vele schriften van *Jablonski* gesteld hadden. Dan, om de ronde waarheid te zeggen, ik was te onkunkundig, om iets van belang over de gemelde spraak in mijne bijvoegselen te melden. Ik kan wel niet met *Johannes Aloysius Mingarelli* (*) getuigen, dat ik nu eerst over twaalf maanden aan deze taal begon te denken, en zelfs de Aegijptische letteren, die geen Grieksche waren, te voren niet kende; maar

(*) *In praefat. ad Aegyptiorum Codicum Reliquias, Venetiis in Bibliotheca Naniana asservatas; Bononiae 1785.*

maar het weinige, dat ik daarvan in mijne jongelingschap, uit louteren hoogmoed en om iets boven anderen te weten, geleerd had, was mij ten grooten deele ontgaan, na een tijdverloop van omtrent 40 jaren, in welken tijd ik aan deze soort van letteroefeningen niets meer gedaan had. Elk weet, met mij, hoe het aanleeren van alle vreemde talen als iets bijna vreemd wordt, indien men, sedert zijne jongelingschap, dezelve niet genoeg blijft onderhouden. Na lang beraad, liet ik mij door mijnen Vriend *Ruhnkenius* overhalen tot het uitgeven der ongedrukte en verstrooide schriften van *Jablonski*, welke laatste hier, en ook in Duitschland, zeer bezwaarlijk te verkrijgen waren. Wanneer ik mij voorzien had van alle mogelijke hulpmiddelen, en hier door iets van het Coptisch op nieuws aangeleerd, sloeg ik hand aan 't werk, maar gebrek aan letters van die taal op de Leijdsche drukkerijen was oorzaak, dat het eerste deel niet in 't licht kwam voor den jare 1804. Het kwam mij geschikt voor te beginnen met een uitvoerig, doorgeleerd en onuitgegeven stuk, aan 't welke *Jablonski* ruim 20 jaren met vlijt gewerkt heeft, en bevattende eene verzamelinge en ophelderinge van Aegijptische woorden, die in de Heilige Schriften, of bij oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers te vinden zijn. Mijne aanteekeningen bij dit eerste deel, dat mij de meeste moeite gekost

heeft, zijn vele en somtijds vrij uitgebreid. Andere woorden, door hem niet gemeld, en bij het lezen der oude schrijveren weleer ontdekt, hebbe ik in een aanhangsel opgegeven, en getracht eenigermate optehelderen. In de Voorrede gaf ik berigt van 's Mans leven, elders in 't Nederduitsch overgenomen (*), en van alle zijne schriften, welke ik in deze Verzamelinge konde uitgeven, of mij toen nog ontbraken, maar die naderhand ten deele, uit de Gottingsche Bibliotheek door den grooten *Heyne* mij ten gebruike toegezonden zijn. Gelijk dit stuk van *Jablonski's* werken met graagte ontvangen werd, zoo scheen men ook wel te vreden over den arbeid, welken ik daaraan besteed had, niet alleenlijk in ons Land, maar niet minder in Duitschland, Engeland, Frankrijk en Italie, gelijk mij gebleken is, zoo uit menigvuldige in- en buitenlandsche tijdschriften, als uit de aanhalingen des werks bij latere schrijvers, die echter, zoo wel als ik, niet in alles de gevoelens van *Jablonski* goedkeurden, of mijne aanteekeningen zonder eenige uitzonderinge gewigtig oordeelden. Dit blijkt ook uit het eerste stuk der nieuwe uitgave van den *Thesaurus Linguae Graecae* van *Henr. Stephanus*, onlangs te Londen te voorschijn gekomen,

(*) Alg. Vaderl. Letteroefeningen voor 1806 n°. IX, Mengelwerk bl. 379 — 385.

men, waarin een groot gedeelte van het eerste stuk vooraan geplaatst is.

Bij het tweede deel, in 't jaar 1806 uitgekomen, en waar ook de zeldzame verhandelingen over Remphah, den Aegijptischen afgod, en over 't Land Gosen, met de eigene verbeteringen en vermeerderingen van den Schrijver herdrukt zijn, hebbe ik weinige aanmerkingen gemaakt, omdat zij niet noodig waren, doch wederom vele bij de verhandelinge over de Lijcaonische taal, te vinden in het derde deel, in 't jaar 1809 uitgegeven. Het vierde en laatste deel vorderde minder tijds en arbeids, en nogthans liep het aan tot den jare 1813, eer het uitkwam. Dit was buiten mijne schuld, maar veroorzaakt door de Parijsche en Amsterdamsche boek-censure, aan welke ik mij noch onderwerpen noch wagen wilde, hoe zeer ik anders verlangde, om de uitgave des werks tot het einde te brengen.

Met het gereedmaken en ter drukpersse te bezorgen van de genoemde werken, als mede van eenige andere, waarvan naderhand, hield ik mij met genoegen bezig in en na 't jaar 1795, en ik bleef volharden in 't Professorale ambt, ook onder de regeringe van den Franschen Koning *Lodewijk*, en ten tijde der overheerschinge van *Napoleon*, doch met eenig verschil. De oude commissie, welke ik den 30 October 1784 ontvangen had, werd

door de Curatoren den 10 Junij 1808 vernieuwd. En dit waarom? 'Er moest aan de ordonnantie op het middel van het kleine zegel, vastgesteld den 28 November 1805, ook door de Professoren voldaan worden; en dit geschiedde ten koste van niet minder dan 115 guldens. Men had geld noodig, tot welks verkrijginge dit middel mede dienstbaar moest wezen. Na de inlijvinge van ons Vaderland in 't Fransche Rijk, en de vereeniginge der Leijdsche Akademie met de Parijsche Universiteit, kreeg ik, den 12 Aug. 1812, een schriftelijk bewijs, dat de Heer *de Fontanes*, Grootmeester der gemelde Universiteit, den 6 Julij van dat jaar, goedgevonden had, mij op nieuws aantestellen tot Professor in de Theologische Faculteit, om in die betrekkinge bijzonderlijk onderwijs in de Kerkelijke Historie te geven. Dit besluit werd mij toegezonden door den Rector der Akademie, den Heere *Brugmans*, met een' bijgaanden brief, waarin Hij zijn genoegen over mijne nieuwe verbindtenisse aan het openbare onderwijs bij deze Akademie vriendlijkst te kennen gaf, en de goedheid had te schrijven, dat ik, sedert vele jaren, door mijnen ijver en kundigheden uitnemende diensten aan dezelve had bewezen. Twee dagen later, beantwoordde ik den brief van den Rector, en ik nam de vernieuwde aanstellinge dankbaar aan, onder verzekeringe, dat ik mijnen post gaarne zoude trach-

ten

ten te vervullen. De inhuldiginge der bevestiginge van de Leijdsche Akademie met vele plegtigheden, den 3 November 1812, geschied zijnde, maakte ik zeer spoedig een' aanvang met mijne lessen over de Kerkelijke Historie van het O. en N. Testament. De plaats, waar ik toen verpligt was te spreken, de kleederpracht, welke ik naar de Fransche wet vertoonde, een aantal toehoorders, uit nieuwsgierigheid tegenwoordig; alles was vreemd. Een algemeen berigt over de Geographie en Chronologie, in zoo verre zij betrekking hebben op de Historie van het O. T., over de voornaamste schrijvers, die zich met dezelve bezig hielden, enz., was voor dien dag genoeg. Ik stelde mij zelven eene wet, om, zelfs tegen mijne gewoonte, niets te zeggen, behalven het te voren geschrevene, betreffende de karakters, zoo van de goede en kwade Koningen van Juda en Israël, als van de Romeinsche Keizers. Ik had redenen voor mijn doen, zoo om de ronde waarheid te zeggen, als om mij te kunnen verantwoorden, indien iemand zich in dezen tijd door eenige gezegden, gelijk dikwijls gebeurd is, doch zonder grond, mogt beledigd rekenen. Opregtheid en voorzichtigheid moeten nooit, maar allerminst in zulke achterdochtige dagen, als wij toen beleefden, van elkander afgescheiden worden. En hoewel ik in 't bijzonder bepaald was tot het geven van lessen over de Kerkelijke Geschiede-

nis-

nissen, was ik geenszins verhinderd, om, als Lid der Theologische Faculteit, ook andere lessen te houden over 't gene tot de Godgeleerdheid behoort: zoo begreep ik het ten minste, zonder eenigen tegenstand te vinden, zoo lang de Franschen meesters van dit Land gebleven zijn; en ik volhardde in mijn gewoon Akademisch werk met alle opgewektheid, tot dat zij in 't jaar 1813, tot onze algemeene blijdschap, ons Vaderland verlaten hadden.

Na de gelukkige veranderinge van zaken, jammert het mij gewag te moeten maken van zeker ongeluk, of ongelijk, zoo al niet onbillijkheid, mij naderhand overgekomen.

Bij het Besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden, van den 2 Aug. 1815, was in Artikel 133 bepaald, dat een dertigjarig onderwijs, als gewoon Hoogleeraar op eene of meer der Nederlandsche Hoogescholen, het regt geeft op eene vermeerderinge van traktement, ten bedrage van het vierde van het gewoon traktement aan de Hoogeschool, alwaar de Hoogleeraar zich dan bevindt. Hierna volgt in 't 140 Artikel: wanneer een Hoogleeraar den ouderdom van 70 jaren bereikt heeft, zal hij — met behoud van zijn volle traktement en emolumenten, aan zijnen post verbonden, van zelf emeritus zijn, enz. Bij de plegtige inhuldiginge der Leijdsche Academie, den 6 Nov. 1815, werde ik openlijk verklaard *emeritus* te zijn. Ik meen-

meende evenwel een volkomen regt te hebben op de genoemde verhooginge van mijn jaarlijksch traktement. Op mijn eigen oordeel niet willende afgaan, besloot ik mijne bedenkingen in vertrouwen aan twee der Heeren Curatoren, de Heeren *Boers* en *Collot d'Escury*, schriftelijk optegeven. De eerste antwoordde mij, den 24 Nov. 1815, „ het met mij volkomen eens te zijn, en mij ten sterkste aanteraden, om op de gronden, bij mijnen brief ter nedergesteld, mijn volkomen regt te betogen op eene vermeerderinge van traktement ten bedrage van het vierde van het gewone, en dit betoog met een daartoe behoorend verzoek ter vergaderinge van Heeren Curatoren intezenden". De andere Curator, de Heer *Collot d'Escury*, schreef mij, den 22 Jan. 1816, „ *dat* Hij het volmaakt met mij eens was, en dat alle redenen mogelijk, zoo Hij zich niet bedroog, voor mijne meeninge pleitten; *dat* ik alles verdiende, hetwelk de Wet aan mannen van zoo groote verdiensten jegens de Universiteit heeft toegedacht; *dat* alle de door mij bijgebragte redenen bij Hem zoo veel gewigts hadden, dat Hij geene zwarigheid maken zou, met al zijn vermogen mijne belangen voortestaan". Nog nader schreef mij die zelfde Curator, den 29 Jan., „ dat Hij er een wezenlijk genoegen in stellen zou, indien het Hem mogt te beurte vallen, aan mijne belangen bevorderlijk

te

te zijn, en dat de overtuiginge van de billijkheid van het door mij gevraagde het Hem gemakkelijk maakte in dezen aan de begeerte van zijn hart te voldoen". Gesterkt door dit gunstig oordeel van twee Heeren Curatoren, heb ik mij, met een uitvoerigen brief, den 30 Jan. geschreven, met zekere vrijmoedigheid durven vervoegen aan de Vergaderinge der Heeren Curatoren, en aan Hun melden: *dat* ik meer dan 30 jaren gewoon Hoogleeraar te Leijden geweest was; *dat* ik, verstoken blijvende van de bij de Wet bepaalde verhooginge van traktement, in dit geval thans mindere inkomsten zoude genieten, dan over 30 jaren, op welke ik toen ben beroepen geworden, en waardoor ik in den jare 1784 bewogen was te bedanken zoo voor het Professoraat te Middelburg, als voor het mij toegelegde traktement als Historieschrijver van Zeeland, en voor vele aanbiedingen mij in dien tijd gedaan, indien ik slechts voor het beroep naar Leijden wilde bedanken; *dat* mijn inkomen weleer de somme van *f* 2800, waarop het nu gesteld is, zeer verre te boven ging; *dat* mijn traktement, gelijk dat van sommige Professoren, sedert den jare 1795 nooit verhoogd was; *dat* ik, wel is waar, door de Wet *emeritus* verklaard was, maar hieromtrent konde aanmerken, *vooreerst*, dat de bepalinge der Wet Art. 140 zonder twijfel voor sommige 70jarige

Pro-

Professoren moet beschouwd worden als een uitmuntend gunstbewijs van Zijne Majesteit, terwijl zij in mijn geval in een gansch ander licht zou dienen geplaatst te worden, indien ik niet konde deelen in 't voorregt, bij Art. 133 aan allen zonder uitzonderinge versproken, die 30 jaren lang op de Nederlandsche Akademien onderwijs gegeven hebben, *ten anderen*, dat ik, hoewel *emeritus* verklaard, met lust aanhoudend bleef voortgaan in 't houden van Akademische lessen, en zulks met groot vermaak, zonder uitzicht op de betalinge van eenige collegie-gelden, welke ik nooit had aangenomen, en ook nu niet verkoos aantenemen, uit aanmerkinge der bekrompene omstandigheden, waarin de meeste Theologische Studenten en hunne ouders zich bevinden, *ten derden*, dat het eenigzins wonder schijnt te zijn, dat mijn traktement na eenen 30 jarigen dienst gelijk staat met dat van Professoren, die slechts weinige jaren of zelfs maanden op deze Akademie onderwijs gegeven hebben, *eindelijk*, deed ik opmerken, dat op de Nederlandsche Akademien eenige Professoren, reeds 27, 28 of 29 jaren onderwijs gegeven hebbende, welhaast de vermeerderinge, volgens de Wet Art. 133, te wachten hebben, en deze verhooginge van traktement zullen behouden, zoo lang zij leven, ook nadat zij den ouderdom van 70 jaren bereikt hebben en

eme-

emeriti verklaard zijn. Ik twijfelde geenszins, of 'er zijn thans zulken onder hen, wier verdiensten de mijne onberekenbaar overtreffen; doch 't was, dacht mij, zeer wel mogelijk, dat 'er ook andere, vroeger of later, gevonden zullen worden, wier namen in de geleerde wereld, vooral buiten de Nederlandsche grenzen, naauwlijks bekend zijn, terwijl ik, volgens pligt en lust, ten minste getracht had nuttig voor de Universiteit, vóor mijne Landgenooten en voor de geletterde wereld te zijn, door de uitgave van een aantal schriften in onze en de Latijnsche talen sedert den jare 1761 tot nu toe. Dien brief zond ik aan den Heere eersten Curator, den Graaf *Van der Duijn van Maasdam*, die mij den 2 Febr. berigtte, „ dat Hij den brief ontvangen had, en denzelven aan de Heeren Curatoren zou mededeelen, dat Hij gaarne, zoo veel in Hem was en het besluit van Z. M. den Koning zulks toelaat, mijne belangen zou behartigen. Mijn brief werd eerlang in eene Vergaderinge der Heeren Curatoren overwogen, maar de uitkomst beantwoordde niet aan mijne verwachtinge. Men scheen niet te kunnen voldoen aan mijn verzoek, hoe sterk anders ook aangedrongen door eenen der Heeren Curatoren, die zijn gegeven woord gehouden heeft, gelijk ik van elders in 't zekere vernam. Over de redenen, waarom mijn verzoek afgeslagen is, en over derzelver bil-

lijk-

lijkheid of onbillijkheid, verkieze ik hier niet in eenig onderzoek te treden. Indien eene voorname reden, gelijk mij gezegd is, hierin gelegen was, dat een soortgelijk verzoek van den Utrechtschen Professor *Rossijn* ook was van de hand gewezen, kan ik niet ongemerkt laten, dat zijn en mijn geval niet van denzelfden aard is, want hij was reeds eenigen tijd voor de Organisatie *emeritus* geworden, en het spreekt van zelfs, dat eene geheel nieuwe wet niet kon te rug werken. Ik ben dan en blijve *emeritus* Professor, zonder de vastgestelde vermeerderinge van inkomen, en dus tot mijne merkelijke schade: eene zoo onverwachte, als onverdiende schade heeft mij getroffen, over welke ik mij, niet uit hebzucht, maar uit spijt, bij elke gelegenheid met nadruk beklaagde, en waarover ik zal blijven klagen, tot dat ik geene erkentelijkheid of gunste van menschen langer zal verzoeken of behoeven.

Onaangezien deze onaangenaamheid, eene der grootste onaangenaamheden, mij in geheel mijn leven overgekomen, besloot ik echter in 't geven der lessen voorttevaren gedurende het Academisch jaar, aangevangen in herfstmaand des jaars 1816, en loopende tot het einde van zomermaand 1817, gelijk mede in het volgende Akademische jaar: en het was mijn toeleg in dit werk te volharden, zoo lang mij zulks mogelijk zal blijven, en een genoegzaam aan-

tal van Jongelingen goedvindt mijne lessen te komen bijwonen. Zelfs kreeg ik lust, om nog een geheel nieuw collegie optestellen. De vereeninginge der zeven Vereenigde Gewesten met de tien overige Provincien tot één Koningrijk der Nederlanden gaf mij aanleidinge, om in het Akademische jaar (1817 en 1818) lessen te geven over de Kerkelijke Historie van geheel dat Rijk, met inmenginge van sommige Burgerlijke zaken, die met de Kerkelijke in een naauw verband staan. Ik was niet onbewust, dat vele Jongelingen minder de gebeurtenissen van de tien, dan van de zeven Provincien kenden; en ik meende, dat sommigen van hun naderhand eenig nut van mijne onderneminge zouden kunnen trekken, wanneer zij, vroeger of later, in eenige betrekkinge tot de Zuidelijke deelen van het Koningrijk mogten geplaatst worden, 't zij in 't Kerkelijke, 't zij zelfs in 't Burgerlijke Bestuur, van deze en gene steden. Met blijdschap zag ik, dat niet alleen weetgierige Studenten in de Godgeleerdheid, maar ook eenigen, die zich oefenden in de Regtsgeleerdheid, mijne lessen met ijver en op den duur bijwoonden. Om aan hun een blijk van mijn genoegen te geven, besloot ik, aan elk, die mijne lessen tot het einde toe hoorde, gelijk de meesten gedaan hadden, een boekgeschenk te vereeren, ter gedachtenisse, dat zij de gelegenheid waargenomen hadden, om nog een nieuw collegie bij

een

een afgeleefden Professor te willen hooren. Dit zeldzaam gedrag kon ook doen zien, dat ik niet uit hebzucht zoo sterk had aangedrongen op de bovengemelde vermeerderinge van mijn jaarlijksch inkomen, waarop ik meende alle regt van aanspraak te kunnen maken. Dat aan mijn verzoek niet voldaan wierde, kan ik niet toeschrijven of aan den Koning, wiens gunstige gevoelens ik hebbe mogen ondervinden, of aan de Curatoren der Universiteit, die mij naderhand een sterk bewijs van achtinge gegeven hebben. In 't begin des jaars 1818 werde ik vereerd met eenen brief van Zijne Excellentie, den Heere *Van Leijden van Westbarendrecht*, te kennen gevende, *dat* de hope op een geschikter gebouw, voor den boekenschat der Leijdsche Hoogeschool, aan Curatoren aanleidinge gegeven had om te denken over de wijze, op welke, overeenkomstig het organiek besluit, voor de Bibliotheek gezorgd zal worden; *dat* deze wijze van bestuur eerst dan zal kunnen plaats hebben, wanneer het gebouw in gereedheid zal zijn; *dat*, daar intusschen de ziekte en weinige opgewektheid van den Heer *Wijttenbach* veroorzaken, dat hij zich de zaken der Bibliotheek geheel niet aantrekt, het thans geheel op de *custodes* aankomt, die, hoe geschikt zij zijn mogen, niet wel het geheel bestuur kunnen hebben; *dat* hem bekend waren mijne algemeene kundigheden en mijne bijzondere geschiktheid tot

dusdanig bestuur, daar mijne eervolle rust mij de vrijheid geeft, om zoo ik nog verkieze op eene nuttige wijze werkzaam te zijn, mijne bezigheden echter niet op een bepaald onderwerp behoeven gevestigd te zijn; *dat* hij bij dezen mij wilde vragen, of ik genegenheid zoude hebben mij met het bestuur der Bibliotheek te belasten; *dat* hij mij verzocht de goedheid te hebben hem hierop te willen antwoorden, en middelerwijl de zaak voor mij te willen houden". Mijn antwoord op dien brief kwam hoofdzakelijk hierop neder: het blijft zoo wel mijn vermaak, als mijn pligt, werkzaam en voor anderen nuttig te zijn, zoo lang ik mijne geestvermogens en ligchaamskrachten mag behouden; ik zag in den brief en den voorslag daarbij gedaan, een toegenegen vertrouwen, 't welke men in mij wel gelieft te stellen, zonder mij in 't minste te willen verhoovaardigen op den lof, aan mij gegeven; indien ik den bloei des levens was, zoude ik den voorslag gretiger aannemen, dan in mijn 78ste jaar, wanneer ik niet te spoedig eenen zwaarwigtigen pligt mag aanvaarden, welken ik niet met zekeren glans, tot genoegen der Curatoren en tot eere der Universiteit, zoude kunnen vervullen; het bestuur der Bibliotheek is reeds in de laatste jaren van *Ruhnkenius* zeer gebrekkig geweest, en de ongesteldheid van *Wijttenbach* heeft, sedert eenige jaren, dat gebrek niet doen hersteld worden; alvorens ik mij op het verpligtend voorstel zoude durven

ven verklaren, verzocht ik eerbiediglijk vooraf te mogen vernemen, *vooreerst*, of *Wijttenbach*, die zoo vele jaren een groot sieraad dezer Universiteit en van geheel het geletterde Europa was, door Curatoren ontslagen is, en hij vrijwillg afziet van zijnen post als Bibliothekaris, terwijl elk moest schromen eenen man van dien roem in 't allerminste te beledigen door deszelfs opvolger te willen worden, *ten anderen*, of het voorstel zijne betrekkinkinge heeft op de aanhoudende zorge voor de Bibliotheek, of wel alleenlijk bij gelegenheid der geheele of gedeeltelijke verplaatsinge in eenig ander gebouw, *eindelijk*, indien het laatste, omtrent welken tijd die verplaatsinge zou kunnen beginnen, waartoe elk jaargetijde niet even gunstig is. Na een mondgesprek met den Heere *Van Leijden* ten mijnen huize, en ook in 't zekere wetende, dat het aan *Wijttenbach* zeer aangenaam zou zijn, indien de Heeren Curatoren mij tot deszelfs opvolger geliefden te benoemen, schreef ik, den 29sten Januarij 1818, aan Zijne Excellentie: „ Nu kan en durve ik met vrijmoedigheid den post van Bibliothekaris aanvaarden, zoo het H. Ed. Groot Achtb. behaagt denzelven aan mij optedragen. Nooit gewoon zijnde mij tot de waarneminge van eenige Ambtsbedieninge te verbinden, zonder een vast voornemen, om daarin, naar vermogen, getrouw en standvastig te zijn, zal ik ook gaarne alles behartigen, wat strekken kan tot genoegen der Hee-

ren Curatoren, ten nutte der kostbare Bibliotheek, en ter eere van de Akademie. Indien ik mogte aangesteld worden, zoude ik eerbiediglijk verzoeken, dat mij wel uitdrukkelijk in last gegeven wierde, om mij stiptelijk te gedragen volgens den inhoud der gedrukte Instructie, of zoodanige andere, als naderhand zou kunnen vervaardigd worden. Dit zou mij beveiligen tegen alle ongenoegens van zulken, die de vrijheid nemen, om een aantal MSS. en boeken te gelijk aan hunne huizen te doen komen voor zich zelven of ook voor anderen". Weinige dagen later, ontving ik dit antwoord op mijnen brief: „ Het is mij zeer aangenaam geweest uit uwe letteren te vernemen, dat niet afsloeg hetgeen ik de vrijheid hebbe genomen voortestellen betrekkelijk het bestuur over de boekerij der Leijdsche Hoogeschool. Ik heb er nader met mijne Ambtgenooten over gesproken, en zal de eerste gelegenheid waarnemen, om zulks mondeling met u te behandelen". Dit mondelijk gesprek werd verhinderd, maar de Heer *van Leijden* schreef mij den 10 Februarij 1818; „ dat het aan ons (de Curateuren) steeds aangenaam zijn zal het toezicht der Bibliotheek aan u te zien toevertrouwd. Vermits er financiele belangen in gemoeid waren, hebben wij aan den Heer Commissaris Generaal een voordracht gedaan van het tractement van 600 g., dat de Heer *Wijttenbach* als Bibliothecaris genoot.

Wan-

Wanneer wij of anderen, in gevolge het organiek besluit, een voordracht zullen te doen hebben over den vasten voet van beheer, zodra de Boeken verplaatst zullen worden, zal het Curatoren, zo ik vertrouw, zeer aangenaam zijn u nog aan het hoofd dezer inrichting te kunnen voorstellen, terwijl thands maar eene tijdelijke voorziening kan plaats hebben".

Sedert het begin des jaars 1818 hoorde ik verder niets met zekerheid van het Bibliothekarisschap. Wat 'er in 't vervolg van komen zal, kan en moet de tijd leeren. Intusschen is de Commissie tot de voorloopige zorge over de Bibliotheek, waartoe eenige Leden van den Senaat, en ook ik, behoorden, door Heeren Curatoren in 't jaar 1819 afgedankt, en alles is gesteld onder de zorge van Professor *Van Voorst* alleen.

Zeer wel begrijpende, dat in 't besluit der Heeren Curatoren, na verloop van jaren, nu geene veranderinge te verwachten was, belangende de door mij verzochte verhooginge van het ¼ des traktements, en nu ook bemerkende, dat 'er geen uitzicht op den post van Bibliothekaris voor mij overbleef, gaf ik aan Zijne Excellentie den Heere Curator *Van Leijden van Warmond* in bedenkinge, of men mij, tot vergoedinge van mijne geledene schade, niet te gemoete zou kunnen komen door de aanstellinge tot *Historieschrijver der Universiteit*, tot welk ambt ik mij niet onberekend oor-

deelde, zoo uit hoofde eener verzamelinge van stukken, tot dat vak der Geschiedenissen behoorende, als wegens de uitgave van mijn Latijnsch werk over de lotgevallen der Leijdsche Akademie gedurende de achttiende eeuwe. Het gevolg van dien afzonderlijken voorslag was, dat de Heeren Curatoren, in den zomer des jaars 1820, de goedheid hadden eene voordragt, daartoe strekkende, te doen aan Zijne Excellentie den Heere *Falck*, als Commissaris Generaal van het Onderwijs enz. Die post zou mij nog in staat stellen, om, naar vermogen, werkzaam te blijven tot eenig nut en ter eere van eene Akademie, in welke ik ruim 35 jaren onderwijs mogte geven. Wel is waar, dat niemand dien gemelden titel gedragen heeft, doch hij zou, na mijnen dood, aan geen anderen Professor behoeven verleend te worden, indien zulks niet noodig en nuttig zal geoordeeld worden; en dewijl ik thans in mijn 81 levensjaar ben, zoude ik slechts voor een' korten tijd schadeloos behoeven gesteld te worden, 't welke niemand, gelijk ik vertrouwe, mij zal misgunnen. Wat hiervan worden zal, blijft mij, tot Sprokkelmaand 1821, geheelenal onbekend. Indien de Heer *Falck* de goedheid heeft de voordragt der Heeren Curatoren, op eene gunstige wijze, ter kennisse van den Koning te brengen, en de Heer *De Meij van Streefkerk*, Secretaris

van

van Zijne Majesteit, kan goedvinden mijn belang ook ter harte te nemen, zou de zaak tot mijn genoegen kunnen uitvallen. Niettegenstaande ik aan de goedwilligheid der Heeren Curatoren nu geenszins konde twijfelen, en even weinig aan de toegenegenheid der Heeren *Falck* en *de Meij*, nam de zaak evenwel een' anderen keer, dan ik gewenscht had, en niet ik alleen, maar ook de Curatoren, die, den zesden Maart van dit jaar, mij door hunnen Secretaris het volgende schriftelijke Berigt deden toekomen. „ Het doet ons leed, dat het aan Zijne Majesteit niet heeft mogen behagen, om ingevolge onze voordragt aan U Hooggel. den titel te verleenen van Historieschrijver dezer Hooge School met verhooging van uwe jaarwedde. Het vreemde van dezen titel, en de gevolgen, welke het eenmaal verleenen van denzelven zou kunnen hebben, mitsgaders het aangenomen en met het algemeen stelzel van bezuiniging in verband staande beginsel om geene verhoogingen van tractementen toetestaan, schijnen daarvan de voornaamste oorzaak te zijn. Het is ons evenwel een genoegen U Hoogg. kennisse te mogen geven, dat het Z. M. heeft goedgedacht, bij besluit van den 25 Febr. l. l. n°. 75, als een blijk van Hoogstdeszelfs bijzondere achting voor U Hooggel. verdiensten aan U Hoogg. over den jare 1821 eene *Gratificatie* te verleenen van zeven

honderd Gulden. Wij vertrouwen dat dit besluit van Z. M. ook U Hooggel. niet onaangenaam zijn zal, en vleien ons, dat hetzelve U Hooggel. te meer zal aanmoedigen, om het geen U Hooggel. belangrijks en nog onuitgegeven mogt bezitten, betrekkelijk de geschiedenis der Leijdsche Hooge School ten nutte van het publiek medetedeelen en ook daardoor medetewerken tot vermeerdering van den roem der Hooge School, waarvan U Hooggel. reeds zoolange een cieraad geweest zijt". Deze schriftelijke kennisgevinge der Curatoren hebbe ik dus hoofdzakelijk beantwoord: „ De gunstige voordragt der Curatoren strekte mij tot groot genoegen, doch de min gunstige uitslag van dezelve doet mij zeer leed. Het past mij te berusten in 't welbehagen van Z. M. den Koning, die ook anders getoond heeft niet ongunstig over mij te oordeelen. De verleende *Gratificatie* voor 't jaar 1821 kan mij niet onverschillig en onaangenaam zijn; maar ik betuige opregtelijk, dat de aanstellinge tot Historieschrijver van deze Hooge School, zelfs zonder vermeerderinge van inkomsten, mij nog veel aangenamer zou geweest zijn, dewijl men, door spaarzaamheid en bezuiniginge ook in elk bijzonder huishouden, veel kwaads kan voorkomen of afkeeren. Ik houde mij verzekerd, dat bepaalde eergierigheid door iemand, allerminst door de Cura-

ratoren, in mij zal misprezen worden. Na een zesendertigjarigen dienst bij deze Hooge School, zal het mij, zoo ik wensche, nimmermeer aan lust en ijver ontbreken. om nuttig aan dezelve te blijven". De schriftelijke verklaringe van alle de Curatoren, betreffende hun leed over het mislukken van een gedeelte hunner voordragt, is mij ook gebleken uit een mondgesprek, ten mijnen huize gehouden met twee Curatoren, de Heeren *Collot d'Escury* en *van Bommel.* Ik behoefde geen oogenblik te twijfelen aan de goedgunstigheid van den Secretaris des Konings, en ik rekende mij verpligt mijnen hartelijken dank aan dien Heer te betuigen, met een bijgevoegd verzoek, om mijnen brief aan Zijne Majesteit in handen te doen komen. Aan den Koning schreef ik het volgende: „ De Heeren Curatoren der Hooge School te Leijden hebben de goedheid gehad mij een schriftelijk berigt te doen toekomen, dat het aan Uwe Majt., om redenen, niet had mogen behagen den titel van Historieschrijver dezer Universiteit, ingevolge Hunne voordragt, aan mij te verleenen, maar dat het aan U. M. had goedgedacht, aan mij voor dit loopende jaar te vergunnen eene Gratificatie van 700 guldens. Ik achte mij verpligt, voor dit nieuw bewijs van Uwe hooge gunste mijnen ootmoedigsten dank te betuigen. Het wintergetijde, de verre afstand der plaatsen en

mijn

mijn hooge ouderdom van 81 jaren gedogen niet, dat ik pogingen zoude doen, om mijne dankbare gevoelens hiervoor mondelijk te komen verzekeren, welke ik nu met gepasten eerbied verklare. De ongewone eere der aanstellinge tot Historieschrijver dezer Akademie zou mij bij alle uitnemendheid aangenaam geweest zijn, en mij te meer aangespoord hebben, om alles bij aanhoudendheid te verzamelen, wat tot ophelderinge der Geschiedenissen van deze Hooge School zou kunnen nuttig zijn. Dan, gelijk het mijn pligt is, zoo is het ook mijn lust, in 't welbehagen van Uwe Majt. ootmoediglijk te berusten. Het zij mij vergund, met den diepsten eerbied en hartelijke heilbede voor Uwen Hoogen Persoon en Koninklijk Huis, mij te onderschrijven", enz.

Onder mijne laatste Akademische bezigheden was de zorge over de verplaatsinge van twee Gedenkteekenen ter eere van twee groote Mannen weleer opgericht, te weten van *Josephus Justus Scaliger* en *Carolus Clusius*, alleruitmuntendste sieraden der Leijdsche Hoogeschole. Die Gedenkteekens waren geplaatst in de Vrouwekerke, welke gebruikt werd door de Fransche Hervormde Gemeente. Dat gebouw *scheen* zoo bouwvallig te zijn, dat aan deszelfs herstel niet te denken was. Men besloot dan die kerke voor afbraak te verkoopen. Ik dacht aanstonds aan de gemelde Gedenkteekens, en sprak 'er

'er over met den Heere *Brugmans*, die mij toen zeide, dat hij reeds zorge gedragen had voor derzelver omzichtige wegneminge uit de Fransche kerke en wegvoeringe naar elders, waar zij vooreerst in veiligheid bewaard werden. Wij gingen die stukken bezichtigen, en verblijdden ons, dat zij bijna ongeschonden gebleven waren. Wij lieten onze gedachten gaan, waar zij, met goedvinden der Heeren Curatoren, best konden geplaatst worden. De Heer *Brugmans* meende, dat het Opschrift ter eere van *Clusius* kon gerekend worden meest geschikt te zijn voor den Akademischen Kruidtuin. Naar mijn begrip, moesten de beide Gedenkstukken niet afgescheiden worden, te minder, omdat reeds eene schoone buste van *Clusius* in den Tuin gevonden wordt, maar geen dikke ronde pilaar, welke voor de groote koperen plaat onontbeerlijk was, kon gevonden worden. Wij kwamen welhaast hierin overeen, dat de Pieterskerke vooral in aanmerkinge diende genomen te worden. Niet lang daarna, kregen wij een schriftelijk verzoek van de Heeren Curatoren, om ons te willen belasten met het bezorgen, dat de opschriften ter eere van *Scaliger* en *Clusius*, welke Curatoren bevorens hadden doen plaatsen in de Vrouwekerke, overgebragt wierden naar de Pieterskerke. Onder goedkeuringe der Commissie, belast met het toezicht over de kerkgebouwen, verkozen wij de beide Grafschriften

naast

naast elkander in de laatstgenoemde kerke bij het orgel te laten plaatsen, het eene op den platten muur, het andere op eene ronde pilaar. Dewijl zoo vele Nederlanders en vreemdelingen, sedert twee eeuwen, de oude Fransche kerke bezocht hadden, om die aanmerkelijke Opschriften te lezen en uitteschrijven, gaf ik in bedenkinge, of het niet noodig zijn zou, een kort Latijnsch Opschrift in een' steen ingehouwen, tusschen de oude Monumenten te voegen, ten blijke, dat deze verplaatsinge geschied was op last en volgens het verlangen der tegenwoordige Curatoren, ten einde de nagedachtenis van deze twee groote Mannen en de hulde, hun door vroegere Curatoren toegebragt, mogte bewaard blijven. Die voorslag behaagde, en ik vervaardigde het volgende Opschrift, eerst door den Heere *Brugmans* en naderhand door den Heere Curator *Van Leijden van Warmond* goedgekeurd:

MONUMENTA. HAEC
ANTE. DUO. AMPLIUS. SECULA
IN. HONOREM. SCALIGERI. ET. CLUSII. POSITA
EX. AEDE. GALLICANA
CUM. RUINAM. MINITARI. VIDERETUR
HUNC. IN. LOCUM. TRANSFERRI
IUSSERUNT
PERILLUSTRES. ACADEMIAE. LUGDUNO
BATAVAE. CURATORES
ANNO. CIƆIƆCCCXIX

De

De voorslag, om berigt van de verplaatsinge der oude Opschriften, en van het bijgevoegde nieuwe, in een geacht weekblad te geven, werd mede goedgekeurd. Het is, met eenige uitbreidinge en bijgevoegde aanmerkingen, te vinden in den Haarlemschen Konst- en Letterbode voor het jaar 1819. Het liep aan, door sommige vertragende omstandigheden, tot den tienden Augustus van dat jaar, eer de zaak haar volle beslag kreeg. Vier dagen later, bragt de Heer *Van Leijden* het verrigte ter kennisse van de Vergaderinge der Heeren Curatoren, die goedvonden aan hunnen Secretaris optedragen, om, bij extract uit het Register der Handelingen en Resolutien der Heeren Curatoren, „ aan den Hoogleeraar *Te Water* en aan Mevr. de Wed. *Brugmans* de erkentelijkheid dezer Vergaderinge te betuigen voor het in dezen verrigte, onder bijvoeginge, dat het aan Curatoren, onder herdenking aan het verlies door deze Hoogeschool geleden door het afsterven des Hoogleeraars *Brugmans*, aangenaam geweest is, dat de zorge voor de nagedachtenis van twee groote Mannen in het vak der Letterkunde en Kruidkunde is kunnen toevertrouwd worden aan twee geleerden van onzen tijd, welke den Nederlandschen zoo gevestigden roem, ook in beide deze vakken op de waardigste wijze hebben weten te handhaven". Ik heb deze woorden hier alleenlijk nageschreven

uit eerbiedige hoogachtinge voor mijnen verdienstelijken Ambtgenoot en waren Vriend, die de verplaatsinge der meergemelde Monumenten zeer kort heeft mogen overleven, maar dubbel waardig zou zijn, dat ook voor hem, gelijk voor *Clusius*, *Boerhaave*, *Camper*, een Gedenkteeken in de Pieterskerke geplaatst wierde.

Eén punt is nog onaangeroerd, en dient evenwel gemeld te worden. Door het berigt der stichtinge van eene Weduwen-Societeit voor de Professoren op alle de Nederlandsche Hoogescholen, kreeg ik de eerste aanleidinge om te denken aan zoodanige Societeit, doch alleenlijk geschikt voor de Leijdsche Professoren. Ik verzocht den Rector Magnificus *Van der Keessel*, deze zaak ter kennisse van den Akademischen Senaat te brengen, gelijk hij deed tegen het einde des jaars 1791. De Heeren *Van de Wijnpersse* en *Damen* werden, nevens mij, verzocht nader te denken op het maken van een ontwerp van een Contract. Dit geschiedde met allen mogelijken spoed, en het ontwerp werd ter beoordeelinge en verbeteringe rondgezonden. Reeds den 7den Januarij des volgenden jaars is dit Contract goedgekeurd, en den eersten van Sprokkelmaand door zestien Professoren onderteekend. Met sterken aandrang verzocht men, dat ik de beheeringe van dit fonds op mij wilde nemen. Aan dien lastpost, hoe moeijelijk somtijds, onttrok ik

mij

mij niet, doch onder voorwaarde, dat nu of naderhand daaraan niet het minste voordeel zou verbonden zijn. Van 't jaar 1792 hebbe ik mij met ijver in dit werk onledig gehouden tot den 25sten Januarij 1821, op welken dag ik mijne laatste rekeninge deed, op mijn herhaald verzoek ontslagen werde, en eenen opvolger kreeg, die niet minder, dan ik, de belangen der Weduwen van de Leijdsche Professoren zal blijven behartigen. Na afgifte van alles, wat aan die Societeit toebehoorde en onder mij berust had, gaf de Heer Rector Magnificus Smallenburg, weinige dagen later, berigt van dat alles aan den Akademischen Senaat, die mij, schriftelijk, voor mijne betoonde moeite en trouwe vriendlijkst bedankte.

ZESDE HOOFDSTUK.

Verschillende Eerebewijzen en blijken van toegenegenheid.

§ 1. Ten allen tijde is door beminnaars van Wetenschappen beschouwd als een blijk van eere, wanneer zij verkozen werden tot Leden van beroemde en door openbaar gezag bevestigde Genootschap-

pen, Maatschappijen en Akademien, welker toeleg was werkzaam te zijn tot bevorderinge van deze en gene vakken van Konsten en Wetenschappen. Men weet, dat het aantal van zulke Genootschappen, in alle Landen van 't beschaafde Europa, ook in andere deelen der wereld, als mede in de Nederlanden, sedert een' geruimen tijd ongelooflijk is aangegroeid.

De gunstige gedachten, welke men, in en buiten ons Vaderland, omtrent mijnen ijver voor de fraaije Letteren en Wetenschappen geliefde te voeden, gaven aanleidinge tot mijne benoeminge als Medelid van verschillende Letterkundige Genootschappen. Ik konde echter niet besluiten alle aanbiedingen van Lidmaatschap zonder onderscheid aantenemen.

§ 2. In 't jaar 1781 kwam in 't licht *Proeve van een Ontwerp ter oprigtinge van eene Vaderlandsche Maatschappij ter aanmoedigingе en belooninge der Nederlandsche Heldendeugd.* Die Proeve werd alomme aan eene menigte inwoonders, en ook aan mij, aangeboden „met verzoek, om tot dat Patriottisch werk, eenen waren Nederlander waardig, ook het hunne toetebrengen, 't zelve aantemoedigen, en Leden aantenemen". De Proeve smaakte mij niet, hoewel ik anders den Nederlandschen Heldenmoed en de zuivere Vaderlandsliefde op hoogen prijs stelde. Niet onkundig van de

voor-

voornaamste aanleggers der Maatschappije en van hun doelwit, en ongezind om mij te vereenigen met de Patriotten van den nieuwen stempel, was het voor mij raadzaam geen deel aan deze Maatschappije te nemen.

§ 3. Lofwaardig was het oogmerk der *Maatschappije*, in 't jaar 1787 te *Thiel* opgericht, onder de zinspreuke: *Ter navolginge.* De toeleg was, het begraven der lijken in de kerken en binnen de steden meer buiten gebruik te brengen. Men kende in 't zekere te Thiel mijn gevoelen over dit stuk; en hierom wilde men mij gaarne tot Lid aanzoeken. Het kwam mij niet voorzichtig en tijdig voor, nu in den tijd van hoogloopende beroerten in de lente van 't gemelde jaar aan het verzoek te voldoen, mij op goede gronden verzekerd houdende, wat in den eerstkomenden herfst in dit Land zou voorvallen.

§ 4. Veel minder behaagde mij zeker *Genootschap ter bevorderinge van waren Godsdienst, Deugd, Kunst en Wetenschap*, opgericht te *Grave.* Omtrent het einde van 't tweede jaar der Bataafsche Vrijheid, ontving ik, als een geacht medeburger, een brief uit Grave, door den drukker van dat Genootschap onderteekend, en aan welks hoofd de leuze: Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap: niet verzuimd was. Volgens de bijgevoegde Uitnoodiginge aan alle waarheid- en deugdlievende men-

schen, zouden de bezigheden der Maatschappije menigvuldig en van groot belang zijn. Ik vreesde, dat alles zou nederkomen op onverschilligheid in den Godsdienst, op ingebeelde deugd, op herssenschimmige gelijkheid, op slaafachtige vrijheid, op valschgenaamde broederschap. Volzeker is, dat het opstel der Uitnoodiginge mij niet kon uitlokken, om eenig deel aan dit Genootschap te nemen.

§ 5. In vroegere jaren konde ik, om voor mij gewigtige redenen, niet besluiten in betrekkinge te komen tot de *Maatschappije*, getiteld *Tot Nut van 't Algemeen.* Ik zag echter, naderhand, met bijzonder genoegen hare lofwaardige werkzaamheden, welke tot heden geenszins verminderen. Onaangezien ik 'er geen Lid van was, kreeg ik uit Amsterdam, in Hooimaand 1800, eenen brief, bij welken men te kennen gaf, dat eenige Leden, hiertoe gemagtigd, vereenigde pogingen aanwenden, om eene gelijke spellinge van de Nederduitsche Taal meer algemeen te maken. Dit voornemen was niet te misprijzen; en wat hieromtrent in latere jaren gedaan is door kundige Mannen, en zelfs met hoog gezag is goedgekeurd, kan elk weten. Ik verkoos toen, en ook nu, mijne vrijheid in 't spellen te behouden, en mij buiten noodzaak aan geene banden van bijzondere Taalkundigen te leggen.

§ 6. De uitmemende bloei en nuttigheid van het Engelsche en Buitenlandsche Bijbelgenootschap, te Londen in 't jaar 1804 opgericht, heeft zoo vele volken opgewekt tot edelmoedige navolginge. In ons Vaderland wilde men met ijver iets van dien aard ondernemen. Men maakte, in Lentemaand des jaars 1814, een begin van dit werk in twee Steden, Amsterdam en Rotterdam. Van beide plaatsen kwam aanzoek tot het Lidmaatschap. Gelukkig was het, dat, door wijs beleid, die afzonderlijke pogingen eindelijk vereenigd wierden. Nu kwam het *Nederlandsche Bijbelgenootschap* tot stand, en kreeg een' snellen voortgang. Te Leijden, gelijk elders, is ook eene Afdeelinge van hetzelve gevestigd. Wie zou niet met blijdschap iets van het zijne willen bijdragen tot instandhoudinge en uitbreidinge van eene zoo heilzame onderneminge? Doch meer dan eens gevraagd wordende, of ik genegenheid had met anderen hier in 't bestuur der Afdeelinge geplaatst te zijn, oordeelde ik raadzaamst, deze eere vriendlijk van de hand te wijzen, zoo uit hoofde van mijne hooge jaren, als omdat ik reeds op zoo vele Letterlievende Genootschappen, sedert 1768 tot 1808, betrekkinge had gekregen. Ik zal de tijd-orde van mijne verkiezinge tot Lid derzelver liefst volgen.

§ 7. Niet lang na de eerste stichtinge van het

Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen (nu verplaatst naar *Middelburg*), met hoog gezag der Heeren Staten van Zeeland bekrachtigd, en zijne Doorluchtige Hoogheid Prins *Willem den V*, die Heer van Vlissingen was, aan 't hoofd als Beschermheer verkregen hebbende, ben ik tot Lid van dit Genootschap verkozen, en in die betrekkinge, nevens anderen, bevestigd den 25 Januarij 1769, met overgifte van een openen brief (*Diploma*), onderteekend door den President *Isaac Winckelman* en den Secretaris *Justus Tjeenk*. Op dien zelfden dag werden ook de eerste Directeuren aangesteld. Niemand van hun is meer in leven. Van de vroegste Leden ben ik thans het oudste, maar ook de eenige nog in leven (1821) van allen, die den eersten steen aan dit gebouw, in de jaren 1765 en 1766, gelegd hebben. Van den aanvang der Verhandelingen, aan het Genootschap medegedeeld, of door hetzelve bekroond, nam ik vrijwillig voor mijne rekeninge het opzicht over het drukken, en 't schrijven der Historie, welke voor elk deel geplaatst zou worden. Hiermede hield ik mij bezig, zoo lang ik mijn vast verblijf in Zeeland had, tot den jare 1785. Na het overlijden van den Heere *Brahé*, tweeden Secretaris, ben ik benoemd tot deszelfs opvolger, en na den dood van den Heere *Tjeenk* aangesteld tot eersten Secretaris

van

van 't Genootschap. Deze post was mij bij uitsteek aangenaam, maar verschafte veel werks. Jammer was het, dat de genoegens, anders daaraan verbonden, somtijds verminderden, dan eens door gegronde vreeze voor de instandhoudinge der Maatschappije, dan wederom wegens de werkeloosheid der meeste Leden, doch allermeest door de hoogloopende oneenigheden tusschen de Directeuren, die of te Middelburg of te Vlissingen woonden. Door bedaard overleg en wijs beleid van den President *Winckelman* en van sommige aanzienlijke Directeuren, bleef het Genootschap in stand, en de eensgezindheid werd, op billijke en van beide kanten goedgekeurde voorwaarden, gelukkiglijk hersteld. Volgens mijne verpligtinge, onderhield ik aanhoudende briefwisselinge met de voornaamste Leden in en buiten ons Vaderland. Bij elke geschikte gelegenheid verzocht ik, met allen aandrang en met billijke bescheidenheid, dat beroemde Leden eenig stuk wilden zenden, en in de werken van 't Genootschap doen plaatsen, om den roem dezer Maatschappije te vermeerderen. Met blijdschap zag ik, dat mijne pogingen niet vruchteloos afliepen bij de Heeren *Van de Spiegel*, *Oosterdijk Schacht*, *Hennert*, *van Wijn*, *Saxe*, *de Rhoer*, *'s Gravezande*, *N. G. Oosterdijk*, *W. O. Reitz*, *Baster*, *L. Bomme*, zelfs niet bij *Euler*, den vader, en bij andere Leden,

die, vroeger of later, aan mijn verzoek voldaan hebben.

Het was een loflijk gebruik, dat in de gewone maandelijksche en eenige andere vergaderingen, te Vlissingen en naderhand te Middelburg gehouden, voorlezingen door de Leden gedaan wierden, naar elks keuze en smaak. Dit verpligtte mij van tijd tot tijd, van den 28sten Januarij 1767 tot den 7 Junij 1784, iets voortelezen. Ik verkoos stoffen van een verschillenden aard, b. v. over den scheldnaam van *Vreemdelingen;* betoog van het nut van onze Vaderlandsche Historie voor alle bijzondere standspersoonen; over de vereischte hoedanigheden in een Nederlandschen Historieschrijver; over Hebr. IX. 27 en 28; betoog, dat de Vrijheid in Nederland niet gevestigd is door menschelijke wijsheid, maar door zonderling bestuur van 's Hemels gunstige Voorzienigheid; uitvoerige berigten van mijne herhaalde reizen door de zeven Vereenigde Gewesten en Drenthe, als mede door Brabant en Vlaanderen, bijzonderlijk van de voornaamste Bibliotheken, Handschriften, Oudheden, Natuur- en Kunstkabinetten, in alle die Landen gezien, en van groote Staatkundigen en Geleerden, aldaar ontmoet; over de zorge der Engelen voor het heil der Geloovigen; berigt eener talrijke verzamelinge van oude Penningen, door P. van Damme aan 't Genootschap toegezonden; over de noodige voorzichtigheid en

naauw-

naauwkeurigheid in het aanhalen van Schrijvers, waaromtrent zulke grove misslagen bij menigte, 't zij uit onkunde, 't zij door onachtzaamheid en bij overhaastinge, begaan waren; over de Staatkundige en soortgelijke Voorzeggingen; over de oude en nieuwe Penningen, Gesteenten en Munten, die door geschenk of aankoop, het eigendom van 't Genootschap geworden waren. Dan ik begeerde niet, dat iets van die gemelde stukken zou gedrukt worden. In tegendeel zijn andere voorlezingen, met mijne toestemminge, geplaatst in de uitgegevene werken van 't Genootschap, b. v. redevoeringe over de Utrechtsche Unie; aanteekeningen over sommige Oudheden, aan 't Genootschap toegezonden; aanmerkingen over een' zeldzamen Penning van Ptolemaeus, zoon van Mennaeus, Tetrarcha van Chalcidene; over eenige min bekende Smijrnasche Penningen; bedenkingen over de Penningen, op 't strand van Goederede in 't jaar 1778 gevonden; verhandelinge over 't begraven der lijken binnen de Steden en in de Kerken. Ik hebbe reeds elders (bl. 56) gezegd, dat ik, in deze verhandelinge, dit vrij algemeen gebruik op 't sterkste afkeurde, en daarom met opzet durfde bestrijden. In dit gevoelen, sedert den jare 1774 volhardende, en willende doen blijken, dat mijne daden met mijn geschrijf overeenstemden, liet ik in 't jaar 1808 in

de nabijheid van Katwijk aan Zee een Graf vervaardigen, en op de zark een Latijnsch Opschrift zetten, aan den voet dezer bladzijde (*) te lezen. Hier is mijne waarde Huisvrouwe, den 14den September 1814 overleden, reeds begraven; hier begere ik, dat ook mijn sterfelijk deel eens rusten zal.

Om van dezen uitstap wedertekeeren tot de Verhandelingen, door het Zeeuwsche Genootschap uitgegeven: men had aldaar gevraagd, welke godheid onder den naam van *Dea Burorina*, gemeld op een' ouden steen, over vele jaren eerst te Domburg ontdekt, geëerd was, 't zij door de inwoonders van het Eiland Walcheren, 't zij door aldaar verblijvende vreemdelingen; van waar die naam oorspronglijk was; en of dezelve op eenige Opschriften of overblijfsels der Oudheid voorkwam? Naardien ik vreesde, dat op deze vrage weinige of geene antwoorden ingezonden zouden worden, besloot ik, tegen mijn vroeger voornemen, over die vra-

(*) NE. POST. MORTEM. VIVIS. NOCERENT
HOC. MONVMENTVM. EXTRA. VRBEM. ET. SVB. DIO
SIBI. ET. CONIVGI. OPTIMAE
PAVLINAE. CORNELIAE. MOVNIER
VIVVS. FECIT
IONA. GVILIELMVS. TE. WATER
A. MDCCCVIII

vragen in den korten tijd van weinige dagen ieus op 't papier te brengen, en dit antwoord te verzenden. Ik onderteekende mijne verhandelinge met de enkele spreuke: *Uit liefde voor de Oudheid*; maar in een Naschrift gaf ik woordelijk het volgende te kennen: „De opsteller van dit Antwoord verzuimde opzetlijk, zijnen naam, in een verzegeld billet, volgens de bekende wet, bij zijne verhandelinge te zenden, omdat hij begeerde in 't geheel onbekend te blijven, en zelfs geen den minsten schijn geven wilde, dat hij eenen toeleg had, om naar den uitgeloofden Eerepenning te dingen. Liefde voor de Oudheden van 't Vaderland was de eenige drijfveer van zijn geschrijf; en zijn voornaam doelwit was, anderen meer optewekken, dat zij hunne grootere kundigheden in dit vak van letteroefeningen wilden besteden ter opheldering van den Domburgschen Steen. Wordt dit oogmerk bereikt, dan zal de schrijver van dit antwoord zich genoeg beloond rekenen". Dit eenvoudig en voor elk verstaanbaar Naschrift, aan 't slot mijner verhandelinge geplaatst, en ook achter dezelve gedrukt, maakte de aanmerkinge, in het Programma des jaars 1803 te vinden, geheelenal onnoodig en overtollig: zij was van dezen inhoud, „dat de verhandelinge was ingekomen zonder billet, waarin des Schrijvers naam had behooren geplaatst te zijn, en dat ook *om die reden* de zilveren medaille aan hem

hem niet kon toegewezen worden". Het Genootschap was van oordeel, dat de beantwoordinge van het tweede lid der vrage blijken van belezenheid en naarstigheid opleverde, maar dat ik mijn gevoelen over den oorspong des naams niet stellig had aangedrongen, of waarschijnlijk gemaakt; men had echter besloten, deze verhandelinge, als ten aanzien der hoofdzaak van de vraag eene geleerde gissinge, en ten aanzien van het tweede deel een zeer voldoend onderrigt in zich behelzende, met den druk gemeen te maken. Dit is reeds geschied. Alle Oudheidkundigen weten genoeg, hoe moeielijk het zij, en niet zelden onmogelijk, den oorsprong der namen van plaatselijke goden en godinnen te ontdekken, vooral indien derzelver namen slechts eenmaal voorkomen in oude gedenkstukken. Het moet al doorgaans bij gissen blijven. Dit erkenden de beroemde *Gruterus*, *Gudius*, *Muratorius*, en om anderen niet te noemen, onze *Cannegieter*. Tot het zekere, omtrent den naam *Burorina*, zal niemand, naar mijn vermoeden, het ooit kunnen brengen. Of andere gissingen, naderhand tot mijne kennisse gekomen, een' hoogeren trap van waarschijnlijkheid beklimmen, wil ik hier niet beoordeelen. Is 'er eene betere gissinge voorhanden, ik zal de mijne weldra vergeten. Het was mij genoeg, dat ik, denkelijk voor de laatste maal, nog iets aan het Genootschap konde mededeelen,

dat

dat men niet gansch onwaardig keurde in druk te doen verschijnen.

In 't jaar 1785 Zeeland eerlang zullende verlaten, en naar Leijden vertrekken, verzocht ik in de Vergaderinge der Heeren Directeuren, den 19 Januarij gehouden, ontslag van den post van eersten Secretaris des Genootschaps, welken ik sedert 1776 bekleed had; ik betuigde mijnen dank voor het vertrouwen, dat de meeste Directeuren en Leden zoo vele jaren in mij gesteld hadden, een vertrouwen, waarvan ik echter nooit met opzet eenig misbruik maakte; ik beloofde, dat ik, als Lid, zoude trachten nuttig te zijn aan de verderen opbouw van 't Genootschap en aan de uitbreidinge der edele wetenschappen, aan welke ik mij met mijn gansche hart en onberouwelijk had toegewijd; ik verzekerde, dat, indien mijn raad en hulpe mogten gevorderd worden, en ik voortaan op de eene of andere wijze dienstbaar konde zijn aan de belangen van 't Genootschap, het ten minste nimmermeer aan bereidvaardigheid zou haperen; ik nam een vriendelijk afscheid van de Directeuren, en eindigde met den wensch, dat eens, doch spade, hun welverdiend Grafschrift wezen zou: „ Hier rust een Vriend van GOD, een beminnaar van het Vaderland, een weldoener van 't Menschdom, de liefde zijner Medeburgeren, en een begunstiger der Wetenschappen". Gunstig en vereerend was het

het besluit der Heeren Directeuren, toen genomen, mondelijk aan mij medegedeeld, en naderhand in geschrift toegezonden. De President *Winckelman* sprak mij dus aan, nadat over mijn verzoek van ontslag, in mijn afzijn geraadpleegd was: „De omstandigheid, waarin ik mij genoodzaakt vinde tot U te spreken, is voor mij allertreffendst en aandoenlijkst. Ik gevoele op dit oogenblik veel van het geen ik in mij ontwaarde, toen ik onzen gemeenen Vriend (*) in het geen hij voor ons, voor de samenlevinge en voor dit Genootschap was, beschouwde en betreurde, en ik mag mij in die overdenkingen niet inlaten, opdat ik niet in twijfel gerake, of het mij moeilijker valt eenen Vriend naar eene andere plaats, dan naar de gewesten der onsterflijkheid, over te zien brengen. Zoo ver zoude mij de vriendschap konnen doen dwalen, en dat in een' tijd, daar ik geroepen worde om deel te nemen in het genoegen van eenen Vriend, en te berusten in de wijze en gunstige bestellinge der hooge en bijzondere Voorzienigheid omtrent hem. 'T is alleen uit dat oogpunt, dat ik uw ver-

trek

(*) Hier wordt bedoeld de Heer *D. H. Gallandat*, en gezien op de Redevoeringe over denzelven, gehouden door den Heere *Winckelman*, en gedrukt in de Historie voor het IX deel der Verhandelingen van 't Genootschap bl. 13—45.

trek van hier naar Leijdens Hoogeschool beschouwen mag, zal ik mij deswegens eenigzins konnen vertroosten, en ik ben verzekerd, dat het alleen in dat licht is, dat het zich deze geheele Vergaderinge durft voorstellen, daar zij uit dien hoofde alleen gekomen is, om gereedelijk intestemmen in het billijk verzoek, door U gedaan, en des denzelven te ontslaan van den post van eersten Secretaris van dit Genootschap, een' post door U op zoo eene wijze waargenomen, dat zulks steeds onze hartgrondige dankzegginge en billijke goedkeuringe vordert, en waarin U Hoog E. voortdurende blijken gegeven heeft van die gevoelens, die U tot de oprichting en instandhouding van hetzelve onafgebroken en met allen ijver hebben doen medewerken, waarvan zoo menige nuttige en aangename Voorlezingen, zoo vele geleerde Verhandelingen, zoo vele doorkundige praeadvisen, zoo naauwkeurige oplettendheid op de drukpers, zoo uitgebreide briefwisselinge, onweêrsprekelijke bewijzen zijn geweest. Meerder hiervan te zeggen, verbiedt mij uwe zedigheid en de opregtheid onzer vriendschap. Ontvang des de verzekeringe, dat wij ten vollen vergenoegd zijn over alles, wat door U in dit Genootschap verrigt is; dat het ons allen bijzonder aangenaam geweest zoude zijn, indien wij U nog zeer lang en tot uwen langsten levensloop in die betrekking hadden mogen bij ons houden, en

van

van uwe kundigheden een onafgebroken gebruik blijven maken. Dan daar dit ons niet mag gebeuren, zoo staa ons toe, dit Genootschap aan uw aandenken te beveelen, indien zoo eene aanbevelinge noodig zijn mogt bij U, die het zag geboren worden, opgroeijen en tot dezen trap van wasdom komen. Wij verwachten, dat U H. E. tot eenen stand overgaande, waarvan de geleerdheid in het algemeen zoo veel goeds kan toekomen, ook de gevolgen daarvan ons zullen toevloeijen. Dan hoe aanmerkelijk die standsverandering ook zij voor U, zij zal hare afwisseling van genoegens en moeiten ook medebrengen, eene aanmerkelijke verandering in het bestier uwer geliefkoosde letteroefeningen veroorzaken, dan tevens doet zij U ook wederkeeren tot dien kring, waartoe Gij oorspronkelijk behoord, en waaruit een samenloop van zaken U had doen uitgaan. De Godgeleerdheid reclameert haar regt van aanspraak op U, en de Voorzienigheid plaatst U, daar Gij met den meesten luister en tot het uitgebreidste nut daar in kunt werkzaam zijn; en uwe uitgebreide Historiekunde wordt maar tot een ander vak meer bepaald gevorderd. Dus zal U H. E. zijnen post dan met een volkomen vertrouwen aanvaarden, vooral omdat Hij, die U roept, getrouw is. Zijn aangezicht gaa met U; Hij zij uw Leidsman, Raadsman, Leermeester; Hij vorme door uwen dienst Mannen, die den Godsdienst

tot

tot voorstanders, der Kerke tot sieraad, den Hemel tot blijdschap zijn mogen; de Hoogeschool van Leijden drage roem op U; wees 'er lang, nevens zoo vele uwer Ambtgenooten, die mede of uit deze Stad of uit deze Provincie derwaarts geroepen werden, het onwraakbaar bewijs, dat Zeeland met de Zanggodinnen in naauwe vriendschap staat; leef 'er lang gezond, vergenoegd, gedenk onzer ten goede, en sterf 'er zalig!

Ontvang tevens als een blijk van goedkeuring, van erkentenis, van aanbeveling, van vriendschap, dezen Eerpenning van dit Genootschap, dien deze Vergadering mij verzocht tot die einden U te overhandigen, te gelijk ook als eene bijzondere dankbetuiging voor de moeite door U genomen omtrent de Gedenkpenningen en Munten, aan dit Genootschap geschonken, en het uitvoerig berigt daarvan overgegeven. En gelijk de Heeren Directeuren uwen naam op dezen gouden Penning, te gelijk met hunne erkentenis aan U, hebben doen ingraveeren, laten ook onze naamen steeds eene plaats in uw hart mogen behouden".

Ik had met eene meer dan gewone aandoenelijkheid gesproken, en de uitvoerige aanspraak van den President *Winckelman* trof mijn hart. Tot op het oogenblik der overgifte van den Eerepenning was ik 'er onkundig van gebleven; dit geschenk was zoo onverwacht, als aangenaam. Op dien Penning,

ning, geslagen op den gewonen stempel van 't Genootschap, hebben de Directeuren de vriendlijkheid gehad deze woorden te doen graveeren: *Jonae Wilhelmo Te Water, Professori Leidensi, Directores Societatis, officii memores, D. D.* CIϽIϽCCLXXXV.

Het kan aan niemand vreemd voorkomen, dat ik mij verblijde over de gelukkige voortduringe van een Genootschap, aan welks eerste stichtinge en instandhoudinge ik weleer veel tijds en arbeids met allen ijver besteedde; terwijl deszelfs bloei en roem mij altijd zullen blijven ter harte gaan.

§ 8. *De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leijden*, in 't jaar 1766 gesticht, en bevestigd door hoog gezag en een' openen brief der Heeren Staten van Holland en Westfriesland, verkoos mij tot haar Medelid den negenden van Hooimaand 1771, doch het Diploma, onderteekend door den President *Hendrik Twent* en den Secretaris *Frans van Lelijveld*, werd mij, gelijk aan andere Leden, eerst in 1778 toegezonden. De vroegere aanstellinge blijkt uit dit Diploma, en uit de gedrukte naamlijsten der Leden, van welke ik nu (1821) op vier na het oudste ben.

Voor mijne komste te Leijden onderhield ik gaarne de briefwisselinge, en schreef mijne aanmerkingen, zoo over het toen onderhanden zijnde ontwerp van een Nederlandsch Woordenboek, als over zulke woorden, die in Zeeland meer bekend en gebrui-

bruikelijk zijn, dan in de overige Gewesten van ons Gemeenebest.

Sedert mijn vast verblijf te Leijden, woonde ik meest alle maandelijksche en jaarlijksche Vergaderingen met genoegen bij.

De afwezigheid van den President *H. A. Schultens*, veroorzaakt door deszelfs aanhoudende ziekte en vroegtijdig overlijden, was de reden, dat ik, als het oudste Lid in deze Stad woonachtig, in de Algemeene Vergaderinge des jaars 1792, verzocht ben den post van President bij voorraad op mij te nemen, en dat ik in 't volgende jaar ben aangesteld, om in denzelven te volharden. Van toen af tot nu toe (1821) ontzag ik tijd noch moeite, om daarin naar behooren bezig te zijn. In hoe verre mijne pogingen wel geslaagd of mislukt zijn, staat aan de Leden te beoordeelen.

Ik had deze Maatschappije in haren bloei gekend den tijd van 20 jaren. De binnenlandsche onlusten in 1786 en 1787 deden haar, gelijk andere Genootschappen in ons Vaderland, merkelijk kwijnen, en de gebeurtenissen in en na 't jaar 1794 schenen haar met een' geheelen ondergang te dreigen, in zoo verre, dat de maandelijksche en algemeene jaarlijksche Vergaderingen begonnen optehouden. Niet begerende President of zoogenaamd hoofd van een dood ligchaam te blijven, besloot ik, geholpen door sommige Leden, deze Maatschappije als in

't leven te herstellen. Dit gelukte eindelijk in den jare 1803. Het getal van aanzienlijke en kundige Leden werd toen en vervolgens jaarlijks vermeerderd; met werkzamen ijver keerde men wederom tot vroegere bezigheden; het houden der vergaderingen werd hervat; het uitschrijven van prijsvragen begon op nieuws stand te grijpen. Het gevolg hiervan was, dat men, in eene talrijke vergaderinge, in 't jaar 1816 gehouden, het vijftigjarige feest van 't bestaan der Maatschappije, op eene plegtige wijze, en tot algemeen genoegen der Leden, kon vieren; gelijk uit de gedrukte Handelingen voor dat jaar nader blijkt.

Gedurende den langen tijd, in welken ik de eere had den post van Voorzitter te bekleeden, was ik gewoon de jaarlijksche algemeene Vergaderingen niet slechts te openen met verwelkominge der Leden en heusche pligtplegingen, maar met eene breedere aanspraak. Eens sprak ik over de nuttigheid der Letterkundige Historie. Dit stukje scheen niet te mishagen, en werd uit de gedrukte Handelingen overgenomen in een geacht weekblad (*). Doorgaans hield ik mij bezig met meer of min uitvoerige Levensschetsen van Leden, die door den dood aan de Maatschappije in elk jaar ont-

(*) Haarlemsche Konst- en Letterbode 1806, II d. bl. 82—89.

ontnomen waren. Ik zal hunne namen naderhand opgeven. Vele van die Levensberigten zijn in 't gemelde weekblad herdrukt. Ik hebbe tijden beleefd, dat men niet gaarne de ware verdiensten van sommige groote Staatsmannen hoorde roemen en wilde eerbiedigen. Ik ging onbekommerd mijn' ouden tred. De voorgelezene Levensschetsen hadden niet den minsten zweem van Lofredenen, doch waren eenvoudig, en tevens gegrond op volzekere bescheiden, ontleend of uit eigenhandige aanteekeningen der gestorvene Leden, of aan mij met alle mogelijke naauwkeurigheid door zulken medegedeeld, die derzelver verdiensten, werkzaamheden en karakters van nabij gekend hadden. Ik wil niet ontveinzen, dat het opstellen van deze en gene Levensbeschrijvingen veel tijds en arbeids vorderde; doch mijne moeite werd vergoed door de vriendlijke goedkeuringe en dankbetuiginge van naastbestaanden, die 'er eenig belang in stelden, dat ik aan derzelver Echtgenooten of Vaders de verschuldigde hulde had willen bewijzen.

In 't jaar 1804 besloot men, op 't voorbeeld van andere Letterkundige Genootschappen, in en buiten ons Vaderland, jaarlijks in de wintermaanden eenige openbare voorlezingen door de Leden, die zulks verkozen, te laten houden, waarbij allerleie hoorders en hoorderessen zouden kunnen tegenwoordig zijn. Hiermede is een aanvang gemaakt

den 15den van Sprokkelmaand des volgenden jaars, door den Edelen *Meerman*, die de eerste aanleidinge tot dat besluit gegeven had, en die toen, gelijk bij herhalinge naderhand, ongemeen genegen was, ook andere Leden tot deze nieuwe werkzaamheid der Maatschappij, door zijn voorbeeld, optewekken. Het kwam mij niet ongepast voor, dat ik de eerste Vergaderinge, voor openbare voorlezingen bestemd, met eene korte aanspraak opende. Zij was van dezen inhoud. „ Niemand zal één oogenblik in twijfel kunnen trekken, dat het voor elk, die in 't openbaar spreekt, een groot verschil is, *waar*, voor *welke hoorders* en *waar over* hij moet spreken. De ondervindinge zal, naar alle vermoeden, velen van U geleerd hebben, gelijk zij het mij zekerlijk leerde sedert ruim 44 jaren, dat men, door den tijd, aan de eene of andere spreekplaats als gewoon wordt, en even daarom ook meerdere vrijmoedigheid in groote vergaderingen durft gebruiken. Een groot Staatsman, de edele *Onno Zwier van Haren*, verzekerde mij eens openhartig, dat hij, hoewel anders in vele hooge Staatsvergaderingen met de meeste vaardigheid zijne gevoelens over zaken van 't grootste belang kunnende voordragen en aandringen, zich echter eenmaal zeer verlegen en in 't begin als belemmerd bevonden had. Van waar kwam dit ongewone? Volgens 's Mans eigen getuigenis, eensdeels,

van

van het vreemde der plaatse, waar hij, op last der Heeren Staten Generaal, het woord moest voeren, want het was in Zwitzerland, anderdeels, van de persoonen, in wier midden hij sprak, te weten, in de luisterrijke Vergaderinge van dat Land. Trouwens het is geen gering verschil, voor welke hoorders men spreekt, en dan nog in welke omstandigheden men verkeert. Ik sprak telkens in 't openbaar voor lieden van beide kunne, maar dit deed ik nooit in een Letterkundig Genootschap. Het is in ons Vaderland geen algemeen gebruik geweest bij Maatschappijen van wetenschappen, openbare vergaderingen te houden; veel zeldzamer is het tot nu toe, dat ook vrouwen tot het bijwonen van dezelve toegelaten en zelfs uitgenoodigd worden. Hiertoe besloot deze Maatschappij eerst in 't voorgaande jaar. Waarom geschiedde dit niet eerder? Konden de vrouwen gerekend worden minder geschikt te zijn tot het hooren van voorlezingen over onze Taalkunde en over verscheidene Wetenschappen? Indien ik nog jong en ongehuwd was, en mijn hof bij de vrouwen wilde maken, zoude ik veel kunnen zeggen van hare natuurlijke schranderheid, scherpzinnig vernuft, doordringend oordeel, aanhoudende leergierigheid. Nooit ontbrak het in alle beschaafde Landen, ook niet in ons Gemeenebest, aan vele vrouwen, die verbazende vorderingen gemaakt hebben of in verschillende Taalkunde,

of in Wijsgeerte, of in Natuurlijke Historie, of in uitheemsche en Vaderlandsche Geschiedkunde, of in 't schrijven van schoone Dichtstukken. Wie van ons, die geen vreemdeling is in de Letterkundige Historie, kent niet eene menigte van voorbeelden? Ik behoeve 'er geene optegeven. Ook is het zeker genoeg, dat in deze vergaderinge geen gebrek aan soortgelijke voorbeelden te vinden is. Gaarne belijde ik, dat de tegenwoordigheid van zulke vrouwen mij, hier, merkelijk verlegen zou maken, om eene uitvoerige redevoeringe te doen, te meer, omdat het moeielijk is zich bij de keuze eener stoffe te bepalen, welker behandelinge onder het hooren niet spoedig verveelt, maar elks aandacht opmerkzaam kan houden. Alle onderwerpen zijn niet geschikt voor toehoorders van allerleije soort, gelijk elk begrijpt. Ik denke evenwel, dat een Godgeleerde alle hoorders, zonder iemand te beledigen of lastig te vallen, een' tijd lang kan onderhouden met de voorlezinge van stukken, die zoo wel dienen tot nuttige stichtinge, als tot leerzaam vermaak. De geschiedenissen, in den Bijbel vermeld; de voortplantinge van het Christendom in de drie of vier eerste eeuwen; de vroegere en latere pogingen, die aangewend zijn, om Jooden en Heidenen te bewegen tot omhelzinge van 't Christendom, zulke en dergelijke stoffen kunnen aan niemand mishagen. De keuze voor Regtsgeleerden

en

en Geneesheeren zou bezwaarlijker kunnen schijnen, indien zij slechts binnen hunnen kring wilden blijven, dan voor Wijsgeeren en Natuurkundigen. In deze Maatschappije en hare openbare vergaderingen opent zich voor Letterkundigen een ruim veld. Het kon zijn, dat deze of gene eenigszins verdrietelijk wierde onder het hooren van dorre en langdradige verhandelingen over den oorsprong, den voortgang, de spellinge en het spraakkundige van onze Nederlandsche spraakkunde. Dan, zou het aan iemand vervelen, indien men den waren oorsprong van aanmerkenswaardige Spreekwoorden, aan den Nederlandschen grond eigen en nog niet geheel in onbruik geraakt, uit 's Lands geschiedenissen en oudheden konde ophelderen? Veel is reeds gedaan tot opluisteringe der Oudheidkunde, ons Vaderland betreffende, maar alles is nog niet afgedaan. Zou men de algemeene aandacht niet gaande houden met de voordragt van zulke inlandsche Oudheden, welke of in 't geheel niet, of niet genoeg door anderen verklaard zijn? Wie zou hart en ooren sluiten voor een meesterlijk Dichtstuk? Wie zou met tegenzin hooren de Levensbeschrijvingen van voorname Staatsmannen, groote Geleerden, uitmuntende Dichters en Dichteressen, die aan ons Vaderland eere hebben aangedaan? Eene aanmerkinge zal ik bij 't gezegde voegen, om eindelijk te komen, waar ik thans wil wezen. De geschiede-

nissen van oude volken, bijzonderlijk der Grieken en Romeinen, doch vooral van ons Vaderland, trekken de aandacht van alle hoorders naar zich. Men vrage niet, kan er nu nog iets gezegd worden, dat niet reeds gezegd is? Men weet toch, dat uitmuntende Historieschrijvers, sedert meer dan twee eeuwen, zich zeer verdienstelijk maakten aan Frankrijk, Engeland, Schotland, Zweden, Denemarken, meer andere Landen, en evenwel bleef nog veel over tot verbeteringe en aanvullinge van hunne schriften. De Nederlanders konden roem dragen op den arbeid van hunne inboorlingen, *Van Meteren*, *Van Reijd*, *Bor*, *Meursius*, *De Groot*, *Hooft*, *Wagenaar*; doch zij lieten niet weinig aan latere schrijvers over, om onze Vaderlandsche Geschiedenissen in een nieuw licht te stellen, door 't gebruik van oorspronglijke en te voren onbekende of ten minste ongebruikte gedenkstukken. Veel was 'er geschreven over het beleg en ontzet van Leijden in 't jaar 1574, veel over de groote verdiensten van den Burgemeester *Van de Werff*; maar hoe veel was bij al 't gezegde nog te voegen! Insgelijks, onze beste Historieschrijvers hebben weinig gezegd van een vroeger beleg en ontzet van Leijden, in 't jaar 1420 voorgevallen, en om meer dan eene reden de opmerkzaamheid van elk onzer overwaardig. Het kan niet anders zijn, of het zal aan U allen, gelijk aan mij, een bijzonder

der

der genoegen geven, wanneer wij dit min bekende gedeelte der Leijdsche geschiedenissen met naauwkeurigheid uit echte bronnen hooren voordragen door een van onze Medeleden, den Heere *Meerman*. Dewijl ik hierop, in dezen zelfden avond, eene gegronde hope mag hebben, verbeelde ik mij een' gebiedenden wenk van U allen te krijgen, om oogenbliklijk te zwijgen".

In die openbare vergaderingen hebbe ik, na dien tijd, dikwerf het woord gevoerd, en zulke stoffen verkozen, die mij geschikt voorkwamen, om het nuttige met het vermakelijke, op eene voor elk verstaanbare wijze, te vereenigen. De Levensbijzonderheden van den onvergetelijken Burgemeester *Van de Werff* konden aan niemand der Leijdenaren mishagen, die 's Mans voortreffelijke verdiensten, maar ook die der Vorsten *Willem I* en *Maurits*, wier standvastige en vertrouwde Vriend hij geweest was, in een dankbaar geheugen wilden bewaren. Deze voorlezinge, meest uit ongedrukte bescheiden opgemaakt, is naderland uitgebreid, en toen gedrukt. Ik poogde de aandacht van alle hoorders te verwerven door het voorlezen van drie verhandelingen over den oorsprong van een aantal Nederlandsche Spreekwoorden; door de aanmerkingen over sommige Geschied- en Staatkundige Voorspellingen; door eene Levensschets van den roemwaardigen *Hendrik van Brederode*; door berigten

om-

omtrent den edelen *Jacob Cats*, enkel ontleend uit 's Mans Testament, Boedelscheidinge en soortgelijke onbekende papieren, onder mij berustende; door eene navolginge van een gedeelte der Geuzen, door *O. Z. van Haren* berijmd, met de eigene hand van *J. Bellamij* geschreven. Doch van alle deze voorlezingen is, tot heden toe, niets in 't licht gekomen.

Reeds in den jare 1777 had Z. D. H. Prins *Willem de Vde*, op een eerbiedig verzoek der Maatschappije, den titel van haren Beschermer aangenomen. Het kwam mij, ter vermeerderinge van haar aanzien en luister, belangrijk voor, dat Z.K. H. Prins *Willem de VIde*, als Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden erkend, aan Zijnen Heer Vader in dezelfde betrekkinge tot deze Maatschappije thans opvolgde. Hiertoe deed ik een' voorafgaanden mondelijken voorslag aan den Vorst, met ronde verklaringe, dat het mij in 't bijzonder aangenaam zijn zou, indien Zijne Kon. Hoogheid zich den titel van Beschermer der Maatschappije geliefde te laten welgevallen, omdat ik den toeleg van weinige Leden, die den Franschen Koning *Lodewijk* als Beschermer wilden aannemen, geheellijk verijdeld had door te doen opmerken, dat zulks wanvoegelijk moest geoordeeld worden, dewijl Prins *Willem de Vde* nog leefde, die wel van de Stadhouderlijke waardigheid ontzet was, maar nooit als Bescher-

mer

mer der Leijdsche Maatschappije afgezet. Niettegenstaande ik geen last gekregen had tot het doen van zoodanig aanzoek bij den Vorst, konde ik genoeg voorzien, dat mijne daad in 't jaar 1814 door niemand der Leden ten kwade geduid zou worden. De uitkomst beantwoordde aan mijne verwachtinge. Niet lang daarna werde ik, met eenige Leden, gemagtigd tot het doen van een plegtig verzoek, in naam der gansche Maatschappije, bij den Vorst, en in mijne aanspraak gebruikte ik ook deze woorden: „ Ik verblijde mij hartelijk, dat ik heden de tolk der gevoelens van de Leijdsche Maatschappije der Nederlandsche Letterkunde zijn mag. Wij verheugen ons, dat het aan de hemelsche Voorzienigheid behaagde, Uwe Koninglijke Hoogheid herwaards te brengen, U aan het Vaderland en het Vaderland aan U wedertegeven. Gaat het naar onzen wensch, Gij zult voortvaren een' heiland dezer Landen te zijn, maar de Nederlanders zullen nooit wederom ondankbaar aan Uw Doorluchtig Huis worden. De Maatschappij kan geen oogenblik twijfelen, of een Vorst, in Nederland geboren en opgevoed, en van daar slechts verwijderd door den euvelmoed van onvergenoegde menschen, zal welgezind zijn onze Maatschappije met zijne hooge gunste en bescherminge te vereeren, niet minder dan Prins Willem de V^de^ op de uitnemendste wijze gedaan heeft, zoo lang ons Vaderland in 't voor-

regt

regt deelde, om dien beminnenswaardigen Vorst in ons midden te mogen zien. De GOD van Nederland, die ook de GOD van Uwe Vaderen was, zij en blijve de GOD van Uwe Kon. Hoogheid en van geheel Uw Huis, onafgebroken en tot den afloop der eeuwen!"

Het antwoord van den Vorst was zoo vriendlijk en gulhartig, als vereerend voor de Maatschappije. Zij zond mij en andere Leden andermaal naar den Haag, deels, om haren dank te betuigen voor de eere, welke Hij aan haar had aangedaan door het verpligtend aannemen van haren Beschermer, deels, om Hem te overhandigen den behoorlijken openen brief (Diploma), de gedrukte Handelingen der laatste Algemeene Vergaderinge, het eerste deel van hare Nieuwe Verhandelingen, en eindelijk het tweede deel van 't zelfde werk, onlangs gedrukt, en aan Hem, als Beschermer opgedragen, in een aangenaam vooruitzicht, dat dit blijk van haren eerbied en dankbaarheid met een gunstig oog beschouwd zou worden. Bij het overgeven van alle die stukken, besloot ik mijne aanspraak met deze woorden: „ Mag Nederland eeuwen lang door Nederlandsche Vorsten, uit Uw roemrijk Huis gesproten, geregeerd worden, mag Uwe regeringe voor ons Vaderland alzins heilrijk zijn, mag de Nederlandsche Letterkunde, door Uwen veelvermogenden invloed en Uwe gunstige bescherminge,

in

in aanzien en bloei blijven, dan zal de welmeenende wensch der Leijdsche Maatschappije vervuld zijn."

Weinige dagen daarna, werd eene openbare voorlezinge gedaan. In die vergaderinge, den 25sten van Slachtmaand 1814 gehouden, is de Maatschappij voor de eerste maal vereerd met de tegenwoordigheid van Prins *Willem Fredrik Karel*, die zich toen, ter voortzettinge Zijner Letteroefeningen op de Leijdsche Akademie, bevond. Ik oordeelde gepast en billijk, dien Vorst in de vergaderinge te verwelkomen, en den Zoon van den Beschermer dezer Maatschappije in haren naam te begroeten, eer de voorlezinge begon. Met alle vrijmoedigheid konde ik heden aan den Prins verzekeren, dat Deszelfs tegenwoordigheid bij de Maatschappije, op welke Zijn Heer Grootvader, Prins *Willem de Vde*, en ook thans Zijn Heer Vader, de Souvereine Vorst der Nederlanden, als Beschermers eene betrekkinge gekregen hadden, aan haar tot bijzondere eere en genoegen verstrekte. Met weinige woorden sprak ik over de voornaamste bezigheden der Maatschappije, belangende de Welsprekendheid, Dicht- en Historiekunde, de Oudheden van ons Vaderland, en het gebruik der Nederlandsche Tale, welke in schoonheid en rijkdom voor geene hedendaagsche talen behoeft te wijken, en overwaardig is, dat zij door Vorsten en 's Lands ingezetenen meer alge-

meen

meen gebezigd worde, iets, waarop onze Voorvaders een' zoo hoogen prijs stelden, dat de Heeren Staten van Holland niet meer dan eenmaal gedoogden, dat hunne Afgevaardigden den Hertog van *Alva* in eene andere spraak, dan de Nederduitsche, te Brussel zouden aanspreken. Ik besloot mijne Aanspraak met den wensch, dat het verblijf van den Prins in Leijden en op deze Hoogeschool, op welke zoo vele Vorsten van Oranje-Nassau, van den jare 1576 tot het jaar 1790, met lof verkeerden, met de beste zegeningen van den GOD der Wetenschappen mogte bekroond worden.

Meer dan eens verzocht ik, zelfs met aandrang, mijn ontslag van het Voorzitterschap dezer Maatschappije; maar ik liet mij door de vriendlijkheid der Leden bewegen, om in dien post te volharden. In 't jaar 1820 eindigde ik mijne Aanspraak in de Jaarlijksche Vergaderinge met deze woorden: „ Het was mij tot genoegen, en ten blijke van onverdiende goedgunstigheid der Leden, dat zij al het gebrekkige mijner pogingen wilden verschoonen, en mijne welmenende ondernemingen, of tot instandhoudinge der Maatschappije, of tot vermeerderinge van haren roem, in een gunstig licht geliefden te beschouwen. Niemand van U kan of zal het mij ten kwade duiden, dat ik, die bijkans tachtig jaren oud ben, mij bij het einde van deze Vergaderinge zal ontslagen rekenen van het

Voor-

Voorzitterschap, met verzoek, dat een ander der Leden dien post met alle bereidvaardigheid wil aanvaarden. Des onaangezien, wensche ik, als Medelid, nuttig voor eene Maatschappije te blijven, welker belang mij nooit onverschillig zal kunnen worden. Niet zonder aandoeninge zal ik, derhalve, heden deze plaatse verlaten, maar ook niet zonder toebiddinge van 's Hemels zegen over alle de Leden, over uwe bijzondere Persoonen, uwe Huizen, alle uwe Ambtsbezigheden. Leeft lang; leeft tot dien gezegenden ouderdom, welken ik mogte bereiken; leeft tot eere van den Allerhoogsten, en ter bevorderinge van uw eigen heil; leeft tot luister van deze Maatschappije, welke, naar mijnen wensch, zal bloeijen, zoo lang de Nederlandsche Taal- Dicht- Oudheid- en Geschiedkunde in aanzien blijft, en den hoogsten trap van roem en eer kan beklimmen!" Bij de nadere raadpleginge over dit slot van mijne Aanspraak, dacht men eerst aan de verkiezinge van een' Vice-president, die aan mij kon bijgevoegd worden; doch de Vergaderinge maakte zwarigheid, zulk een nieuw Ambt, zonder dat het voorstel daartoe op de punten van Beschrijvinge geweest was, intevoeren, of ook, inmiddels en in afwachtinge der volgende algemeene Vergaderinge, zoodanig eene keuze te doen. De Vergaderinge vereenigde zich in den wensch, dat zoowel het slot van mijne Aanspraak, waarin ik

mijn besluit verklaard had, om den post van Voorzitter nederteleggen, als het voorstel tot het verkiezen van een' Vice-president, tot de raadplevinge en beslissinge der eerstkomende algemeene Vergaderinge mogt uitgesteld worden. *Zij* verzocht mij op het dringendst, om ook nog gedurende dit jaar, zoo veel mijne gezondheid en krachten zouden gedoogen, de Vergaderingen der Maatschappije te willen bijwonen, en dan ook bij dezelve den post van Voorzitter waartenemen, terwijl, bij mijne afwezigheid, de oudste der tegenwoordig zijnde Leden, gelijk tot dus verre had plaats gehad, voor mij zoude optreden. In dit voorstel en verzoek hebbe ik dan eindelijk ook bewilligd en berust. Ik begreep, dat het zeer onheusch zou geweest zijn, indien ik dit nieuwe blijk van toegenegene vriendlijkheid der Leden met stijfhoofdigheid wilde beantwoorden. Alleenlijk heeft het mij gejammerd, dat ik, door kleine, maar lastige ongemakken des ouderdoms, verhinderd ben geworden alle de vergaderingen der Maatschappije bijtewonen, en mijnen post in dezelve waartenemen; terwijl mijne afwezigheid mij beroofde van het hooren der openbare voorlezingen, welke zoo belangrijk en aangenaam geweest zijn.

§. 9. Onaangezien het bedanken voor de beroepinge als Predikant naar Groningen in 't jaar 1776, gelijk boven verhaald is, bleef men in die Stad op eene

eene ongemeen gunstige en vriendlijke wijze aan mij denken, en boven verdiensten over mij oordeelen. Een sprekend bewijs hiervan was ook mijne benoeminge tot Lid van 't *Genootschap*, getiteld: *Pro excolendo Jure Patrio te Groningen opgericht.* Na vooraf door den Hoogleeraar *De Rhoer*, als Secretaris, schriftelijk gevraagd te zijn, of het mij niet onaangenaam zijn zou, een Medelid van die Societeit te worden, ben ik, den 25sten van wijnmaand 1777, tot Lid verkoren. Die eere was mij te aangenamer, deels, omdat ik hierdoor zekere nieuwe betrekkinge kreeg op die Stad en op de voornaamste Leden van dat Genootschap, deels, dewijl men bij hetzelve niet gewoon was als 't ware volk te werven, maar de Leden uittekiezen, 't zij wegens hunne groote verdiensten, 't zij uit eene allerbijzonderste toegenegenheid: aan welke laatste ik mijne verkiezinge, met een dankbaar hart, ook moete toeschrijven. Dikwerf had ik een voornemen eenig stuk te schrijven, en ter beproevinge aantebieden; maar de keuze eener stoffe, voor het bepaalde doelwit van 't Genootschap geschikt, vertraagde in 't begin de uitvoeringe van mijnen toeleg, naderhand begreep ik, hoe moeilijk het zijn zou iets optestellen, nadat ons Vaderland door inwendige onlusten en buitenlandsche aanvallen zoo deerlijk geschud was, en nu verbiedt mij de hooge ouderdom iets van eenig belang te ondernemen, en

V 2 waar-

waarmede ik onder het oog van dit zoo vermaard Genootschap zoude durven komen. Dus heeft uitstel, gelijk het niet zelden gaat, afstel ten gevolge gehad.

§. 10. *De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem* verkoos mij tot haar Lid den 23sten van bloeimaand 1779, en zond ten bewijze het Diploma, den zevenden der volgende maand onderteekend door den President *C. A. van Sijpestein* en den Secretaris *C. C. H. van der Aa*. Nooit hebbe ik eenige verhandelingen of waarnemingen medegedeeld. Men verzekerde mij, dat de Maatschappij een' overvloedigen rijkdom van stukken bezat, waarom de mijne wel konden gemist worden. Ik begeerde echter niet een onverschillig of gansch werkeloos Lid te zijn. In Zeeland nog wonende, konde ik de jaarlijksche Algemeene en gewone vergaderingen slechts zeldzaam bijwonen; maar, na mijne komste te Leijden, was ik dikwijls tegenwoordig in de Algemeene Vergaderingen. Wanneer men goedvond eenige Antwoorden, die op de prijsvragen ingekomen waren, aan mij ter beoordeeling te zenden, benaarstigde ik mij hierin met ijver bezig te zijn, en 'er een' geruimen tijd, was 't noodig, aan opteofferen. Met opmerkzaamheid las ik een uitvoerig Antwoord over de *Hunebedden* in Drenthe, en ik maakte mijne aanmerkingen op dit stuk. De Secretaris *van Marum* schreef mij, dat

dat ik met mijn zoo wel beredeneerd advis echten wezenlijken dienst aan de Maatschappije bewezen had. De uitslag was, dat het Antwoord niet bekroond wierde, maar de vraag andermaal uitgeschreven. Dezelfde Schrijver zond zijn tweede Antwoord, hier en daar veranderd en verbeterd, en wederom in mijne handen gesteld. Na herhaalde lezinge, durfde ik toen, met andere Leden, die te voren van mijn gevoelen verschild hadden, een gunstiger oordeel ter bekrooninge vellen.

Meer tijds en arbeids vorderde het lezen en beoordeelen van een ander Antwoord op de Vraag over de uitvindinge van de *Drukkunst*. De Secretaris *van Marum* gaf mij in 't begin van Sprokkelmaand 1816 te kennen, dat éénе verhandelinge over dit stuk ingekomen was, en Hij hoopte, in naam der Directeuren, dat ik de beoordeelinge daarvan wel op mij zoude gelieven te nemen. De uitvoerigheid van dit Antwoord kon mij niet afschrikken van een gezet onderzoek, omdat ik het gewigt der zake gevoelde, waaraan de eere van ons Vaderland en der Stad Haarlem niet weinig gelegen lag, aan welke de roem van die edele uitvinding door vele uitlanders betwist werd. In een wijdloopig berigt meldde ik den voornaamsten inhoud van 't gansche Antwoord, met bijvoeginge mijner aanmerkingen op elk hoofdstuk over alles, wat ik oordeelde of te veel of te weinig gezegd te

 zijn,

zijn, en over de schijnbare zwakheid van sommige bewijzen en getuigenissen, ten voordeele van Haarlem hier aangevoerd. Na een gestreng en onzijdig onderzoek, waaraan ik den tijd van volle drie weken besteed had, was ik van begrip, dat de Maatschappij het uitmuntende Antwoord van den doorkundigen Schrijver, mij op dien tijd onbekend, gaaf zou kunnen bekroonen, doch dat men naderhand, eer hetzelve ter drukpersse ging, aan hem alle door mij of anderen gemaakte aanmerkingen kon mededeelen, maar zonder meldinge van iemands naam, om, naar goedvinden, en zonder vooroordeel, 'er al of geen gebruik van te maken. Bij het voorlezen van dit breedsprakig berigt in de Algemeene Vergaderinge, was ik getroffen over de luisterende aandacht van alle de Directeuren en Leden, en het ontbrak niet aan zulke, die hun bijzonder genoegen vriendlijk te verstaan gaven over den grooten arbeid, welken ik aan dit werk had willen besteden. De Schrijver van het Antwoord, de Heer *Jacobus Koning* te Amsterdam, moet door iemand vernomen hebben, dat ik een aantal aanmerkingen op zijn stuk voorgelezen had, want hij bedankte mij allervriendelijkst voor dezelve, en hij maakte 'er ten deele gebruik van bij de uitgave van zijne verhandelinge.

Met mindere moeite konde ik, hiertoe verzocht zijnde, een schriftelijk oordeel geven over een inge-

gekomen Antwoord, betreffende de *Nationale Hollandsche Spreekwoorden*, waarover de Maatschappij eene Vraag gedaan had. Duidelijk bleek het, dat de Schrijver een Man is van groote geleerdheid en een schrander vernuft. Doch het is mij voorgekomen, dat de Schrijver niet gelukkig geweest was in de keuze der voorbeelden, omdat hij, naar mijn inzien, geen behoorlijk onderscheid gemaakt had tusschen Spreekwoorden (*Adagia*), Spreuken (Γνωμαι, *Sententiae*), en Spreekwijzen (*Genera dicendi*): een onderscheid, dat in acht dient genomen te worden, om niet noodeloos dikke boeken over de Spreekwoorden in 't licht te brengen, en om in 't beantwoorden der vragen zich liever te bedienen van eigenlijk gezegde Spreekwoorden. De Maatschappij scheen het gewigt dezer aanmerkinge te bevroeden, en besloot, in de Algemeene Vergaderinge 1818, de vraag andermaal uitteschrijven. Het was mij gemaklijker, dit Antwoord eenigszins te beoordeelen, vermits ik in drie voorlezingen, bij de Leijdsche Maatschappije van Letterkunde, over den oorsprong van echte Nederlandsche Spreekwoorden gehouden, ook op dat gemelde onderscheid met nadruk had aangedrongen. Indien mijne voorlezingen, geheel of gedeeltelijk, in 't licht komen, gelijk men meer dan eens verzocht heeft, zal dit nader kunnen blijken.

Van deze werkzaamheden tot dienst der Haar-

lemsche Maatschappije maakte ik alleenlijk gewag, om te doen zien, dat ik geen onnut medelid van deze wilde blijven. Dus was het ook gelegen met den *Oeconomischen Tak*, door haar geplant ter meerdere bevorderinge van Koophandel, Land- en Akkerbouw, Zeevaart enz. in ons Vaderland en de Volkplantingen van dezen Staat. Tot deze belangrijke onderneminge had men besloten bij gelegenheid der vieringe van het eerste vijfentwintigjarige feest in 't jaar 1777. Aanstonds nam ik deel aan de werkzaamheden van dit instituut te Vlissingen, en aanvaardde den post van Secretaris. Uit die Stad naar Middelburg in 1780 verplaatst zijnde, ben ik ook hier in 1783 benoemd tot Secretaris, en in die hoedanigheid op eene plegtige wijze bevestigd door het Dirigerende Lid, den Heere *M. van Visvliet*, die in eene Aanspraak de Leden geluk wenschte met mijne verkiezinge, en hun veel goeds voorspelde van mijne kundigheden, ongekreukte en onkreukbare trouwe, beproefde welmeenendheid, nooit vermoeide maar steeds ijverige werkzaamheid. Zoo gunstig deed hem onze vriendschap over mij denken. Hij hoopte, dat de volmaakte goedkeuringe der Leden op mijne verrichtingen, nevens het getuigenis van mijn eigen gewisse, van alles gedaan te hebben, wat in mijne rijke vermogens was, steeds mijne aangename belooninge zou wezen.

Mijn

Mijn vertrek naar Leijden nabij zijnde, verzocht en verkreeg ik, in de Vergaderinge van 't Middelburgsche Departement den 25sten Januarij 1785, ontslag als Secretaris. Dit werd mij op de vereerendste wijze verleend, met betuiginge van een volkomen genoegen wegens mijne verrichtingen, en met verzekeringe, dat hoe zeer men zich verheugde wegens mijne bevorderinge tot een' aanzienlijken post, men niettemin met leedwezen zich daar door beroofd zag van mijnen verderen dienst en uitstekende kundigheden.

Na mijne komste te Leijden, ben ik nooit aangezocht om Lid van het Departement in die Stad te worden, en mijne nieuwen Ambtsbezigheden, die van een' verschillenden aard waren, gaven geene vrijheid, om ongevraagd mij tot Lid aant bieden.

§ 11. Op aanhoudend vriendlijk verzoek van sommige Haagsche Heeren, liet ik mij in 't jaar 1780 bewegen, om deel te nemen aan *de Genees- en Natuurkundige Correspondentie-Societeit, in 's Hage* opgericht. Hoewel overtuigd, dat ik met schrijven niets konde bijdragen, poogde ik echter hare belangen te behartigen. Hiertoe sloeg ik twee wegen in. Vooreerst, ik deed aanzoek bij kundige Geneesheeren, om hunne waarnemingen over de luchtsgesteldheid, het weder en de meer algemeen heerschende ziekten in Walcheren en elders in Zeeland, aan die Societeit te willen mededeelen. Ten

andere, wanneer ik berigt kreeg, dat 'er een merkelijk gebrek aan benoodigde penningen was, maakte ik 'er mijn werk van, om bij vermogende liefhebbers van 't Natuurkundige, allermeest bij den edelmoedigen Heere *Van de Perre van Nieuwerve*, onderstand in geld te vragen tot instandhoudinge van dit nuttig Genootschap. En ook hierin slaagde ik te Middelburg bij uitstek gelukkig. In vele jaren vernam ik 'er bijna niets van, tot dat ik hoorde, dat deze Societeit, nog niet tot vollen wasdom opgegroeid, binnen korten tijd, begon te kwijnen, ongeneeslijk ziek werd, en stierf. Omtrent het einde des jaars 1802, is zij door de Directeuren geheel en al voor vernietigd verklaard.

§ 12. Men had te Utrecht reeds vroeger twee Gezelschappen, onder de zinspreuken *Tendimus ad unum*, en *Tandem fit surculus arbor*, welke naderhand vereenigd zijn. Zij bestonden oorspronglijk uit Jongelingen, die op de Utrechtsche Akakemie zich met lof aan de Letteroefeningen toewijdden. Zij zochten, van tijd tot tijd, en in die Stad en elders, eenige Honoraire Leden te verkrijgen. Op hun vriendlijk verzoek, en naar 't voorbeeld van anderen, liet ik hunne benoeminge mij welgevallen.

Na de oprigtinge van het *Konst-Genootschap te Utrecht* in 't jaar 1773, tot zinspreuke voerende: *Besteedt den tijd, met konst en vlijt*, ontving ik

van

van hetzelve een Diploma ten blijke mijner aanstellinge tot Lid in 't jaar 1777, doch in het volgende jaar een nieuw Diploma, nadat dit Genootschap, door de Heeren Staten 's Lands van Utrecht, den titel van het *Provinciale Utrechtsche Genootschap van Konsten en Wetenschappen* bekomen had.

Op mijne verdiensten voor deze Maatschappije valt niets te roemen: want behalven de betalinge van de jaarlijksche toelage, hebbe ik voor dezelve, met het schrijven van verhandelingen, niets van belang bijgedragen. Alleenlijk was ik altijd bereid tot het onderzoeken en beoordeelen der Antwoorden op de voorgestelde prijsvragen. Dit deed ik nog met een bijzonder genoegen in 't jaar 1809, wanneer twee verhandelingen, over den invloed der *Kruisvaarten* op den toestand van de Burgermaatschappij in ons Vaderland, aan mij ter beoordeelinge gezonden zijn. Met genoegen vernam ik naderhand, dat het Antwoord, geschreven door den Baron *Van Pabst tot Bingerden*, door het Genootschap bekroond was.

Voor de Latijnsche Acta, door dit Genootschap uitgegeven, bragte ik meer dan eens iets op 't papier, doch de verzendinge daarvan is, door allerleie omstandigheden en beletselen, moeten achterblijven.

§ 13. Bij mijne komste te Middelburg in 1780, bestond in die Stad een *Natuurkundig Gezelschap*.

Men

Men begeerde weldra, dat ik 'er een werkend Lid van zoude worden. De Natuurkunde met proeven gestaafd, waarvan ik sedert mijne jongelingschap zelfs niets gezien had, behoorde niet tot mijne tegenwoordige werkzaamheden en noodzakelijke bezigheden, en ik schroomde mij bij dit Gezelschap te voegen. Dit geschiedde evenwel, op sterke aandrang van den President *Van de Perre de Nieuwerve*, dien ijverigen voorstander en kundigen beoefenaar der Phijsische wetenschappen. Hierbij kwam een vriendelijk verzoek der Directeuren *Tulleken*, *Radermacher*, *Steengracht*, *Kien van Citters*, en van den Secretaris *L. Bomme*. Wel begrijpende, dat het onheusch zijn zou, indien ik weigerig bleef iets te doen, maakte ik beding, dat de keuze der stoffen, over welke ik liefst wilde lezen, aan mij zou overgelaten worden. Dit Gezelschap beklom, van jaar tot jaar, een' hoogeren trap van aanzien, zoo door 't vermeerderde aantal van Leden, mannen van geboorte en kunde, als door 't verkrijgen van eene allergeschiktste gehoorzaal en van de beste Phijsische Instrumenten. Met vermaak en nut hoorde ik wekelijks in den winter de schoone lessen, door de Heeren *Van de Perre*, *Drijfhout*, *Ballot* en andere Leden gegeven, die alles staafden met welgelukte proeven. Nu ook gerekend onder de les-gevende Leden, leverde ik eenige verhandelingen over de zintuigen, over der-

zel-

zelver verband en gebruik, over het water, en over den zeilsteen. Hoe onvolledig anders mijne lessen waren, zij schenen evenwel met zekere goedkeuringe aangehoord te worden. Dit verwonderde mij; maar ik begreep, dat toegenegene vriendschap niet zelden al te gunstig over onze gebrekkige pogingen doet oordeelen.

§ 14. Het voorname doelwit van 't *Genootschap der Kunsten en Wetenschappen*, te *Batavia* in 't jaar 1778 opgericht, onder de zinspreuke: *Ten nutte van 't Gemeen*, was alle mogelijke aanleidinge te geven, door opgave van talrijke vragen en door belofte van ruime eereprijzen voor de beste antwoorden, tot bevorderinge van landbouw, visscherij, fabricken, werktuig- genees- en letterkunde, bijzonderlijk ten dienste van de Oostindische Koloniën. In 't jaar 1782 ben ik als Lid-Correspondent van hetzelve aangenomen. Voor en na dien tijd kwam ik in aanhoudende briefwisselinge met dit Genootschap, en met sommige uitmuntende Directeuren en Leden te Batavia en elders in het Oosten, bijzonderlijk met den kundigen en braven Directeur Generaal *Moens*. Mijn post van Secretaris der Zeeuwsche Maatschappije, van welke ook vele Heeren, in Oostindie wonende, Leden waren, maakte die briefwisselinge menigvuldiger, maar ook noodzakelijker, wegens de edelmoedige geschenken van natuurlijke zeldzaamhe-

heden, die van tijd tot tijd van daar overgemaakt zijn. Jammer was het, dat men te Batavia, gelijk elders, den nadeeligen invloed der afwisselende omwentelingen, jaren lang, voor de wetenschappen moest ondervinden.

§ 15. Onder de beroemdste Maatschappijen in Europa mag geteld worden de *Keizerlijke-Koninglijke Akademie der Wetenschappen en fraaije Letteren te Brussel*, eerst in den jare 1772, op last van Hare Majesteit de K. K. *Maria Theresia* opgericht. In weinig tijds maakte die Akademie een' verbazenden opgang, en hare Leden deelden in aanzienlijke voorregten. Uit de zeven Vereenigde Nederlandsche Gewesten waren niet meer dan twee Leden verkoren, de Heeren *Van Swinden* en *Van Wijn*. Geen wonder, dat ik het voor eene groote eere rekende, wanneer ik, in 't jaar 1784, tot Lid dezer Akademie aangesteld was, te meer, omdat de Heeren *Gerard* en *Des Roches* hierin een bijzonder genoegen namen. Aan den eersten, op dien tijd Directeur, had de Akademie, bij en sedert hare stichtinge, eene allergrootste verpligtinge. De tweede, vaste Secretaris, had de vriendlijkheid mij in een' bijzonderen brief te verzekeren, dat mijne aanneminge tot Lid „ eerder bij wijze van acclamatie, dan van eene koele verkiezinge was toegegaan". De betrekkinge op die Akademie en mijn post van Secreta-

ris

ris bij het Zeeuwsche Genootschap gaven dubbele gelegenheid tot gedurige briefwisselinge, welke voor beide Maatschappijen niet onaangenaam of onnuttig was, en voor mij in 't bijzonder zeer leerzaam. Door de uitgave van hare Mémoires verwierf de Akademie door gansch Europa een' uitmuntenden roem. De inval der Franschen in Brabant veroorzaakte eene verbazende veranderinge in haren bloeijenden staat, ook ten aanzien der Bibliotheek, der afzonderlijke Drukkerije, en der werkzaamheden van de Leden: met één woord, zij verloor den vorigen glans, en werd bedreigd met een' geheelen ondergang. Zij schéen naderhand als te herleven, gelijk de Abt *Mann*, toen Secretaris, aan mij, in 't begin des jaars 1791, schreef, 'er vriendlijk op aandringende, dat ik wilde medewerken tot de uitgave van een nieuw deel der Verhandelingen, en eenige lettervruchten toezenden. Hiertoe was ik wel genegen en zelfs aanvanglijk werkzaam, maar de uitvoeringe bleef steken, eerst door langdurige ziekte en zwakheid, naderhand wegens de burgerlijke onlusten in Brabant en in ons Gemeenebest. Het liep aan tot het jaar 1816, eer de voormalige Brusselsche Akademie hersteld werd. Hiertoe strekte het besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden, den zevenden van bloeimaand genomen. De Commissaris Generaal voor het Onderwijs, de Kunsten en Weten-

schap-

schappen, was tevens door den Koning gelast, eene voordragt te doen over de volstrekt noodzakelijk te makene veranderingen in het oude Reglement voor de Akademie, met opgave van de namen der Persoonen, geschikt om de openstaande plaatsen te vervullen. De Koning had goedgevonden, dat over die beide punten zouden ingenomen worden de gedachten van de nog levende Leden der Akademie. Uit dien hoofde ben ik, tegen den zesden van Zomermaand, uitgenoodigd tot het bijwonen der onderhandelingen over de twee gemelde onderwerpen. De drie Leden, tot Holland behoorende, verschenen in deze vergaderinge, als mede weinige Leden uit Brabant en Vlaanderen, zijnde enkele Heeren verhinderd geworden om te komen, en de meeste Leden reeds overleden. De onderhandelingen in deze bijeenkomste liepen aangenaam en eenstemmig af. Alle nieuwe Leden, uit de Zuidelijke en Noordelijke Provincien opgegeven, hebben de goedkeuringe van den Koning, op voordragt van den Commissaris Generaal, mogen wegdragen. Nu kreeg deze Maatschappij den naam van *de Koninglijke Akademie van Wetenschappen en Fraaije Letteren te Brussel;* en bij besluit van Z. M. van den derden Julij 1816, werd de Baron *van der Feltz* tot President, en de Heer *Van Hulthem* tot Secretaris van dezelve aangesteld; ik als oud Lid, nevens zeven andere

ou-

oude Leden, die nog in 't leven gespaard waren, ben bevestigd; bij ons werden gevoegd 26 gewone en 8 Honoraire Leden.

Bij het oude Reglement, ook bij het nieuwe, is als eene onvermijdelijke voorwaarde bepaald, dat zij, die Leden der Akademie zouden worden, eenig werk uitgegeven of eene verhandelinge aan haar aangeboden hadden: welke wet zeer billijk is. Niettegenstaande ik, ten tijde mijner aanstellinge in 't jaar 1784, reeds vele werken in 't licht gegeven had, liet ik mij echter door den Directeur *Gerard* en den Secretaris *Des Roches* bewegen tot het schrijven en overzenden van eene verhandelinge. Zij is in 't Latijn opgesteld, en strekt ter opheldering van de oude Aardrijkskunde. De Secretaris gaf mij berigt, dat dit stuk bij de voorlezinge met genoegen gehoord was; en wenschte, in naam der Akademie, dat ik hetzelve zoude vervolgen. Dit kon niet gebeuren wegens de veranderinge van stand en daarmede gepaard gaande nieuwe ambtsbetrekkingen te Leijden in het volgende jaar. Hoe gaarne ik anders, op de schriftelijke uitnoodiginge van den President *Van der Feltz*, zoude bijgewoond hebben de eerste en plegtige Vergaderinge der herstelde Akademie, den 18den November 1816 gehouden, moeste ik dit genoegen missen, deels, wegens hoogen ouderdom, deels, en vooral, om den afstand der plaatsen in een onstuimig jaargetijde.

§ 16. In ons Vaderland werd met lof bekend het *Genootschap tot verdedeginge van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche bestrijders.* De eerste aanleidinge tot het oprichten daarvan in *'s Gravenhage* werd gegeven in de Zuidhollandsche Sijnode, te Dordrecht in 't jaar 1785 vergaderd. Hier raadpleegde men over het in onze taal overgezet en gedrukt werk van Dr. *Priestley*, in 't Engelsch uitgegeven, en behelzende eene Historie der verbasteringe van het Christendom. In dit werk vond men een altijd hatelijke ondermijninge en verachtingen der gewigtigste leerstukken van den Godsdienst, ja maar ook vele Historische onwaarheden, en blijken van diepe onkunde in de schriften der oudste Kerkvaders. Aangemoedigd door de Heeren Commissarissen Politiek, hier tegenwoordig, den Raadsheer *Van Persijn* en den Burgemeester *Van de Wall*, besloten vijf Predikanten, *Heringa*, *Van Assendelft*, *Rummerink*, *Kneppelhout* en *Reguleth*, zich te vereenigen, en te beproeven, of men, door het uitloven van een prijs, kundige schrijvers kon uitlokken tot het vervaardigen eener duchtige wederlegginge van *Priestley's* onbeschaamd geschrijf. Den 16den van Oogstmaand deszelfden jaars, verkozen de genoemde Heeren mij tot eenen der Medebestuurders van dat Genootschap, en ik maakte niet de minste zwarigheid, in hunne keuze gereedelijk intewilligen. Van dien

tijd

tijd af en tot nu toe (1821) nam ik gaarne, wanneer mijne gezondheid en andere noodzakelijke ambtsbezigheden zulks toelieten, veel deels in alle deszelfs werkzaamheden. Deze bepaalden zich vooral, of tot het opgeven van prijs-vragen, of tot het beoordeelen der ingekomene antwoorden, nu en dan zeer talrijk, of tot het verkiezen van nieuwe Medebestuurders, en van Leden in en buiten ons Vaderland, of tot het houden van redevoeringen in de jaarlijksche algemeene en openbare vergaderingen, welke altijd talrijk en aanzienlijk zijn. Die redevoeringen worden gewoonlijk gedaan door hem, die in 't afgeloopen jaar den post van Voorzitter heeft waargenomen, of ook bij schikkinge door iemand anders der Dirigerende Leden. In 't jaar 1788 sprak ik voor eene luistervolle vergaderinge, in welke Z. D. H de Prins Erfstadhouder ook tegenwoordig was, over de bevestiginge en verdediginge van den Christelijken Godsdienst, zoo verre die verschillen moeten, naar mate de wijze, waarop de waarheden van denzelven nu bestreden worden, verschilt van die der vorige tijden. In 't jaar 1798 handelde ik over den wederzijdschen invloed van voorzichtige verkleefdheid aan de grondwaarheden des Christendoms en van ware Godzaligheid. In 't jaar 1806 poogde ik te betoogen het naauwe verband der Opregtheid en Voorzichtigheid in Godsdienstige zaken. Eindelijk in 't jaar

1815 sprak ik over de noodige oplettendheid in het doen en beantwoorden van Vragen, aangedrongen met het voorbeeld van den Heere JEZUS CHRISTUS. De Vertoogen, in 1798 en 1815 voorgelezen, begeerde ik niet, dat gedrukt zouden worden: het eerste niet, omdat het bij overhaastinge en onder andere gewigtige bezigheden opgesteld was; en het tweede niet, dewijl de voornaamste inhoud, belangende de wijsheid van den Zaligmaker, zoo kennelijk in het doen en beantwoorden van Vragen, niet oorspronglijk mijn werk was, maar woordelijk ontleend uit het handschrift van eenen der beroemdste Staatsmannen van onzen leeftijd; een opstel, dat kort, duidelijk, zaakrijk, met verstand geschreven, nooit gedrukt is, en, gelijk ik vermoede, nooit in 't licht komen zal. Met die geleende vederen, hoe schoon anders, wilde ik niet pronken; doch ik durfde mij verzekerd houden, dat elk zich met mij verheugen zou, dat het in ons Vaderland, ook nog onlangs, niet ontbrak aan Godsdienstige Staatslieden, die den hoogsten eerbied voor den eeuwiggezegenden Verlosser hadden, en die JEZUS leertrant, mede in de wijze van vragen en antwoorden zoo schitterend zichtbaar, naar waarde bewonderden en eerbiedigden. Alle navorsschingen, door mijne Medebestuurders en anderen gedaan, om te ontdekken, wie toch de Schrijver van het gehoorde opstel mogte geweest zijn, lie-

liepen vruchteloos af, omdat ik eén onveranderlijk voornemen had, om 's Mans naam geheim te houden en aan niemand te openbaren.

§ 17. Na de uitgave van mijn Historisch verhaal van de lotgevallen der Leijdsche Akademie in de achttiende eeuwe, kwam ik kort daarna in aanmerkinge bij het Latijnsche Genootschap te Jena (*Societas Latina Jenensis*). In Zomermaand des jaars 1802 ben ik aangenomen als een Honorair Lid. Het Diploma, onderteekend door den President, den Graaf *van der Lippe*, den Directeur *Eichstädt* èn den Secretaris *Krause*, doet zien, hoe zeer men te Jena over dat werk voldaan was. De bijgevoegde brief van den Hoogleeraar *Eichstädt* gaf blijken niet slechts van toegenegenheid, maar ook van goedkeuringe mijner pogingen ter ophelderinge van eenige oude Grieksche en Romeinsche Opschriften, welke geplaatst zijn bij het Legaat van *Papenbroek*, nadat de Heer *Van Ouderdorp* de beschrijvinge daarvan in 't licht gegeven had. Aan zijn vriendlijk verzoek, om iets voor de Handelingen van dat Genootschap bijtedragen, zou toen door mij voldaan zijn, indien de uitgave der Werken van *Jablonski*, omtrent dien tijd, en naderhand, vele hinderpalen in den weg gestaan hadden. Het ontbrak wel niet aan bouwstoffen, maar aan gelegenheid, om die zoo in één te zetten, dat ik dezelve onder het oog

 van

van die beroemde Maatschappije durfde brengen.

§ 18. Het laatste eerebewijs van dien aart, waarvan ik tot hiertoe sprak, was mijne benoeminge tot Lid van het *Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, te Amsterdam.* Het bleef in oogmerken en werkzaamheden steeds bijna hetzelfde, doch veranderde nu en dan zoo in benaaminge, als in uitgebreidheid van Leden. Bij den aanvang droeg het den naam van het *Koninglijke Instituut*, en was zijn eerste bestaan verschuldigd aan den Franschen Koning *Lodewijk Napoleon*, die, bij besluit van den vierden Meij 1808, hetzelve deed oprichten, 't zij in navolginge van 't gene te Parijs plaatse vond, 't zij op raad van eenige Nederlanders. Hij zelf verklaarde zich Beschermheer en Honorair Lid te zijn, en bepaalde het getal der Binnenlandsche Leden. Bij de eerste verkiezinge derzelver, ben ik, op 's Konings besluit, tot Lid van 't Instituut aangesteld. Wie daartoe aanleidinge gegeven had, is mij onbekend gebleven. Volgens mijne begeerte, werde ik toen geplaatst in de derde Klasse, bestemd voor de Geschiedenissen en Oudheden, doch in 't begin des volgenden jaars besloot die Klasse hare werkzaamheden te verdeelen onder vaste Commissien van hare Leden, behoudens echter hunne vrijheid, om ontslag en verplaatsinge te vragen, wanneer zij, in vervolg van tijd, zich liever in eene andere

Com-

Commissie geplaatst zagen. Bij de vroegere en meer algemeene bestemminge der derde Klasse, was men verwonderd, dat ik niet verkozen had mij bij de tweede Klasse te laten rangschikken; maar ik voorzag, dat hare meeste bezigheden, bijzonderlijk de Nederlandsche Taal- en Geschiedkunde betreffende, zich verder zouden uitstrekken, en geduriger werk en herhaalde reizen naar Amsterdam konden veroorzaken. In het laatste geval, zag ik mij liefst gevoegd bij de Commissie voor de Oudheden en Gedenkstukken, terwijl de plaatsinge bij de Commissie voor de Oostersche Letterkunde, in derzelver geheelen omvang beschouwd, en de Oostersche Oudheden en Geschiedenissen daaronder begrepen wordende, mij eenige bekommeringe baarde, altijd gewoon zijnde met opregtheid te zeggen, voor welke vakken der Letteroefeningen ik mij, al of niet, meer of min, berekend oordeele. Ik nam evenwel genoegen in de nieuwe schikkinge, en de namen der Heeren *Willmet* en *Muntinghe*, met mij in 't zelfde vak geplaatst, waren genoegzaam, om mij gerust te stellen, en te doen vertrouwen, dat zij al mijn gebrek overvloediglijk zouden kunnen en willen vervullen.

Na het spoedige vertrek van Koning *Lodewijk* naar Frankrijk, voerde deze geletterde stichtinge den naam van *'t Hollandsche Instituut*, maar welks verder bestaan, in 't begin der gansch veranderde

regeringsforme, niet weinig twijfelachtig scheen te worden, tot dat de Hertog van *Plaisançe*, door *Buonaparte* herwaards gezonden als Gouverneur Generaal, zich vrij gunstig voor het Instituut verklaarde in Lentemaand des jaars 1811. Sedert de gelukkige veranderinge van zaken in ons Vaderland, en de herlevinge des naams van Vereenigde Nederlanden, is deze Maatschappij geheten *het Nederlandsche Instituut*, en na de verheffinge der zeventien Nederlandsche Provinciën tot een Koningrijk, is zij genaamd *het Koninglijk-Nederlandsche Instituut*, waarvan Z. M. de Koning der Nederlanden den titel van Beschermheer gelieft te voeren. Bij Hoogstdeszelfs besluit van den 28sten Meij 1816, werde ik bevestigd als Lid der derde Klasse van dit Instituut, en ontving, door den Commissaris Generaal voor het Onderwijs enz., den volgenden eersten van Junij, een schriftelijk bewijs. De bijzondere Vergaderingen der derde Klasse hebbe ik slechts nu en dan, bij mijn verblijf te Amsterdam, kunnen bijwonen. Om bij de Algemeene Vergaderingen van het Instituut tegenwoordig te zijn, begaf ik mij eens en andermaal derwaards, eerst kort na de oprichtinge, en ook in 't jaar 1817, wanneer ik volgens het Proces-verbaal der tiende Algemeene Vergaderinge, aanleidinge gaf aan den Heere President *Van Hall*, om alle de Leden te verzoeken, dat zij, ter vermeerderinge van

de

de Bibliotheek, een exemplaar van hunne gedrukte werken aan het Instituut wilden schenken. Dit voorstel werd met goedkeuringe gehoord, en aanstonds aangenomen. Sommige Leden hebben met de daad getoond, dat zij 'er behagen in gevonden hadden; en het was niet meer dan billijk, dat ik mij niet onttrok. Denkelijk, hebbe ik die Vergaderinge, voor de laatste keer, in 't jaar 1819 bijgewoond. Hoewel bij herhalinge met de meeste vriendlijkheid aangezocht, om eenige lettervruchten, in den winter mijns levens, aan het Instituut te leveren, is dit nog niet geschied, omdat ik lang in twijfel stond over de keuze der stoffe, doch vooral, dewijl ik met reden vreesde, dat men te hoog omtrent mijne kundigheden bleef denken. Zoo dikwijls ik verzocht ben, de door anderen ingeleverde stukken met aandacht te lezen, en die te beoordeelen, wilde ik gaarne aan die verpligtinge voldoen. De Verhandelingen der Heeren *Kinker* en *Schröder*, de eerste over een gedenkstuk, 't welke de schrandere Schrijver meende Egijptisch of Coptisch te zijn, de tweede over de Tijdrekenkunde der oude Egijptenaren, vorderden bij het onderzoek veel tijds en meer dan gewone oplettendheid. Over andere stukken, bij de derde Klasse ingekomen, viel het gemaklijker mijne gedachten te zeggen, vooral over de zoodanige, die, naar mijn begrip, zonder merkelijk nadeel voor de ge-

 leer-

leerde wereld ongedrukt konden blijven.

Het is naauwlijks mogelijk, dat een beminnaar van Letterkunde en Wetenschappen, vooral in zijnen vroegeren leeftijd, zulke bewijzon van eere met onverschillige oogen zou aanzien, en door dezelve niet aangevuurd worden, om zich te meer te beijveren in 't voortzetten zijner letteroefeningen. Dan, 'er is geene reden, waarom hij ook andere eereblijken niet op den regten prijs zou mogen stellen. Hierom zal ik nu vermelden, welke door mij ontvangen zijn.

§ 19. Niemand zal zich verwonderen, dat ik onder dezelve optelle de verheffinge tot de *Ridderlijke waardigheid.* Welmeenende Vrienden verzekerden mij, weinige jaren geleden, dat ik slechts éénen stap behoefde te doen ter verkrijge van de Ridder-Orde der Unie, naderhand der Reunie; doch ik begeerde niet dat eere-teeken te dragen, zonder hetzelve aan iemand te benijden.

Wanneer Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden de *Ridder-Orde van den Nederlandschen Leeuw* ingesteld had, oordeelde ik het veel te laaggeestig, wat ook anderen dachten en deden, de allerminste pogingen aantewenden, mondelijk of schriftelijk, regelregt of van ter zijde, om onder de Ridders geteld te worden. Des te aangenamer was het, dat ik op 't onverwachtste, den 26sten van Sprokkelmaand 1816, berigt kreeg door den

den Heere *Van Zuylen van Nijevelt*, Thesaurier der Orde en het ambt van Kanselier waarnemende, dat ik tot Lid van gemelde Orde benoemd was, en dat hij, zoodra mogelijk, het voor de klasse der Ridders bepaalde Orde-teeken aan mij zou doen geworden; gelijk den 7^{den} der volgende maand geschiedde. Ten bewijze, dat ik omtrent deze eere, hoe ongezocht anders, niet onverschillig bleef, beantwoordde ik aanstonds den brief van den Thesaurier, met bijvoeginge, dat „ noch mijne geringe verdiensten in de geletterde wereld, noch mijne meer dan vijftigjarige verkleefdheid aan het Doorluchtigste Huis van Orange-Nassau, mij den eere-titel van Ridder der Orde deden verwerven, maar dat zulks alleenlijk was toeteschrijven aan 's Konings goedgunstigheid, welke ik zeer hoog waardeerde, en in mijnen thans grijzen ouderdom eerbiediglijk zal blijven erkennen, en waarvoor ik ook, zoodra mogelijk, aan Hoogstdenzelven mijne gevoelige dankbaarheid hoopte te komen betuigen". Tot dit einde verzocht ik den Heere Opper-Kamerheer *Van Boetzelaer* voor mij gehoor bij den Koning te vragen. Die Heer had de vriendlijkheid aan mij te antwoorden, *dat* de heugchelijke tijdinge van het voltrokken Huwelijk van Z. K. H. den Prins van Orange vele vreugde en bezigheden, in 't bijzonder aan den Koning, gaf; *dat* 'er wel eene groote algemeene audientie in Gala zou plaats hebben,

ben, maar vooreerst geene bijzondere; *dat* hij gaarne zijnen dienst aanbood, om uit mijnen naam de dankzegginge voor de betoonde gunst van de Orde aan *Zijne* Majesteit bekend te maken, met verzekeringe, dat de Koning daarin hetzelfde genoegen nemen zou, als of ik het in persoon gedaan had. Deze verpligtende aanbiedinge van den Opper-Kamerheer nam ik dankbaarlijk aan, en zulks te meer, omdat 's Konings vertrek naar Brussel aanstaande was. In mijn antwoord aan dien Heer schreef ik nog, voor hem niet te willen verbergen, dat een aantal oude en ware vrienden van het Orange-Huis binnen Leijden ongemeen verblijd was, gelijk over mijne benoeminge tot Lid der Orde, zoo ook vooral over de luisterrijke verheffinge van 't Geslacht der Heeren *Van Boetzelaer*, 't welke in Leijden nog in zegeninge blijft.

Eerst na verloop van vele weken, kreeg ik gelegenheid mijne opwachtinge bij den Koning te gaan maken, die, uit eigene beweginge, terstond zeide, reeds voorlang door den Heere *Van Boetzelaer* mijne dankbetuiginge ontvangen te hebben. Met genoegen bemerkte ik het onderscheid tusschen sommige vreemdelingen, die zich met ijdele klanken ophouden, en een' regtschapen Hollandschen Edelman, op wiens woorden men kan staat maken.

Omtrent het einde van Wijnmaand 1816 werd mij toegezonden een Plan ter oprichtinge van een fonds

fonds voor de Leden der Orde van den Nederlandschen Leeuw. In den bijgevoegden brief gaf de Heer Thesaurier te verstaan, dat Zijne Majesteit het Plan met hooge goedkeuringe vereerd, en toegestaan had, hetzelve aan de Leden der Orde toetezenden. Hoewel ik verklaarde mij niet te zullen onttrekken, indien alle de Leden in dat fonds geliefden deel te nemen, gaf ik echter aan den Thesaurier te kennen, dat het medegeelde Plan mij was voorgekomen als onderhevig aan vele bedenkingen, en dat het ontwerp mij voorkwam op den duur niet te kunnen volgehouden worden. Wat 'er van dit Plan naderhand geworden is, of nog in 't vervolg komen zal, is mij onbekend.

§ 20. De geschenken in goud, zilver en boeken, reeds boven gemeld, en mij vereerd door de Regeerders der Stad Vlissingen, door het Zeeuwsche Genootschap en de Classis van Walcheren, beware ik als aangename gedenkteekens van bijzondere achtinge, groote toegenegenheid en volkomene goedkeuringe mijner pogingen en verrichtingen.

§ 21. Ik konde niet onverschillig zijn omtrent de eere, mij onverwacht aangedaan door den beroemden *E. Wassenbergh*, Hoogleeraar te Franeker, die ook aan mij, in 't jaar 1817, met korte en veelbeduidende woorden opdroeg het tweede deel van de aanmerkingen over 't Nieuwe Testament,

ment, ontleend uit de schriften van den grooten *Valckenaer*.

§ 22. Doorgaans wordt het voor eere gerekend, wanneer Dichters onze uitkomende werken doen verzeld gaan met hunne Gedichten. Zoo dacht ik 'er zelf over in 't jaar 1761, en ik verzocht den Hoogleeraar *Burman*, en de Heeren *Oosterdijk* en *De Haas*, mijne Akademische Verhandelinge met hunne dichtregels te vereeren. Op verzoek der Heeren *Vrolikhert*, *Schorer* en *Brahe*, liet ik hunne Gedichten mijne historie der Inhuldiginge van Prins *Willem den V* in 't jaar 1766 voorafgaan. In latere jaren behaagde mij dit minder. Men wilde evenwel, dat ik eenige Verzen zoude plaatsen. Niet dan op sterken aandrang van den Heere *Van Kooten*, die een goed Latijnsch Dichter was, liet ik 's Mans Gedicht achter mijne Redevoeringe te Middelburg drukken. De groote Dichter *Jeronimo de Bosch*, Curator der Leijdsche Akademie, had de vriendlijkheid te vragen, of het mij eenig genoegen zou geven, indien hij de uitgave van 't Verhaal over die Akademie liet verzeld gaan met een uitvoerig Latijnsch Gedicht; doch ik bedankte voor dit verpligtend aanbod. Waarom ik in mijn werk over *Van de Werff* het Gedicht van onzen Landgenoot, den Heere *Marron*, liet drukken, blijkt uit mijne bijgevoegde aanteekeninge. Voor het overige, is

eene

eene menigte Latijnsche en Nederduitsche Gedichten, uit vriendschap bij vele gelegenheden, van 't jaar 1765 tot 1816, aan mij overhandigd of toegezonden, ongedrukt gebleven.

§ 23. Veel meer dan alle die loftuitingen, trof mij het bewijs van eere en toegenegenheid, dat ik op 't laatste van mijn leven ondervond. Den 25sten November 1817 ontving ik uit Amsterdam eenen brief van den vermaarden Heere *Van Hall*, te kennen gevende den toeleg van den Lt. Admiraal *Van Kinsbergen*, om de afbeeldingen van vier der oudste Leden van 't Koninglijk Nederlandsche Instituut te Amsterdam door voorname Kunstenaars te laten schilderen, en die Portraiten aldaar te doen plaatsen. Bij de Heeren *Cras*, *Van Swinden* en *Feith* zoude ik mede gevoegd worden, indien ik het goedkeurde. Het kon niet anders zijn, of ik was verwonderd over dit voornemen, en ik nam het met dankbaarheid aan. Zou het niet tot eere strekken geplaatst te worden naast drie zulke uitmuntende Mannen, met welke ik niet te vergelijken ben, in het Instituut van Wetenschappen? Het was billijk, dat ik dit onverwacht blijk van eere op hoogen prijs stelde, dewijl het kwam van Zijne Excellentie den Admiraal *Van Kinsbergen*: wiens edelmoedige zucht tot Wetenschappen, uit zijne daden, gelijk ook uit zijne schriften, overbekend is; wiens gulhartige vriendschap, zoo uit

zij-

zijne brieven, als bij mijn verblijf te Apeldoorn, ik ondervond; wiens zeldzame heldhaftigheid, waardoor hij den uitmuntendsten roem verwierf, in en buiten zijn Vaderland, aan niemand onbekend is; en wiens afsterven, hoe spade gekomen, door elk Nederlander billijk betreurd wordt. Wanneer ik in 't jaar 1819, bij gelegenheid der algemeene Vergaderinge van het Instituut, voor de eerste maal mijn geheel afgewerkt Portrait zag, hoorde ik algemeen bewonderen zoo wel het volkomen gelijkende, als het meesterlijke penseel van den vermaarden Kunstschilder *Hodges*.

§ 24. Mijne onderscheidene Ambtsbetrekkingen verpligteden mij tot het schrijven van eene ontelbare menigte brieven, en dit was eene van mijne aangenaamste uitspanningen; maar ik beschouwde het als eene bijzondere eere, dat ik, sints meer dan eene halve eeuw, aanhoudende en gemeenzame briefwisselinge voor mij afzonderlijk onderhield met de voornaamste Staatsmannen van ons Vaderland, met de meeste Nederlandsche en sommige andere Hoogleeraren, met verscheiden andere Geleerden, niet enkel in ons Land, maar ook in Frankrijk, Engeland, en Duitschland. Aan mijne Landgenooten schreef ik in 't Latijn of in 't Nederduitsch; de meeste Fransche, Engelsche en Hoogduitsche brieven beantwoordde ik in 't Latijn, in onderstellinge, dat alle Geleerden mijn

schrij-

schrijven genoeg zouden verstaan; in enkele gevallen genoodzaakt zijnde in 't Fransch te antwoorden, verzocht ik de hulpe van goede Vrienden, die deze taal allerbest verstonden, om te verhoeden, dat ik in 't schrijven geene grove misslagen beging. Onder de voortreffelijke en aanzienlijke Mannen van Staat, met welke ik een aantal brieven de eere genoot te wisselen, waren inzonderheid de Heeren *van Wassenaer van Spanbroek* (naderhand der Katwijken), *Lijnden van Blitterswijk*, *Spaen van Hardenstein* (La Lecq), *Perrenot*, *Meerman*, *van de Perre van Nieuwerve*, *van de Spiegel*, *van de Wall*, *van der Craght*, *de Kempenaer*, *E. M.* en *U. van Burmania*, *O. Z van Haren*, *J. Hinlópen*, *van Wijn*, die, behalven den laatstgenoemden, reeds alle overleden zijn.

Geen gering nut hebbe ik getrokken uit een aantal brieven, met welke vele Hoogleeraren en andere Geleerden mij vereerden. Om nu slechts weinigen te melden; ik beschouwde het als ware eere, zoo dikwijls ik schrijvens kreeg van de Heeren *Mercier* (*l'Abbé de S. Leger*), *Holmes*, *Heyne*, *Creuzer*, *Eichstädt*, *de Nelis*, *des Roches*, *M. Tijdeman*, *Pestel*, *Kluit*, *Bondam*, *Saxe*, *Hennert*, *Cannegieter*, *Schrader*, *N. C. Lambrechtsen*, *Baster*, *N. G. Oosterdijk*, *Verheije van Citters*, *Hofstede*, *Wagenaar*, *Paludanus*, en soortgelijke Mannen, wier leerzame brieven tevens

 ge-

getuigden van hunne mij vereerende achting en vriendschap. Twee der gemelde Heeren hebben mij met hun volkomen vertrouwen vereerd, door het houden van geheime briefwisselinge over gewigtige zaken in ons Vaderland. Wij schreven op onderscheidene sleutels, en die zoo ingericht waren, dat onze brieven wel konden geopend en gelezen worden, maar onverstaanbaar bleven, zonder het gebruik van de sleutels. Die twee Heeren waren de Domein-Raad *Perrenot* in den Haag, toen ik in Zeeland woonde, en de Hoogleeraar *Pestel*, nadat hij van zijnen post te Leijden ontzet en naar Duitschland vertrokken was. Dergelijke geheime en vertrouwelijke briefwisselinge onderhield ik, in 't jaar 1794 en naderhand, met mijnen jongeren broeder te Middelburg *Te Water*, omdat hij 'er belang in stelde te weten, wat in Holland omging, en ik begeerde naauwkeurig te vernemen, hoe de zaken in Zeeland stonden. Men kon, een' geruimen tijd, voor en na de komste der Franschen in deze Landen, niet omzichtig genoeg zijn, dewijl nu en dan sommige brieven, eer zij besteld werden, vooral die uit Zeeland kwamen, geopend zijn, om die te doorsnuffelen: waardoor sommigen onder mijne Vrienden in meerdere of mindere moeilijkheden gekomen waren.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hulpvaardigheid of aan mij of door mij aan anderen bewezen, bij het vervaardigen van schriften, of in andere gevallen. — Standvastigheid van gevoelen omtrent het Godsdienstige, in 't stuk van vriendschap, en onder alle Staatsveranderingen.

Nooit dan met dankbaarheid gedenke ik aan de goedwillige en verpligtende hulpe, welke aanzienlijke en geleerde Heeren mij bewezen hebben, wanneer ik bezig was met de uitgave van deze en gene werken. Nooit vergat ik meldinge daarvan met erkentelijkheid te maken, ten ware zij de verzwijginge van hunnen naam begeerd hadden.

§ 1. Het *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, door mijnen Vader begonnen, trachtende voort te zetten en in 't licht te geven, kreeg ik een groot aantal van naauwkeurige afschriften der belangrijkste stukken, die te Zierikzee bewaard werden, vriendlijk aan mij verstrekt door de Heeren Burgemeesters *M. J. de Jonge* en *J. C. van den Broeck.* Tot het gebruiken van oorspronglijke Registers, te Middelburg, Vlissingen en Vere voorhanden,

werd mij gelegenheid gegeven door de Heeren Pensionarissen van die Steden. Sommige Predikanten op de Zeeuwsche Dorpen boden mij de hand in de opgave der oudste Kerkleeraren; doch bij andere was die behulpzaamheid niet te vinden. Lusteloosheid, vadzigheid en wangunst kunnen veel uitwerken.

§ 2. Bij de uitgave der *Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen*, had ik groote verpligtinge aan zeer vele Heeren, die tijd noch moeite ontzagen, om mijn voornemen te begunstigen. Onder dezen zijn bijzonderlijk geweest: de Oud-Raadsheer *E. M. van Burmania*, aan wien ik dit werk opdroeg; de Grietman *Ulbo van Burmania*; *J. Burman*, Raad en Rentmeester Generaal der Beden van Brabant; *R. J. Baron van der Capellen tot de Marsch*; de Raadsheer *J. Verheije van Citters*; *M. van der Craght*, Advocaat Fiscaal der Kamer van de Graaflijke Domeinen in Holland; de Secretaris *J. Ermerins*; *W.* Baron *van Haersolte tot Yrst*; de Raadsheer *J. de Kempenaer*; de Raadsheer G. *Munnicks*; de Predikant *K. van Oudendorp*, die mij de aanteekeningen van zijnen Vader over dit gedeelte der Nederlandsche Historie mededeelde; de Burgemeester *R. Paludanus*; de Baron *T. J. Roest van Alkemade*; de Hof-Prediker *Roijer*; de Baron *W. A. van Spaen van Hardenstein*, naderhand *La Lecq*, die mij een aantal deelen der

ver-

verzamelinge van Genealogiën, welke Hij bezat, tot noodig gebruik vergunde; de Grietman *G. F.* Baron *Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg*; de Advocaat *J. Visser*; de Secretaris *C. A. van Wachendorff*; de Historieschrijver *J. Wagenaar*; *W. L.* Baron *van Wassenaer van Katwijk*; *W. F. H.* Baron *van Wassenaer van Spanbroek*, naderhand oók Heer der beide Katwijken; *H. van Wijn*, thans Archivarius van 't Koningrijk der Nederlanden. Door zulke en meer andere Heeren van aanzien en kunde geholpen, was ik in staat, om de genoemde Historie te schrijven en uittegeven, maar vooral om veel te zeggen over de Geslachten der meeste Nederlandsche Bondgenooten, 't welke mij en anderen onbekend was gebleven.

§ 3. Meer dan eens gaf ik den heilzamen raad aan mijne Vrienden, die iets in 't Latijn wilden of moesten uitgeven, om, naar mijn voorbeeld, die 'er de nuttigheid van ondervonden had, mannen van meerdere kundigheid in die tale te verzoeken, dat zij de moeite nemen zouden, om de laatste proefbladen, eer zij afgedrukt werden, met een scherp oog te lezen, en hunne aanmerkingen over den stijl en de zaken gulhartig aan mij medetedeelen. Och of sommigen mijnen goeden raad gevolgd hadden! Ik stelle 'er mijne eere in, dat de Letterkundige Hoogleeraars *Schrader*, *Saxe*, *Ruhnkenius* en *Wijttenbach* mij dezen dienst nooit

geweigerd hebben; en ik schame mij geenzins te zeggen, dat ik, zoo veel de Latiniteit betreft, veel van hun geleerd hebbe, hoewel ik anders, van mijne jongelingschap af, geen volslagen vreemdeling in 't schrijven van Latijn gebleven was, en de bestendige gewoonte had meest alles, zelfs de meeste korte schetsen mijner leerredenen, in die tale voor mijn bijzonder gebruik te schrijven, en bijna alle brieven, mij toegezonden of in 't Hoogduitsch, of in 't Engelsch, of in 't Fransch, in 't Latijn te beantwoorden. Welk een voorregt is het, wanneer men niet te verwaand of te hoogmoedig is, om van anderen, wier hoofdbezigheid de Taalkunde is, te willen leeren. Mijn groote Vriend *Ruhnkenius* zeide mij meermaals, dat het voor Hem geene verdienste was, indien Hij meer van 't Latijn en Grieksch wist, dan doorgaans de meeste Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, Geneeskunde en Wijsgeerte; en Hij beschouwde het als noodig voor den roem van Akademien en Athenaea, dat door de uitgave van Oratien, gelijk wel eens gebeurd is, geene aanleidinge tot spotternije over den stijl aan anderen gegeven worde.

§ 4. Zoo aangenaam de ondervondene hulpvaardigheid voor mij was, even zoo betoonde ik mij altijd bereid, om aan anderen tot dienst te zijn, als ik 'er eenigszins toe in staat was; ten zij ik, om redenen, ongezind bleef, om aan deze en gene verzoe-

zoeken te voldoen, allermeest, wanneer men mij tot het deelgenootschap in twistschriften zocht uittelokken. Op uitdrukkelijke begeerte, is mijn naam dikwijls verzwegen; andere schrijvers oordeelden noodig mij te noemen, zelfs somtijds met te grooten ophef. Door mijnen Vriend *David Hendrik Gallandat*, te Vlissingen, verzocht zijnde, om deszelfs *Redevoeringe over de Vroedkunde*, en de *Grondbeginselen der Vroedkunde*, in den Nederduitschen stijl te verbeteren, en hem eenige oudheidkundige aanmerkingen, tot de Redevoeringe betrekkelijk, aan de hand te geven, deed ik dit met te meer genoegen in de jaren 1771 en 1772, omdat ik zelf 's Mans leerzame lessen in 't openbaar bestendiglijk hoorde. Als hem, die reeds 's Lands Operateur en Lid van Binnen- en Buitenlandsche Maatschappijen der Wetenschappen was, in 1774 onverdiende onaangenaamheid door Geneesheeren, die Leden der Regeringe waren, werd aangedaan, bewerkte ik, dat hij, zonder uit de Stad te gaan, tot *Doctor Medicinae* in 't volgende voorjaar bevorderd wierde; en ik onttrok hem mijne hulpe niet, zoo veel de tale aangaat, in het overzien van zijne Latijnsche verhandelinge *de Sectione Caesarea.*

§ 5. In 't jaar 1776 geraadpleegd wordende door *Aegidius Petraeus*, Predikant te Kapelle in Zuidbeveland, hoe te handelen met de Goesche

Classis, welke weigerde zijn boek over de *natuur* en de *ligchamen der Engelen* met eenige kerkelijke approbatie te voorzien, zond ik hem, zonder mij te willen inlaten in de hoofdzaak van zijn werk, uitvoerige aanmerkingen over de approbatie van Godgeleerde boeken, ontleend uit de Handelingen der Sijnoden, uit de Notulen der Heeren Staten van Zeeland, en uit de nadruklijke Resolutie der Heeren Gecommitteerde Raden, van den 18 Aug. 1682, bijzonderlijk ingericht tegen de Classis van Zuidbeveland. Hij maakte, volgens vergunninge, gebruik van mijn opstel bij de Classis, en de zaak liep ten einde.

§ 6. Meerdere moeite verschafte het lezen van twee zeer uitvoerige stukken, waarover de Heer Domein-Raad *Perrenot* mijn oordeel wilde weten. Over zekere hooge Regten van den Baron van Breda was, reeds omtrent den jare 1773, geschil gerezen tusschen den Raad van Brabant en den Raad der Domeinen van Z. D. Hoogheid den Prins Erf-Stadhouder. Die beide gedrukte Memorien, op dien tijd in weinige handen geraakt, zijn lezenswaardig. Om allen schijn van eenzijdigheid te vermijden, en door geene vooroordeelen misleid te worden, meende ik, dat men sommige algemeene aanmerkingen diende onder het oog te houden: (1) de vraag is niet, wat vroegere Barons van Breda bevolen of verboden hebben, ook niet,

wat

wat de Staten Generaal besloten hebben; 't zij ten voordeele, 't zij ten nadeele van die Barons, ten tijde van de Stadhouderlijke of Stadhouderlooze Regeringe dezer Landen, maar de vraag is alleenlijk, wat is gegrond op goed Regt; (2) de Raad van Brabant en de Domein-Raad moeten beide zich liever niet bedienen van bewijzen, die enkel steunen op Hunne bijzondere Registers, en die, als het op 't Regt aankomt, niet altijd onwraakbaar kunnen gehouden worden; (3) ook schijnt men geen vasten grond van betoog te kunnen ontleenen uit hetgene sommige Burgerlijke Officieren in de Baronnije in vroegeren tijd, al of niet gedaan hadden, dewijl eene verschillende denkwijze van die menschen en het onderscheid van tijden daarop een' aanmerkelijken invloed konden hebben; (4) meest behoort men te onderzoeken, welke hooge regten en voorregten de Barons van Breda ten allen tijde regtmatig bezeten en onafgebroken met de daad geoefend hebben; (5) men moet, derhalve, opklimmen tot de vroegste tijden, om te onderzoeken, van hoedanigen aard deze Baronnije geweest en gebleven zij, dewijl het niet genoeg schijnt, zich te bepalen bij de plegtige tractaten, sedert den aanvang met H. Hoog Mogenden gesloten, gelijk de Staten Generaal in Hunne Resolutien van 3 Januarij 1749 en 2 Julij 1762 te kennen gaven; want hoe zal men dan oordeelen

 over

over zoo vele regten, herkomens en privilegien, aan verscheidene Landschappen, Steden en Heerlijkheden lang voor de opkomste van ons Gemeenebest gegeven en ongeschonden gebleven. Men moest dit geschil, naar mijn begrip, beschouwen van den kant der *Staatkunde*, het *Leenregt* en der *Geschiedkunde*. Van de zijde der *Staatkunde*, kwam bij mij in bedenkinge, *vooreerst*, of het voor de ware belangen van dit Gemeenebest wel nuttig zijn zou, het gevoelen van den Domein-Raad goedtekeuren: alles is der veranderinge onderworpen, en eens gesteld zijnde, dat de Baronnij van Breda, bij vervolg van tijd, langs ongeziene wegen, kwam in handen van een' vreemden Vorst en Heer, wat zou de gezonde Staatkunde, in zulk onverhoopt geval, best keuren? *ten anderen*, is de Baronnij van eene geheel andere natuur, dan 't Marquisaat van Bergen-op-Zoom, waaromtrent de Hooge Magten dezer Landen meer dan eens soortgelijke geschillen voor altijd beslist hebben? *verder*, indien de Officieren in die Baronnije niet begrepen waren in de plakaaten der Staten Generaal, 4 Junij 1657, 6 April 1661 en 28 April 1691, zouden zij dan niet uitdrukkelijk hebben moeten uitgezonderd worden? Die plakaaten spreken algemeen, en derzelver inhoud is door de Staten Generaal geoordeeld ook toepasselijk te zijn op sommige plaatsen in die Baronije, zelfs in een' tijd van

de

de Stadhouderlijke Regeringe. Let men op het *Leenregt*, het is buiten tegenspraak, dat gemelde Baronnij voor een *Leen* te houden zij. Dan, een Souverein Leen schijnt een onbestaanbaar ding te zijn, naar het oordeel van deskundigen. Ik kan niet zien, dat het onderscheid, tusschen een gegeven of geschonken Leen, en een door den bezitter aangeboden Leen, een' merkelijken invloed op het hangende geschil zal hebben: het is toch onbetwistbaar zeker, dat velen, van overoude tijden, om de eene of andere reden, verkozen hebben hunne Allodiale goederen aan de Vorsten optedragen, zelfs met de meeste vrijwilligheid, om dezelve van hun ten regten Leene te ontvangen, zonder dat daarom zulke aangebodene Leenen altijd van een' beteren aard waren, dan alle andere Leenen; gelijk blijkt uit de voorbeelden in 't Charterboek van *F. van Mieris*, 1 deel, bl. 207, 382, 387, 460, en doorgaans.

Niet behoorende onder den rang der Staatkundigen, of der Regtsgeleerden, allerminst zoo veel het Leenregt aangaat, sprak ik meer stellig en met grootere vrijmoedigheid over 't *Geschiedkundige*. Ten dezen aanzien merkte ik aan, *eerstelijk*, dat de Baronnij van Breda, in de oudste tijden, gelijk stond met soortgelijke Leenen. Hoe meer ik de Diplomata bij *Butkens*, *Troph. de Brabant* tom. 1. p. 48, 49 der Preuves, overwogen had, hoe ik

te

te sterker in dat gevoelen hieromtrent bevestigd was, vooral door vergelijkinge van dergelijke Diplomata bij *Miraeus* en *Van Mieris*; *ten tweede*, bij het onbevooroordeeld nalezen van den Verkoopbrief aan Jan van Polanen in 't jaar 1350, in 't Charterboek van *Van Mieris* II deel bl. 775—777, vonde ik mij gedrongen, edelmoedig te erkennen, dat mij de aanmerkingen van den Advocaat Fiscaal, in zijne Memorie bl. 46—57, alzins wigtig en voldoende voorgekomen waren, terwijl ik niet zag, dat de Domein-Raad uit dien Koopbrief iets voor zijn gevoelen op genoegzame gronden halen kon, te minder, als men dien vergelijkt met soortgelijke Koopbrieven, die bij *Miraeus*, *Butkens*, *Van Mieris*, en elders voorhanden zijn. Uit het gezegde besloot ik, dat, naar mijn inzien, de gedachten van den Raad van Brabant meer gegrond waren, dan die van den Domeinraad, mij ten volle verzekerd houdende, dat het gevoelen van laatstgemelden Raad de bovenhand niet krijgen zou, indien het geschil langs den gewonen weg van Regten moest beslist worden; ook betuigde ik niet te doorzien, wat men op eene edelmoedige wijze zou kunnen inbrengen tegen de Memorie van den Advocaat Fiscaal, in welke, mijns bedunkens, eene gegronde kennis van 't Leenregt en van 's Lands Geschiedenissen, waarop het hier vooral aankomt, uitblinkt. Ik eindigde met te zeggen: 't kan zijn, dat

dat mijn oordeel dwaalt, evenwel durve ik verzekeren, dat mij niets bezielt, dan de liefde tot de waarheid, welke mij boven alles dierbaar is.

Die aanmerkingen, met mijnen naam onderteekend, zond ik den 24 Febr. 1776 aan den Domein-Raad *Perrenot*, en ik schreef aan Hem in vertrouwen een' gemeenzamen brief, om met ronde woorden te kennen te geven, dat men over dit geschil geen pleitgeding behoorde aantevangen, maar liever hetzelve of te laten steken, of op de best mogelijke wijze Politiek te behandelen. Mijn raad scheen Hem niet te mishagen. Wat voorts van deze zaak gekomen zij, kan ik mij nu niet herinneren, en ik heb geenen lust, om 'er onderzoek op te doen. Het is mij genoeg, dat ik in 't jaar 1776, wanneer de Prins Erf-Stadhouder en Hoogstdeszelfs Domein-Raad nog in vollen luister waren, zoo wel als in latere jaren, niet schroomde de onzijdige waarheid te behartigen, en mijne gevoelens rondelijk te openbaren. Vleijen had ik nooit geleerd, en ik versta het nog niet. Een echt Vaderlandsch gemoed moet 'er altijd afkeerig van zijn. Dit gevoelen hope ik zelf te bewaren, en aan elk, die onbaatzuchtig is, met ernst aanteprijzen.'

§ 7. Onder de kundige en rijke bezitters van oude Grieksche, Romeinsche en andere Penningen, als mede van alle boeken en handschriften hiertoe betrekkelijk, was zekerlijk de minste niet

de

de Heer *Pieter van Damme*, te Amsterdam. In zijn kostbaar Kabinet, meer dan eens door mij met oplettendheid bezichtigd, was een aantal Penningen, die te voren of bijna onbekend, of nooit door iemand beschreven waren. Het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen verzocht hem een berigt van zijne uitmuntende verzamelinge te willen schrijven, in 't bijzonder van nog onuitgegevene Penningen; en ik beloofde hem, dat ik gaarne zijn opstel in den stijl en 't geschiedkundige, zoo veel mij mogelijk was, zoude verbeteren. Dus kwam dit Berigt in 't vierde deel der Verhandelingen van dat Genootschap te voorschijn. Door medegedeelde afteekeningen van andere en bijzonderlijk Smijrnasche Penningen, gaf hij mij gelegenheid, om over dezelve iets in 't licht te geven. Aan deze beleefdheid beantwoordde ik door de mededeelinge van mijne aanmerkingen over den oorsprong der Wapenen van Landen, Steden en Geslachten, wanneer hij bezig was over dit stuk te schrijven.

§ 8. Gelijk de doorkundige Middelburgsche Kerkleeraar *Adrianus 's Gravezande* zich altijd bereid toonde, om mij in het eene of andere voortelichten, wanneer ik zulks behoefde; zoo was ik ook gereed tot allen mogelijken wederdienst, wanneer hij dacht uittegeven of de *historie der eerste Sijnode*, te *Wezel* gehouden, of het *verhaal der verlossinge van Middelburg* uit het Spaansche geweld,

weld, of de lezenswaardige *Narigten over de Joden te Cochin*, omtrent welke en andere Joden in 't Oosten hij gaarne gebruik maakte van mijne uitgebreide aanmerkingen.

§. 9. In en buiten ons Vaderland waren met verdienden lof bekend geworden de *Commentarii* van den beroemden Leijdschen Hoogleeraar *Pestel de Republica Batava*, in 't jaar 1782 gedrukt. Niet lang daarna, werd hij bedacht op de verbeteringe, ophelderinge, uitbreidinge en voltooijinge van dit werk. Nadat ik in 't jaar 1782 aan hem eenigszins was bekend geworden, en hij vernomen had, dat ik aan de Jongelingschap te Middelburg lessen over de gemelde *Commentarii* gaf, deed hij mij vele en gewigtige vragen, Zeeland betreffende, op welke ik met alle mij mogelijke naauwkeurigheid antwoordde. Dit gaf aanleidinge, sedert mijne komste te Leijden in 't jaar 1785, tot vele mondelijke en schriftelijke onderhandelingen over de nieuwe uitgave van dat werk, voor en onder het drukken van dezelve. Niets was mij aangenamer, dan dien grooten Man ergens in te kunnen voorlichten, vooral omtrent sommige Kerkelijke zaken en den staat van Zeeland. Met dit laatste stuk eindigt de nieuwe uitgave, in 't jaar 1795 te voorschijn gekomen. Jammer is het, dat het vervolg, waarin over de Provincien Utrecht, Friesland enz. moest gesproken worden, is achtergebleven

ven

ven wegens de omstandigheden van dien tijd, en het vertrek van den Heere *Pestel* naar Duitschland.

§ 10. Over meer dan vijftig jaren had ik het genoegen in eene bijzondere vriendschap te komen met den Geschiedkunden *H. van Wijn*, en ik kreeg de gunstige gelegenheid, om de van hem verzochte narigten dikwerf te ontvangen. Van mijne zijde gaf ik hem ook blijken van hulpvaardigheid ten tijde der uitgave zoo van andere belangrijke werken, als bijzonderlijk van zijne aanmerkingen op *Wagenaar's Vaderlandsche Historie.* Ik verkoos niet, dat mijn naam zou geplaatst worden bij mijne verbeterende of vermeerderende aanteekeningen, welke ik, van tijd tot tijd, aan hem mededeelde. Evenwel is ook mijn naam, met of buiten mijn weten, op een der laatste stukken van die bijvoegselen gedrukt geworden.

§ 11. Niet dan met groote moeite en sterken aandrang konde ik den uitmuntenden *H. van Alphen*, door eene menigte geleerde en stichtelijke werken voorlang bekend en geëerbiedigd, bewegen tot het uitgeven van deze en gene werken, waartoe zijn rijke voorraad, die mij van nabij bekend was, en zijn ambteloos leven, in dien treurigen tijd, hem overvloedige gelegenheid gaven. Eindelijk besloot hij tot de uitgave van den *Christelijken Spectator*, onder voorwaarde, dat ik elk vertoog, eer het gedrukt werd of van de persse komen zou,

wil-

wilde lezen en beoordeelen. Aan deze voorwaarde konde ik te liever voldoen, omdat uit zijn geschrijf veel te leeren was, dat ik of in 't geheel niet, of zekerlijk minder naauwkeurig wiste. Het voornaamste voordeel, 't welke de lezers van mijne geringe moeite getrokken hebben, bestond hierin, dat de Heer *Van Alphen*, nu of dan, het overschietende wit papier der bladen, op mijn verzoek, vulde met bevallige Dichtregels.

Nu wederom aan 't schrijven geraakt zijnde, wilde hij zijn schoon werk: *Predikt het Euangelium allen creaturen* enz., in 't licht doen komen, doch verzocht mij vooraf hetzelve scherpelijk te beoordeelen, vooral in 't punt der politieke voorzichtigtigheid. Dit verzoek was te vereerend, om het niet met graagte aantenemen. Dit gaf aanleidinge tot het schrijven van mijn berigt over sommige hoogaanzienlijke persoonen, die zich niet geschaamd hadden het Euangelie te prediken, of anders door hunne schriften getoond hadden, dat zij liefde en ijver voor den zuiveren Godsdienst beoefenden: welk berigt hij ook goedvond in 't gemelde werk te plaatsen, maar zonder mij te noemen, gelijk ik hem verzocht had.

§ 12. Op dringende begeerte van den Heere *P. Hofstede* te Rotterdam, zond ik hem mijne aanmerkingen over deszelfs uitgegevene *Bijzonderheden der Heilige Schrift*, welke hij goedvond in

't derde deel te laten drukken, met bijvoeginge van zijne bedenkingen op mijnen brief.

§ 12. In het Geschiedkundige van ons Vaderland bleef ik nooit achterlijk, om, des verzocht wordende, aan de schrijvers mededeelen, wat ik wiste of bezat. De Heeren *N. Hinlópen*, in de *Historie der Nederduitsche overzettinge* van den *Bijbel*; *J. van de Velde*, in 't *tweede Eeuwfeest der Zierikzeesche Vrijheid*; *J. Winckelman*, in de *Verhandelinge over de Kermissen*; *J. Prins*, in 't *Leven van F. van Marnix*; *A. J. de Ruever*, over den Zierikzeeschen Burgemeester *Lieven Kaarsemaker*; *W. Kops*, over de *Rhetorijkkamers*; *J. Ermerins*, in zijne *Zeeuwsche Oudheden*; *A. Ferwerda*, bij de uitgave van 't *Wapenboek*, en meer anderen hebben mijne hulpvaardigheid ondervonden, en met vriendlijkheid in hunne gedrukte schriften erkend.

§ 14. Gaarne wilde ik, zoo veel mogelijk, voldoen aan de begeerte van den Heere *R. Paludanus*, om hem eenige stukken te bezorgen, die in deszelfs *Verzamelinge van onuitgegevene Charters, Octroijen en Privilegien*, waarmede hij in 't jaar 1788 bezig was, te kunnen geplaatst worden. Ik had, in vroegere jaren, 's Mans hulpvaardigheid zelf mogen ondervinden.

§ 15. In nadere kennisse met den Hoogleeraar *C. Saxe* gekomen zijnde, en van tijd tot tijd de meeste deelen van zijn *Onomasticum Literarium*

ten

ten geschenke ontvangende, nam ik de vrijheid mijne aanmerkingen over dat werk aan hem toetezenden, welke hij met welgevallen aannam. Dit zal hem bewogen hebben een vrij uitvoerig berigt van mijne schriften, in 't achtste deel te plaatsen. Dit was geheellijk buiten mijn weten geschied; anders zoude ik die lijst hebben kunnen aanvullen, maar ook eenige boeken doorschrappen, als niet door mij, maar door mijnen Vader geschreven en uitgegeven. Mijne verbeteringen en vermeerderingen over dit gansche deel kwamen eerst bij dien Letterkundigen Man, wanneer hij, door den zeldzaamsten ouderdom, buiten staat geraakt was, om dezelve te lezen en te beoordeelen.

§ 16. De geleerde *B. Mercier*, bekend onder den naam van *L'Abbé de S. Leger*, vernomen hebbende, dat mijne liefhebberij ook viel op de oude Geographie, en voornemens zijnde de kleine *Grieksche Geographen* te doen herdrukken, verzocht en verkreeg van mij een uitvoerig berigt van alles daartoe betrekkelijk, of in mijne verzamelinge of bij anderen hier te Lande te vinden. Hij ontving mijne aanteekeningen met genoegen, en had een voornemen, om dezelve, gelijk zijn eigen voorloopig berigt over die uitgave, in eenig Fransch Journaal te zetten. Of dit geschied zij, wete ik niet, maar wel, dat de dood hem verhinderde de

voorgenomene uitgave van 't gemelde werk in 't licht te brengen.

§ 17. In 't jaar 1799 verzocht en verkreeg de Heer *Heinemeijer*, Advocaat te Jever in Oostvriesland, mijne hulpe tot zijn voorgenomen werk, *Dictionnaire de tous les Auteurs vivans et morts de la Republique Batave depuis* 1760 *jusqu'en* 1780. De dood van den Schrijver of eenige andere omstandigheid heeft, mogelijk, de uitgave doen achterblijven.

§ 18. Als de Hoogleeraar *Robert Holmes* te Oxfort zich onledig hield met eene nieuwe uitgave der *Grieksche vertalinge* van het *Oude Testament*, waarvan het eerste deel in 't jaar 1798 het licht zag, en hij zeer begerig was om iets nader te weten omtrent de handschriften, die op de Bibliotheek te Leijden bewaard worden, en tot zijn oogmerk dienstig waren, voldeed ik met lust aan zijn verzoek; en hij gaf, in de voorrede, zijne dankbaarheid te kennen over de moeite, welke ik, zonder daarvoor iets te vorderen, op mij had willen nemen. Wat ik naderhand aan hem gezonden heb, is door de rampen van den oorlog nooit tot hem gekomen.

§ 19. Van mijne jongelingschap af, en dus gedurende meer dan 60 jaren, viel mijne keuze op het koopen zoo van Handschriften, als van Grieksche en Latijnsche Schrijvers, voorzien of met ver-

ge-

gelijkinge van handschriften, of met onuitgegevene aanteekeningen van geleerden. Dit heeft mij dikwijls in de gelegenheid gesteld, om uit mijne verzamelinge iets bijtezetten aan zulken, die den eenen of anderen ouden Schrijver wilden uitgeven. Ik wete niet dit ooit aan iemand geweigerd te hebben; maar ik had grooten spijt, wanneer ik langs dezen weg eenige beschrevene boeken kwijt raakte, of die wederkreeg, zonder dat de gebruikers, 't zij wegens andere bezigheden, 't zij door den dood verhinderd, hun voornemen konden uitvoeren. De geleerde *M. Temminck* gaf mij, vele jaren geleden, zijnen toeleg eener nieuwe uitgave der *Aethiopica* van *Heliodorus* te kennen, en op zijn verzoek gaf ik hem ten gebruike drie of vier exemplaren van den allereersten druk diens schrijvers, vergeleken met een oud en ongebruikt MS., of verrijkt met verbeterende gissingen en aanmerkingen van geleerde mannen. Kon en wilde iemand dit werk, na 's Mans dood, nu ter hand nemen, ik zoude hem gaarne die zelfde exemplaren tot algemeen nut ter leen geven.

§ 20. Ik durve vaststellen, dat andere Heeren, die nog in leven zijn, geene redenen hebben, om te klagen, dat ik ooit verzuimde hun met de daad, in zoo verre zulks mogelijk was, met alle bereidwilligheid behulpzaam te zijn, als zij eenig werk wilden uitgeven. Die hulpvaardigheid was toch

niet onbepaald, dewijl ik niet konde besluiten de hand te leenen aan sommige werken, die na 't jaar 1780 uitkwamen, met welke vleijende bewoordingen anders hiertoe uitgenoodigd wordende. Vruchteloos waren vooral de pogingen, gelijk reeds boven aangestipt is, om mij, voor of na dien tijd, deel te doen nemen in eenige twistschriften, 't zij Politieke, 't zij Kerkelijke, wel wetende, dat zij doorgaans geringe nuttigheid nalaten, en dat men spoediger in dezelve kan ingewikkeld worden, dan 'er een goed einde aan zien.

§. 21. Daarentegen was ik zeer verheugd, wanneer ik gelegenheid kreeg om aan verdienstelijke Jongelingen of stoffen tot het schrijven van verhandelingen, op welke zij tot Doctor in de Regten bevorderd zouden worden, aan de hand te geven, de noodige bronnen aantewijzen, de voornaamste en zeldzaamste boeken bijtezetten, of op eenige andere wijze behulpzaam te zijn; doch dit geschiedde meest onder een verband, dat van mijnen bijstand geen enkel woord mogt gerept worden. Wat bewoog mij, vooral te Leijden, om wel de onderwerpen van zulke verhandelingen optegeven, en waarom wilde ik onbekend blijven? De redenen waren voornamelijk deze: ik wilde Jongelingen afhouden van 't schrijven over afgezaagde stoffen, alleenlijk het Romeinsche Regt betreffende, terwijl slechts weinigen in staat waren, iets nieuws en be-

lang-

langrijks over dat Regt voor den dag te brengen; ook wilde ik zelfs geen schijn geven, dat ik mij bemoeide met zaken, die geacht konden worden niet tot den kring mijner werkzaamheden te behooren. Het was mij genoeg, dat de verhandelingen der Heeren *Appelius*, over eene oude Keure van Zeeland, *Changuion*, over de Burgemeesters in ons Vaderland, *Hoog*, over de Voorregten der Stad Briele, *Van Visvliet*, over de Schotsche Court of Stapel te Vere, en van meer anderen, die ook reeds voor mijne komste te Leijden of naderhand het Meesterschap in de Regten verkregen hebben; het was mij voldoende, dat de gemelde en soortgelijke verhandelingen met genoegen ontvangen, met graagte gelezen, en zelfs door kundige Mannen in hunne werken met lof vermeld wierden.

§ 22. Den Zeeuwschen Dichter *Bellamy* hebbe ik allereerst op den regten weg gebragt ten aanzien van onze tale, en veel meer door eenige beste Dichters aan de hand en ter leen te geven. Hij zelfs geeft 'er iets van te kennen in eene voorrede, geplaatst voor zijne dichtstukken; maar hij verzwijgt mijnen naam.

§ 23. Met groot genoegen had ik ook de hand geleend tot het bewerken en uitgeven der uitmuntende Verhandelinge van den Heere *J. Verheije van Citters* over de Heeren en Ambachtsheeren in Zee-

land, die in de Voorrede en in eene bijgevoegde schriftelijke aanteekeninge mijne hulpvaardigheid erkent.

Het gezegde doet blijken, aan den eenen kant, dat ik de goedhartige hulpe, aan mij bewezen, in een dankbaar geheugen bewaarde, en aan de andere zijde, dat ik altijd getracht hebbe aan anderen, naar vermogen, nuttig te zijn, zoo dikwijls zij, bij het uitgeven van schriften, mijnen raad en hulpe meenden noodig te hebben.

§ 24. Even weinig onttrok ik mijne hulpe in andere gevallen, in welke men dezelve nuttig oordeelde. Met genoegen aanvaardde ik het opzicht over de Latijnsche en andere Scholen te Vlissingen; doch ik verzocht, wegens mijn vertrek naar Middelburg, en verkreeg door den Raad der Stad mijn ontslag den 26 Aug. 1780. In 't begin dezer eeuwe waren de Latijnsche Scholen te Leijden, door een' samenloop van omstandigheden, in diep verval geraakt. Men deed pogingen tot herstel, en zag ook om naar Curatoren, die daartoe met ijver konden medewerken. Op aanhoudend verzoek van den Burgemeester, nam ik dezen lastpost op mij, doch onder voorwaarde, dat de Stedelijke Regeringe met de daad betoonen zou, de pogingen der Curatoren te willen ondersteunen. Het gevolg van dit alles was, dat het Schoolwezen zoo aanmerkelijk verbeterd wierd, dat de Heeren *Cuvier* en

Noël,

Noël, door *Buonaparte* naar deze Landen gezonden, om onderzoek op den staat der Latijnsche Scholen te doen, zich hier verwonderden over de bekwaamheid der Onderwijzeren, en over het aantal en de vorderingen der leerlingen. In de waarneminge van dien post volhardde ik tot in Louwmaand 1821, wanneer ik, op mijn verzoek, ontslag daarvan ontving door de Heeren Burgemeesters, met schriftelijke „ dankzegginge voor de belangrijke en getrouwe diensten, welke ik in gemelde qualiteit wel heb willen bewijzen, waar voor de Stads Regering zich bijzonder aan mij verpligt rekende".

§ 25. Wanneer de Heeren Curatoren der Hoogeschole zich in 't jaar 1816 de belangen der Leijdsche Bibliotheek met nadruk begonnen ter harte te nemen, en zij eenige Leden van den Senaat verzochten, om met hun in dit stuk medetewerken, wilde ik mij niet ontslaan, om onder de Gecommitteerden benoemd en aangesteld te worden; hoewel ik in dezen niet zoo veel goeds hebbe kunnen verrichten, als ik mij had voorgesteld.

Den 9 September 1818 ontving ik schrijvens van de Heeren Curatoren, te kennen gevende, dat de Minister van Z. M. de Koning van Pruissen zich bij Hen vervoegd had en gevraagd een Certificaat van de Universiteit, houdende de verklaringe, dat *Pancratius van Mastwijk*, in of omtrent den jare

1658, geweest is Professor te Leijden, en bekend geweest is als Edelman. Het Geslacht *van Mastwijk* was, volgens opgave, oorspronglijk uit Holland, thans gevestigd in Beijeren, en wenschte aldaar in den Adelstand opgenomen te worden, ten welken einde het moet bewijzen daartoe geregtigd te zijn. Onder de bewijzen, waarop zich die Familie beroept, behoort hare afstamminge van *Pancratius van Mastwijk*, boven gemeld, en deze zou zich in zijne werken getiteld hebben *Nobilis de Mastwijk*. De Heeren Curatoren verzochten mij wel de goedheid te willen hebben, Hen omtrent dien Hoogleeraar en deszelfs Geslacht intelichten, en Hen daarmede bekend te maken, met bijvoeginge, dat ik Hen zeer zou verpligten met in dezen Hun verzoek, zoodra zulks mogelijk zou wezen, te willen voldoen. Niets was billijker, dan dat ik aanstonds alle aanteekeningen, de Leijdsche Akademie betreffende, en alle boeken over de Hollandsche Geslachten, begon te raadplegen; doch nergens is mij onder de Professoren te Leijden *Pancratius van Mastwijk* voorgekomen, en een Adelijk Geslacht *van Mastwijk* in Holland is mij onbekend gebleven. Ik konde, derhalve, niets van belang omtrent de begeerde inlichtinge, tot mijn leed, aan de Heeren Curatoren mededeelen.

§ 26. Ik poogde altijd zekere standvastigheid van geest te behouden in zaken, die den Godsdienst be-

betroffen, in de keuze van gemeenzame Vrienden, en in mijn gedrag ten aanzien van alle Staats-omwentelingen in ons Vaderland.

Hoe toegevende anders in 't stuk van Godsdienst, en hoe verdraagzaam omtrent allen, die daarin van mij verschilden, gelijk boven gebleken is, bleef ik vasthouden aan de leere der Kerke, tot welke ik behoorde. Dit deed ik niet uit vooroordeel en stijfzinnigheid, maar uit enkele overtuiginge van mijn hart, en na alles onzijdig beproefd te hebben. Hierom kon al het nieuwe mij niet behagen, en al het oude mijne goedkeuringe niet wegdragen.

Ik was standvastig in de Vriendschap. Hoe zeer sommigen van mij verschilden in hunne begrippen omtrent Politieke zaken, zij bleven mijne gemeenzame en hartelijke Vrienden, gelijk zij te voren geweest waren. Mij geheugt niet, dat ik, van mijne zijde, de eenmaal gemaakte Vriendschap hebbe afgebroken.

In binnenlandsche onlusten en onder alle Staatsomwentelingen was ik in mijn gedrag en gevoelens onveranderlijk en standvastig, gelijk aanstonds nader blijken zal.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Cedrag onder alle binnenlandsche onlusten, en bij alle Staats-omwentelingen in ons Vaderland. — Standvastigheid in Politieke gevoelens. — Voorzichtigheid met opregtheid vereenigd in 't schrijven. — Vrolijkheid in de samenlevinge. — Vergenoegdheid. — Mededeelzaamheid. — Weet- en Leergierigheid. Reizen. Lessen der Heeren Gallandat *en* Brugmans.

§ 1. Van mijne kindsche jaren was mij, door mijnen Vader, ingeboezemd zuivere eerbied en hartelijke zucht voor de verdiensten van 't Doorluchtige Huis der Vorsten van Orange-Nassau; en in die gevoelens volhardde ik, te meer, omdat ik hoe langer hoe meer daarin versterkt werde door een naarstig onderzoek van onze Vaderlandsche geschiedenissen, en door de onzijdige beschouwinge van alle bewegingen, welke in sommige Gewesten veroorzaakt waren, en waarvan ik, als Historieschrijver van Zeeland, naauwkeurige kennisse konde dragen. Dit een en ander bewoog mij vastte-houden aan de vastgestelde Regerings-vorm, zonder

der mij door iemand van dezelve te laten aftrekken, gelijk dezen en genen in Zeeland en Holland dikwerf poogden te doen. Wanneer onze gedachten over het Burgerlijke bestuur des Lands niet geregeld worden door elken veranderlijken wind, maar uit eenmaal welbeproefde grondbeginselen als voortvloeijen, is men meer standvastig, en minder vatbaar voor noodelooze veranderingen. Dezelfde vrijheid van denken over 't Politieke, welke ik aan anderen nooit wilde betwisten, behield ik ook aan mij, van den herfst des jaars 1778, wanneer de woelingen in Holland reeds begonnen, tot in den herfst des jaars 1787, wanneer de Erf-stadhouder in Holland wederkeerde. Met mijn gansche hart was ik verblijd, zoo over de herstellinge der oude Regeerwijze, als door de benoeminge van mijnen ouden Zeeuwschen Vriend, den Heere *Van de Spiegel*, tot Raadpensionaris van Holland en Westfriesland; door Wiens invloed ik mij vleide iets te zullen kunnen uitwerken tot nut van eenigen, die zich hadden laten inwikkelen in onbedachtzame beroeringen, want voor mij zelven zocht en begeerde ik niets. Mijne hope is niet vruchteloos uitgekomen. Eenige Politieke Heeren en vooral Predikanten hebben dit ondervonden; maar zij alle zijn niet even dankbaar gebleven. Ik had echter de voldoeninge, dat zij, door mijne tusschenkomste, gered waren. Weinige Predikanten, die zich als

aan

aan het hoofd van de beroerders geplaatst hadden, om wettige Regenten aftezetten, of op eenige andere wijze geweldddadig te mishandelen, of hunnen dienst trouweloos te verlaten, waarvan men zelfs in eene der voornaamste Steden van Holland een voorbeeld had, vermeld in de Resolutien der Heeren Staten, 15 November 1787; zulke Predikanten waren niet te helpen, en ik konde noch wilde hun voorspraak worden.

§ 2. Om zeker gevreesd onheil te weren, liet ik mij, door een allersterkst verzoek van eenen der Heeren Burgemeesters, eindelijk bewegen tot het aannemen van den lastigen, maar somtijds nuttigen post van Heer der Gebuurte van 's Gravestein binnen Leijden. Na de aanstellinge door die van den Geregte der Stad, den 15 Meij 1788, ondervond ik nu en dan het wezenlijke nut van dezen post voor de Burgerlijke Maatschappije. Ik had denzelven slechts voor één of twee jaren op mij genomen, in welken tijd men hoopte, dat de gemoederen der ingezetenen wederom tot bedaren zouden gekomen zijn. Geen grooten last 'er van hebbende, bleef ik vrijwillig in het opzicht over de Gebuurte tot na de omkeeringe van zaken in 't jaar 1795, toen men beter oordeelde, onverwacht een' anderen Heer aantestellen, die, zonder bekenkinge, alle bevelen der nieuwe Regenten gewilliger zou in acht nemen, en van hunne handen vlie-

vliegen. Ik verheugde mij zoo schielijk verlost te zijn van dien post, na de eerste inkomste der Franschen bij uitstek vervelende en allerlastigst geworden. Alleenlijk leerde ik uit de lijsten van inteekeninge, om de naakte Franschen van vele noodwendigheden te voorzien, dat niet weinigen in de Gebuurte, die sterk naar de komste van die natie verlangd hadden, juist niet de ruimste gevers waren.

§ 3. Met alle standvastigheid weigerde ik eenig deel te nemen of in vertoogen ter dankzegginge aan de zoogenaamde vertegenwoordigers van 't Bataafsche volk en dergelijken, of in smeekschriften tot verzachtinge en bepalinge der telkens wederkeerende en ongehoorde geldheffingen, die anders ook mij zwaar vielen; maar ik begreep, dat het eerste niet te pas kwam bij weldenkende en Vaderlandlievende ingezetenen, en dat het laatste zonder twijfel vruchteloos zou wezen.

§ 4. Van tijd tot tijd vorderde men, in het eerste jaar van de Bataafsche vrijheid en vervolgens, verschillende eeden, verklaringen en beloften, naar den smaak der toenmalige Regenten in het Land en binnen de Steden. In dit gewigtig stuk heb ik bestendiglijk getracht opregtheid met voorzichtigheid te vereenigen. Onderwerpinge aan het bestuur en de wetten te beloven, was noodzakelijk en onvermijdelijk, of men moest het Land verlaten. Bij het vorderen van den eed, op den in-

inhoud der publicatie van den 31 Januarij 1795, maakte ik geene zwarigheid, om gelijk negen Neder- en Hoogduitsche Predikanten in den Haag gedaan hadden, te verklaren en met eede te bevestigen, dat ik bereidwillig was, *overeenkomstig den aard van mijn ambt, in overeenstemminge met* GODS *Heilig Woord en de leere der Hervormde Kerke, waaraan ik door plegtige belofte en handteekeninge verbonden was, alzins te zullen handelen.* Ik begreep geen beter voorbeeld te kunnen volgen, dan dat der Heeren *Munnekemolen*, *Nieuwland*, *De Koning*, *Frieswijk*, *Jorissen*, *Krieger*, *Groeneveld*, *Bowier* en *Hacke.* Eén van hun had de vriendlijkheid, mij een afschrift van hunne verklaringe te doen toekomen. Wanneer het Provinciale bestuur, volgens besluit van den 15 April 1796, van alle de Ambtenaren, die tot dezen tijd toe geene der wettiglijk opgeroepene grond- en wijkvergaderingen bijgewoond hadden, onder welken ook ik was, eene belofte eischte, om zich te onderwerpen aan zoodanige Regeringsvorme, welke, gegrond op de oppermagt des volks, thans bij voorraad bestaat, en in 't vervolg zou worden daargesteld, en nimmermeer met woorden of daden te zullen medewerken tot herstellinge van het vernietigde Aristocratische en Erfstadhouderlijke Bestuur, onder bedreiginge van, bij weigeringe van 't afleggen dezer belofte, terstond *zon-*

der

der eenige toegevendheid van de bedieninge ontslagen te worden; als deze belofte gevergd werd, besloot ik, met overleg van mijnen dierbaren Vriend *Rau*, Predikant bij de Walsche Gemeente, wiens gevoelens niet minder dan de mijne genoegzaam bekend waren, te verklaren, dat onderwerpinge geene tegenspraak kon lijden, maar dat de bedoelinge zekerlijk niet was, of zijn kon, het vorderen eener belijdenisse van gevoelens, wijders, dat het laatste gedeelte der belofte moest beschouwd worden als eene verklaringe, dat ik mij met geene Politieke zaken zoude bemoeijen, noch de Aristocraten en den Erfstadhouder door mijn beleid en invloed herstellen. Men nam in deze mijne verklaringe der belofte toen genoegen.

§ 5. Verpligt wordende, om in den Akademischen Senaat, op een' anderen tijd, den eed van onderwerpinge en trouwe te doen, en de regten van den mensch en burger te bezweren, maakte ik geene zwarigheid over het eerste, maar ik verzocht aanteteekenen, dat ik die regten in zoo verre erkende, als zij overeenkomen met GODS Woord en de Sijmbolische boeken der Hervormde Kerke in Nederland, en welke dus geschikt zijn ter uitbreidinge van het Christendom. Niet de allerminste begeerte hebbende, om een stemgeregtigd burger te worden, behoefde ik niet te verschijnen voor de commissie tot regelinge der grondvergaderingen,

en derhalve ook niet vrijwellig, gelijk in de aanschrijvinge van den 18 April 1795 stond, zekere verklaringe afteleggen omtrent de goedkeuringe der gronden van vrijheid, gelijkheid en broederschap, van de ondeelbare Souvereiniteit des volks, van de onvervreemdbare regten van den mensch en burger. Evenwel was ik genoodzaakt, volgens de Staatsregelinge in den jare 1798, een stemgeregtigd burger te worden. Nu werde ik menigwerf, tot verschillende oogmerken, tot de zoogenaamde grondvergaderingen opgeroepen, doch in welke ik niet verscheen, uitgezonderd eenmaal, en zulks op vriendlijk verzoek van eenige aanzienlijke Heeren, die, in dezen tijd, niet onverschillig konden blijven, wie tot Regenten verkoren zouden worden.

§ 6. Kwam 'er bevel, in 1808 en volgende jaren, om te bidden en danken voor den Koning en Koninginne, naderhand voor den Keizer en de Keizerinne, 't zij meer algemeen, 't zij in bijzondere omstandigheden, ik volbragt mijne verpligtinge, niet met dubbelzinnige woorden, maar met alle mogelijke kortheid, met uitdrukkingen, die voor elk verstaanbaar en voor niemand ergerlijk waren. Men weet, dat telkens, gedurende de overheerschinge van *Napoleon*, dankstonden moesten gehouden worden, of ter eere van zijnen jaardag, of bij de geboorte van zijnen zoon, of ten tijde van ware of ook verdichte overwinningen. *Zoo*

veel

veel mij mogelijk was, ontsloeg ik mij, om het woord bij zulke plegtigheden op den predikstoel te voeren. Slechts eenmaal vond ik mij hiertoe in de onvermijdelijke noodzakelijkheid geplaatst. Toen deed ik eene korte redevoeringe, behelzende een algemeen betoog der Godlijke Voorzienigheid, zichtbaar in onze bijzondere lotgevallen, in onze geslachten, in de vroegere gebeurtenissen van ons Vaderland, in den voor- en tegenspoed der Kerke van JEZUS, in de wisselvalligheden van oorlog en vrede, enz. De Bijbelsche getuigenissen en geschiedenissen, ook de oude Nederlandsche Historie, werden niet vergeten; maar van latere gebeurtenissen verkoos ik geheelenal te zwijgen, om niemand te beledigen, doch ook om niets te zeggen, 't welke strijdig was met de gevoelens van mijn hart.

§ 7. Het voornaamste bewind over ons Vaderland in handen van eenige Fransche Heeren, te Amsterdam en in den Haag, gesteld zijnde, nam ik een besluit, om nooit bij iemand van hun mij, uit eigene beweginge, te vervoegen, en mijn hof te gaan maken, en ik bleef bij mijn voornemen volharden. Eén van dezelven, de Prefect *de Stassart*, kwam het eerste bezoek bij mij afleggen, zonder ooit een tegenbezoek te ontvangen. Haast vermoedde ik de ware reden van zijne komste, omdat ik vernomen had, dat hij dacht aan de ver-

vaardiginge eener nieuwe Vaderlandsche Historie. Hij zeide wel te weten, dat ik veel werks had gemaakt van onze geschiedenissen; maar ik gaf spoedig te kennen, dat ik nu te oud geworden was, om in dit werk voorttegaan. Dus eindigde weldra ons gesprek. In tegendeel, zoo dikwijls ik schriftelijk verzocht werde deze en gene ophelderingen omtrent het Kerkelijke te geven, liet ik de Fransche verzoeken niet onbeantwoord, ook dan niet, als zij sommige andere zaken betroffen. Gevraagd zijnde, bij voorbeeld, welke Vorsten en groote Heeren van Europa zich te Leijden, sedert de oprichtinge der Akademie, op de Letteroefeningen toegelegd hadden, zond ik aan dien Prefect eene uitvoeringe naamlijst, welke begon en moest beginnen met *Justinus van Nassau* en Prins *Maurits van Orange*, en eindigde met den *Erf-Prins van Orange-Nassau* en den *Hertog van Brunswijk.*

Zoodanig dan was mijn gedrag in 't burgerlijke leven den langen tijd, die verloopen is van 1778 tot het laatste van 1813, wanneer een schoon licht over ons Vaderland opging, waarom ik, met een verruimd en blijmoedig hart, den Dank- en Biddag in den openbaren Godsdienst konde vieren, der gemeente in lofzeggingen aan den GOD onzer Vaderen eerbiediglijk voorgaan.

§ 8. In 't spreken en schrijven beminde ik de opregtheid en de waarheid, maar ik wiide daarmede

de gepaard laten gaan de noodige voorzichtigheid en omzichtigheid, bijzonderlijk in deze en gene uitgegevene schriften.

In een der maandwerken oordeelde men, dat ik, in mijne bedenkingen over 't verband van opregtheid en voorzichtigheid, noch opregt, noch voorzichtig was te werk gegaan; niet voorzichtig, omdat ik den Hoogleeraar, zonder deszelfs naam te melden, aanstonds ten toon gesteld had; niet opregt, omdat ik hem liever op eene wettige wijze had behooren aanteklagen wegens onregtzinnigheid. Het ongegronde dezer aanmerkinge is, in een ander weekblad, door eenen mij onbekenden schrijver genoeg aangetoond. Meermaals klaagde men, dat ik de nieuwsgierigheid van mijne lezers tergde door niet alle bijzonderheden, die mij echter bekend schenen, rondelijk medetedeelen. Men vraagde: waarom zijn de Geslachtnamen der Heeren, die in 't jaar 1702 deel namen in den aanslag tegen Vlissingen, in de Beschrijvinge van die Stad, niet openlijk opgegeven? waarom is, in mijn Verhaal der Leijdsche Hoogeschole, niet duidelijk aangewezen, langs welken weg het stichten eener Akademie te Zierikzee eindelijk achterbleef? waarom zijn eenige schriften van *Jablonski* bij 's Mans leven uit de wereld geraakt? Op de eerste vraag dient, dat het mij onbedachtzaam, en zelfs hatelijk toescheen, indien ik, na verloop van ruim 60 jaren,

de Geslachtnamen der Heeren kenbaar gemaakt had, wier afstammelingen en bloedverwanten ten jare 1766 nog in groot aanzien waren. Wat de tweede vraag betreft, ik rekende mij onbevoegd, om de geheime onderhandelingen over het Legaat van den Heere *Mogge* algemeen te maken. Wat aangaat de derde vraag, indien men alle de Voorredens, gedrukt voor de Werken van *Jablonski*, en de daarin aangehaalde schrijvers met aandacht vergelijkt, zal het voor elken nieuwsgierigen niet moeilijk zijn die vrage te beantwoorden. Met dit alles, weigerde ik nooit nadere opheldering omtrent de gemelde punten aan onderzoeklievende vrienden mondelijk of in geschrift te geven.

Bij de uitgave der Historie van 't Verbond der Edelen had ik voorzichtigheid noodig, om niet alles voor waarheid aantenemen, wat mij werd medegedeeld. Het ontbrak niet aan zulken, die zeiden, nakomelingen of stamgenooten van die Edelen te zijn; maar ik vorderde echte bewijzen daarvan in handen te krijgen. Wanneer die bescheiden mij voldoende voorkwamen, maakte ik 'er met alle opregtheid gebruik van; doch anders gebood de voorzichtigheid 'er in 't geheel van te zwijgen; 't welk mij echter naderhand door sommigen niet wel is afgenomen.

§ 9. Van onvriendelijkheid en stuurschheid in 't verkeer met menschen, wete ik niet, dat mij ie-

iemand ooit beschuldigde. In tegendeel, in gezelschappen en aan maaltijden was ik vrolijk van aard en als geheellijk uitgespannen, hoewel ik anders een huiszittend leven beminde, en mijnen tijd doorgaans aan de letteroefeningen toewijdde, vooral de winter-avonden.

§ 10. Vergenoegdheid beschouwde ik als een groot voorregt. Toen ik weinig bezat, en van een klein inkomen moeste leven, was hebzucht mij onbekend. Wanneer ik een ruimer bestaan genoot, was ik even afkeerig van verkwistinge, als van gierigheid. Naar mijnen pligt, behartigde ik de mededeelzaamheid, zoo veel dit mogelijk was. Sommigen mijner bloedverwanten, en vele behoeftigen, bijzonderlijk in het verarmde Leijden, kunnen dit bevestigen, indien zij dankbaar zijn. Om aan anderen te kunnen weldoen, leefde ik zonder pracht en ijdele praal; ik zochte alle noodelooze uitgaven te vermijden; ik verzuimde nooit aanstonds te betalen, wat ik aan mijne medeburgers schuldig was, en had dus niet noodig telkens gemaand te worden over het voldoen van rekeningen; met één woord, ik leefde altijd vergenoegd met het mijne, altijd weltevreden en dankbaar, van mijne jongelingschap tot in den één- en tachtigjarigen ouderdom, in welken, gelijk ik bidde en verwachte, de GOD van mijn leven en van mijne goedertierenheid mij niet zal begeven noch verlaten. Bij

den aanvang van mijn 81ste jaar, had ik niet den minsten lust, om een gastmaal in mijn huis te houden, maar ik besloot liever, de menschen in het Oudmannen- en Vrouwen-huis, ten getale van omtrent zestig persoonen, op een middagmaal te onthalen: welke mildadigheid zeer wel in 't algemeen is opgenomen.

§ 10. Ik kan en wil niet ontveinzen, dat ik, in mijne jongelingschap, dachte veel te weten, en boven anderen in geleerdheid uittemunten. In rijpere jaren zag ik duidelijk het tegendeel; ik verfoeide mijn vroeger hoogmoedig bestaan; nedrigheid werd mijn sieraad; somtijds maakte het mij verlegen en beschaamd, wanneer sommigen veel te hoog van mijne kundigheden dachten.

§ 11. Aan weet- en leergierigheid ontbrak het mij echter nooit, van mijne eerste jeugd tot in den grijzen ouderdom. Van hier kwam de sterke begeerte om Engeland en Frankrijk te zien, en vooral om in die Landen de schoone Bibliotheken te bezoeken. Dit voorregt is mij echter niet te beurte gevallen. De uitwendige omstandigheden van mijne dierbare Ouders gedoogden niet, dat ik kostbare reizen zoude ondernemen. Toen ik nog Proponent was, scheen zich hope optedoen, om naar Engeland te geraken, bij gelegenheid der komste van den onlangs overledenen Koning aan de regeringe van Groot-Brittanje. Indien Zijne Excel-

cellentie de Heer *Van Borssele van der Hooge*, mijn voornaamste Begunstiger, had kunnen besluiten het buitengewoone Gezantschap toen aantenemen, zou hij mij, als Predikant van de Ambassade, voor zijne rekeninge hebben medegenomen. Doch hij bedankte; en mijn uitzicht verdween.

In latere jaren zoude ik besloten hebben, om, in gezelschap van mijnen grooten Vriend, den Burgemeester *Winckelman*, naar Frankrijk te reizen; maar ik zag 'er van af, omdat hij enkel te Orleans wilde vertoeven, terwijl het mij om Parijs vooral te doen was.

§ 12. De zeven Vereenigde Gewesten en 't Landschap Drenthe hebbe ik op verschillende tijden, met oplettendheid en vrucht doorgereisd. Ik kwam in nadere kennisse met voorname Heeren, die mij den staat der bijzondere Provinciën en van vele Steden meer van nabij leerden kennen; ik ontmoette de voornaamste Geleerden in geheel ons Vaderland; ik zag de beste Bibliotheken, zoo openbare, als van bijzondere Heeren, b. v. van den *Prins Erf-Stadhouder*, *Meerman*, *Fagel*, *Roijer*; ik vermaakte mij met de beschouwinge der Kabinetten van oude en nieuwe Penningen, ook van Romeinsche en Nederlandsche Oudheden, die bezeten werden door den *Prins van Orange*, door de Heeren *Visser*, *Bondam*, *Roijer*, *Dibbetz*, *van Damme*, *In de Betouw*, en meer andere; ik

bewonderde menigvuldige Verzamelingen van Natuurlijke zeldzaamheden, bijzonderlijk het Kabinet van den Heere *Camper*, waarvan in dien tijd, zooveel ik wete, geen gelijksoortig in ons Land te vinden was. Men moest verbaasd staan over al het kostbare, schoone en zeldzame, ook ten aanzien der uitmuntendste Kabinetten van Schilderijen, door de eerste meesters vervaardigd. Het verblijf van eenige dagen op Bellevue bij den Baron *Van Spaen van Hardenstein* stelde mij in staat, om al het merkwaardige in het Land en de Stad van Cleve te bezichtigen.

§ 13. Eenmaal doorreisde ik Brabant en Vlaanderen, in gezelschap van den Heere *Van de Perre de Nieuwerve*. Nooit hebbe ik aangenamer en ook onkostelijker gereisd, want die edelmoedige Man wilde niet, dat ik met hem over de reiskosten zoude afrekenen. Niets van belang bleef in die Gewesten onbezocht, doch allerminst te Brussel. Hier konden geene aanzienlijke Bibliotheken, als die van Bourgondie, van de Heeren *Gerard*, *des Roches* en anderen ongezien blijven, ook niet van de zoogenaamde Bollandisten, toen ijverig bezig met de voortzettinge der bekende *Acta Sanctorum*, en voorzien van oude en onuitgegevene Grieksche en Latijnsche Handschriften, die voor dat groote werk geschikt waren. Mijn reisgenoot en ik hadden groote begeerte om twee dingen in oogschouw te nemen. Het eerste

was

was het uitgebreide Kabinet van Prins *Karel van Lotharingen*, bevattende Boeken, oude en nieuwe Penningen, alle soorten van Horologiën, modellen van Werktuigen van allen aard, enz. Dit Kabinet zou toen welhaast verkocht worden, en was niet meer te zien, waarom alle de kamers reeds verzegeld waren, en wel op openbaar gezag. Door tusschenkomste van mijnen Vriend *Gerard* werden de deuren ontzegeld, en wij zagen met verwonderinge al het schoone van 't Kabinet, waarvan zelfs de gedrukte Catalogen waardig zijn bewaard te worden. Het andere was een groot aantal van Boeken en Handschriften, met goed beleid gekozen uit alle de Bibliotheken der gewezene Jesuiten in Brabant, Vlaanderen en elders in de Oostenrijksche Nederlanden. De deuren der Kerke, in welke de verzamelinge van dat alles geplaatst was, mogten toen niet geopend worden. Hierom was de toegang, die zelden vergund werd, zeer ongemaklijk. Doch die moeilijkheid is rijkelijk vergoed door het zien van een groot aantal van zelden voorkomende drukken van oude schrijvers, ook van werken betreffende de Nederlandsche geschiedenissen. Allermeest verwonderde ik mij over vele Handschriften van Grieksche en Latijnsche schrijvers. Tot nut van Letterkundigen hebbe ik de voornaamste MSS. met een potloot aangeteekend, en berigt van sommige aan hun gegeven, die 'er eenig belang bij kon-

konden rekenen. Op dien tijd was het voor mij genoeg, dat ik aan mijne nieuwsgierigheid had kunnen voldoen.

§ 14. Uit loutere leergierigheid besloot ik, op 't voorbeeld van vele Regeerders, Predikanten en anderen, twee jaren lang te Vlissingen met gezetheid te gaan bijwonen de keurlijke en zedige lessen van den Heere *Gallandat* over de Vroedkunde. Ik begreep, dat deze en dergelijke wetenschappen, al komen zij nooit in de beoefeninge te pas, zonder nadeel kunnen aangeleerd worden. Leergierigheid begaf mij niet in den grijzen ouderdom. Een sterk verlangen, om door mondelijk onderwijs wat meer te kennen van de Natuurlijke Historie, dan ik uit boeken had kunnen leeren, bewoog mij, in 't 77ste, 78ste en 79ste levensjaar onafgebroken en met ingespannen aandacht bijtewonen de onvergelijkelijke lessen van mijnen Ambtgenoot *Brugmans* over de Geologie en andere deelen der Natuurlijke Historie. Mijne standvastige tegenwoordigheid scheen hem ongemeen te behagen, en alle zijne lessen waren voor mij bij uitnemendheid aangenaam, leerrijk, en niet minder nuttig, om telkens opgeleid te worden tot verheerlijkinge van GODS grootheid, goedheid en wijsheid, en ter aanbiddinge der Hemelsche Voorzienigheid, zoo wel zichtbaar in de kleinste Insecten, als in de grootste schepselen, door den Almagtigen voortgebragt. Nimmermeer

zal

zal ik vergeten de allerlaatste les van onzen Nederlandschen *Cuvier*, en het nadrukvolle afscheid van zijne talrijke toehoorders, in Zomermaand des jaars 1819. Ik was, gelijk elk, door 's Mans aanspraak diep getroffen, en ik nam de vrijheid, zoodra hij zweeg, onverwacht optestaan, en hem voor mij zelven, en als in naam van allen, die tegenwoordig waren, in 't Latijn hartelijken dank te betuigen voor zijne lessen, en te wenschen, dat hij, als het sieraad en de roem der Hoogeschole, nog lang bij het leven mogte gespaard worden. De Schrijver der Levensschetze van onzen *Brugmans* zegt te regt, dat het een aandoenlijk oogenblik was, toen ik in geestdrift opstond, en mijnen jongeren Ambtgenoot en Leermeester bedankte. Indien ik krachtige woorden bezigde, dan geldt hier het bekende: *Pectus facit disertum.* Zonder twijfel, het was een aandoenlijk oogenblik, voor hem, die aangesproken werd, wien de tranen langs het aangezicht vloeiden, en die 'er bij herhalinge van sprak bij zijne huisgenooten en bloedverwanten; aandoenlijk voor den spreker, die veel meer gevoelde, dan hij zeide; maar ook aandoenlijk voor alle de toehoorders, of mannen van jaren en geleerdheid, of de zich hier oefenende jongelingen. Elk keurde mijn gedrag goed. Wat aan iemand van 79 jaren wel staat, kan en mag door jongeren min-

der

der nagevolgd worden. Ik zal aan mijnen dierbaren Leermeester in liefde gedenken, zoo lang ik weet- eu leergierig kan blijven.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Opgave van alle mijne gedrukte Schriften, groot of klein, met of zonder naam, geschikt naar de orde des tijds, wanneer zij het licht zagen.

In de voorgaande Hoofdstukken gaf ik eenig bericht omtrent de meeste schriften, welke ik, met of zonder naam, liet drukken. Ten blijke, dat ik sints mijne jongelingschap tot nu toe mijnen tijd niet onledig doorbragt, maar in tegendeel, naar vermogen, voor anderen nuttig wensche te zijn, zal ik hier nog laten volgen eene tijdrekenkundige opgave van schriften, door mij *in 't licht* gegeven. Ik zal 'er bijvoegen de maand- week- en dagbladen, in welke zij gemeld worden, doch eerst in latere jaren door mij aangeteekend. Men kan daaruit zien, op welke verschillende en zelfs vlak tegenstrijdige wijze deze en gene uitkomende boeken beoordeeld worden. Dit hangt niet zelden af van de vriendschap, den haat, de vleijerije van de uitgevers

vers der Journalen, bijzonderlijk ook van den geest der tijden, in welke deze en gene werken, den Godsdienst en de Vaderlandsche Historie betreffende, te voorschijn kwamen. Op loutere vitterijen en onheusche aanmerkingen zag ik met verachtinge neder. Verbeteringen mijner misslagen en aanvullingen van 't geschrevene waren mij altijd aangenaam. Vriendschap is dikwijls oorzaak van al te gunstige beoordeelingen, en van te hooggestemde aanprijzinge van nieuwe boeken. Onverdiende haat heeft weinig invloeds bij zulken, die weten de waarheid aan hunne zijde te hebben, en standvastig van geest zijn. Men schreef van mij, in een Letterkundig Magazijn voor het jaar 1815 N°. 1, dat ik, afkeerig van vleijers, geene leerlingen of anderen opzocht, om mijnen lof uittebazuinen, of mijne achtinge ooit door Journalen poogde te zoeken. Ik vergenoegde mij met het afwachten van een onzijdig oordeel.

Bij de uitgave van eenige kleine schriften vonde ik redenen, om mijnen naam te verzwijgen, welken ik doorgaans naderhand openbaarde, en ook hier niet wilde verbergen.

Menigmaal kreeg ik aanzoek door schrijvers en boekverkoopers tot het schrijven eener Voorrede ter aanprijzinge van oorspronglijke en vertaalde werken. Hiertoe konde en wilde ik mij niet verledigen, wel begrijpende, dat zij door het plaatsen

van

van mijne Voorrede niet beter zouden worden, en dat de meer verdienstelijke schriften mijne aanprijzinge niet behoefden. Alleenlijk schreef ik eene korte Latijnsche Voorrede in de jaren 1800 en 1807, gedrukt voor de uitgave der *Scholia* op *Plato*, door den beroemden *Ruhnkenius* verzameld, en voor de *Opuscula* van dien grooten Man; doch ik schreef die Voorberigten, zonder bijvoeginge van mijnen naam, die niet de minste waarde daaraan kon bijzetten, maar op naam van de Boekhandelaars, en in den trant, welken zij begeerd hadden.

1755. Oratio honori et meritis Illustrissimae Gentis Borsaliae dicta d. 3 Septembris, quum e Gymnasio Flissingano ad Academiam solemniter promoveretur.

1759. Vita Johannis van Haren, e MS. Paterno Latine versa.

Invenitur in *D. Gerdes* Scrinio Antiquario, tom VIII. part. I. pag. 531—543.

1761. Disputatio Historico-Critica ad historiam sepulchri et sepulturae Jesu Christi; Praeside Cl. Wesselingio publice defensa, Traiecti ad Rhenum.

1766. Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland in de XVI eeuwe, met eenige Verhandelingen

gen daartoe betrekkelijk; begonnen door *W. Te Water*, door mij voortgezet en voltooid.

1767. Plegtige Inhuldiginge van Z. D. H. Prins *Willem* den V^den^, als Erfheer van Vlissingen; met eene voorafgaande Beschrijvinge van de voornaamste geschiedenissen der Stad Vlissingen, sedert hare eerste beginselen tot op dien tijd.

1772. Tweede Eeuwfeest van de Vrijheid in den Burgerstaat en Godsdienst binnen de Stad Vlissingen, sedert den 6 April 1572.

1774. Aanspraak aan de Hervormde Kerke in Nederland, bij gelegenheid der invoeringe van de Nieuwe Psalmberijminge.

Zonder naam.

1775. Aanmerkingen over eenige plaatsen in de Heilige Schrift.

In P. Hofstede Bijzonderheden der H. Schrift, III deel, bl. 577—590.

1775. Verhandelinge over het begraven der Lijken in de Steden en Kerken.

In de Verhandelingen van 't Zeeuwsch Genootschap, IV deel bl. 629—667.

1776. Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen ter ver-

krijginge van Vrijheid in den Godsdienst en Burgerstaat, eerste deel.

Zie Bibliothèque des Sciences, tom. XLVI part. 2 pag. 416—430, XLVII. 1. p. 33—48, Hedend. Vaderl. Letteroef. V d. n°. 11 bl. 494—500, Nederl. Bibliotheek IV d. n°. 10 bl. 554—563.

1776. Verhandelinge over een' Penning van Ptolemaeus, zoon van Mennaeus, Tetrarcha van Chalcidene.

In de Verhandelingen van *'t Z. Gen.* V d. bl. 609—629.

1779. Historie van 't Verbond en de Smeekschriften der Nederl. Edelen enz. tweede deel.

Zie Alg. Nederl. Bibliotheek III d. n. 3 bl. 349—369, n°. 4 bl. 294—502. Alg. Vaderl. Letteroef. 1780, II d. I stuk bl. 198.

1780. Berigt wegens het verongelukte O. I. schip Woestduin, en de reddinge der schepelingen door de gebroeders *Naerebout*, met hunne portraitten.

Zonder naam.

Alg. Vaderl. Letteroef. III d. bl. 388.

1780. *Oratio de praestantia et dignitate Historiae Batavae, habita d. 15 Martii, cum*

Phi-

Philosophiae et Historiae Patriae docendae provinciam in Illustri Medioburgensium Athenaeo auspicaretur.

1781. Genealogie der Familie *Winckelman.*

In *Ferwerda*'s Adelijk Wapenboek, II d. 2 stuk.

Zonder naam.

1782. Redevoeringe over de Unie van Utrecht 1579, gehouden in 1779.

In de Historie voor het VIII d. der Verhand. van 't Z. Gen. bl. 93 — 131.

1782. Aanmerkingen over eenige Smijrnasche Penningen.

In de Verhand. van 't Z. Genootschap IX d. bl. 481 — 506.

1783. Beschrijvinge der oude Buitenplaatse St. Jan ten Heere in het Eiland Walcheren.

Zonder naam.

1783. Genealogie der Familie *Van Reygersberg.*

Zonder naam.

In *Ferwerda*'s Wapenboek, III d. 1 stuk.

1769 — 1784. Historie van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen, gedrukt voor de tien eerste deelen, in die jaren uitgegeven.

1784. De Vaderlandsche Historie van *J. Wagenaar* verkort, en met leerzame aanmerkingen ten dienste der Nederlandsche Jeugd uitgegeven, eerste deel.

Zie Alg. Vaderl. Letteroef. 1785, VII d. 1 stuk.

1785. *Oratio de studio Historiae Ecclesiasticae cum disciplina Theologiae diligenter coniungendo, habita d. 9 Aprilis, cum ordinariam Theologiae et Historiae Ecclesiasticae in Academia Lugduno-Batava docendae provinciam auspicaretur.*

1788. Redevoeringe over de onderscheidene wijze der bevestiginge en verdediginge van den Christelijken Godsdienst, welke behoort in acht genomen te worden, naar mate van de verschillende wijze, waarop de waarheden van denzelven door de hedendaagsche vijanden bestreden worden.

Voor de Verhandelingen van het Haagsche Genootschap ter verdediginge van den Christ. Godsdienst, voor het jaar 1788.

Zie Neueste Critische Nachrichten 1790, 24 stuck, s. 185, 186.

1790. *Oratio de Theologo Erudito, publice dicta d. 8 Februarii, cum Magistratum Academicum deponeret.*

V. E. Wassenbergh Oratio Franequerae habita a. 1790, p. 23.

1790. Berigt nopens de 48 Antwoorden op de Vraag, door het Haagsche Genootschap op verzoek der Zuid-Hollandsche Sijnode opgegeven, over de voornaamste oorzaken van het kleine getal der genen, die zich, in ons Vaderland, voorbereiden tot den openbaren Predikdienst, enz.

Zonder naam.

Gevoegd bij de Verhandelingen van 't Genootschap, en ook afzonderlijk in folio gedrukt.

1794. Aanhangsel tot de Historie der Hervormde Kerke en Doorluchtige Schole te Gent, in 1756 door mijnen Vader uitgegeven.

Zie Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, VII d. n°. 4 bl. 168—170. In de Alg. Vaderl. Letteroef. 1795. n°. 13 bl. 577, 578 wordt geen woord gezegd over het Aanhangsel, maar aan de vroegere Historie zelve een geest van partijdigheid en bitterheid toegeschreven. Zoo dacht men in 1795, doch niet in 1758 en 1759.

1794. De Vaderl. Historie van Wagenaar verkort, enz. tweede deel.

Zie Alg. Vaderl. Letteroef. 1796. n°. 12 bl. 493 — 498.

1795. Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Edelen, enz. derde deel.

Zie Alg. Vaderl. Letteroef. 1796. n°. 2 bl. 60 — 67. Vaderl. Bibliotheek VIII d. n°. 14 bl. 511 — 514.

1796. Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Edelen, enz. *vierde deel.*

Zie Alg. Vaderl. Letteroef. 1796 n°. 10 bl. 412 — 421. Nieuwe Vaderl. Bibliotheek I d. n°. 14 bl. 658, 659.

1791 — 1797. Aanmerkingen op de Vaderl. Historie van *J. Wagenaar.*

Zonder of met mijnen naam uitgegeven door Mr. *H. van Wijn* in diens Bijvoegselen en Nalezingen.

1798. De Vaderlandsche Historie van *Wagenaar* verkort, enz. derde deel.

Zie Alg. Vaderl. Letteroef. 1799 n°. 3 bl. 125 — 130.

1800. De Vaderl. Historie van Wagenaar verkort, enz. vierde deel.

1802. *Narratio de rebus Academiae Lugduno Batavae, seculo* XVIII *prosperis et adversis. Ac-*

Accedunt B. Vulcanii Consilium de studio Medicinae; Auctarium Legati Papenbroekiani; Series Curatorum et Professorum Academiae L. B. Sec. XVIII.

Zie Göttingische Lit. Anzeigen 1802, 15 Maij, s. 766—768. Alg. Vaderl. Letteroef. 1803 n°. 3 bl. 108—111, N. Vaderl. Bibliotheek VI d. n°. 11 bl. 570—573.

1802. Aanmerkingen over het slot van het allervolmaakste Gebed, Matth. VI. 13.

Zonder naam.

In de Alg. Vaderl. Letteroef. 1802 n°. 10 bl. 413—419. Uit dat Maandwerk 1804 n°. 5 bl. 205 blijkt, dat een gedeelte mijner aanmerkingen, betreffende de uitgave van sommige Oudvaders, als niet geschreven moet beschouwd worden.

1802. Brief over de ontdekkinge der Stad Herculanum.

Zonder naam.

In de Konst- en Letterbode 1802 n°. 22 bl. 340—342, bij gelegenheid van het aldaar gezegde n°. 18.

1802. *Boerhaave*'s Bekkeneel (door mij gezien) eene uitzonderinge op het stelsel van den Hoogl. *Gall.*

Zonder naam.

In den K. en Letterbode 1802 no. 41 bl. 232 — 234.

1802. Iets over 't Portrait van *J. C. Lavater*, naar het oordeel van *P. Camper.*

Zonder naam.

In 't Mengelwerk der *Vaderl.* Letteroef. 1802. n°. 12 bl. 552.

1804. *P. E. Jablonskii Opuscula, quibus lingua et antiquitas Aegyptiorum, difficilia Librorum Sacrorum loca, et Historiae Ecclesiasticae capita illustrantur; magnam partem nunc primum in lucem protracta, vel ab ipso Auctore emendata ac locupletata; cum animadversionibus editoris.* Tomus primus.

Het oordeel over dit deel, en door *Heyne* zelven geschreven, is in de Göttingsche Anz. 2 Febr. 1805. s. 177—182, en ten deele overgenomen in den Konst- en Letterbode 1805 n°. 17 bl. 264—266. Zie voorts Leipz. Lit. Zei-

Zeitung, Sept. 1806, s. 463. Jaarboeken der Wetenschappen in 't Koningrijk Holland, 1 d. bl. 13—16. Alg. Vaderl. Letteroef. 1806 bl. 49—56. Hedend. Vaderl. Bibliotheek 1805 bl. 56—59. Bibliotheek van Theologische Letterkunde 1805 n°. 3 bl. 321—357. Recensent ook der Recensenten III d. n°. 2 bl. 101—106.

1805. Brief over de Rhetorijkkamer te Vosmeer.

Zonder naam.

In den K. en Letterbode 1805 n°. 10.

1805. Aanmerkingen op de Aanmerkingen, betreffende de Spellinge in den zoogenaamden Staten-Bijbel.

Zonder naam.

In de Nieuwe Nederlandsche Bibliotheek, III d. 2 stuk bl. 569 en volg.

1806. Bedenkingen over het naauwe verband der Opregtheid en Voorzichtigheid in Godsdienstige zaken.

Voor de Verhandelingen van 't H. G. ter verdediginge van den Chr. Godsdienst, voor 't jaar 1806.

Z. Bibliotheek van Theol. Letterkunde

1809 n°. 3 bl. 321—327. Hedend. Vaderl. Bibliotheek 1809 bl. 49, 50.

1806. Uitvoerig Berigt over de Letterkundige verdiensten van *C. F. de Nelis*, laatsten Bisschop van Antwerpen.

In het Voorberigt voor de Verhandelingen van de Leijdsche Maatschappije der Nederl. Letterkunde, 1 d. bl. VI—XXXI.

Z. Vaderl. Letteroef. 1806 n°. 12. bl. 545, 546. Volgens de Götting. Anzeigen 1814, 24 *stück* (overgenomen in den Letterbode 1815 n°. 17) had dit opstel vooral aan de *Psychologen* niet voldaan, die echter niet schijnen begrepen te hebben, dat ik mij enkel bij 's Mans *Letterkundige* verdiensten wilde bepalen. Het jammert mij, dat in de Vaderlandsche Bibliotheek 1806 n°. 6 bl. 275 mijn Berigt genoemd wordt het beste van dit dik en droog boekdeel, dewijl toch het stuk van den Heere *Meerman* als zeer uitmuntend door de Heeren *Van Wijn*, *Kluit* en soortgelijke Geschiedkundigen beschouwd is.

1806. *P. E. Jablonskii Opuscula*, *rel.* Tomus secundus.

Z.

Z. Jaarboeken en Recensent ook der Rec. t. a. pl. Götting. Anz. 1808, 39 stück s. 381 – 389. Bibliotheek van Theolog. Letterk. 1807 n°. 3 bl. 339 – 369, en n°. 6 bl. 813 — 840. Vaderl. Letteroef. 1807 n°. 11 bl. 461 — 465. Hedend. Vaderl. Bibliotheek 1807 n°. 10 bl. 413—419, n°. 11 bl. 385 — 389.

1807. Antwoord op de Vraag, betreffende de *Dea Burorina*, in een Latijnsch Opschrift op een' ouden Steen, te Domburg ontdekt. Zonder naam.

In de Nieuwe Verhandelingen van 't Zeeuwsche Genootschap der Wet. 1 d. bl. 255 — 278.

Zie het Programma van 't Genootschap 1807. Vaderl. Letteroef. 1807, n°. 13 bl. 573.

1809. *P. E. Jablonskii Opuscula*, *rel.* Tomus tertius.

Göttingische G. Anzeigen 9 Jul. 1810, s. 1081 — 1088 (welk Artikel door *Heyne* zelven geschreven is). Neue Leipz. Lit. Zeitung, Junij 1810 s. 1230 — 1232. de Recensent ook der Rec. v d. n°. 3 bl. 95 — 200.

1813. *P. E. Jablonskii Opuscula*, *rel.* Tomus quartus.

Göt-

Götting. G. Anzeigen, 12 Febr. 1814 s. 258—262. Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak 1815 n°. 1 bl. 7—9.

1814. Levensbijzonderheden van *Pieter Adr. van de Werff*, Burgemeester te Leijden.

Vaderl. Letteroef. 1815. n°. 13 bl. 589—596. Recensent ook der Rec. VIII d. n°. 11 bl. 562—571. *N. Cornelissen* Notice Historique sur l'acte de dévouement de P. van de Werff etc. à Gand 1817.

1819. Berigt over de verplaatsinge van de Grafschriften der Leijdsche Hoogleeraren *Scaliger* en *Clusius*.

Zonder naam.

In den K. en Letterbode 1819. n°. 43 bl. 211—213.

1821. Iets over de Maleische vertalinge des Bijbels.

Zonder naam.

In den K. en Letterbode 1821. n°. 38 bl. 153—155.

1792—1807. Voorberigten en Aanteekeningen op het III, IV en V deelen van het Kerkelijke Plakaatboek.

1793—1821 (1822). Aanspraken, gedaan in de

de Jaarlijksche Algemeene Vergaderingen van de Maatschappije der Nederlandsche Letterkunde te Leijden. Behalven een kort Vertoog over het Nut der Letterkundige Historie (1805), behelzen zij Levensschetsen der afgestorvene Leden van die Maatschappije. Uit de gedrukte Handelinge der Maatschappije zijn dezelve, voor een groot gedeelte, overgenomen, en nagedrukt in de Konst- en Letterbode, te Haarlem uitgegeven. De meer of min uitvoerige Levensberigten betreffen de Heeren *Nicolaas Hinlópen*, (1793); *J. Rendorp van Marquette*, (1793); *J. Ermerins*, (1796); *D. van Alphen*, (1797); *H. J. Arntzenius*, (1797); *D. Ruhnkenius*, (1799); *J. Macquet*, (1799); *P. Bondám*, (1803); *G. Dumbar*, (1803); *Brender à Brandis*, (1803); *H. van Alphen*, (1803); *S. Stijl*, (1804); *M. J. de Crane*, (1804); *J. Visser*, (1804); *H. Cannegieter*, (1805); *J. P. Klein*, (1805); *H. A. Dibbetz*, (1806); *A. van den Berg*, (1807); *A. Kluit*, (1807); *J. Luzac*, (1807); *A. Mandt*, (1808); *P. H. van de Wall* (1808); *J. T. Roijer*, (1808); *P. van Lelijveld*, (1808); *J. C. Souchay*, (1809); *J. Hin-*

ló-

lopen, (1809); *P. L. van de Kasteele*, (1810); *J. Bosscha*, (1810); *J. F. van Beeck Calkoen*, (1811); *J. de Bosch*, (1811); *P. J. B. C. van der Aa*, (1812); *J. Steenwinkel*, (1812); *H. Kluit van Rhynzaterwoude*, (1813); *D. Erkelens*, (1813); *C. van Lennep*, (1813); *J. A. de Vos van Steenwijk*, (1813); *D. R. Wijckerheld Bisdom*, (1814); *C. Boers*, (1814); *A. J. de Sitter*, (1815); *G. J. Gerard*, (1815); *M. Temminck*, (1815); *J. O. Sluiter*, (1815); *J. Meerman*, (1816); *J. E. Reuvens*, (1817); *W. A. van Spaen la Lecq*, (1817); *C. J. Kneppelhout*, (1819); *S. J. Brugmans*, (1820); *C. W. de Rhoer*, (1821) (*).

Nog onuitgegevene Werken.

Sedert vele jaren was mijn voornemen sommige andere Werken in 't licht te geven, doch de volvoeringe daarvan is zoo onzeker, als mijn leven. De voornaamste Werken zijn:

A. *Arnobius adversus Gentes, e codicibus MSS. emendatus, et virorum doctorum annotationi-*

bus

(*) [*F. van Leijden van Westbarendregt*, (1822); *J. de Kruyff*, (1822); *J. H. Schorer*, (1822); *H. Tollius*, (1822);]

bus Criticis ac Philologicis ineditis illustratus. Alle hulpmiddelen, die in Europa voorhanden en mij bekend zijn, berusten onder mij. De verpligtende aandrang der groote Letterhelden *Ruhnkenius*, *Saxe*, *Heyne*, *Wijttenbach*, *Eichstädt* en *Creuzer*, heeft mij tot nu toe aan de bearbeidinge doen denken.

B. *Joannis Alberti Observationes Criticae et Philologicae in N. T., ab ipso Auctore emendatae et praeclarum in modum locupletatae.*

C. Oudheden te Domburg, vooral Nehalennia betreffende, met eene uitvoerige Nederduitsche Verklaringe van *H. Cannegieter*, Professor te Arnhem. Tot dit Werk behooren 30 à 40 Platen, door de voornaamste meesters in Holland, onder het oog van dien Oudheidkundigen geteekend, en daarna gegraveerd. Indien de Verklaringe in 't Latijn geschreven was geweest, zou dit Werk, op 't verzoek van beroemde Mannen in de Nederlanden, Frankrijk, Engeland en Italie, voorlang zijn te voorschijn gekomen.

D. Het Graafschap van Zeeland, van de vroegste tijden tot het jaar 1579, beschreven door Jr. *Jacob van Grijpskerke*, Heer van Grijpskerke en Poppen-

pendamme. Dit uitmuntend Werk, uit een aantal echte stukken opgesteld, is tot nu toe ongedrukt gebleven, uitgenomen één Hoofdstuk, door mijnen Vader in het Hoogadelijke Zeeland eerst uitgegeven.

E. Vervolg op 't Geletterde Zeeland, weleer geschreven door P. de la Rue.

